

ЗАКАРПАТСЬКИЙ РЕГІОНАЛЬНИЙ ЦЕНТР
СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ І ГУМАНІТАРНИХ
ДОСЛІДЖЕНЬ НАН УКРАЇНИ

**ПЕРСПЕКТИВИ ЕКОНОМІЧНОГО
РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ
ГРОМАД ЗАКАРПАТТЯ В УМОВАХ
ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ**

**Монографія
Перевидання з доповненнями та змінами**

Ужгород 2018

УДК 338.24:352 (477.87)

П 27

За редакцією:

Мікловди В.П., д.е.н., проф., чл.-кор. НАН України

Слави С.С., к.е.н., доц.

Сембера С.В., к.е.н., доц.

Рецензенти:

В.В. Папп – доктор економічних наук, професор

М.В. Газуда – доктор економічних наук, професор

Перспективи економічного розвитку територіальних громад Закарпаття в умовах децентралізації влади: монографія / за ред. Мікловди В.П., Слави С.С., Сембера С.В. – Ужгород: Видавництво ПП «Інватор», - 2018. - 282с. ISBN 978-617-7404-35-3

У монографії сформовано підходи до вироблення спільної політики економічного розвитку громад у межах кластерного групування, що даватиме можливість застосовувати найбільш підходящі інструменти відповідно до класифікованого рівня розвитку громади.

На основі отриманих результатів вироблено концептуалізовану модель економічного розвитку громад в умовах децентралізації; диференційовані моделі економічного розвитку громад Закарпатської області на основі їх групування за рівнем розвитку; модель економічного розвитку громад з прикладними сценаріями її реалізації залежно від спроможності громад.

Рекомендовано до друку Вченою радою Закарпатського регіонального центру соціально-економічних і гуманітарних досліджень НАН України
(протокол №6 від 28.12.2016р.)

ISBN 978-617-7404-35-3

Мікловда В.П., Слава С.С., Сембер С.В. та ін., 2018
ЗРЦСЕГД НАН України, 2018
Видавництво ПП «Інватор» , 2018

This publication has been produced with the assistance of the European Union and its member states Denmark, Estonia, Germany, Poland and Sweden. The contents of this publication are the sole responsibility of its authors and can in no way be taken to reflect the views of the U-LEAD with Europe Programme, the European Union and its member states Denmark, Estonia, Germany, Poland and Sweden.

Ця публікація була підготовлена за підтримки Європейського Союзу та його держав-членів Данії, Естонії, Німеччини, Польщі та Швеції. Зміст цієї публікації є виключною відповідальністю її авторів та не може жодним чином сприйматися як такий, що відображає погляди Програми «U-LEAD з Європою», Європейського Союзу та його держав-членів Данії, Естонії, Німеччини, Польщі та Швеції.

ЗА ПІДТРИМКИ ПРОГРАМИ
U-LEAD
З ЄВРОПОЮ

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ГРОМАД В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ.....	9
1.1 Концептуалізація моделі економічного розвитку громад в умовах децентралізації (Слава С.С.)	9
1.2 Нормативне забезпечення економічного розвитку громад в умовах децентралізації.....	14
1.2.1 Нормативне забезпечення інституційно-організаційних інструментів економічного розвитку громад в умовах децентралізації (Гапак Н.М., Слава С.С.)	14
1.2.2 Нормативне забезпечення фінансових інструментів економічного розвитку громад в умовах децентралізації (Мікловда В.П., Чубарь О.Г., Машико К.С.).....	18
1.2.3 Нормативне забезпечення ресурсних інструментів економічного розвитку громад в умовах децентралізації (Сембер С.В., Матювка Т.В.)	21
1.2.4 Нормативне забезпечення соціальних інструментів економічного розвитку громад в умовах децентралізації (Нечитайло У.П., Семененко І.С.)	22
1.3 Організаційні інструменти економічного розвитку громад у контексті децентралізації влади (Слава С.С., Гапак Н.М.).....	24
1.4 Партнерські інструменти економічного розвитку громад в умовах децентралізації (Бондаренко В.М., Рябак М. І.)	30
1.5 Теоретичні підходи до визначення сутності фінансової спроможності і фінансових ресурсів територіальної громади (Мікловда В.П., Чубарь О.Г., Сембер С.В., Машико К.С., Булеца Н.В)	52
РОЗДІЛ 2 СТАН ТА ОСОБЛИВОСТІ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ	78
2.1 Методологія дослідження (Слава С.С., Машико К.С.)	78
2.2 Аналіз результатів кластерування місцевих рад у розрізі районів (Слава С.С., Сембер С.В., Машико К.С., Чубарь О.Г., Гапак Н.М., Матювка Т.В.)	82
2.3 Аналіз результатів кластерування потенційних ОТГ в розрізі Закарпатської області (Слава С.С., Нечитайло У.П., Матювка Т.В.)	152
2.4 Аналіз фінансового забезпечення територіальних громад Закарпатської області (Машико К.С., Чубарь О.Г.)	156

РОЗДІЛ 3 ПЕРСПЕКТИВИ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ГРОМАД В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ	163
3.1 Аналіз стану та формування можливих напрямів використання інструментарію економічного розвитку громад (Гапак Н.М., Чубарь О.Г., Машіко К.С., Нечитайло У.П., Слава С.С., Сембер С.В., Матьовка Т.В.).....	163
3. 2 Моделювання економічного розвитку громад з високою та вище середньої спроможністю (Слава С.С., Сембер С.В., Чубарь О.Г., Машіко К.С., Гапак Н.М., Матьовка Т.В., Нечитайло У.П., Семененко І.С.).....	189
3.3 Моделювання економічного розвитку громад з середньою спроможністю (Слава С.С., Сембер С.В., Чубарь О.Г., Машіко К.С., Гапак Н.М., Матьовка Т.В., Нечитайло У.П., Семененко І.С)	196
3.4 Моделювання економічного розвитку громад з низькою спроможністю (Слава С.С., Сембер С.В., Чубарь О.Г., Машіко К.С., Гапак Н.М., Матьовка Т.В., Нечитайло У.П., Семененко І.С.)	199
3.5 Міжкластерне порівняння та вироблення напрямів економічної політики в умовах децентралізації (Слава С.С., Сембер С.В., Чубарь О.Г., Машіко К.С., Гапак Н.М., Матьовка Т.В., Нечитайло У.П., Семененко І.С.).....	202
 ВИСНОВКИ	224
 ЛІТЕРАТУРА	233
 ДОДАТКИ	243
Додаток А Нормативне забезпечення можливості застосування інструментів економічного розвитку громад в умовах децентралізації	244
Додаток Б Вибірковий приклад розрахункових таблиць кластерування сільських рад в розрізі районів Закарпатської області за допомогою програмного забезпечення SPSS 20 (вибірковий приклад)	262
Додаток В Розрахункові таблиці кластерування об'єднаних громад Закарпатської області за допомогою програмного забезпечення SPSS 20	271

ВСТУП

Децентралізація як нове явище в Україні зробила багато викликів як у науковій, так і прикладній сферах. Зараз вона перейшла зі сфери наукових дискусій у практичну площину. Але нерозв'язаних питань, і теоретичних у т.ч., залишилося надзвичайно багато. Одним з них є необхідність зрозуміти перспективи економічного розвитку в умовах децентралізації. Ключове питання – чи сприятиме децентралізація економічному розвитку громад? Саме цьому аспекту і присвячені результати виконаного дослідження. Зрозуміло, що адміністративні зрушення у випадку децентралізації не можуть бути присвячені самим собі. Суттєвим є перенесення важливих елементів управління на нижчі рівні, децентралізація фінансових ресурсів для створення засад розвитку громад, покращення доступу громад до адміністративних послуг.

У контексті децентралізації влади важливим є визначення перспектив економічного розвитку саме на рівні громади, а також можливих для застосування нею інструментів. Власне, перспективи економічного розвитку концептуалізовані у дослідженні як означені цілі розвитку та набір інструментів, який може сприяти їх досягненню. Для цього досліджувалися інституційно-організаційні інструменти, фінансові, ресурсні та соціальні інструменти.

Громади в умовах децентралізації отримують більше можливостей для активізації свого економічного потенціалу. Це виявляється не тільки через нові фінансові передумови, але також глибшим задіянням існуючого чи формуванням нового організаційного інструментарію. Таким чином, виникають додаткові можливості використання організаційного ресурсу громади через активізацію організаційних технік місцевого економічного розвитку, що призводить до більшої активності місцевого бізнесу.

Слід зазначити, що у тому чи іншому форматі переважна більшість організацій зараз вже діє в Україні. Тобто, вчиняти багато кардинально нового у цьому аспекті не потрібно (що дозволяє використати наявний потенціал), але важливим є питання функціонального потенціалу організаційного ресурсу громади та можливої активізації використання відповідних інструментів громадами в умовах децентралізації. Також для багатьох громад, які не мають достатньо високого рівня розвитку, потрібно зрозуміти, яким чином можна запозичити існуючий організаційний досвід та використати той інституційний потенціал, який вже в Україні діє.

Серед найголовніших факторів спроможності ОТГ виступає фактор фінансового забезпечення. Лише громада, що забезпечена фінансовими

ресурсами в достатньому обсязі, спроможна на належному рівні виконувати делеговані функції, надаючи відповідні послуги своїм членам. Проте питання фінансової спроможності не обмежується лише необхідністю фінансування мінімального набору обов'язкових видатків (управління, освіта, охорона здоров'я, соціальний захист тощо). Проблематика повинна розглядатись набагато ширше та включати спроможність громади до соціально-економічного розвитку, її здатність до пошуку додаткових джерел фінансових ресурсів, а також застосовування різноманітних фінансових інструментів та механізмів для стимулювання зростання.

Актуальність окресленої проблематики посилюється у зв'язку із складним перебігом процесів фінансової децентралізації та невдалим досвідом формування об'єднаних територіальних громад в окремих регіонах країни.

Зважаючи на наявний доробок, існує потреба у подальшому розширенні та поглибленні категорій фінансової спроможності та фінансових ресурсів громад, конкретизації та розкритті їх змісту відповідно до зростаючої суспільної активності, виявленні факторів, що впливають на фінансову спроможність територіальної громади, збільшення джерел її фінансових ресурсів та розширення фінансового інструментарію в площині впливу на стимулювання економічного розвитку.

Важливим фактором розвитку об'єднаних територіальних громад є наявність природних ресурсів. Передусім - раціональне їх використання. Нажаль, на сьогоднішній день управлінські функції місцевого самоврядування у цьому напрямку є досить обмежені. В умовах децентралізації громади дістають більше можливостей для ефективного використання, в першу чергу, земельних ресурсів, що проявляється в отриманні права розпоряджатися землями за межами населеного пункту, забезпечуючи тим самим ОТГ правом управління природними ресурсами на власний розсуд (якісному і обґрунтованому плануванню розвитку території громади).

Громада як досить складне соціальне утворення, що має різноманітні соціальні зв'язки, стосунки, взаємодії, постійно зазнає змін. Ці зміни стосуються всіх складових елементів громади, всіх сфер життя людей, що проживають в ній. Економічний розвиток територіальних громад, розташованих в малих містах і сільській місцевості, є однією з найбільш актуальних потреб сучасного українського суспільства. Дослідження останніх років, а також дані державної статистики свідчать про скорочення чисельності сільського населення і малих міст за рахунок міграції його у великі індустріальні центри України, а також за кордон. Основна причина даної ситуації полягає в тому, що люди не мають можливості на місцях задовольнити свої життєво важливі потреби у працевлаштуванні, отриманні необхідної медичної та соціальної допомоги, в

якісному навчанні та вихованні дітей і молоді, тобто в тому, що стосується їх благоустрою та соціалізації.

Лише тоді, коли людина/ громадянин робить свій внесок в загальну справу, тобто починає брати в ній участь можна здійснювати процес розвитку та досягти бажаного результату. Іншими словами: ефективність вирішення місцевих проблем значно підвищується, якщо в цьому процесі беруть добровільну участь і пересічні громадяни. Досвід свідчить про те, що без участі ОТГ регіональна політика перетворюється в байдуже управління територіями.

Соціально-економічна ситуація в українському суспільстві вимагає суттєвого підвищення розвитку соціальних сфер економічних систем країни, особливо на рівні територіальних громад муніципальних утворень. Соціальні сфери є середовищем, що формує, розвиває, зберігає здоров'я нації, є зоною соціального простору, безпосередньої активності, індивідуального та колективного розвитку. Зміцнення здоров'я характеризується не просто відсутністю чи зменшенням хвороб, а соціальними, розумовими, духовними, емоційними, фізичними і матеріальними вимірами.

Успішне застосування необхідних соціальних інструментів економічного розвитку для різних груп громад ОТГ Закарпатської області за різними напрямками забезпечить основу для рівномірного розвитку територій.

1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ГРОМАД В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

1.1 Концептуалізація моделі економічного розвитку громад в умовах децентралізації

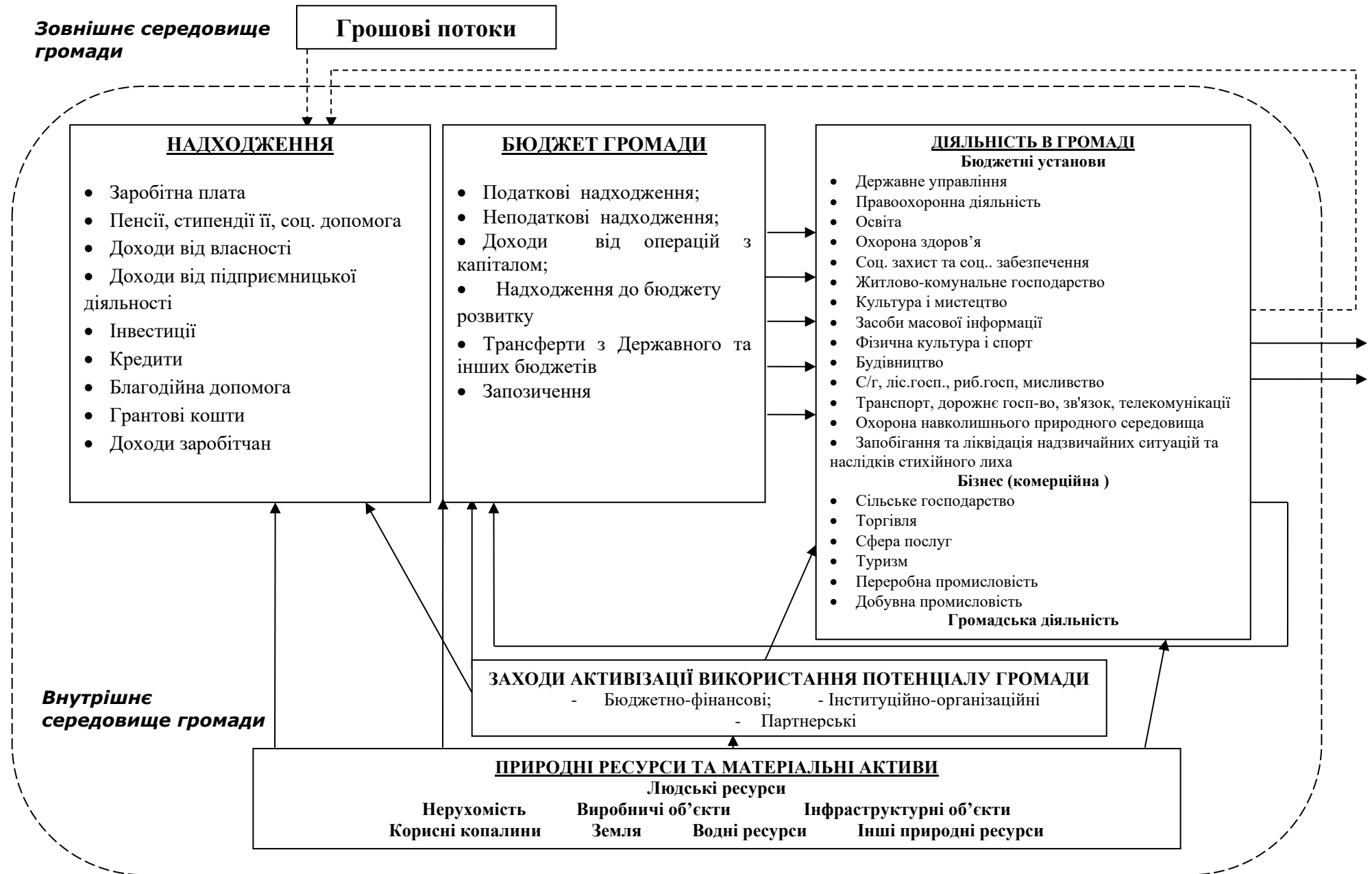
У широкому розумінні економічний розвиток розуміють переважно як процес (рис.1.1). Цей процес формує фінансові потоки в громаду, бюджетні надходження і провадження економічної діяльності, використовуючи певну ресурсну, соціальну, фінансову та організаційну базу й інституційні правила.

Разом з тим, такий підхід не робить різниці між економічним розвитком і зростанням, оскільки ми не бачимо якісних цілей, які повинні бути отримані в результаті такої діяльності.

Для того, щоб включити якісні цілі у схему економічного розвитку, потрібно усвідомити, що вони будуть залежати від цінностей, які превалюють у тій чи іншій громаді. Більше того, цінності політиків будуть мати більше впливу на процес провадження такого розвитку.

Для багатьох ключових учасників провідною метою політики економічного розвитку є створення робочих місць. За такого підходу місцеві виборні лідери запроваджують політику, що дає швидкі й наочні результати, часом без довготермінових наслідків. Зменшення безробіття, зниження бідності, підвищення особистих доходів буде дуже залежати від характеру тих робочих місць, які при цьому створюються. Таким чином, зрозуміло, чому розвиткові процеси будуть асоціюватися з підвищенням зайнятості. Але чи завжди призводять вони до економічного розвитку? Зусилля центрів зайнятості допомагати людям з роботою не завжди призводять до суттєвого підвищення особистих доходів та зниження бідності в цілому.

Але економічний розвиток нерідко сприймається просто як процес створення більшої кількості робочих місць та зростання добробуту. Часто це фокусується на приватному секторі. Нові робочі місця, що виникають при інвестуванні та становленні нових підприємств, означають менше безробітних, більше доходів і податків, менше соціальної напруженості, менш витратний уряд і більше чинників зайнятості. Для політиків, державних службовців та бізнесу є незаперечна вигода від такого інвестування. Як сказав один з політиків: «Поки немає панацеї, ніщо не знаходиться так близько до неї, як одне просте слово: робота» [1].

Рис.1.1. Загальна схема економічного процесу в громаді

Джерело: розробники - Слава С. С., Машіко К.С., Сембер С.В., Гапак Н.М., Чубарь О.Г.

Одне з найрозповсюдженіших визначень економічного розвитку, що використовується також у світовій науковій літературі, акцентує на цілях економічного розвитку і стверджує, що це «процес створення добробуту через мобілізацію людських, фінансових, капітальних, фізичних та природних ресурсів для генерування придатних для ринку товарів та послуг» [2].

Але можливо, наступне визначення буде глибшим і сприятливішим для розуміння: *економічний розвиток громади — це підвищення економічної активності, що в результаті дає ширший розподіл кількісно виражених показників (більш рівні доходи, житло не концентрується в декількох великих будинках і т.п.) і економіка здатна самозабезпечити в майбутньому вищий рівень діяльності за рахунок власних ресурсів* [1].

Яку практичну роль має це визначення? Воно стверджує, що мета економічного розвитку — створювати добробут *через підвищення активності в громаді*. Поки створення робочих місць є результатом успішної політики і не призводить до підвищення економічної активності членів громади, воно, власне, не асоціюється із завданнями економічного розвитку. Застарілий приклад, але може мати місце порівняння з соціалістичною економікою. Навіть досягнене зростання не змогло забезпечити фундаментальних засад розвитку, що призвело до економічного спаду.

Як стверджують Г.Грін, Р.Хаммер [3], [4], на вибір політики економічного розвитку впливають три основні фактори:

- розмір населеного пункту;
- політичний тиск щодо створення нових робочих місць;
- державно-приватні організації, що виступають лідерами у просуванні економічного розвитку.

У своїй праці вони доводили, що великі населені пункти з високим рівнем політичного тиску щодо створення робочих місць та при наявності провідної ролі державно-приватної організації в економічному розвитку є більше залученими до процесу економічного розвитку, ніж інші громади.

З фундаментальної позиції розвиток можна визначити як зменшення вразливості територій до змін у виробничих технологіях і в ринковому оточенні. Це, в свою чергу, вимагає інноваційної, варіативної регіональної та місцевої економіки, що здатна швидко реагувати та вирішувати проблеми, що виникають (рис. 1.2).

Рис. 1.2 Концептуальна схема економічного розвитку громадів умовах децентралізації

Джерело: Розроблено Славою С.С.

Асоціативність позначень:

K1, K2 – економічні характеристики і процеси, **K3** – фінансові характеристики, **K4, K5** – організаційні характеристики і процеси, **K6, K7** – соціальні характеристики і процеси.

Таким чином, які відмінності між рис. 1.1. і рис. 1.2? З їх аналізу добре видно, що розвиток (рис.1.2) передбачає структурні зміни в громаді. Прикладами цього можуть бути:

- зміни в позиціях і цінностях населення, які формують базу для цілей економічного розвитку (на рис. 1.1. – зменшення безробіття, зниження бідності, підвищення особистих доходів);
- зміни в структурі і функціонуванні існуючих інституцій (створення агенцій розвитку, сертифікаційних лабораторій, що сприяють виробництву якіснішої продукції і розширенню ринків збуту, кластерних утворень, дослідних і технопарків тощо);
- модифікація факторів виробництва (фінансовий капітал, людські ресурси, технології тощо);
- краще використання існуючих ресурсів (наприклад, землі чи інших природних ресурсів).

Здійснений теоретичний аналіз підходів до економічного розвитку дає можливість зробити декілька важливих висновків для умов децентралізації:

1. децентралізація та наступне об'єднання громад сприятиме підвищенню економічного розвитку громади, оскільки базово децентралізація створює умови для підвищення активності жителів та владних структур.

2. тільки політичні/ владні заходи не можуть призвести до економічного розвитку громади, оскільки вони не обов'язково активізують економічну активність, тобто можуть не призводити до економічної активності та наступної модифікації факторів економічної діяльності.

3. для активізації економічного розвитку громад повинні існувати проміжні організації (типу агенцій економічного розвитку), які полегшують комунікації між бізнесом та владою. Наявність таких організацій сприятиме формуванню партнерських відносин і привабленню ресурсів для реалізації більш амбітних цілей громади.

4. самозабезпечення економіки на території залежатиме від правильної оцінки грошових потоків ззовні, всередині та назовні громади.

5. самозабезпечення економіки буде залежати від формування організаційної спроможності громади та вискоєфективного використання власних ресурсів.

Аналізуючи рис. 1.2, також можна стверджувати, що нові компоненти, що включені у схему (зокрема, організаційні та соціальні), через модифікацію факторів виробництва формують засадничі відмінності між економічним зростанням і розвитком.

Таким чином, для цілей даного дослідження у першій частині у р.1.2 розкрито особливості інституційно-організаційного забезпечення економічного

розвитку громад в умовах децентралізації, у р.1.3 – засади фінансового забезпечення економічного розвитку в умовах децентралізації та в р.1.4 – партнерські інструменти, які можуть бути корисними громадам для просування економічного розвитку.

1.2 Нормативне забезпечення економічного розвитку громад в умовах децентралізації

1.2.1 Нормативне забезпечення інституційно-організаційних інструментів економічного розвитку громад в умовах децентралізації

Визначальним інструментом в процесі децентралізації влади є формування ОТГ. Процес добровільного об'єднання ОТГ визначено у Законі України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» від 05.02.2015р[5], а Урядом для забезпечення його реалізації затверджено Методику формування спроможних територіальних громад від 08.04.2015р. [6]. Саме ці акти визначають, яким чином має відбуватись об'єднання громад для того, аби вони стали спроможними.

Цим нормативним забезпеченням передбачається, що ОТГ створюють належні матеріальні, фінансові та організаційні умови для зміцнення економічної бази розвитку територіальних громад. Застосування цих інструментів сприяє створенню нових та розширенню існуючих підприємств, утримання в належних умовах діючих підприємств, діяльності у сільській місцевості та стимулює зайнятість.

Одним з пріоритетних напрямів реформування сфери адміністративних послуг нині є децентралізація системи їх надання. Делегування повноважень з надання найбільш затребуваних громадянами адміністративних послуг на місця дозволить покращити і спростити доступ громадян до таких послуг, зробити отримання таких послуг більш зручним для споживачів, а також поліпшити якість їх обслуговування, що є необхідною передумовою створення сервісної держави. Важливим інструментом в процесі децентралізації влади є адміністративні послуги, що надаються виключно адміністративними органами через реалізацію ними владних повноважень. Процес надання і офіційне визначення «адміністративної послуги» подається в Законі України «Про адміністративні послуги» від 6 вересня 2012 року [7]. Зокрема, згідно з цим Законом, адміністративна послуга - це «результат здійснення владних повноважень суб'єктом надання адміністративних послуг за заявою фізичної або

юридичної особи, спрямований на набуття, зміну чи припинення прав та/або обов'язків такої особи відповідно до закону».

Важливим кроком у напрямі децентралізації адміністративних послуг, стало ухвалення Розпорядження КМУ № 523 від 16.05.2014 р. «Деякі питання надання адміністративних послуг органів виконавчої влади через центри надання адміністративних послуг» [8]. Згідно Розпорядження надання низки найбільш популярних серед населення адміністративних послуг (зокрема, реєстрація юридичної особи або фізичної особи, яка має намір стати підприємцем, реєстрація права власності на нерухоме майно, реєстрація місця проживання особи, оформлення та видача паспорта громадянина України, оформлення та видача або обмін паспорта громадянина України для виїзду за кордон) від органів виконавчої влади мало бути поетапно передано до центрів надання адміністративних послуг до 01 січня 2015р.

Основою доктрини адміністративних послуг є концепція служіння держави (влади) людині (суспільству), тому категорія «послуг» у своїй основі має те ж саме навантаження, що й у приватному секторі, - це діяльність щодо задоволення певних потреб особи, яка здійснюється за зверненням цієї особи.

Найбільш типовими зразками адміністративних послуг є різноманітна діяльність щодо проведення реєстрації (суб'єктів господарювання, транспортних засобів, майнових прав тощо), видачі дозволів (ліцензій) та ін. (термін відповіді 3 дні). Все це реально збільшить вплив територіальних громад на комплексний розвиток територій у власних інтересах, забезпечить доступність системи надання якісних адміністративних послуг на місцевому рівні до громадян та зробить її підконтрольною громадянському суспільству, та сприятиме покращенню умов ведення бізнесу в цілому.

Втім, на даний момент стан реалізації зазначеного розпорядження залишається незадовільним: передачу адміністративних послуг органів виконавчої влади, перелік яких містить розпорядження, до ЦНАП не було забезпечено вчасно та в повному обсязі. Моніторинг впровадження надання адміністративних послуг органів виконавчої влади через ЦНАП, проведений низкою громадських організацій, показав, що наразі переважна більшість ЦНАП не надають повний перелік наведених у розпорядженні послуг органів виконавчої влади. Спектр послуг органів виконавчої влади, які наразі надаються у міських ЦНАП[7], неоднаковий, що, зокрема, не дозволяє забезпечити рівні умови отримання найбільш затребуваних громадянами послуг органів виконавчої влади для усіх споживачів цих послуг. Основними проблемами, що виникли в процесі запровадження надання послуг органів виконавчої влади через ЦНАП, є: низький рівень взаємодії між територіальними підрозділами органів виконавчої влади, які є суб'єктами надання визначених у розпорядженні

адміністративних послуг, та органами місцевого самоврядування, місцевими адміністраціями, при яких утворені ЦНАП, для організації надання зазначених послуг через ЦНАП; неналежна підготовка органів виконавчої влади, які є суб'єктами надання визначених у розпорядженні послуг, до їх надання через ЦНАП (зокрема, невчасне внесення необхідних змін до інформаційних і технологічних карток [7] таких адміністративних послуг, невчасна передача цих карток, а також бланків послуг до ЦНАП, невнесення змін до нормативно-правових актів, що регулюють питання надання адміністративних послуг у відповідних сферах); неготовність ЦНАП до надання визначених у розпорядженні адміністративних послуг органів виконавчої влади (зокрема, брак приміщень в ЦНАП для надання розширеного переліку адміністративних послуг, брак персоналу в ЦНАП та недостатній рівень його професійної підготовки для надання послуг органів виконавчої влади, низький рівень оплати працівників ЦНАП та відсутність мотивації до якісної праці внаслідок цього); відсутність електронного документообігу між органами виконавчої влади, які є суб'єктами надання адміністративних послуг, та ЦНАП, що ускладнює та уповільнює обмін інформацією та документами, необхідними для надання адміністративних послуг громадянам, збільшує навантаження на працівників ЦНАП.

Закон України “Про місцеве самоврядування в Україні” [9] наділяє громаду та її органи управління власними і делегованими повноваженнями у всіх сферах діяльності, зобов'язує реалізовувати їх згідно Конституції і Законів України. Відповідно, громади, реалізуючи свої повноваження, використовують інструменти, закладені в цих законах. Прикладом можуть бути інструменти Бюджетного, Податкового і Земельного кодексів, які наведені в Додатку А, таблиці А1. Разом з тим, у Законі можна виділити організаційні інструменти, такі як місцеві ініціативи, громадські слухання, збори громадян за місцем проживання, місцеві референдуми. Ці інструменти мають нормативно-правове забезпечення (див. Дод. А, таблиця А1). За допомогою цих інструментів громада відбирає пріоритети свого розвитку і ініціює включення їх у стратегію, плани, програми й інші заходи. Дані інструменти діють тільки на місцевому рівні. Найбільш вживаними інструментами є загальні збори громадян за місцем проживання, громадські слухання. Місцевий референдум як інструмент застосовується досить рідко. Одна з найважливіших причин його незастосування – відсутність переліку питань, які мають виноситись на місцевий референдум.

Рішення сесії ради, засідання виконкому, письмові розпорядження і протокольні доручення голови є розпорядчими інструментами, які зобов'язують виконавчі органи місцевого самоврядування, керівників комунальних підприємств, установ і організацій реалізовувати поставлені завдання у затверджені терміни і обсяги. Ці інструменти також мають необхідне

законодавче забезпечення. Результатом їх застосування є зростання економічного розвитку громади, збільшення зайнятості і доходів населення.

Важливим інструментом в процесі децентралізації влади є державний архітектурно-будівельний контроль та дозвільні процедури у будівництві, процес застосування яких визначено у законі України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо децентралізації повноважень у сфері архітектурно-будівельного контролю та удосконалення містобудівного законодавства» (Дод. А, таблиця А1). Мова йде про децентралізацію повноважень з видачі дозвільних документів, здійснення державного архітектурно-будівельного контролю та прийняття в експлуатацію закінчених будівництвом об'єктів з одночасним спрощенням дозвільних і погоджувальних процедур у будівництві для бізнесу та населення громади (термін окремих скорочено до 10 днів). Все це реально збільшить вплив територіальних громад на комплексний розвиток території у власних інтересах, наблизить систему надання адміністративних послуг у будівництві до громадян та зробить її підконтрольною громадянському суспільству, сприятиме збільшенню обсягів будівельних робіт та інвестицій у будівельну галузь, розбудові інженерно-транспортної та соціальної інфраструктури, а також покращенню умов ведення бізнесу загалом.

Співробітництво між ОТГ на умовах організаційної та фінансової кооперації розширює можливості реалізації спільних проєктів, утримання діючих та створення нових підприємств, установ та організацій комунальної форми власності, об'єднує ресурси різних місцевих бюджетів з метою розв'язання спільних проблем розвитку територій. Транскордонне співробітництво через зміцнення економічних, культурних, соціальних, екологічних зв'язків ОТГ з громадами інших держав та поглиблення співпраці в рамках євро регіонів позитивно впливає на розвиток прикордонної виробничої та соціальної інфраструктури, реалізацію спільних прикордонних проєктів, сприяє провадженню спільної діяльності у сфері малого та середнього бізнесу, вільному переміщенню людей, товарів і капіталу через кордон. Основні засади, форми та передумови співробітництва визначені у законі України «Про транскордонне співробітництво» від 24 червня 2004 року [10], законі України «Про співробітництво територіальних громад» від 17 червня 2014 року [11], Державній стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року від 6 серпня 2014 р. [12] (Дод. А, табл. А1).

Такі інституції як АРР, науково-дослідні установи, технополіси, технопарки, індустріальні парки, наукові парки, а також інноваційна культура створюють належні матеріальні, фінансові та організаційні умови для зміцнення економічної бази розвитку територіальних громад. Їх застосування сприяє

створенню нових та розширенню існуючих підприємств, диверсифікації видів діяльності, розвитку альтернативних видів економічної діяльності у сільській місцевості та стимулюванню зайнятості, розвитку науково-інноваційного співробітництва державного та недержавного сектору науки, вищих навчальних закладів і наукових установ з реальним сектором економіки, реалізації інноваційних проєктів, створенню нових інтелектуально наповнених робочих місць, підвищенню рівня інноваційності та конкурентоспроможності економіки регіонів.

Здійснення економічної політики із застосуванням цих організаційних інструментів визначено у Державній стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року [12], законі України «Про засади державної регіональної політики» від 5 лютого 2015 р. [13], Типовому положенні про агенцію регіонального розвитку від 11 лютого 2016р. [14], законі України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 26.11.2015 [15], законі України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» від 16.07.1999р. [16], законі України «Про інноваційну діяльність» від 04.07.2002р. [17], законі України «Про наукові парки» від 25.06.2009р. [18], законі України «Про індустріальні парки» від 21.06.2012р. [19] (Дод. А, таблиця А1).

Інструменти транскордонного співробітництва та співробітництва між ОТГ потребують поживлення їх застосування, що, насамперед, залежить від ініціативності, доброї волі та організаційних зусиль самих органів місцевого самоврядування та окремих ініціативних груп ОТГ.

Незважаючи на те, що в Україні функціонує багато АРР, рівень їхньої співпраці з органами місцевого самоврядування є низьким. Перші майже не залучаються до розробки місцевих програм і стратегій розвитку та процесу їх подальшої реалізації (хоча мають для цього відповідний потенціал), їхня діяльність здійснюється переважно за рахунок фінансової підтримки з боку міжнародних донорів, практично відсутня координація та узгодження діяльності відповідних організацій. Все це генерує низьку віддачу від діяльності АРР щодо сприяння місцевому розвитку.

1.2.2 Нормативне забезпечення фінансових інструментів економічного розвитку громад в умовах децентралізації

Фінансовий інструментарій регіонального економічного розвитку містить широкий перелік інструментів, призначенням яких є забезпечення фінансового підґрунтя для виконання місцевими органами влади, в т.ч. ОТГ, відповідних функцій, на них покладених. Головна, базова група цих інструментів включає ті, що пов'язані з формуванням місцевих бюджетів

(надходження бюджетних коштів, формування місцевих бюджетів, міжбюджетні трансферти, в т.ч. між місцевими бюджетами, капітальні видатки бюджету розвитку місцевих бюджетів, капітальні видатки з Державного бюджету [20], місцеві податки і збори, в т.ч. земельний податок, податкове стимулювання) (Додаток А, табл.А2). Вказані інструменти є визначальними при формуванні фінансового базису органів влади на місцях, і в т.ч. новостворюваних ОТГ, адже фінансове забезпечення виступає одним із найважливіших факторів економічної спроможності громад. Механізми та особливості застосування цих інструментів достатньо повно регламентовані Бюджетним [21] і Податковим кодексами [22]. Слід наголосити, що саме в ці два закони нещодавно були внесені зміни і доповнення, пов'язані з децентралізаційними процесами в країні і необхідністю посилення фінансової самодостатності місцевих владних органів, в результаті чого чітко окреслено певні зміни порядку формування місцевих бюджетів, в тому числі бюджетів ОТГ, посилено спроможність громад на місцях за рахунок надходжень від загальнодержавних та місцевих податків, визначено підходи до розмежування видатків між бюджетами та забезпечення відповідними фінансовими ресурсами за допомогою механізму регулювання міжбюджетних відносин та міжбюджетних трансфертів. Недостатня ефективність та дієвість інструментів, що формують доходи бюджетів громад, визначається рівнем розвитку ділової активності на їх територіях, кількістю активних суб'єктів підприємницької діяльності, що стають платниками податків і зборів, у тому числі тих, які спрямовуються до бюджетів громад. Щодо інструменту міжбюджетних трансфертів, частка яких залишається значною при формуванні місцевих бюджетів, а значить робить їх залежними від централізованих ресурсів, то підвищувати його ефективність можна лише за рахунок прозорої, чіткої та об'єктивної процедури визначення їх обсягів. Ця норма та умова повинна бути реалізована та забезпечена на національному рівні.

Місцеві органи влади, а також створювані ОТГ, мають можливості, урегульовані законодавством, як для використання традиційних прямих інструментів бюджетного фінансування і регулювання: капітальні видатки з Державного бюджету, капітальні видатки бюджету розвитку місцевих бюджетів, міжбюджетні трансферти, так і відносно нових, нетипових для вітчизняних органів влади на місцях: місцеві гарантії, запозичення, кошти Державного фонду регіонального розвитку (ДФРР) та механізмів державно-приватного партнерства (Додаток А, табл.А2). Місцеві гарантії та запозичення в Закарпатській області не застосовуються через брак досвіду їх використання, недостатній рівень кредитоспроможності потенційних

позичальників та бенефіціарів. Ширшому та більш активному застосуванню коштів ДФРР, грантової та технічної допомоги ЄС, механізмів державно-приватного партнерства перешкоджає недостатність досвіду розробки якісних, обґрунтованих і стратегічно орієнтованих проектів, недовіра до держави як партнера при можливій реалізації спільних проектів і заходів державно-приватного партнерства.

На нашу думку, серед виділених фінансових інструментів лише окремі з них напряму пов'язані з децентралізаційними процесами, оскільки в законодавчу базу було внесено певні доповнення щодо особливостей їх застосування в умовах зміни формату державного управління (передачі повноважень і відповідних їм ресурсів з центру в регіони і на місця). В табл.А2 (Додаток А) ці інструменти позначено курсивом. Для інших фінансових інструментів такого прямого зв'язку не прослідковується. Проте це не означає, що вони будуть неефективними за умов посилення функціонально-організаційної та ресурсної (в т.ч. фінансової) незалежності регіональних та місцевих органів влади.

Всі виділені в даному блоку інструменти покликані забезпечувати, в першу чергу, своєчасне та в повному обсязі виконання місцевими органами влади всіх соціально-економічних функцій, на них покладених. По-друге, їх грамотне застосування суб'єктами регіональної економіки здатне інтенсифікувати формування належних фінансових потоків, достатніх для ефективного обслуговування регіональної та локальних економічних систем.

Обізнаність органів влади на місцях, а також володіння цим інструментарієм на рівні громад, бізнесу та населення на відповідних територіях повинні сприяти сталому місцевому економічному розвитку.

Неврегульованими на законодавчому рівні в Україні є лише окремі з сучасних фінансових інструментів, які передбачають добровільне внесення коштів для реалізації цілей, як правило, не пов'язаних з отриманням прибутків: наукові дослідження, благодійні, соціальні та культурно-мистецькі проекти, розвиток платформ кікстартерів (в тому числі через мережу Інтернет у сучасних умовах). Не дивлячись на те, що в Україні діє Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації», ним, так само, як і іншими нормативними документами, такого формату інструменти не передбачені.

1.2.3 Нормативне забезпечення ресурсних інструментів економічного розвитку громад в умовах децентралізації

Земля є одним з найважливіших ресурсів об'єднаної громади. Статтею 12 Земельного кодексу України [23] визначено повноваження органів місцевого самоврядування у галузі земельних відносин на території громад.

Опираючись на окремі статті вищезгаданого кодексу і наділені ним повноваження, було сформовано групу інструментів (Додаток А, табл. А3,) за допомогою яких можна суттєво впливати на економічний розвиток громади. Правовий статус кожного з названих інструментів закріплений Законами і другими нормативно-правовими актами України (Додаток А, табл. А3,).

Такий інструмент як генеральний план забудови територій розкриває потенційні можливості земельних і трудових ресурсів, виробничих потужностей і наявної інфраструктури, формує напрямки їх розвитку. Така інформація для інвесторів є дуже корисною при прийнятті рішень, що саме будувати і скільки інвестувати в розвиток громади.

Передача землі в безоплатне користування, надання земель у користування на пільгових засадах створює сприятливі умови для залучення і заохочення бізнесу, будівництва нових виробничих і інфраструктурних об'єктів, створення нових фермерських і домашніх господарств, розвитку садівництва.

Суть інструментів викупу, продажу, оренди, застави земельних ділянок, їх дія та очікувані результати розкриті в законодавчих актах, перелічених у Додатку А, табл. А3. Правильне застосування цих інструментів сприяє громаді як у збільшенні земельних площ, так і їх доходів, розширенні фінансових можливостей, впровадження нових видів діяльності, в т.ч. неаграрних.

Інструмент земельних торгів (аукціонів) теж має повне законодавче забезпечення (Додаток А, табл. А3). Він сприяє забезпеченню бізнесу новими земельними ділянками і створює умови для його розширення через будівництво нових і реконструкцію діючих підприємств, сприяє забезпеченню продавців землі грошовими коштами, громад – доходами у бюджет, які далі спрямовуються на економічний розвиток.

1.2.4 Нормативне забезпечення соціальних інструментів економічного розвитку громад в умовах децентралізації

Соціальний інструментарій економічного розвитку ОТГ містить достатній їх перелік, призначенням яких є вирівнювання якості життя мешканців різних громад та збільшення рівня соціального захисту. А це означає, що в усіх ОТГ регіону для громадянина повинні бути створенні рівні умови доступу до якісних освітніх, медичних, культурно-побутових та інших послуг. Разом з тим, зважаючи на динаміку створення ОТГ та процес їх економічного розвитку, треба зазначити, що соціальний інструментарій потребує постійного доповнення та вдосконалення, як з точки зору самого інструментарію, так і з точки зору його нормативного забезпечення.

Соціальний інструментарій економічного розвитку ОТГ представлений наступними інструментами, а саме: навчальні програми та тренінги з бізнесу, платформа взаємодії «Бізнес – Влада – Освіта», соціальна реклама, залучення в інтересах громади благодійних внесків, регіональні програми, соціальні програми, інформаційні програми /програми центрів зайнятості, громадський контроль, що реалізується через представництво громадян в громадських організаціях та громадських радах різних рівнів, учнівські банки інноваційних ідей.

Проведений аналіз нормативного забезпечення соціальних інструментів (Додаток А, табл. А4) дозволяє стверджувати, що вищезазначені соціальні інструменти мають відповідне нормативне забезпечення: Закони України, постанови, розпорядження та накази КМ України, серед яких найбільш дієвими, на нашу думку, є Закон України «Про засади державної регіональної політики» [13] від 5 лютого 2015 року №156-VIII, Закон України «Про зайнятість населення» 5 липня 2012 року №5067-6 [24], Закон України: «Про громадські об'єднання» від 22 березня 2012 року №4572-VI [25], Закон України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» від 23 березня 2000 року [26], N 1602-III, Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» від 5 липня 2012 року №5073-VI [27], Постанова КМУ «Про затвердження державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року» від 6 серпня 2014 року №385 [12], Постанова КМУ «Про затвердження Програми сприяння зайнятості населення та стимулювання створення нових робочих місць на період до 2017 року» від 15 жовтня 2012 року №1008 [28].

Проте, саме даний вид інструментів значно впливає на економічний розвиток територій, адже соціальні інструменти орієнтовані на підвищення екологічної культури і досягнення суспільного консенсусу щодо питань природокористування, та можуть бути представлені інструментами морально-етичного впливу й переконання, до яких відносять освіту і виховання,

доступність інформації, суспільний тиск, переговорні процеси й добровільні екологічні погодження. Вони виступають безперечним доповненням до груп фінансових, організаційних та ресурсних інструментів.

Механізм впливу соціального інструментарію на основі вище перерахованих нормативних документів в умовах децентралізації забезпечує з точки зору економічного розвитку наступні можливості: здобути нові фахові знання або підвищити наявний рівень освіти та обізнаності представників ОТГ, збільшити рівень комунікації ОТГ, посилити взаємодію в системі «Органи місцевого самоврядування – Бізнес - Територіальна громада», підвищити рівень фінансової забезпеченості ОТГ, збільшити рівень зайнятості окремих представників ОТГ, збільшити можливість впливу представників ОТГ на економічний розвиток громади через дієвий механізм громадського контролю, розширити можливість участі у соціальних програмах та проектах представників ОТГ, збільшити рівень інноваційно-інвестиційної привабливості економічного розвитку ОТГ.

Вплив соціального інструментарію на економічний розвиток ОТГ в умовах децентралізації дає можливість досягнути наступних пріоритетів: створення нових підприємств, в тому числі МСБ, кооперативів, фермерських підприємств та підприємств з високою інноваційною часткою; розвиток екологічно обґрунтованого лісокористування і переробка дарів лісу, виробництво автентичної харчової продукції регіону; можливість реалізації необхідних інфраструктурних проектів, зменшення рівня корупції, підвищення соціально орієнтованої складової економічного розвитку ОТГ.

Неврегульованими на законодавчому рівні в Україні є лише окремі з сучасних соціальних інструментів, які передбачають створення платформи взаємодії «Бізнес – Влада – Освіта» - соціального кластеру для реалізації цілей, що не пов'язані з отриманням прибутків: освітні проекти (екоосвіта в школах та в садочках), наукові дослідження, соціальні та культурно-мистецькі проекти, розвиток платформ інноваційних ідей (в тому числі через мережу Інтернет у сучасних умовах). Не дивлячись на те, що в Україні діє Наказ МОН України «Про внесення змін до Положення про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності» від 31.03.2015 року №380, ним, так само як і іншими нормативними документами такого формату, такі інструменти не передбачені.

1.3 Організаційні інструменти економічного розвитку громад у контексті децентралізації влади

Громади в умовах децентралізації отримують нові можливості активізації свого економічного потенціалу. Це виявляється не тільки через нові фінансові передумови, але також глибшим задіянням існуючого чи нового організаційного інструментарію. Саме зараз, коли впроваджуються заходи з децентралізації влади, дуже важливо виявити, які організаційні чинники є корисними з огляду на подальший економічний розвиток території, власне, які організації будуть генераторами чи реципієнтами фінансових можливостей децентралізації, що виникають.

Аналіз інструментів для підтримки економічного розвитку здійснено такими вченими, як К.Бліщук [29], Дегтярьова І.О. [30], О.В.Берданова, В.М.Вакулєнко [31], Kuklinski A. S. [32], Мамонова В.В. [33], В.П. Мікловда, С.С. Слава [34], С.С. Слава, Г. Грін [2], С.А.Романюк [35] та інші, що системно проаналізовано у праці [36]. Зокрема, в даних працях висвітлено роль різних інструментів у регіональній політиці [32], [35], їх систематизація [36] та класифікаційні ознаки інструментів [37]. Але питання можливої активізації використання цих інструментів громадами в умовах децентралізації залишаються недостатньо розкритими, навіть у теоретичному аспекті, на що і спрямоване дане дослідження.

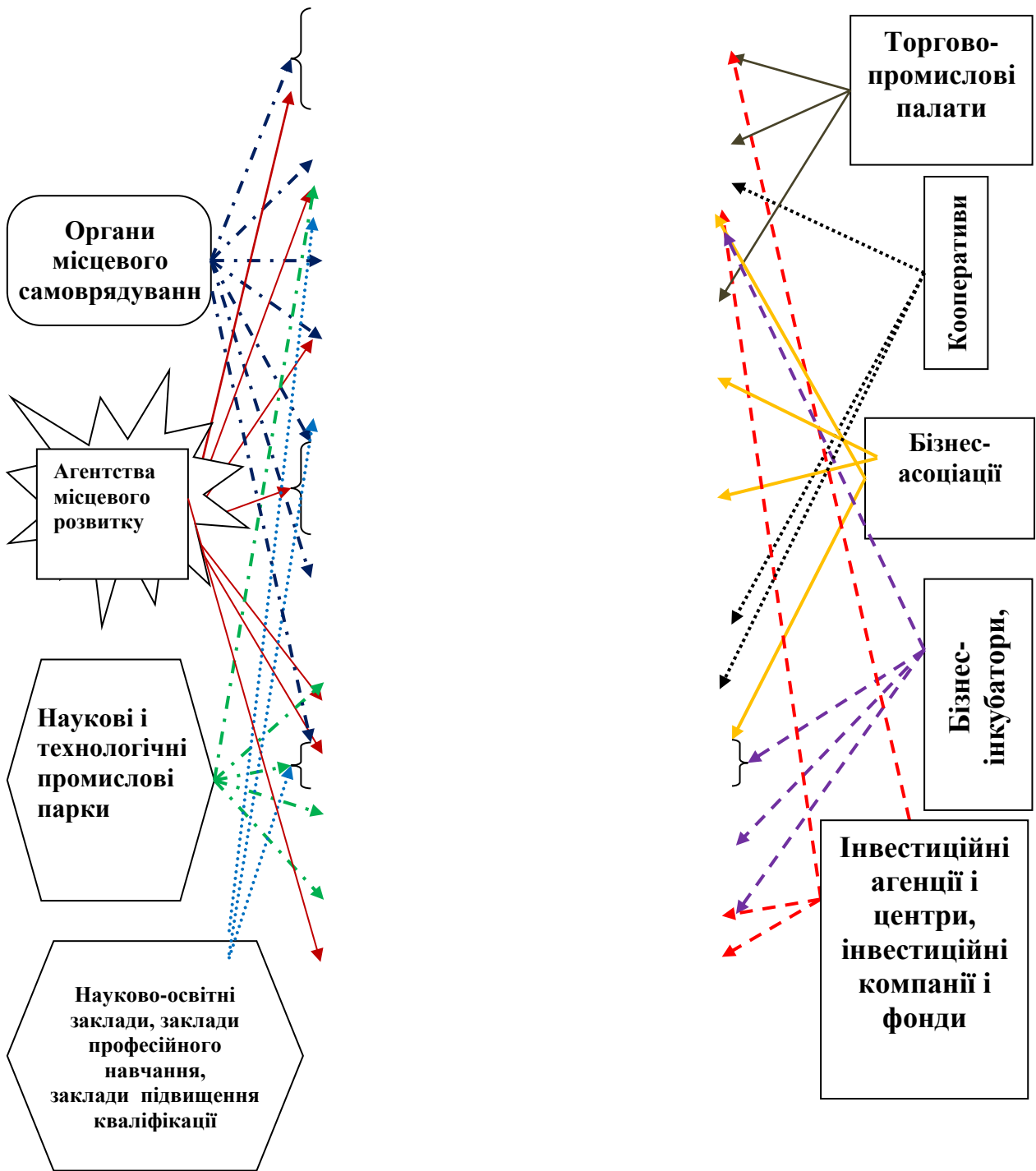
Класифікація інституційно-організаційних засобів

Інституційно-організаційні засоби економічного розвитку громади можна поділити на дві групи - власне організаційні, що охоплюють типи різних організацій, задіяних до місцевого економічного розвитку, та функціональні, які включають різні види діяльності, що генеровані тими чи іншими видами організацій. Більшість з цих засобів не потребують спеціального створення нової структури (органу, організації). Як правило, їх можна втілити через діяльність вже існуючих організацій (зокрема, це проекти транскордонного співробітництва, транскордонна співпраця громад-побратимів, міжмуніципальне півробітництво, бізнес-дорадництво, співпраця з фінансово-кредитними, науковими і освітніми організаціями, громадські слухання, проекти, згенеровані всередині громади і т.п.) або виділення окремого сектору (дійсно, невеликого, у складі 1-3-ох осіб) в органах місцевого самоврядування (муніципальний маркетинг, платформи поширення даних про успішні проекти, кращі практики, досвід врядування у сфері децентралізації та місцевого самоврядування, муніципальні кластери і т.п.).

Спектр використання та задіяння інституціями/організаціями на місцевому рівні можливих інституційно-організаційних заходів економічного розвитку представлено на рис.1.3. Отже, розглянуті інституції можуть застосовувати у своїй діяльності такі заходи:

муніципальний маркетинг:
- виставки, ярмарки
- реклама, веб-сайт і брендинг громади
муніципальні кластери (органи муніципального управління, наукові і освітні установи, громадські організації, бізнес і ін.)
міжмуніципальне співробітництво
платформи поширення даних про успішні проекти, кращі практики, досвід врядування у сфері децентралізації та місцевого самоврядування
транскордонна співпраця в межах громад-побратимів
проекти транскордонного співробітництва
організація громадських слухань і електронне урядування
розвиток кредитних відносин у громаді (кредитна кооперація)
проекти, згенеровані всередині громади
співпраця з науковими установами
співпраця з освітніми установами
бізнес-дорадництво для створення нових і підтримки існуючих підприємств
співпраця з фінансово-кредитними установами
фандрейзинг (збір коштів)

Рис. 1.3 Принципова схема генерування інституційно-організаційних заходів економічного розвитку громади (розроблено авторами)

А) Урядові та квазіурядові/ неприбуткові організації

1. **Органи місцевого самоврядування** (14¹ організаційних заходів);
2. **АМР** (12 організаційних заходів);

Б) Освітні/ наукові організації:

3. **ВНЗ** (4 орг. заходи);
4. **Заклади професійного навчання** (2 орг. заходи);
5. **Заклади підвищення кваліфікації** (2 орг. заходи);
6. **Наукові парки** (7 орг. заходів);
7. **Технологічні парки** (7 орг. заходів);

В) Бізнесові:

8. **Бізнес-асоціації** (5 організаційних заходи);
9. **Бізнес-інкубатори** (6 організаційних заходів);
10. **Бізнес-центри** (6 організаційних заходів);
11. **Торгово-промислові палати** (4 орг. заходи);
12. **Інвестиційні агенції і центри** (6 орг. заходів);
13. **Інвестиційні компанії** (3 орг. заходи);
14. **Інвестиційні фонди** (3 орг. заходи);
15. **Інші структури, що займаються залученням інвестицій** (3 орг. заходи);
16. **Кооперативи** (3 орг. заходи);
17. **Промислові парки** (7 орг. заходів).

Кількісно-структурні співвідношення організаційної та функціональної компонент інструментів економічного розвитку громад

Кількісна характеристика співвідношення представлених інституцій та заходів подана у таблицях 1.1-1.2.

Отже, серед інституцій, враховуючи їх функціональні характеристики, найбільший перелік організаційних заходів (понад половину), що сприятимуть економічному розвитку громади, можуть здійснювати органи місцевого самоврядування та агенції місцевого розвитку (останні - 12 заходів, або 60% їх загального переліку).

Вони мають великі можливості щодо потенційного впливу на місцевий розвиток, що кількісно підтверджує актуальність питання їхньої ефективної діяльності на місцях. Організаційно найбільші можливості щодо спектру застосовуваних заходів мають органи місцевого самоврядування (14 заходів та відповідно 70%) (рис.1.3), що органічно призначені опікуватися економічним розвитком громади. Разом вони покривають 85% усіх заходів організацій, задіяних до місцевого економічного розвитку.

---

¹Тут і далі кількість означена концептуально

Таблиця 1.1 Базові кількісно-структурні співвідношення організаційних заходів місцевого економічного розвитку в розрізі інституцій*

Інституція	Кількість організаційних заходів, що можуть застосовуватися відповідними інституціями	
	од.	%
<i>Урядові та квазіурядові/ неприбуткові:</i>	17	85
Органи місцевого самоврядування	14	70
Агентства місцевого розвитку	12	60
<i>Освітні/ наукові організації:</i>	7	35
ВНЗ	4	20
Заклади професійного навчання	2	10
Заклади підвищення кваліфікації	2	10
Наукові парки	7	35
Технологічні парки	7	35
<i>Бізнесові:</i>	16	80
Бізнес-асоціації	5	25
Бізнес-інкубатори	6	30
Бізнес-центри	6	30
Торгово-промислові палати	5	25
Інвестиційні агенції і центри	6	30
Інвестиційні компанії	3	15
Інвестиційні фонди	3	15
Кооперативи	3	15
Промислові парки	7	35
<i>Усього</i>	20	100

* сформовано авторами

Важливе місце також належить науковим і технологічним паркам (по 35%), інвестиційним агенціям та центрам (30%), бізнес-інкубаторам і бізнес-центрам (відповідно по 30%). Тобто, сприяння створенню та розвитку нових бізнесів, а також інвестиційна промоція мають одне з найважливіших значень для життєздатності громади.

Інвестиційні компанії та фонди, що здатні генерувати значні інвестиційні ресурси, мають у своєму керуванні по 15% від представленої кількості організаційних заходів, а торгово-промислові палати, кооперативи, заклади професійного навчання і підвищення кваліфікації – відповідно по 10%.

Аналізуючи наскрізність оргзаходів в розрізі інституцій, що мають у своєму активі можливість ними послуговуватися, «найінтенсивнішими» виступають муніципальні кластери (76,5%), співпраця з науковими, освітніми та фінансово-кредитними установами, кожна з яких займає біля 50%, тобто половина з усіх розглядуваних інституцій, що можуть сприяти місцевому економічному розвитку, функціонально мають можливість їх застосування (табл.1.2).

Таблиця 1.2 Наскрізність організаційних заходів місцевого економічного розвитку в розрізі інституцій*

Заходи	Кількість інституцій, що можуть використовувати захід	
	од.	%
Муніципальний маркетинг (виставки, ярмарки, реклама громади, веб-сайт громади, брендинг громади)	4	23,5
<i>Муніципальні кластери*</i>	13	76,5
<i>Міжмуніципальне співробітництво</i>	1	5,9
Платформи поширення даних про успішні проекти, кращі практики, досвід врядування у сфері децентралізації та місцевого самоврядування	5	29,4
<i>Транскордонна співпраця в межах громад-побратимів</i>	2	11,8
<i>Проекти транскордонного співробітництва</i>	3	17,6
<i>Організація громадських слухань</i>	1	5,9
<i>Електронне урядування</i>	1	5,9
Розвиток кредитних відносин у громаді (кредитна кооперація)	1	5,9
<i>Проекти, згенеровані всередині громади</i>	4	23,5
<i>Співпраця з науковими установами</i>	9	52,9
<i>Співпраця з освітніми установами</i>	8	47,1
Бізнес-дорадництво для створення нових підприємств	5	29,4
Бізнес-дорадництво для підтримки існуючих підприємств	5	29,4
Співпраця з фінансово-кредитними установами	8	47,1
<i>Фандрейзинг (збір коштів)</i>	5	29,4
Усього	17	-

Джерело: сформовано авторами

* Тут і далі виділені ті заходи, які можуть активізуватися в умовах децентралізації

Бізнес-дорадництво для створення нових і підтримки існуючих підприємств, платформи поширення даних про успішні проекти, кращі практики, фандрейзинг можуть бути в активі 5-ти інституцій (у різному наборі), що складає біля 30%. Найменшу наскрізність (біля 6%), що відповідає 1 інституції, мають міжмуніципальне співробітництво, організація громадських слухань, електронне урядування та розвиток кредитних відносин у громаді.

Важливими питаннями, пов'язаними з цілями дослідження, залишаються аспекти впливу децентралізації влади на використання ресурсу організацій та відповідно генерованими ними заходів.

Що стосується організацій, то явні зміни в їх структурній композиції в умовах децентралізації відбутися не повинні (рис. 1.3 та табл.1.1), натомість переважна більшість існуючих та нових заходів може отримати кращу дієвість, зокрема (табл.1.2): муніципальні кластери, міжмуніципальне співробітництво, поширення досвіду врядування власне у сфері децентралізації та місцевого самоврядування, транскордонна співпраця в

межах громад-побратимів, проекти транскордонного співробітництва, організація громадських слухань, електронне урядування, проекти, згенеровані всередині громади, співпраця з науковими установами, співпраця з освітніми установами, фандрейзинг (збір коштів). Абсолютно новим заходом можна назвати лише один – міжмуніципальне співробітництво.

Таким чином, здійснене дослідження дає можливість зробити висновок про те, що найбільш активними в здійсненні різних організаційних заходів економічного розвитку громад є владні та квазівладні структури (у даному випадку це органи місцевого самоврядування та агенції місцевого розвитку), разом вони забезпечують 85% усіх заходів організацій, задіяних до місцевого економічного розвитку. У сукупності заходи, що генеровані бізнесовими організаціями, теж дають подібне охоплення – 80%. Разом з тим, наукові та освітні організації мають тільки 35% у даному структурному розподілі.

Отже, абстрагуючись від ваги кожного окремого заходу, можна припустити, що найкритичнішим на даний момент є залучення до економічного розвитку громад науково-освітніх організацій і особливо – урізноманітнення їх функцій. Зокрема, вони могли б сприяти кращому обґрунтуванню напрямів економічного розвитку, стратегій чи іншої функціональної діяльності.

З іншого боку, за критеріями наскрізності можна легко ідентифікувати, що найбільша кількість організацій залучена до діяльності, пов'язаної з муніципальними кластерами. Потім йдуть науково-освітні та фінансово-кредитні послуги. Це знову ж таки підтверджує висновок про необхідність не стільки створення більшої кількості даних організацій, скільки наповнення їх функціонального різномаїття.

Децентралізація привнесе більше можливостей використовувати різні засоби, саме тому є сенс підвищувати кваліфікацію персоналу цих організацій у забезпеченні відповідних функцій, особливо у питанні партнерської та інтеграційної діяльності – це згадувані кластери, міжмуніципальне співробітництво, транскордонна співпраця та інші види партнерства. Важливими є питання розвитку лідерства, оскільки ініціативи з використання можливостей децентралізації для економічного розвитку громад насамперед будуть пов'язані з вмінням бачити нові можливості, що притаманно особистостям з лідерськими та креативними навиками.

1.4 Партнерські інструменти економічного розвитку громад в умовах децентралізації

Найактуальнішою темою сьогодення є децентралізація. Це процес який може докорінно змінити організацію державної влади в Україні. Децентралізація - форма розвитку демократії, яка забезпечує самоорганізацію населення до вирішення проблем та захисту інтересів громади.

Процес реформування місцевого самоврядування в Україні формує як низку внутрішніх стимулів для економічного розвитку територій, так і ряд проблем. Однією із таких проблем є життєздатність громади до реалізації покладених на неї функцій. Питання спроможності громад при децентралізації активно цікавить науковців та управлінців.

Базуючись на розробках Ю. Ганущака (одного із провідних експертів з питань децентралізації), під спроможністю громад розуміємо її відповідність умовам, визначеним перспективним планом формування громад, та здатність якісно забезпечувати базові потреби/послуги громади.

Однією із головних переваг децентралізації для розвитку територій та життєздатності громади є те, що фінансова децентралізація - формування якісно нового підходу сільських, селищних і міських голів до розвитку бізнесу на їх території. Оскільки громади, по-суті, будуть конкурувати між собою, нова фінансова модель передбачає прямий мотив громад до наявності прибутків у місцевого бізнесу, - то голови відповідних громад будуть думати про формування привабливих умов для підприємств та стимулювання їх створення, успішне функціонування саме на їх територіях.

Важливою перевагою децентралізації є відкритість, публічність державних органів управління у своїй діяльності та звітності перед громадою. Наявність такого важеля впливу громади на ефективність роботи цих органів є ефективним видом громадського контролю.

За прогнозами експертів прийняття низки законодавчих актів та внесення змін до Конституції України має позитивно вплинути на спроможність громад. Але все ж таки виникає ряд ризиків, які не можливо оминати:

- 1) ризики, що пов'язані із зміною меж адміністративно-територіальних одиниць. Реформа передбачає об'єднання задля досягнення спроможності та скорочення державного апарату;
- 2) ризики поглиблення диспропорцій економічного і соціального розвитку територій у разі зміни моделі фінансування чи неефективному об'єднанні громад;
- 3) ризики неякісного управління на місцевих рівнях. До прикладу, лідер громади може бути непрофесіоналом. Крім того, держуправлінець має мати нові навички європейського типу, а саме: вміти просувати, рекламувати території, стратегічно мислити і т.д.;

- 4) ризики неефективного об'єднання громад. Встановлення чітких термінів добровільного об'єднання громад (а у разі його відсутності - примусове) може призвести до хаосу та формування нежиттєздатних громад;
- 5) ослаблення нації, під якою розуміють ризики надмірного негативного впливу лідерів на громаду щодо загальнонаціональних рішень та інтересів, послаблення національного патріотизму та формування регіонального;
- 6) концентрація влади у руках місцевих «міні-олігархів»;
- 7) формування антиукраїнських настроїв та можливість їх реалізації в контексті існуючого політичного поділу України та діючої війни;
- 8) низький рівень відповідальності держави перед громадами у разі провалу реформи чи її неефективності. По-суті завжди серед причин нежиттєздатності громад можна назвати саме їх неспроможність у механізмах самофінансування чи нездатність до самоорганізації;
- 9) неспроможність місцевої влади у формуванні стратегічних програм розвитку громади через відсутність досвіду та ін.

Вище перераховано лише частину ризиків, що можуть виникнути в умовах децентралізації. Однак їх наявність ніяк не може бути аргументами проти децентралізації державної влади в Україні. Оскільки існуюча централізована система управління, як показав час, не виправдала себе, сформувала надмірну корупцію, олігархію та зубожіння населення. Лише тотальна трансформація державної влади зможе забезпечити формування самостійності, свідомості, ініціативності та відповідальності громад за свій економічний розвиток.

Децентралізація системи публічного адміністрування в Україні суттєво змінює значення і форми співробітництва територіальних громад, надаючи йому чи не найголовнішу роль у формуванні фінансової спроможності громад.

Саме через якісну та розгалужену систему співпраці органи управління можуть забезпечити надходження фінансових, інтелектуальних ресурсів, інновацій та залучити їх для реалізації потенціалу громади.

Транскордонне співробітництво

Традиційним та ефективним видом співробітництва є транскордонна співпраця. Це найбільш апробований у часі вид співробітництва територіальних громад. Крім того, саме така співпраця дозволяє:

- налагодити зв'язки між прикордонними теоріями;
- використовувати досвід партнерів у вирішенні проблем розвитку громади;
- стимулювати надходження фінансів до бюджетів територіальних громад;
- вирішувати питання покращення прикордонної інфраструктури,

обумовлених територіальною близькістю, спільних екологічних проблем та ін.

Вперше термін "транскордонне співробітництво" був введений у 106 Мадридській Конвенції загальних принципів транскордонного співробітництва [38]. У даному документі транскордонне співробітництво визначається як "... будь-які спільні дії, спрямовані на посилення та поглиблення добросусідських відносин між територіальними общинами або властями, що знаходяться під юрисдикцією двох або декількох договірних сторін, а також укладання з цією метою будь-яких необхідних угод або досягнення домовленостей". Тут також даються визначення поняття територіальні общини як... "громади або органи, які здійснюють місцеві та регіональні функції та визнаються як такі внутрішнім законодавством кожної держави".

Беленький П.Ю. та Мікула Н.А. [39] під транскордонним співробітництвом розуміють специфічну сферу зовнішньоекономічної, політичної, екологічної, культурно-освітньої та інших видів міжнародної діяльності, яка здійснюється на регіональному рівні, і яка, охоплюючи всі загальні їхні форми, відрізняється необхідністю та можливостями більш активного їх використання, а також низкою особливостей, а саме – наявністю кордону і необхідністю його облаштування, спільним використанням природних ресурсів і, відповідно, спільним вирішенням проблем екологічної безпеки, більш широким взаємним спілкуванням населення сусідніх держав та особистими зв'язками людей, значно вищим навантаженням на інфраструктуру (дороги, зв'язок, сфера обслуговування, придорожнє інфраструктура).

Артёмов І.В. [40, с.10-11] вважає, що під транскордонним співробітництвом слід розуміти спільні дії територіальних громад або місцевих влад по обидва боки кордону, спрямовані на вирішення конкретної проблеми транскордонного характеру, або співпрацю в окремій галузі, де вони мають спільні інтереси. Тобто, автор не уточнює рівні та механізми співпраці у визначенні.

У Законі України «Про транскордонне співробітництво» від 24 червня 2004р. транскордонне співробітництво визначається як спільні дії, спрямовані на встановлення і поглиблення економічних, соціальних, науково-технічних, екологічних, культурних та інших відносин між територіальними громадами, їх представницькими органами, місцевими органами виконавчої влади України та територіальними громадами, відповідними органами влади інших держав у межах компетенції, визначеної їх національним законодавством [10].

Дане визначення добре відображає всі можливі сфери і напрями ТКС територіальних громад.

1 грудня 2010 р. Кабінетом Міністрів України прийнято Постанову №1088 «Про затвердження Державної програми розвитку транскордонного співробітництва на 2011-2015 роки». Метою цієї Програми є активізація соціально-економічного, науково-технічного, екологічного, культурного розвитку суб'єктів транскордонного співробітництва.

Основними завданнями Програми є:

- сприяння економічному, соціальному, культурному розвитку прикордонних регіонів та активізація всебічного транскордонного співробітництва із сусідніми країнами на державному, регіональному та місцевому рівні;
- забезпечення реалізації великомасштабних проєктів транскордонного співробітництва в рамках програм прикордонного співробітництва Європейського інструменту сусідства та партнерства;
- забезпечення підвищення рівня життя населення та розвитку соціальної сфери прикордонних регіонів;
- поглиблення співпраці в рамках наявних єврорегіонів та створення нових;
- активізація зовнішньоекономічної діяльності регіонів;
- створення умов для заснування і функціонування спільних підприємств та утворення транскордонних економічних кластерів;
- сприяння розвитку малого та середнього підприємництва;
- забезпечення охорони навколишнього природного середовища та екологічної безпеки;
- розвиток інфраструктури прикордонних регіонів та створення умов для залучення інвестицій [41].

Транскордонне співробітництво передбачає різного роду контакти (зв'язки) людей, які зумовлюють появу спільної діяльності, а саме: родинні контакти, економічна співпраця, прикордонна торгівля, взаємодопомога у надзвичайних ситуаціях, нелегальна міграція, спільне використання природних ресурсів, природоохоронні заходи, екологічна безпека територіальне (просторове) планування та облаштування території тощо.

Найпростішою формою транскордонного співробітництва є прямі контакти між територіальними громадами – містами, селищами, які, здебільшого, носять неформальний характер та спрямовані на спільні дії у випадку виникнення надзвичайних ситуацій. Співпраця на неформальній основі можлива завдяки відсутності взаємних фінансових зобов'язань. Єврорегіони – найвища з організаційних форм транскордонних відносин.

Вони можуть створюватися як юридична або неюридична особа, мають свою організаційну структуру та визначені джерела фінансування [42].

Аналізуючи всі вище наведені визначення, слід відмітити, що транскордонне співробітництво найчастіше здійснюється на регіональному рівні в контексті співробітництва прикордонних регіонів суміжних держав. Проте вчені Беленький П.Ю. та Мікула Н.А. виділяють чотири рівні реалізації транскордонної співпраці [43]: міжнародний, державний, регіональний, місцевий рівні. Тобто ТКС, на думку автора, набагато масштабніше та ширше.

В умовах децентралізації влади важливим питанням є реалізація потенціалу транскордонного співробітництва для економічного розвитку громади.

Чистякова Ю.В. розглядає єврорегіони як засіб децентралізації влади в Україні. Автор робить висновок про те, що функціонування єврорегіонів у рамках сучасної законодавчої бази України є одним із шляхів децентралізації державної влади та державного управління. Розвиток та активне впровадження такої форми співробітництва дозволяє зосередити повноваження при вирішенні регіональних проблем на рівні місцевих адміністрацій [44, с.44].

Таким чином, найефективнішою формою реалізації потенціалу ТКС в умовах децентралізації, на думку більшості науковців, є єврорегіони.

Серед мотивів що спонукають громади прикордонних територій до створення єврорегіонів слід назвати:

- спільне історичне, етнічне минуле територій;
- периферійність до центральних адміністративних центрів своїх держав;
- спільне використання водних та енергетичних ресурсів та необхідність вироблення спільних стратегій їх використання;
- спільна прикордонна інфраструктура і т.д.

Реутов В. С. виділяє чотири етапи процесу розвитку транскордонного співробітництва на регіональному рівні та формування транскордонних регіонів: вивчення існуючих зв'язків між партнерами, визначення стратегії розвитку, розробка і забезпечення програм розвитку, моніторинг і оцінка [45].

Співробітництво здійснюється за урядово-регіональним і регіонально-локальним напрямками. У першому випадку співробітництво спирається на міжнародні угоди. Воно поширене там, де є велика децентралізація управління. Регіонально-локальне ж співробітництво розвивається досить спонтанно. Його рушійною силою є особисті контакти з сусідами, викликані господарськими потребами, а також співпраця в галузі культури [44, с.38].

Транскордонне співробітництво здійснюється в межах компетенції територіальних общин або властей, визначеної внутрішнім законодавством та базується на реалізації головних принципів європейської регіональної політики: субсидіарності, децентралізації, партнерства, програмування, концентрації та адиціоналізму [44].

Аналізуючи наукові статті та публікації можна прийти до висновку, що створення єврорегіону є найвищою та найкращою формою транскордонного співробітництва територіальних громад в умовах децентралізації. Однак, щоб впевнитись у достовірності даних гіпотез слід проаналізувати діяльність єврорегіонів в Україні. Інформаційною базою аналізу, на нашу думку, мають стати веб-сайти відповідних структур. Адже саме вони мають бути першоджерелами достовірної інформації про успіхи, досягнення та проекти транскордонного співробітництва у формі єврорегіонів. З іншого боку, ці сайти є відображення іміджевої політики керівних органів єврорегіонів.

На сьогодні в Україні існує 10 єврорегіонів. Першим з них став Карпатський єврорегіон, який був заснований 14 лютого 1993 р. у м. Дебрецені.

На сайті «Карпатського єврорегіону»[46] достатньо добре висвітлено історію створення єврорегіону, його органи управління та нормативну базу. Окрему інформацію присвячено бізнес-пропозиціям. Однак інформації про результати роботи цієї структури, проекти та програми, що були нею реалізовані, немає. На нашу думку, висвітлення звітів про роботу єврорегіону надало б можливість оцінити результативність функціонування таких структур та визначити їх роль і вклад у розвиток регіонів. Крім того, аналізоване інтернет-джерело має технічні проблеми із відображенням інформації на українській мові.

З метою активізації розвитку соціально-економічних, науково-технічних, екологічних, культурних та інших зв'язків українсько-польсько-білоруського прикордоння 29 вересня 1995 року було створено Єврорегіон «Буг» [47].

Портал цієї структури детально описує її історію, виконані проекти та цілі. Доволі добре керівні органи єврорегіону працюють над його іміджем. Свідчення цьому є розроблена Інтегрована функціонально-просторова концепція розвитку Єврорегіону «Буг» до 2020 року. Ця система – це спроба створити основу для планування розвитку прикордонних територій. Цей документ містить детальну інформацію про суспільство, економіку, навколишнє середовище, інфраструктуру території Єврорегіону «Буг». Концепція буде корисною для представників місцевих органів влади, громадських та неурядових організацій, студентів та усіх зацікавлених в

отриманні інформації з питань просторового господарювання на території Єврорегіону «Буг».

За результатами аналізу інформації можна зробити висновок про достатньо активну діяльність цієї структури.

14 серпня 1998 року була підписана Угода про створення Єврорегіону «Нижній Дунай». Угоду було укладено в м. Галац (Румунія) на зустрічі керівників прикордонних регіонів України і Республіки Молдова. У рамках діяльності Єврорегіону «Нижній Дунай» у 2000-2003 рр. реалізовано проект «Придунайські озера, Україна. Стале відновлення та збереження природного стану екосистем», який фінансувався програмою TACIS CBC. У 2004 році закінчився проект програми TACIS «Бізнес-інфраструктура Одеської області, Єврорегіон «Нижній Дунай». У 2008 році в м. Одеса було організовано низку масштабних заходів, присвячених святкуванню 10-річчя створення Єврорегіону «Нижній Дунай» та інше [48].

22 вересня 2000 року в румунському місті Ботошани підписано Угоду про утворення Єврорегіону "Верхній Прут", до складу якого увійшли Чернівецька область України, Бельцький і Єдинецький повіти Республіки Молдова, а також Ботошанський і Сучавський повіти Румунії.

До основних напрацювань регіону у сфері транскордонного співробітництва слід віднести першу в Україні концепцію цільової Програми транскордонного співробітництва, розроблену Чернівецькою облдержадміністрацією. Основні положення Концепції підтримано у висновках VI засідання Парламентського комітету "Україна - ЄС" і у рішеннях українсько-австрійської та українсько-баварської міжурядових комісій, що надалі знайшло відображення у резолюції Європарламенту "Ширша Європа - Сусідство: Нові рамки для відносин зі східними та південними сусідами".

Ще у 2004 році Чернівецькою областю та румунськими членами Єврорегіону «Верхній Прут» погоджено систему з понад 70 «дзеркальних» транскордонних проектних пропозицій (зокрема, розбудова прикордонної інфраструктури в дзеркальному відображенні). Цей підхід застосовано й у Програмах Сусідства ЄС та у пропозиціях щодо пілотного регіонального проекту з європейської інтеграції, закладеного Світовим банком до Стратегії допомоги Україні на 2004-2007 роки [49]. Однак інформація на сайті оновлена станом на 16.11.2007 рік.

Угоду про створення єврорегіону «Дніпро» підписано 29 квітня 2003 у м. Гомелі.

Основні напрямки діяльності єврорегіону:

- всебічний економічний розвиток;
- регіональний розвиток;

- комунікації, транспорт, зв'язок;
- освіта, охорона здоров'я, спорт і туризм;
- охорона і поліпшення стану навколишнього середовища;
- ліквідація надзвичайних ситуацій, стихійних лих та їх наслідків;
- сприяння розширенню контактів між жителями прикордонних територій, розвитку співробітництва між установами, організаціями та суб'єктами господарської діяльності.

В рамках діяльності Єврорегіону «Дніпро» щорічно проводиться ряд культурних, спортивних та інших заходів, у тому числі:

- щорічні конференції з питань діяльності Єврорегіону;
- щорічний міжнародний молодіжний фестиваль на кордоні 3-х республік біля Монумента Дружби;
- міжнародні туристичні форуми;
- міжнародні конкурси «Слов'янська кухня»;
- виставки товарів «Сіверські контракти»;
- міжнародні фестивалі «Слов'янські театральні зустрічі» та багато інших заходів [12].

Єврорегіон «Слобожанщина» створений 7 листопада 2003 року в Харкові керівниками органів виконавчої влади та місцевого самоврядування Харківської і Белгородської областей України та Російської Федерації відповідно як вища форма прикордонної співпраці з метою гармонізації взаємодії сторін для реалізації основних соціально-економічних функцій прикордоння, усунення зайвих бар'єрів для контактів населення, залучення інновацій та інвестицій для стабілізації та зростання економіки, активізації міжрегіонального економічного співробітництва. Територіально охоплює Белгородську область Російської Федерації і Харківську область України [50].

Єврорегіон створено з метою розвитку співробітництва прикордонних територій у напрямках економічного розвитку, розвитку комунікацій, транспорту, науки, нових технологій, освіти, поліпшення стану навколишнього середовища, сприяння якості життя населення шляхом збільшення зайнятості і т.д.

Угода про створення Єврорегіону "Ярославна" підписана в місті Курськ Російської Федерації 24 квітня 2007 року. Робота над створенням Єврорегіону стала логічним продовженням співробітництва в рамках Угоди між Сумською та Курською областями. Засновниками Єврорегіону "Ярославна" є Сумська область України та Курська область Російської Федерації.

Станом на 2012 рік (дата останніх звітних матеріалів на сайті) в рамках Єврорегіону "Ярославна" реалізується: 14 угод і протоколів про

співробітництво на рівні міст і районів, 6 протоколів про встановлення побратимських зв'язків між сільськими радами Сумської і Курської областей; угоди про співпрацю в освітній сфері, протокол про міжнародне співробітництво і обмін досвідом у сфері державної служби, угода про співпрацю в сфері зайнятості, угода про довгострокову співпрацю у сфері освіти та інші [51].

Вартують уваги зроблені інформаційно-аналітичні матеріали щодо моніторингу євро регіону з детальним описом існуючої ситуації в економічному та соціальному плані. Однак дата останнього звіту - 2012 рік.

2 лютого 2012 р. в м. Київ в рамках офіційного візиту в Україну делегації Республіки Молдова на чолі з Прем'єр-міністром В. Філатом, відбулось підписання статутних документів Євро регіону «Дністер», а саме – устанавчого договору. Основною метою створення та діяльності Євро регіону «Дністер» є здійснення програм комплексного гармонізованого розвитку територій, прилеглих до річки Дністер.

Сайт євро регіону оновлений останніми даними. За результатами його аналізу можна зробити висновок, що структура діє достатнього ефективно. З певною періодичністю випускається інформаційний бюлетень євро регіону із висвітленням останній новин та подій [51].

«Чорне море» - євро регіон створений у вересні 2008 року з ціллю розвитку інфраструктури (енергетичних систем, транспорту), розвитку соціальної та економічної діяльності, підтримки ініціатив в галузі туризму, тощо. До країн що входять до складу євро регіону відносяться Україна, Румунія, Росія, Азербайджан, Туреччина, Греція, Болгарія, Вірменія, Грузія, Молдова. Метою створення даних євро регіонів є організація та координація спільної діяльності, сприяння економічному, науковому, екологічному, освітньому співробітництву, а також підтримка окремих проектів розвитку прикордонної інфраструктури сусідніх територій, сприяння розвитку контактів між громадянами країн-членів євро регіонів, визначення потенційних напрямів багатостороннього співробітництва країн-учасниць [52]. Офіційного сайту цієї структури немає.

Проаналізувавши інформацію про діяльність євро регіонів, можна зробити висновок, що основними напрямками їх співробітництва є економічна сфера, розбудова соціальної, інформаційної та прикордонної інфраструктури, розвиток транспортної, наукової та освітньої мережі, охорона навколишнього природного середовища, обмін досвідом між відповідними територіальними громадами, спільне вирішення проблем злочинності, нелегальної міграції та інше.

Однак результати аналізу засвідчити, що функціонування єврорегіонів утруднене низкою проблем:

- недосконалістю нормативно-правового забезпечення та правовою невизначеністю повноважень місцевих органів влади у діяльності єврорегіонів;
- суттєвою різницею у рівні економічного розвитку держав-учасниць єврорегіонів, значних диспропорціях в розвитку транспортної, комунікаційної інфраструктури [52];
- низьким професійним рівнем менеджменту суб'єктів та учасників ТКС і єврорегіонів, насамперед, центрального та районного рівнів [53];
- відсутністю достатнього фінансового забезпечення;
- надмірною централізацією та різноманітністю повноважень органів місцевої і державної влади різних країн [53] ;
- відсутністю статистичних даних щодо обліку діяльності єврорегіонів та інші.

Вирішення цих нагальних проблем прискорить реалізацію принципів децентралізації влади в Україні та підвищить ефективність діяльності єврорегіонів.

Крім того, реалізації потенціалу ТКС як основного чинника фінансового забезпечення територіальних громад можуть сприяти якісно нові форми його здійснення, а саме: транскордонні партнерства, промислові зони/парки, кластери; об'єднання єврорегіонального співробітництва, центри прикордонної торгівлі, що і має стати перспективою майбутніх досліджень.

Міжнародне науково-технічне співробітництво

Науково-технічне співробітництво відіграє велику роль не тільки у розвитку науки і техніки регіону та країни, але і в розвитку економіки загалом. У зв'язку з глобалізацією технологій та становлення знання як основного фактору економічного розвитку країни як на загальнодержавному, так і на міжнародному рівнях, виникає нова форма міжнародних економічних відносин – міжнародне науково-технічне співробітництво (МНТС).

Яким би значним потенціалом в галузі науки і техніки певна країна світу не володіла, вона сама неспроможна повністю задовольнити свої потреби у передових технологіях. І тому міжнародне науково-технічне співробітництво є тим інструментом, за допомогою якого відбувається обмін науково-технічними знаннями, що, в свою чергу, сприяє розвитку спеціалізації та кооперування виробництва.

Міжнародне науково-технічне співробітництво – це форма міжнародних економічних відносин, що являє собою систему економічних зв'язків у сфері науки, техніки, виробництва [54].

Більш ширше визначення міжнародного науково-технічного співробітництва знаходимо в курсі лекцій з міжнародного економічного права [55]: міжнародне науково-технічне співробітництво — одна з форм міжнародної економічної співпраці, що охоплює торгівлю ліцензіями, спільні наукові розробки, реалізацію великих технічних проектів, будівництво підприємств та інших об'єктів, геологорозвідувальні роботи, підготовку національних кадрів, обмін загальною науково-технічною інформацією тощо.

Вчена Черницька Т. В. [56], досліджуючи питання міжнародного науково-технічного співробітництва в умовах глобалізації, визначає його як «форму міжнародних економічних відносин, що полягає у здійсненні спільної діяльності резидентів різних країн у науково-технічній та інноваційно-технологічній сферах, передбачаючи співробітництво як на етапі НДДКР (отримання науково-технічних і фундаментальних знань), так і під час комерціалізації інновацій, і здійснюється суб'єктами державного та приватного сектору на дво- та багатосторонній основі, а його складовими є: міждержавне науково-технічне і міжнародне інноваційно-технологічне співробітництва». Автором виявлено, що міждержавне науково-технічне співробітництво зосереджено на науковій і науково-технічній діяльності некомерційного характеру в рамках міждержавних, міжурядових і міжвідомчих угод про науково-технічне співробітництво, а також міжнародній науково-технічній діяльності у межах міжнародних організацій науково-технічного профілю. Основою міжнародного інноваційно-технологічного співробітництва, на думку вченої, є міжнародна інноваційна діяльність на дво- та багатосторонній основі, яка спрямована на отримання комерційного ефекту суб'єктами державного та приватного секторів.

Даний вид співробітництва існує на основі спільних, наперед вироблених дій, що закріплені у міжнародних економічних договорах та угодах.

Структура міжнародного науково-технічного співробітництва включає в себе [54]:

1. створення координаційних міжнародних програм спільних наукових і технічних досліджень, кооперацію при здійсненні науково-технічних досліджень;
2. міжнародне ліцензування, обмін науково-технічними документами, патентами, ліцензіями, поглиблення й удосконалення співробітництва у сфері науково-технічної інформації;
3. міжнародний інжиніринг, співробітництво з приводу проведення допроектних досліджень і складання проекту на основі науково-технічних знань, а також консультації при виконанні проектів;

4. співробітництво в підготовці наукових та інженерно-технічних кадрів, тісні міжнародні стосунки між вищими навчальними закладами;

5. проведення міжнародних науково-технічних конференцій, симпозіумів;

6. вирішення окремих важливих наукових і технічних проблем шляхом спільного планування між зацікавленими країнами;

7. створення й функціонування міжнародних науково-дослідних інститутів, організацій, лабораторій, конструкторських бюро;

8. проведення взаємних міждержавних консультацій з питань науково-технічної політики;

9. розробка науково-технічних прогнозів.

У наказі Міністерства освіти і науки України від 01.06.2006 N 422 «Щодо Положення про організацію наукової, науково-технічної діяльності у вищих навчальних закладах III та IV рівнів акредитації» [57] вказано, що ВНЗ здійснюють науково-технічне співробітництво з навчальними закладами, організаціями, фірмами та фондами зарубіжних країн, інші види наукового співробітництва відповідно до чинного законодавства України.

Міжнародне наукове та науково-технічне співробітництво ВНЗ спрямовано на:

- залучення до співпраці закордонних замовників та інвесторів, укладання та виконання угод про співробітництво із закордонними університетами, фірмами, фондами та іншими організаціями на проведення досліджень і розробок;

- залучення коштів закордонних замовників та міжнародних фондів і грантів для фінансування ННТД у ВНЗ України;

- одержання конкурентоспроможних на світовому ринку науково-прикладних результатів, розробку високоефективної науково-технічної продукції;

- трансфер на світовий ринок наукової та науково-технічної продукції, здійснення маркетингу, участь у міжнародних виставках та ярмарках;

- забезпечення проходження науковими, науково-педагогічними працівниками, докторантами, аспірантами та обдарованими студентами наукового стажування за кордоном, ознайомлення з передовими світовими досягненнями техніки і технологій, приладами та науковим обладнанням;

- публікацію за кордоном у провідних наукових та науково-технічних виданнях наукових результатів, які не є конфіденційною інформацією;

- організацію та участь у міжнародних наукових та науково-практичних конференціях, семінарах, симпозіумах;

- висування провідних учених ВНЗ України на здобуття міжнародних премій.

Співробітництво у науково-технічній сфері здійснюється згідно з відповідними укладеними двосторонніми документами. Так, укладені:

- Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Словацької Республіки про науково-технічне співробітництво
- Угода про наукове співробітництво між Національною академією наук України та Словацькою академією наук;
- Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Румунії про економічне, промислове, наукове та технічне співробітництво;
- Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Чеської Республіки про економічне, промислове і науково-технічне співробітництво;
- Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Таджикистан про науково-технічне співробітництво;
- Угода між Урядом України та Урядом Республіки Вірменія про науково-технічне співробітництво;
- Угода між Урядом України та Урядом Азербайджанської Республіки; про науково-технічне співробітництво;
- Угода про науково-технічне співробітництво між Україною та Іспанією;
- Договір між Урядом України та Урядом Республіки Польща про співробітництво в сфері науки і технологій та ін.

Державно-приватне партнерство

Одним з інструментів залучення інвестицій у розвиток інфраструктурних галузей, таких як житлово-комунальне господарство, транспорт, медицина та забезпечення високих і стійких темпів розвитку регіону є державно-приватне партнерство (або "публічно-приватне партнерство", ДПП). Даний механізм залучення фінансових ресурсів приватного інвестора для соціально-економічного розвитку не тільки регіон, а й країни в цілому, є досить популярним у всьому світі. Особливістю державно-приватного партнерства є співпраця між державою і приватними партнерами.

Застосувань механізмів державно-приватного партнерства в Україні поки що не відмічається в таких значних кількостях, як в загальносвітовому масштабі. За словами Авксентьєва М. Ю. [58], «у більшості випадків практика співпраці з приватними партнерами в сегменті послуг, що традиційно надаються державним сектором, обмежується сферою утилізації твердих побутових відходів, тоді як залучення приватних партнерів до великих проектів має негативний досвід».

Вчений-економіст дає наступне визначення державно-приватного партнерства: ДПП - сучасний механізм, який може забезпечити реалізацію складних суспільно-корисних проектів завдяки поєднанню ресурсів держави та приватних партнерів.

На думку Халімовського Ю.А., ДПП можна визначити як взаємовигідну співпрацю публічного та приватного суб'єктів для цілей одночасного отримання прибутку і досягнення суспільно корисних цілей у галузях економіки, засноване на з'єднанні грошових та інших вкладів партнерів і такому розподілі ризиків, який допускає часткове звільнення приватного суб'єкта від підприємницьких ризиків [59, с.25].

Відповідно до Програми розвитку державно-приватного партнерства (PublicPrivatePartnershipDevelopmentProgram (PPDP) [60], що фінансується Агентством США з міжнародного розвитку (USAID), державно-приватне партнерство – це засноване на довгостроковому договорі співробітництво між організацією публічного сектору (наприклад, органом місцевого самоврядування чи центральним органом виконавчої влади) та приватною компанією чи підприємцем щодо надання державних послуг та покращення інфраструктури. Акцент ставиться на наданні якісних послуг, у той час як створені протягом дії договору ДПП активи, з моменту його закінчення передаються у власність державного чи муніципального партнера.

У Законі України «Про державно-приватне партнерство» [61] дається наступне визначення: державно-приватне партнерство - співробітництво між державою Україна, Автономною Республікою Крим, територіальними громадами в особі відповідних державних органів та органів місцевого самоврядування (державними партнерами) та юридичними особами, крім державних та комунальних підприємств, або фізичними особами-підприємцями (приватними партнерами), що здійснюється на основі договору в порядку, встановленому цим Законом та іншими законодавчими актами.

Відповідно до даного закону на стороні державного партнера виступають органи державної влади та органи місцевого самоврядування, а на стороні приватного партнера виступають юридичні та фізичні особи, або декілька осіб, які несуть солідарну відповідальність за зобов'язаннями.

До ознак державно-приватного партнерства (відповідно до закону) належать:

1. забезпечення вищих техніко-економічних показників ефективності діяльності, ніж у разі здійснення такої діяльності державним партнером без залучення приватного партнера;

2. довготривалість відносин (від 5 до 50 років);

3. передача приватному партнеру частини ризиків у процесі здійснення державно-приватного партнерства;

4. внесення приватним партнером інвестицій в об'єкти партнерства із джерел, не заборонених законодавством.

Усі визначення ДПП подібні, адже всі вони вказують на те, що ДПП- це співробітництво, взаємовигідна діяльність між державою та приватним сектором з метою вирішення певного роду завдань за допомогою реалізації різних проектів.

У світовій практиці виділяють такі форми державно-приватного партнерства [62]:

– контракти як адміністративний договір між органом місцевого самоврядування та приватним партнером на здійснення суспільно необхідних видів діяльності;

– оренда, яка в залежності від визначених договором умов може передбачати викуп державного чи муніципального майна;

– концесія, яка передбачає надання державою права приватному партнеру протягом певного часу виконувати обумовлені договором функції і наділяє його відповідними повноваженнями для забезпечення ефективного функціонування об'єкта концесії; концесія завжди передбачає повернення предмета договору державному партнеру, а право власності на вироблену продукцію залишається за приватним партнером;

– угоди про розподіл продукції є подібними до концесійних договорів, однак на відміну від них передбачають розподіл виробленої концесіонером продукції між державним та приватним партнером; – договори про спільну діяльність, у рамках яких держава бере постійну участь в адміністративно-господарській та інвестиційній діяльності створеного спільного підприємства залежно від частки у статутному або акціонерному капіталі.

Об'єднання фінансових ресурсів органів державної влади і приватного сектору у формі ДПП дозволяє ефективніше вирішувати економічні і соціальні проблеми регіонального розвитку. Від такого об'єднання виграє як бізнес, так і держава. Органи державної влади отримують певні переваги від співпраці з бізнесом, тому що залучаючи фінансові ресурси приватного сектору у них зростає ймовірність реалізувати суспільно значимі проекти в повному обсязі. Основними перевагами для приватного сектора від співпраці з державними органами влади є залучення державних ресурсів для здійснення проекту, що виражаються в муніципальній власності та засобах бюджету. Це, в свою чергу, приводить до покращення якості життя населення і зміцнення конкурентоспроможних позицій економіки регіону.

Справедливий розподіл ризиків між партнерами дозволяє активно залучати кошти інвесторів для реалізації важливих проектів, внаслідок чого можна підвищити якість надання державних послуг населенню і значно збільшити ефективність управління інфраструктурою.

Проекти із застосуванням моделі партнерства держави і приватного бізнесу були успішно реалізовані в таких країнах, як Велика Британія, Ірландія, Данія, Франція, Іспанія, Італія, Швеція, Португалія, Бельгія, Австрія, Німеччина, Греція, Люксембург, Нідерланди, Фінляндія. З приведеного переліку країн Великобританія є «законодавцем мод» у державно-приватному партнерстві, де з 1992 р. була запроваджена Приватна фінансова ініціатива (ПФІ), що заснована на договорах концесії і яка значно вплинула на регіональний розвиток [38, ст.45].

Міжмуніципальне співробітництво

Міжмуніципальне співробітництво (ММС) характерне для децентралізованої системи управління. На сьогоднішній час більшість українських громад (органів місцевого самоврядування базового рівня) неспроможні надати якісні комунальні послуги населенню, як це зазначено в законодавстві України. У зв'язку з цим ММС є ефективним інструментом для покращення якості комунальних послуг та розвитку інфраструктури, а також підвищення ефективної діяльності відповідних органів місцевого самоврядування. Головною мотивацією для органів місцевого самоврядування щодо застосування міжмуніципального співробітництва є саме потреба у підвищенні якості муніципальних послуг.

Вчені Демчишен В. та Толкованов В. [63] під міжмуніципальним співробітництвом розуміють відносини між двома або кількома ОМС (тобто, органами базового рівня місцевого самоврядування), які мають статус юридичних осіб і мають певну політичну, юридичну та фінансову автономію.

Майже ідентичне визначення дає вчений Сороковський В. [64]: «відносини між двома або кількома ОМС (тобто, структурами базового рівня територіального управління), що мають статус юридичних осіб та мають певну політичну, юридичну та фінансову автономію».

Відповідно до річного засідання Національного форуму міст-партнерів від 29-30 листопада 2010 року, міжмуніципальне співробітництво – це співпраця органів місцевого самоврядування базового рівня (громад, муніципалітетів тощо) на суміжних територіях для вирішення спільних проблем та покращення якості надання послуг населенню.

Парасюк І.Л. [65] дає таке визначення міжмуніципального партнерства – це особлива форма взаємодії, система юридично закріплених взаємовигідних стосунків між двома (трьома – у випадку створення ними місцевої Асоціації

територіальних громад) і більше територіальними громадами, які межують між собою, що реалізуються через відповідні органи місцевого самоврядування за участю органів місцевої виконавчої влади та мають на меті досягнення певних спільних цілей для підвищення якості життя громад та економічного зростання.

Ч. 2 ст. 142 Конституції України визначає, що територіальні громади сіл, селищ і міст можуть об'єднувати на договірних засадах об'єкти комунальної власності, а також кошти бюджетів для виконання спільних проектів або для спільного фінансування (утримання) комунальних підприємств, організацій і установ, створювати для цього відповідні органи і служби.

Механізми легітимізації зазначених «об'єднань» регулює Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» (стаття 6), згідно якого добровільне об'єднання територіальних громад відбувається за рішенням місцевих референдумів відповідних територіальних громад сіл. Таке рішення є наданням згоди на створення спільних органів місцевого самоврядування, формування спільного бюджету, об'єднання комунального майна [9]

Головні принципи ММС:

- підвищення якості послуг;
- об'єднання зусиль і ресурсів для вирішення спільних проблем сусідніх громад;
- співпраця на засадах партнерства і довіри;
- обов'язковість соціально-економічного аналізу витрат і переваг проекту ММС;
- ефективний розподіл дивідендів від ММС;
- потенціал подальшої співпраці у інших сферах;
- розподіл ризиків між державними і приватними партнерами.

Виділяють такі види ММС:

1. *Неформальне ММС* (відносини є неформальними і не потребують юридичного оформлення. За допомогою зустрічей керівників ОМС можна вирішити ряд важливих питань для громади, а саме питання економічного та екологічного розвитку громади, міського планування та захисту довкілля);

2. *Слабко формалізоване ММС* (базується на угодах або контрактах; наприклад, проекти ММС зі спільного надання адміністративних послуг);

3. *ММС у сфері діяльності комунальних підприємств* (відносяться публічні послуги технічного характеру (водозабезпечення, утилізація відходів, водовідведення), інфраструктура (дороги) або комунальні заклади (культурні установи, спортивні об'єкти, центри охорони здоров'я);

4. *ММС як модель інтегрованого територіального співробітництва* (деякі форми ММС нагадують органи самоврядування другого рівня. Вони

мають власну юридичну «ідентичність», а також багатoproфільну компетенцію у питаннях стратегічного значення (наприклад, економічний розвиток, міське планування, дороги, громадський транспорт). Вони мають сильні політичні структури та певний ступінь фінансової автономії (інколи вони навіть мають право ухвалювати податки та стягувати їх) [11].

Досвід впровадження міжмуніципального співробітництва має Франція. На її території розміщується велика кількість комун, причому вони невеликого розміру з незначною кількістю жителів. Комуни, особливо сільські, не в змозі самостійно вирішити питання постачання питної води, будівництво великих об'єктів та ін. За допомогою міжмуніципального співробітництва, декілька комун можуть об'єднатися для реалізації спільної мети в певних сферах економіки. Об'єднуючись, вони можуть вибирати одну з юридичних форм публічно-правових структур міжмуніципального співробітництва (ПСМС): міжкомунальні синдикати і ПСМС з власним податковим режимом.

Міжкомунальні синдикати є асоціативними формами міжмуніципального співробітництва, які дають змогу комунам-членам асоціації спільно управляти наданням послуг або реалізовувати заходи. Тому комуни можуть вільно вирішувати, будуть вони об'єднуватися для роботи в одній або в кількох сферах.

Публічно-правові структури міжмуніципального співробітництва з власним податковим режимом – це вже форми з федеративним, а не асоціативним устроєм, які об'єднують комуни і припускають їх спільну відповідальність за результати діяльності в рамках загального проекту. Так, комуни, що входять до ПСМС із власним податковим режимом, повинні перебувати на суміжній території (територіальна цілісність) і не мати анклавів. На відміну від 4 синдикатів відповідно до принципу винятковості комуна може бути членом тільки однієї ПСМС з власним податковим режимом [66].

Міжмуніципальне співробітництво реалізується також у таких країнах як Вірменія, Польща, Португалія, Македонія, Узбекистан.

Соціальне партнерство

Ефективним інструментом соціально-економічного розвитку регіонів, який широко застосовується багатьма країнами світу для виходу їх з кризи, а також для підвищення якості життя населення, є соціальне партнерство. Основою соціального партнерства є сфера соціально-трудова відносин, а саме – співробітництво між роботодавцями та найманими працівниками. Від того, на якому рівні відбувається це співробітництво, і залежить стійкість соціального партнерства. Якщо співробітництво між роботодавцями та

найманими працівниками формується за рахунок приватних цілей, то воно буде тривати не довго, а якщо партнери будуть переслідувати перспективну мету, то це партнерство буде довготривалим.

Як правило, інтереси роботодавців відстоюють спілки підприємців, а інтереси працівників відстоюють профспілки. Але виділяється ще і третій учасник соціального партнерства – це держава. За словами Уманського О.І., "роль держави у системі соціально-трудова відносин, залежить від стану економіки, соціальної структури країни, її історичних, політичних, культурних і правових традицій, особливо тих, що визначають відносну значущість законодавства або колективних договорів" [67].

Вчена Петроє О. [68] вважає, що соціальне партнерство стосується взаємодії, що відбувається всередині груп соціальних інтересів: «роботодавці – об'єднання роботодавців», «працівники – профспілкові організації». У такому сенсі термін «соціальне партнерство» за відповідних умов може характеризувати систему взаємодії органів державної влади різних галузей та рівнів та об'єднання в забезпеченні спільних цілей. У ширшому контексті соціальне партнерство у сфері соціально-економічних, соціально-трудова відносин включає співпрацю між державою, місцевою владою, роботодавцями (представниками роботодавців), працівниками (представниками працівників) та іншими учасниками (представниками інших груп інтересів), засновану, як правило, на договірних засадах і спрямовану на досягнення спільних цілей. Тобто, соціальне партнерство держави – бізнесу – праці – широкого представництва громадянського суспільства – це партнерство вищого порядку.

Вчений Кудряченко А.І. [69, с.135] дає наступне визначення соціального партнерства: соціальне партнерство – це дієва форма регулювання соціально-трудова відносин, яка постала внаслідок еволюції суспільства і в результаті якої непримиримі класові протистояння трансформуються у протиріччя та конфлікти значно нижчого рівня, що вирішуються організаціями – профспілками і об'єднаннями роботодавців за умов контролю держави. Збіг цілей найманих працівників та власників підприємств є головним чинником для формування партнерських відносин між ними.

Національний інститут стратегічних досліджень при президентові України [70] зазначає, що соціальне партнерство може розглядатися як:

- у вузькому сенсі – це особливий тип соціально-трудова відносин, властивий ринковій економіці, що на основі рівноправної співпраці найманих робітників і працедавців здатний забезпечувати оптимальний баланс і реалізацію їх основних інтересів;

• в широкому сенсі – специфічний тип суспільних відносин між різними соціальними групами, а також відповідний механізм стосунків між державними органами, представниками трудящих і працедавцями. При цьому йдеться не про тотожність або злиття інтересів, а про досягнення їх оптимального балансу, про створення умов, за яких власник забезпечуватиме собі стабільне отримання прибутку, а найнятий робітник – гідні умови свого існування, відповідні певній якості життя.

Соціальне партнерство - це механізм цивілізованого вирішення соціально-трудовак конфліктів та усунення суперечностей між інтересами робітників і власників, суспільний договір між найманими працівниками і роботодавцями на основі реалізації прав і інтересів сторін [71].

Вчений Жуков В. під цим поняттям запропонував розуміти результат цивілізованої діяльності, певної соціальної технології, що спрямована на здобуття кожною із сторін взаємозадовільних рішень у соціально-трудовак відносинах; динамічне поняття, що існує в межах демократичного суспільства за певних соціально-політичних та економічних умов; результат клопіткої співпраці заінтересованих сторін; суспільна система, яка діє в межах ідеологічного, політичного та економічного простору; ідея, винахід суспільства, саме його соціал-демократичної частини, яка замість протистояння і боротьби підприємців та найманих працівників пропонує їхнє співробітництво та соціальну злагоду; стабілізуючий вектор докладання зусиль сторін соціально-трудовак відносин із регулювання соціальної політики та забезпечення сталої якості трудового життя [72, с. 175-176].

Соціальне партнерство на рівні організації має функціонувати на основі таких принципів:

- поваги і врахування інтересів учасників переговорів;
- повноважності соціальних партнерів і їх представників;
- повноти представництва сторін;
- рівноправності сторін і довіри у відносинах;
- невтручання у справи один одного;
- свободи вибору і обговорення питань, що входять до предмету соціального партнерства;
- соціальної справедливості як прояву відповідності між роллю тих чи інших суб'єктів (осіб) і їхнім соціальним станом; між їхніми правами і обов'язками; трудовим внеском і винагородою за послуги праці, суспільним визнанням;
- добровільності прийняття зобов'язань на основі взаємного погодження;
- пріоритетності примирних методів і процедур погодження інтересів;

- регулярності проведення консультацій і переговорів з питань, що входять до предмету соціального партнерства;
- реальності забезпечення зобов'язань, які прийняті соціальними партнерами;
- обов'язковості виконання досягнутих домовленостей;
- систематичності контролю за виконанням прийнятих рішень;
- відповідальності сторін, їхніх представників за невиконання з їхньої вини прийнятих зобов'язань [73].

Домовленості між соціальними партнерами мають мати документальне підтвердження. Дані нормативні договори поділяються на два види: договори і угоди, які ще прийнято називати актами соціального партнерства.

Відповідно до Закону України «Про колективні договори і угоди», колективні договори укладаються на підприємствах, в установах, організаціях незалежно від форми власності і господарювання, які використовують найману працю і мають право юридичної особи [74]. В даному законі акти соціального партнерства поділяються на такі види: угода на національному рівні (або генеральна угода.), угода на галузевому рівні (або галузева угода), угода на територіальному рівні (або регіональна угода) та колективний договір.

Так, угодою на національному рівні регулюються основні принципи і норми реалізації соціально-економічної політики і трудових відносин, зокрема щодо:

- гарантій праці і забезпечення продуктивної зайнятості;
- мінімальних соціальних гарантій оплати праці і доходів всіх груп і верств населення, які забезпечували б достатній рівень життя;
- розміру прожиткового мінімуму, мінімальних нормативів;
- соціального страхування;
- трудових відносин, режиму роботи і відпочинку;
- умов охорони праці і навколишнього природного середовища;
- задоволення духовних потреб населення;
- умов зростання фондів оплати праці та встановлення міжгалузевих співвідношень в оплаті праці;
- забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків;
- заборона дискримінації.

Угодою на галузевому рівні регулюються галузеві норми, зокрема щодо:

- нормування і оплати праці, встановлення для підприємств галузі (підгалузі) мінімальних гарантій заробітної плати відповідно до кваліфікації на основі єдиної тарифної сітки по мінімальній межі та мінімальних розмірів

доплат і надбавок з урахуванням специфіки, умов праці окремих професійних груп і категорій працівників галузі (підгалузі);

- встановлення мінімальних соціальних гарантій, компенсацій, пільг у сфері праці і зайнятості;

- трудових відносин;

- умов і охорони праці;

- житлово-побутового, медичного, культурного обслуговування, організації оздоровлення і відпочинку;

- умов зростання фондів оплати праці;

- встановлення міжкваліфікаційних (міжпосадових) співвідношень в оплаті праці;

- забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків;

- заборона дискримінації.

Галузева (міжгалузева) угода не може погіршувати становище працівників порівняно з генеральною угодою.

Угоди на територіальному або регіональному рівні регулюють норми соціального захисту найманих працівників підприємств, включають вищі порівняно з генеральною угодою соціальні гарантії, компенсації, пільги.

У колективному договорі встановлюються взаємні зобов'язання сторін щодо регулювання виробничих, трудових, соціально-економічних відносин, зокрема:

- зміни в організації виробництва і праці;

- забезпечення продуктивної зайнятості;

- нормування і оплати праці, встановлення форми, системи, розмірів заробітної плати та інших видів трудових виплат (доплат, надбавок, премій та ін.);

- встановлення гарантій, компенсацій, пільг;

- участі трудового колективу у формуванні, розподілі і використанні прибутку підприємства (якщо це передбачено статутом);

- режиму роботи, тривалості робочого часу і відпочинку;

- умов і охорони праці;

- забезпечення житлово-побутового, культурного, медичного обслуговування, організації оздоровлення і відпочинку працівників;

- гарантій діяльності профспілкової чи інших представницьких організацій працівників;

- умов регулювання фондів оплати праці та встановлення міжкваліфікаційних (міжпосадових) співвідношень в оплаті праці;

- забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків;

- заборона дискримінації.

Коллективний договір може передбачати додаткові порівняно з чинним законодавством і угодами гарантії, соціально-побутові пільги, зокрема щодо дитячого оздоровлення та придбання новорічних подарунків для дітей працівників тощо.

З вище сказаного можна зробити висновок, що акти соціального партнерства впливають не тільки на рівень якості життя працівників і їхніх сімей, але і на соціально-економічний розвиток як на загальнодержавному, так і на регіональному рівнях.

1.5 Теоретичні підходи до визначення сутності фінансової спроможності і фінансових ресурсів територіальної громади

Суспільно-політичні процеси, що відбуваються в Україні та її регіонах, вимагають перегляду та поглиблення теоретичних засад фінансового забезпечення регіонального і місцевого розвитку. В першу чергу, мова йде про формування таких територіальних громад, що володіють достатніми обсягами фінансових ресурсів і є фінансово спроможними.

Упродовж останніх років явище фінансової спроможності почало активно вивчатися вітчизняними науковцями. Так, І. З. Сторонянська, А. О. Пелехатий [75] досліджують питання фінансового забезпечення розвитку територіальних громад (у частині бюджетних відносин) як основу підвищення їх фінансової спроможності. М.І. Карлін [76], глибоко розглянувши категорію фінансової спроможності регіонів, в кінцевому підсумку пов'язує її із конкретними пропозиціями реформування адміністративно-територіального устрою України. Г.В.Возняк [77] оперує поняттям фінансової спроможності органів місцевого самоврядування у взаємозв'язку з проблемами формування місцевих бюджетів. Подібний підхід застосовують Л. Б. Рябушка, В. В. Койло [78], оцінюючи фінансову спроможність місцевих бюджетів регіонів. Комплексне дослідження змісту фінансової спроможності розвитку регіону та його оцінки щодо областей України та перспектив посилення здійснене І.М. Камінською [79].

В.І. Глухова [80], аналізуючи податковоспроможність регіону, фактично звертається до розгляду місцевого бюджету міста Кременчук.

Паралельно з фінансовою спроможністю досліджуються питання забезпечення фінансовими ресурсами, засади їх формування, класифікації та використання. Проте, в даному випадку слід зазначити, що традиційно в більшості публікацій мова йде про фінансові ресурси держави [81; 82; 83; 84], органів місцевого самоврядування [85; 86], а також в окремих публікаціях більш

широко висвітлюється проблематика фінансових ресурсів регіону [87; 88; 89; 90; 85].

Науковці основний наголос у дослідженнях фінансової бази та фінансової спроможності громад роблять на бюджетних ресурсах. Однак варто зазначити, що у забезпеченні потреб громади беруть участь й інші складові фінансової системи, вплив яких подекуди є значно сильнішим і вагомішим, ніж місцевих бюджетів. Крім того, державні та місцеві фінанси є похідними від фінансових потоків реального сектору економіки, хоч і можуть впливати на них при системному поєднанні заходів грошово-кредитної та фіскально-бюджетної політики. Отже, на нашу думку, звуження проблеми фінансової спроможності громад лише до питання формування бюджетів цих громад є неправомірним та обмежує як коло проблем розвитку громад, що перебувають у їхньому полі зору, так і напрацювання заходів з їх вирішення.

Фінансова спроможність територіальної громади, в основі якої є забезпечення належними обсягами фінансових ресурсів, виступає чи не найважливішим фактором регіонального розвитку, розвитку громад, обумовлює самостійність місцевих органів самоврядування, сприяє активізації бізнесової діяльності, дозволяє розвивати інфраструктуру, вирішувати проблеми благоустрою та підвищення якості життя місцевого населення.

Актуальність окреслених проблем посилюється у зв'язку із складністю процесів фінансової децентралізації та невдалим досвідом формування об'єднаних територіальних громад в окремих регіонах країни.

Таким чином, незважаючи на наявний доробок, існує потреба у подальшому розширенні меж розгляду категорій фінансової спроможності та фінансових ресурсів громад, конкретизації та розкритті їх змісту, поглибленні відповідно до зростаючої суспільної активності, виявленні факторів, що впливають на фінансову спроможність територіальної громади та збільшення обсягів її фінансових ресурсів.

2014-початок 2015р. стали важливими у контексті прийняття цілого ряду нормативних актів з подальшого розвитку місцевого самоврядування, проведення адміністративної реформи в Україні, забезпечення фінансової автономії громад. Зокрема, мова йде про схвалення у квітні 2014р. Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні [91], прийняття у лютому 2015р. Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» [5], затвердження у квітні 2015р. Методики формування спроможних територіальних громад [6], змін і доповнень до Бюджетного і Податкового кодексів України. Прийняття всіх вказаних документів актуалізує проблематику фінансової спроможності та фінансових ресурсів громад.

Використання поняття «спроможність» при розгляді економічних процесів і явищ не є новим. Так, економісти-практики і теоретики широко оперують поняттями кредитоспроможності, платоспроможності, конкурентоспроможності, купівельної спроможності. В даних випадках мова йде про певні властивості суб'єкта, по відношенню до якого використовується термін спроможність, та про можливість виконання цим суб'єктом певних дій. При цьому, цей суб'єкт належить, зазвичай, до мікроекономічного рівня господарських систем: фізичні особи, підприємці, домашні господарства, підприємства. Однак, з точки зору території (населений пункт, громада, регіон) тобто сукупності осіб, що не мають чіткої організаційної структури (адже суб'єкти території є відносно незалежними і автономними, між ними відсутні функціонально-технологічні зв'язки, розподіл повноважень і відповідальності), даний термін почав використовуватися у контексті реалізації в Україні адміністративно-територіальної реформи. Зокрема, одним із останніх понять, визначених Кабінетом Міністрів України у 2015 р., є «спроможна територіальна громада».

У тлумачному словнику спроможність трактується через поняття здатності: «спроможність – це здатність до здійснення чого-небудь; наявність умов, сприятливих для чого-небудь, обставин, які допомагають чомусь; можливість» [92, с.1182]. А спроможний - це той, «який має здатність виконувати, здійснювати, робити і т. ін. що-небудь» [92, с.1181]. Як видно з трактувань, термін «спроможність» потребує обов'язкової конкретизації при його використанні. Фактично у словосполученні «спроможна територіальна громада» зрозуміло, хто є носієм спроможності, однак не зрозуміло, що саме повинна бути здатною робити ця громада. Певну деталізацію дає визначення цього поняття у Постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження Методики формування спроможних територіальних громад»: «спроможна територіальна громада – територіальні громади сіл (селищ, міст), які в результаті добровільного об'єднання здатні самостійно або через відповідні органи місцевого самоврядування забезпечити належний рівень надання послуг, зокрема у сфері освіти, культури, охорони здоров'я, соціального захисту, житлово-комунального господарства, з урахуванням кадрових ресурсів, фінансового забезпечення та розвитку інфраструктури відповідної адміністративно-територіальної одиниці» [6].

Однак, дане визначення також не є вичерпним, адже не враховує таких важливих аспектів як задоволення інших, окрім зазначених, потреб членів громади, формування потенціалу для розвитку. З одного боку, визначена таким чином «спроможна громада» є терміном настільки широким, що його застосування здатне спрямувати відповідальність за майже всі соціо-економічні

процеси на рівень органів місцевого самоврядування. З іншого боку – апріорі неспроможними є ті громади, що не об'єднались добровільно (згідно із останніми змінами національного законодавства). Ймовірно, через таку обмеженість даний термін у наукових працях не використовувався раніше і не почав активно використовуватися після його нормативного закріплення, особливо вченими-економістами.

Зважаючи на необхідність конкретизації терміну «спроможність» відносно території чи об'єднання людей, підтримуємо підходи, згідно з якими спроможність розглядається у межах різних складових. Так, вчені, розглядаючи першопочатково регіон, а тепер і громади, досліджують конкурентоспроможність, інституційну спроможність, інвестиційну спроможність, організаційну спроможність, податкову спроможність, спроможність органів місцевого самоврядування, а також фінансову спроможність.

Наразі, категорія фінансової спроможності громади хоч і використовується, проте не набула належного трактування у наукових дослідженнях. Тому звернемося до доробку вчених у визначенні змісту фінансової спроможності стосовно регіону як соціально-економічної системи, що має багато спільних рис із системою територіальної громади.

Так, підхід з наголосом на функції органів влади і місцевого самоврядування знаходимо у визначенні М.І. Карліна: «це фінансова здатність регіону задовольняти основні соціально-економічні потреби жителів регіону та забезпечувати фінансування загальнодержавних функцій, пропорційно фінансовим можливостям регіону» [76, с.24]. При цьому, науковець диференціює реальну і потенційну (яка через тіньову економіку вища, ніж реальна) фінансову спроможність регіону, з чим ми не можемо погодитися, адже спроможність сама по собі є явищем, пов'язаним з можливістю, з потенціалом громади спрямовувати фінансові ресурси на задоволення потреб, і тіньові фінанси також беруть у цьому участь.

С.Я. Кондратюк визначає фінансову спроможність, як категорію, «що відображає на певний момент стан фінансових ресурсів у регіоні, кругообіг капіталу і ресурсну здатність регіону до висхідного економічного розвитку» [93, с.134]. На думку автора, це збірне поняття включає в себе: інвестоспроможність; боргоспроможність; кредитоспроможність; бюджетоспроможність (податкоспроможність; позикоспроможність; видаткоспроможність) [93, с.137]. Загалом, такий підхід є логічними, однак не зрозуміло, чому в межах нього науковець не враховує таких важливих складових фінансової спроможності, як: купівельна спроможність, здатність населення формувати попит (який може

бути поштовхом для розвитку бізнесу); платоспроможність бізнесу (яка свідчить про стабільність і перспективність його функціонування на території регіону).

На економічний розвиток як ціль фінансової спроможності регіону звертає увагу і колектив авторів на чолі з М.А. Коваленко. «Фінансова спроможність регіону передбачає його здатність забезпечувати гідні умови для розвитку, яка базується на можливості суб'єктів регіональних відносин спільно формувати і реалізовувати фінансову стратегію забезпечення сталого регіонального розвитку, залучати до цього процесу наявні та потенційні фінансові ресурси регіону в даному періоді для фінансування економічних, соціальних і екологічних програм розвитку, встановлювати максимальні та раціональні напрямки їх розподілу та використання» [89, с.150].

І.М. Камінська, розглядаючи фінансову спроможність регіону, виділяє три підходи до визначення її змісту, за якими вона трактується як «достатність фінансового потенціалу, результативність використання фінансових ресурсів і як фінансова можливість самостійно забезпечувати соціально-економічний розвиток» [79, с.6]. Відповідно автор обґрунтовує власне бачення поняття фінансової спроможності соціально-економічного розвитку регіону «як його здатність протистояти дестабілізаторам розвитку на основі забезпечення достатнього обсягу фінансових ресурсів (як фінансова достатність), їх оптимального розподілу та ефективного використання (як фінансова дієздатність), за умови дотримання такої структури джерел фінансування, яка гарантуватиме стабільний розвиток регіону протягом тривалого періоду часу (як фінансова стійкість)» [79, с.3].

На нашу думку, фінансову спроможність територіальної громади доцільно розглядати як комплексний показник, що складається з її бюджетної спроможності, фінансової спроможності домогосподарств і фінансової спроможності суб'єктів господарювання, які разом формують фінансову спроможність територіальної громади у широкому розумінні.

Бюджетна спроможність означає здатність громади забезпечувати фінансування реалізації основних повноважень органів місцевого самоврядування базового рівня за рахунок доходів бюджету громади: місцевого економічного розвитку (залучення інвестицій, розвиток підприємництва); розвитку місцевої інфраструктури, зокрема доріг, мереж водо-, тепло-, газо-, електропостачання і водовідведення, інформаційних мереж, об'єктів соціального та культурного призначення; планування розвитку території громади; вирішення питань забудови території (відведення земельних ділянок, надання дозволів на будівництво, прийняття в експлуатацію будівель); благоустрою території; надання житлово-комунальних послуг (централізоване водо-, теплопостачання і водовідведення, вивезення та утилізація відходів, утримання будинків і споруд,

прибудинкових територій комунальної власності); організації пасажирських перевезень на території громади; утримання вулиць і доріг у населених пунктах; громадської безпеки; гасіння пожеж; управління закладами середньої, дошкільної та позашкільної освіти; надання послуг швидкої медичної допомоги, первинної охорони здоров'я, з профілактики хвороб; розвитку культури та фізичної культури (утримання та організація роботи будинків культури, клубів, бібліотек, стадіонів, спортивних майданчиків); надання соціальної допомоги через територіальні центри; надання адміністративних послуг через центри надання таких послуг [91].

Фінансова спроможність домогосподарств означає, на нашу думку, здатність домогосподарства (родини) забезпечувати фінансування потреб всіх його членів (від фізіологічних до потреб самовираження та самореалізації). Фінансова спроможність суб'єктів господарювання передбачає їх стабільний фінансовий стан і здатність до сталого економічного розвитку.

Отже, у широкому розумінні фінансова спроможність територіальної громади враховує її можливості забезпечувати належний рівень задоволення потреб її членів, здатність вирішувати весь комплекс своїх соціальних та економічних проблем і залежить як від тих доходів, що акумулюються безпосередньо в бюджеті громади, так і від надходжень грошових коштів іншим суб'єктам (вхідних потоків грошових коштів на користь суб'єктів господарювання і домогосподарств) на території громади, які потенційно можуть бути використані для різних цілей соціально-економічного розвитку громади у цілому, бізнесу та населення, що проживає на її території.

Про фінансове забезпечення відповідних адміністративно-територіальних одиниць йдеться у згаданій вище Методиці, в якій зазначено, що формування спроможних територіальних громад здійснюється з урахуванням цього забезпечення. Зокрема, Паспорт спроможної територіальної громади передбачає розрахунок обсягів доходів (розрахунковий) спроможної територіальної громади, у тому числі, сформованих відповідно до статті 64 Бюджетного кодексу України бюджету розвитку, базової дотації та реверсної дотації. Тобто, в першу чергу, мова йде про доходи бюджету громади, які вона зможе використовувати для реалізації основних повноважень органів місцевого самоврядування базового рівня, передбачених Концепцією реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні.

Основою формування та забезпечення фінансової спроможності територіальної громади є фінансові ресурси. У вітчизняній науковій літературі термін «фінансові ресурси громади» ще не знайшов широкого розповсюдження. Традиційним визнається підхід, у відповідності з яким досліджуються місцеві фінансові ресурси, а також фінансові ресурси регіону.

За одним із визначень, в якому репрезентовано погляди багатьох дослідників, місцеві фінансові ресурси розглядаються як сукупність фондів коштів, що формуються в процесі розподілу ВВП і направляються на економічний і соціальний розвиток адміністративно-територіальних одиниць. До складу місцевих фінансових ресурсів входять: місцеві бюджети; фінансові ресурси підприємств, організацій і установ комунальної форми власності [94].

У роботі О. Шевченка [90] розглянуто та узагальнено підходи різних дослідників до визначення та класифікації складових балансу фінансових ресурсів регіонів. Зокрема, автор зазначає, що регіональні фінансові ресурси – «це сукупність грошових коштів, що створені на певній території та використовуються на її економічний і соціальний розвиток» [90, с.415]. Одночасно, у визначенні балансу фінансових ресурсів регіону автором вказано, що «... це сума грошових доходів та майнових прав, наявних на даний момент на певній території, яка складається з доходів, що характеризуються стійкістю та стабільністю надходжень і здатні стати основою виконання поточних завдань регіональної влади, та доходів, які мають неперіодичний характер, однак з їх допомогою регіональна влада може реалізовувати завдання капітального будівництва та інші завдання довгострокового характеру» [90, с.418].

Вважаємо, що існуючі підходи до визначення місцевих фінансових ресурсів і фінансових ресурсів регіону можна застосувати для характеристики фінансових ресурсів територіальної громади, оскільки за основу в усіх них взято територіальну «прив'язку», належність фінансових ресурсів конкретним суб'єктам економічних відносин на даній території.

Окремо слід звернути увагу, що з наведених вище визначень незрозуміло, чи включаються кошти населення, а також кошти суб'єктів господарювання (крім підприємств комунальної власності) до складу місцевих фінансових ресурсів. Тобто, ряд авторів при визначенні складу фінансових ресурсів не зараховує до них дві такі складові, як кошти населення та кошти суб'єктів господарювання.

Більш прийнятними, на нашу думку, є підходи та визначення інших дослідників, які включають до місцевих фінансових ресурсів не лише ті кошти, що є в розпорядженні органів місцевого самоврядування (місцеві бюджети), але й ресурси підприємств усіх форм власності, а також населення, адже всі ці компоненти або створені на відповідній території (регіону (громади), або надходять до неї ззовні і потенційно можуть бути використані для задоволення різноманітних потреб соціально-економічного розвитку.

Так, О. Суховірська під регіональними фінансовими ресурсами розуміє «сукупність доходів, створених господарським комплексом регіону, і

заощадження громадян, а також кошти, що надійшли в результаті їх територіального перерозподілу» [86, с.25].

Фінансові ресурси регіону –«це сукупність фінансових фондів, які беруть участь у забезпеченні діяльності місцевих суб'єктів господарювання. Це сума фінансових ресурсів суб'єктів господарювання, об'єднаних за територіальною ознакою, та коштів регіональних централізованих фондів. Це грошові фонди, які створюються за певний період у процесі діяльності суб'єктів господарювання, централізовані і децентралізовані грошові фонди цільового призначення, які формуються в процесі розподілу та перерозподілу національного багатства, сукупного суспільного продукту і національного доходу і призначені для використання у відповідності з завданнями соціально-економічного розвитку суспільства і колективів окремих підприємств» [89, с.160; 85, с.68].

З урахуванням висловлених неоднозначних міркувань, а також поглядів різних дослідників на сутність фінансових ресурсів, вважаємо, що найбільш повним та узагальненим є визначення фінансових ресурсів регіону, дане О.М. Коваленком [89, с.160], дещо доповнене та адаптоване нами до рівня громади: це сукупність фінансових ресурсів, що перебувають у розпорядженні місцевих органів влади, підприємств та організацій різних форм власності, розташованих на території громади, населення громади, а також фінансових ресурсів, які залучені за допомогою фондового ринку та кредитної системи в господарський оборот і додатково в результаті прискорення та підвищення ефективності відтворювального процесу.

Охоплення та кількісне визначення всіх виділених компонентів фінансових ресурсів даватиме можливість більш комплексно оцінювати здатність територіальних громад як до фінансування поточної діяльності, так і до сталого розвитку в довгостроковій перспективі.

Наявність, обсяг, комбінація та взаємозв'язок вказаних складових фінансових ресурсів територіальної громади формують певний рівень її фінансової спроможності. З цього випливає, що фінансова спроможність як категорія має основні ознаки, що об'єктивно існують незалежно від характеристик фінансових ресурсів. До цих ознак, на нашу думку, належать такі:

1. Внутрішня обумовленість. Фінансова спроможність громади формується, в першу чергу, в реальному секторі економіки, де виникають доходи бізнесу і населення. Місцеві бюджети, в свою чергу, будучи дотичними до реального виробництва, є складовою всієї фінансової системи громади.

2. Зовнішня залежність. Явище поділу праці, вільний рух капіталу, міграція, особливості фіскально-бюджетної, податкової та банківської систем спричиняють залежність фінансових ресурсів громади від зовнішніх відносно громади систем.

3. Структурованість відповідно до будови фінансово-кредитної системи. Фінансова спроможність кожної громади співвідноситься із існуючими у ній ланками фінансово-кредитних відносин.

4. Спрямованість на підвищення якості життя та економічний розвиток. У контексті децентралізації влади мова йде про підвищення якості надання послуг та їх доступності до споживачів, що є лише однією складовою впливу на якість життя. У найбільш загальному вигляді діяльність людини спрямовується на задоволення потреб. При цьому, фінансові потоки від певних нелегальних схем чи тіньових секторів економіки, що виникають як відклик на неефективне державне управління та корупцію, здатні загалом підвищити якість життя у громаді, не збільшуючи бюджетної спроможності та не сприяючи підвищенню соціальних стандартів для всіх членів громади.

Класифікація фінансових ресурсів територіальної громади

Класифікуючи фінансові ресурси регіону, місцеві фінансові ресурси, різні науковці беруть за основну різні класифікаційні ознаки, що дає можливість їх досить чітко структурувати, обґрунтовувати джерела, шляхи та напрями збільшення. Застосувавши підходи, використані у класифікації фінансових ресурсів регіону і місцевих фінансових ресурсів, для рівня територіальних громад та доповнивши їх, у зведеному форматі узагальнено систему класифікації ресурсів останніх, що представлена наступним чином (табл.1.3):

Таблиця 1.3 Класифікація фінансових ресурсів територіальної громади*

Класифікаційна ознака	Види фінансових ресурсів (укрупнено)	Види фінансових ресурсів (деталізовано)
суб'єкти розпорядження (форми власності)	державні фінансові ресурси	<i>витрачання яких здійснюється:</i> - за розпорядженням регіональних органів влади з доходів місцевих бюджетів, відрахувань (дотації, субвенції) з Державного бюджету, позабюджетних коштів, цільових фінансових призначень; - на території регіону (територіальної громади) за рахунок Державного бюджету
	недержавні фінансові ресурси	кошти підприємств і організацій, фізичних і юридичних осіб (в тому числі фінансово-кредитних установ та іноземних інвесторів), кошти населення
джерела походження	внутрішнього походження	кошти місцевих бюджетів, позабюджетних фондів, підприємств та установ регіону будь-якої форми власності та сфери діяльності, а також кошти населення, тобто кошти, які для певної території мають внутрішнє походження
	зовнішнього походження	субсидії та субвенції з державного бюджету, кошти, які запозичуються або залучаються суб'єктами господарювання та населення із зовнішніх для даної території джерел (у тому числі іноземні інвестиції та банківські кредити), міжнародна допомога, гранти
періодичність надходжень та напрями використання	мають стабільне джерело надходжень і направляються на виконання поточних цілей	кошти місцевих бюджетів (за винятком бюджету розвитку), заощаджені кошти населення, частина фінансових ресурсів підприємств та організацій різних форм власності

	надходять періодично і спрямовуються на реалізацію капітальних проєктів	кошти бюджету розвитку місцевих бюджетів; кошти населення, розміщені на депозити та вкладені в цінні папери, муніципальні цінні папери, кошти Державного фонду регіонального розвитку; фінансові ресурси кредитних установ даної території та залучені з інших територій, фінансові ресурси іноземних кредитних установ; частина фінансових ресурсів підприємств та організацій різних форм власності
характер формування	власні; залучені	
характер використання	універсальні; цільові	
рівні управління	національні; обласні; міські (обласного підпорядкування); районні; міські (районного підпорядкування); селищні, сільські; рівень підприємства чи домашнього господарства	
характер участі у вирішенні проблем місц. значення	розвиток економіки; розвиток невиробничої сфери та інфраструктури; соціальний захист та соціальне забезпечення; державне управління; резервний фонд; цільові фонди; обслуговування боргів та інше	
рівень тінізації національної економіки	легальні фінансові ресурси та капітали; тіньові фінансові капітали	
комплексний критерій класифікації	кошти суб'єктів господарювання, що здійснюють комерційну діяльність у виробничій та невиробничій сферах, в тому числі кошти кредитно-фінансових регіональних установ, їх філій в регіоні, а також філій кредитно-фінансових установ інших регіонів, що функціонують в даному регіоні; кошти громадських організацій, фондів, що займаються некомерційною діяльністю на території регіону; кошти населення, включаючи поточні грошові надходження і накопичення в різних формах; кошти регіональної адміністрації (регіональний бюджет), бюджети районів, міст та селищ	

* Узагальнено та розширено авторами на основі джерел [95; 87; 96; 89; 90]

У контексті забезпечення фінансової спроможності територіальних громад на особливу увагу заслуговує комплексний критерій класифікації, який передбачає виділення трьох блоків фінансових ресурсів: кошти суб'єктів господарювання, кошти населення, кошти місцевих органів влади. Адже держава (місцеві органи влади) виступає лише одним із активних суб'єктів господарювання разом із підприємницькими структурами та населенням, тобто фінансові ресурси громади не обмежуються тільки бюджетними коштами. Різноманітність суб'єктів ринкової економіки обумовлює значну кількість джерел формування фінансових ресурсів, їх відносну відокремленість, хаотичність руху і взаємодії, складність визначення та прогнозування.

Складність визначення та прогнозування особливо притаманна для цього процесу у зв'язку з високим рівнем тінізації національної економіки. Це означає, що тіньові капітали також входять до складу фінансових ресурсів громади та мають бути враховані при формуванні її фінансового забезпечення та фінансової спроможності, оскільки це реально існуючі грошові кошти, які можуть використовуватись на реструктуризацію економіки, розвиток соціальної сфери громади та домогосподарств, однак якщо і беруть участь у цих процесах, то дуже фрагментарно та обмежено.

Отже, забезпеченість територіальної громади фінансовими ресурсами, а значить і його фінансова спроможність визначатиметься стабільністю та

достатніми обсягами усіх видів надходжень і доходів: доходи місцевих бюджетів, всі види грошових доходів (надходжень) населення громади (заробітна плата, пенсії, стипендії, соціальна допомога, доходи від власності (житла, землі), доходи від реалізації продукції підсобних господарств, споживчі кредити, доходи від підприємницької діяльності фізичних осіб-підприємців, доходи заробітчан), доходи підприємств, що розташовані на території громади (доходи від підприємницької діяльності, в тому числі фінансово-кредитних установ), кредити, інвестиції, благодійна, міжнародна допомога, гранти тощо.

Децентралізація і фінансове забезпечення територіальної громади

Децентралізація як широкомасштабний і комплексний процес, щодо якого немає однозначного визначення або розуміння, розглядається в контексті політичної, адміністративної, економічної, екологічної, фінансової (фіскальної) тощо її різновидів й узагальнено представляє собою перерозподіл або диспергування функцій, повноважень, людей або речей від центрального управління [97]. На практиці цей процес передбачає передачу значних повноважень та бюджетів від державних органів влади органам місцевого самоврядування, які, відповідно, набувають значно більше повноважень, і, будучи наближеними до людей з конкретними проблемами та запитами, можуть їх реалізовувати найбільш успішно та якісно. В цьому контексті акцент ставиться на необхідності формування спроможних територіальних громад, які повинні мати свої фінансові ресурси, бути здатними ними розпоряджатися, ухвалювати необхідні рішення у площині свого життєзабезпечення. Не заглиблюючись у зміст різновекторних форм прояву децентралізації, зазначимо, що на фінансово-бюджетне забезпечення територіальних громад (іншими словами кажучи, на формування фінансово спроможних територіальних громад) має вплив децентралізація у широкому розумінні, а не лише фінансова (фіскальна) її складова. Адже широкомасштабні та глибинні децентралізаційні перетворення повинні сприяти формуванню нового змісту та якості територіальних громад, що будуть розвиватись на зовсім інших засадах та усвідомлювати практично повну відповідальність за всі процеси та проблеми на своїй території.

Не зважаючи на те, що практична реалізація децентралізаційних перетворень вступила в активну фазу наприкінці 2014р., задовго до цього періоду вітчизняні практики і науковці розпочали дослідження і дискусії щодо різних аспектів децентралізації як комплексного, багатогранного та складного явища. Широкий спектр проблем децентралізаційних процесів та їх упровадження в практику функціонування публічної влади на місцях знаходять доволі значне висвітлення в наукових джерелах і публікаціях методично-прикладного характеру. Серед перших варто виділити навчальний посібник для посадовців регіональних і місцевих органів влади «Децентралізація та ефективне

місцеве самоврядування», який «...підготовлений з метою сприяння процесу децентралізації та розвитку місцевого самоврядування в Україні шляхом зміцнення інституційного потенціалу органів місцевого самоврядування та їхньої здатності виконувати нові повноваження, надані їм в процесі децентралізації» [98]. Досвіду функціонування і реформування публічної влади розвинутих західноєвропейських демократій у постсоціалістичних державах Центрально-Східної Європи в контексті процесів деконцентрації та децентралізації влади присвячена одна з останніх публікацій Швейцарсько-українського проекту «Підтримка децентралізації в Україні» [99]. На основі опрацьованого матеріалу його учасниками запропонована модель трансформації місцевого самоврядування та адміністративно-територіального устрою України з наданням широких повноважень органам місцевого самоврядування економічно самодостатніх та фінансово забезпечених громад.

На офіційному сайті «Децентралізація влади» [100] представлено ряд методичних і практичних матеріалів, викладено досвід цілого ряду країн світу (Польща, Скандинавські країни, США, Грузія, Латвія) з реалізації реформ адміністративно-територіального устрою та місцевого самоврядування.

Імпонують думки і позиція Білої С. О., викладені в публікації [101], щодо потенціалу впливу децентралізації на стимулювання економічного зростання та формування стимулів до саморозвитку територіальних громад в Україні.

Велика та постійна увага децентралізаційній проблематиці приділяється в публікаціях науковців Інституту регіональних досліджень НАН України. Зокрема, слід виділити Возняк Г.В. [102] і теоретико-методологічне обґрунтування нею переваг й ризиків бюджетної децентралізації. Про ризики децентралізації йдеться також в аналітичній записці Національного інституту стратегічних досліджень при Президентіві України [103].

Різним аспектам децентралізаційних перетворень присвячені праці науковців Н.В. Булеци [104], Б. Данилишина [105], І. Ускова [106], К. Юрченко, Г. Гудзь [107] і багатьох інших.

В Україні вектор на проведення децентралізаційних процесів закріплений у Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади. У даному документі завданнями реформи визначені: забезпечення доступності та якості публічних послуг, досягнення оптимального розподілу повноважень між органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади, визначення обґрунтованої територіальної основи для діяльності органів місцевого самоврядування та органів виконавчої влади з метою забезпечення доступності та належної якості публічних послуг, що надаються такими органами; створення належних матеріальних, фінансових та організаційних умов для забезпечення виконання органами місцевого

самоврядування власних і делегованих повноважень [91]. Кожне з цих завдань, а надто останнє, тісно пов'язане та містить у своїй основі принципи перерозподілу та оптимізації ресурсів і повноважень у системі «центр-громада». Фактично децентралізація виступає одним із заходів досягнення цілі вищого рівня – реформи адміністративно-територіального рівня і посилення місцевого самоврядування.

Реформа місцевого самоврядування та децентралізація базуються на трьох стовпах: передача повноважень від центру до найнижчого можливого рівня; відповідно до переданих повноважень передача фінансових ресурсів; забезпечення контролю з боку держави за діяльністю органів місцевого самоврядування. Ключовими змінами у процесі проведення децентралізаційних перетворень, серед інших, виділених експертами, повинні стати: здійснення фіскальної децентралізації, забезпечення фінансової стабільності місцевих бюджетів, здійснення реформи регіональної політики, запровадження ефективних механізмів підтримки регіонального розвитку [108]. Зрозуміло, що передача повноважень на низинний рівень не може бути не підкріплена відповідним ресурсним забезпеченням, фінансовим, в першу чергу. Громади повинні мати власні бюджети, можливість об'єднувати зусилля і фінанси. Тільки тоді у них з'явиться більше ресурсів для вирішення нагальних питань і розв'язання проблем розвитку. Саме фінансово-бюджетній (фіскальній) децентралізації в цьому процесі повинна бути відведена найголовніша роль.

Фінансова (бюджетна) децентралізація, на думку Б. Данилишина, «...являє собою процес розподілу функцій, фінансових ресурсів і відповідальності за їх використання між центральним і локальним рівнями управління, що дає змогу субнаціональним органам управління отримувати автономію щодо фінансування і забезпечення населення суспільними благами (товарами і послугами)» [105].

На практиці серед шляхів реалізації децентралізаційних процесів в Україні виділено забезпечення бюджетної автономії та фінансової самостійності місцевих бюджетів, яка, в свою чергу, охоплює:

- формування місцевих бюджетів незалежно від термінів прийняття державного бюджету;
- відміну індикативного планування Мінфіном показників місцевих бюджетів та доведення їх до місцевих бюджетів;
- самостійний вибір розпорядниками коштів місцевих бюджетів установи з обслуговування власних надходжень бюджетних установ;
- спрощення процедури надання місцевих гарантій та здійснення запозичень від міжнародних фінансових організацій шляхом запровадження принципу «мовчазної згоди» при погодженні таких операцій з Мінфіном;

- право здійснювати місцеві зовнішні запозичення усім містам обласного значення;
- заміну системи балансування доходів і видатків місцевих бюджетів системою вирівнювання податкоспроможності територій.

У зарубіжних країнах часто замість фінансової використовують поняття фіскальної децентралізації. Однак, на нашу думку, поняття фінансової децентралізації є ширшим за бюджетну та фіскальну децентралізацію і включає дві останніх, адже фінансова децентралізація передбачає розподіл повноважень між різними рівнями органів влади та управління в рамках державної фінансової політики, що охоплює політику з оподаткування, митних зборів, формування бюджетів (в частині як дохідній, так і видатковій), регулювання цін тощо. Бюджетна та фіскальна форми децентралізації визначаються в межах бюджетної та податкової політики держави, як складових частин її фінансової політики. Тому часто такі поняття уніфікуються й ототожнюються. Але, виходячи з відмінностей у визначенні бюджетної, фіскальної та фінансової політики держави, доцільно зауважити, що фінансова децентралізація є ширшою за фіскальну та бюджетну. Бюджетна децентралізація надає органам місцевого самоврядування більше повноважень та обов'язків у сфері формування доходів бюджету, розподілу бюджетних коштів, їх використання за цільовим та галузевим призначенням, управління державним боргом, забезпечення збалансованості бюджету.

Фіскальна децентралізація виражається у передачі місцевим органам влади повноважень з формування бази оподаткування, визначення ставок відповідних місцевих податків та зборів, введення податкових стимулів для галузей економіки на регіональному рівні.

В економічній теорії підхід щодо децентралізації міжбюджетних відносин отримав розвиток у сер. ХХ ст. Цьому сприяв пошук напрямів зниження неефективності розподілу міжбюджетних трансфертів центрального уряду у багатьох країнах Європи, США, Канаді, Японії. Засновниками теорії фіскальної децентралізації прийнято вважати англійського економіста Ч. Тібу [109, 110], а також американського вченого Р. Масгрейва [111]. Ч. Тібу стверджував, що за умови абсолютної мобільності населення, яке володіє повною інформацією про напрями соціально-економічної політики в регіонах, наявності великої кількості регіонів і відсутності зовнішніх ефектів, децентралізація призводить до поліпшення рівня суспільного добробуту, оскільки вона створює передумови для адекватної оцінки вподобань населення в сфері виробництва суспільних благ і найбільш повної реалізації таких вподобань. Змінюючи місце проживання, кожен індивід вибирає відповідний набір суспільних благ і їх цін, в ролі яких виступають регіональні податки. За таких умов регіональні органи управління

конкурують між собою, варіюючи рівнем податкових ставок, а також обсягом і структурою суспільних благ, вироблених в інтересах мешканців регіону. За Ч. Тібу, фіскальна децентралізація підвищує конкуренцію серед органів місцевого самоврядування, а також сприяє ефективності бюджетного регулювання соціально-економічного розвитку регіонів, оскільки місцеве самоврядування більш проінформоване про потреби населення регіону, на відміну від центральної влади [109;110, с. 80]. Р. Масгрейв вважав, що децентралізація міжбюджетних відносин здатна забезпечити ефективне розміщення ресурсів, а її основними принципами є такі [111]:

- відповідності, коли прийняття рішення про виробництво суспільних благ у регіоні має покладатися на громадян, які проживають на даній території та фінансують виробництво таких благ шляхом сплати податків;

- централізованого перерозподілу, коли розподіл коштів між регіонами має проводитися державними органами влади вищого рівня;

- фінансового вирівнювання, що припускає забезпечення урядом країни міжбюджетного вирівнювання між регіонами;

- національних бажаних благ, що припускає стимулювання урядом країни за допомогою цільових трансфертів надання локальних благ, які є важливими та значущими з позиції підтримки національних інтересів.

Формулюючи основні принципи децентралізації, він зазначав: забезпечення суспільними благами на місцевому рівні ефективно у випадку, коли вигоди від споживання дістаються місцевим мешканцям, як, наприклад, при освітленні вулиць; забезпечення суспільними благами на державному рівні ефективно у випадку, коли вигоди від споживання є загальнонаціональними, наприклад, національна оборона [111, с. 105].

Подальший розвиток теорії децентралізації міжбюджетних відносин супроводжувався розробкою У. Оутсом теорема про децентралізацію. Згідно з нею, децентралізація визначається ефектом асиметричної інформації, а саме тим, що уряд країни є обмеженим у володінні вичерпною інформацією про вподобання муніципалітетів і про місцеві витрати в сфері виробництва суспільних благ (бюджетних послуг) [112, с. 5]. Доцільність децентралізації аргументується тим, що не всі суспільні блага мають однаково охоплення громадян. Оскільки центральний уряд не може врахувати такого різноманіття вподобань у кожному регіоні чи місцевості, виробництво різних суспільних благ повинно покладатися на різні рівні влади. За найнижчим рівнем влади повинні закріплюватися всі податкові (прибуткові), видаткові повноваження та повноваження з нормативно-правового регулювання, за винятком тих, щодо

яких можуть бути представлені переконливі докази того, що закріплення їх за найнижчим рівнем влади неефективно.

В сучасних умовах обґрунтування доцільності фінансової децентралізації зосереджуються на аналізі її особливостей та недоліків з метою визначення умов ефективного соціально-економічного розвитку як окремих регіонів, так і держави в цілому. Так, на думку вітчизняних дослідників (О.М. Бориславська, І.Б. Заверуха, А.М. Школик та інші) фіскальна децентралізація визначається рівнем демократичності та компетентності державних органів влади й управління, а також рівнем довіри до органів місцевого самоврядування, сприйняття державною владою потреб суспільства в цілому і окремих громадян зокрема згідно з їхніми очікуваннями. На неї також впливають ряд соціально-психологічних, ментальних та культурних чинників, які дозволяють або не дозволяють децентралізувати фінансові ресурси в державі [99, с. 129].

В умовах децентралізації міжбюджетних відносин органи місцевого самоврядування, володіючи самостійністю, з одного боку, отримують більше стимулів до збільшення доходів в рамках своєї компетенції, але, при цьому, не можуть переступити певні межі акумуляції ресурсів в силу відкритості економіки [113, с. 225]. З іншого боку, вони більш раціонально витрачають кошти, оскільки залежать від платників податків, і здатні більш точно визначати місцеві потреби у суспільних благах і раціонально використовувати накопичений потенціал регіону.

На думку І.В. Ускова, децентралізація в сфері видатків сприяє найбільш ефективному задоволенню суспільних потреб населення, зростанню його добробуту, підвищує відповідальність розпорядників бюджетних коштів щодо раціонального і обґрунтованого фінансування економічних програм на місцевому рівні, сприяє посиленню громадського контролю над цільовим використанням бюджетних ресурсів [106, с. 107-109]. В сфері доходів вона дозволяє місцевим органам влади мати достатньо фінансових ресурсів для розвитку фінансового потенціалу територій, реалізації інвестиційних програм, стимулювання підприємницької активності тощо. В організаційній сфері фіскальна децентралізація, з одного боку, впливає на розвиток системи місцевих фінансів, проведення ефективної бюджетної політики в державі, а з іншого, – забезпечує високу фінансову самостійність місцевих органів влади, передбачає ефективність системи оподаткування суб'єктів господарювання та зростання суспільного добробуту населення.

Отже, основний зміст фінансової децентралізації розкривається за такими напрямками [99, с. 129-130; 106, с. 107-109]:

1) децентралізація видатків: надання органам місцевого самоврядування фінансових ресурсів на виконання завдань і функцій щодо соціально-економічного розвитку регіону;

2) децентралізація доходів: закріплення за органами місцевого самоврядування доходів, достатніх для належного і якісного виконання відповідних завдань і функцій, а також надання прав самостійно встановлювати їх розміри;

3) процесуальна та організаційна самостійність: надання прав самостійно, під відповідальність органів, посадових осіб місцевого самоврядування формувати, затверджувати, виконувати фінансові плани, кошториси, бюджети, забезпечувати звітність і контроль тощо.

Децентралізація видатків дозволяє органам місцевого самоврядування організувати та надавати суспільні послуги таким чином, щоб вони найбільш відповідали напрямам соціально-економічного розвитку регіону, забезпечуючи якість розподілу наявних ресурсів між напрямками їх використання. Це пов'язано з тим, що місцеві органи влади територіально знаходяться ближче до населення регіону, більш проінформовані про його потреби і тому здатні задовольнити регіональні потреби краще, ніж центральна влада. За дослідженням І.Я. Чугунова [114, с. 418], збільшення обсягів та підвищення ефективності бюджетних видатків за рахунок їх децентралізації сприяють підвищенню життєвого рівня населення та суспільного добробуту в регіоні.

Децентралізація доходів може реалізуватися за трьома напрямками.

Напрямок 1. За місцевими органами влади закріплюються всі податкові доходи, які надходять з території, що є під їх юрисдикцією. При цьому, частина доходів повинна передаватися на вищий рівень бюджетної системи для задоволення видаткових зобов'язань національного уряду. Слабкою стороною даного напрямку є можливість зниження ефективності міжтериторіального перерозподілу доходів, а також обмеження для забезпечення фіскальної стабілізації. Крім того, він може створювати неадекватні стимули для місцевих органів влади щодо фінансування національних видаткових зобов'язань.

Напрямок 2. Розподіл податкових доходів передбачає закріплення всіх податків за центральною владою з наступною передачею коштів органам влади нижчих рівнів шляхом надання субвенцій чи трансфертів або за допомогою встановлення нормативів відрахувань доходів за всіма або окремими податками до бюджетів нижчого рівня. Даний напрямок також має недоліки, основним з яких вважається відсутність залежності між рівнем влади, наділеним прийняттям рішень щодо витрат на соціально-економічний розвиток регіонів, і самими регіонами, на території яких збираються ті чи інші податки. Тим самим підривається основа для створення ефективної системи міжбюджетних відносин.

Без встановлення такої залежності виникає можливість або надлишкового фінансування місцевих видаткових потреб чи необґрунтованого зниження обсягів фінансових ресурсів, переданих на нижні рівні бюджетної системи. І те й інше може призвести до неможливості створення стабільної системи фінансування державних послуг на рівні регіонів.

Напрямок 3. Розподіл прибуткових повноважень передбачає закріплення деякої частини податкових повноважень за місцевими або регіональними органами влади, а в разі необхідності, – компенсацію відсутніх доходів або шляхом закріплення частки від регулюючих податків, або шляхом перерахування трансфертів до місцевого бюджету. Даний варіант, займаючи проміжне становище між двома попередніми, дозволяє закріплювати за нижчими рівнями влади податкові повноваження, тим самим пов'язуючи величину податкового тягара і прийняті рішення щодо витрат. При цьому, місцеві органи влади у своїх діях керуються принципом «витрати-вигоди», що призводить до підвищення економічної ефективності прийнятих ними рішень. Реалізація даного варіанту розподілу доходів вимагає, однак, узгодженого вибору податків, що закріплюються за місцевими органами влади (місцевих податків), і частки державних податків, що зараховуються в місцеві бюджети (регулюючих податків).

Проблема розподілу податкових доходів не зводиться тільки до повного закріплення конкретних податків за місцевим або державним рівнями влади. Найчастіше оптимальним виявляється поєднання різних схем закріплення податкових доходів і податкових повноважень. Це пов'язано з вертикальним та горизонтальним дисбалансом. Вертикальний дисбаланс можливий у разі розбіжності власних доходів і видаткових зобов'язань на різних рівнях бюджетної системи, а горизонтальний дисбаланс виникає при диференціації фіскального потенціалу на одному рівні бюджетної системи. Для усунення подібних дисбалансів застосовуються, як правило, механізми трансфертів або запозичень. Вибір конкретного механізму міжбюджетних трансфертів залежить від завдань фіскальної політики держави у відповідний період часу. В цілому, державна політика в галузі міжбюджетних трансфертів для вирівнювання вертикального та горизонтального дисбалансів реалізується через такі механізми:

1. Вирівнювання вертикального і горизонтального дисбалансів. Таке вирівнювання дефіциту місцевих бюджетів здійснюється шляхом розподілу податкових доходів і виділення трансфертів з державного бюджету, в той час як вирівнювання фіскального потенціалу проводиться за допомогою горизонтальних надходжень з регіонів з високою бюджетної забезпеченістю до депресивних регіонів. Подібна система застосовується у Німеччині.

2. Комплексна система трансфертів вирівнювання. Як вертикальний, так і горизонтальний дисбаланси вирівнюються за допомогою єдиної системи трансфертів вирівнювання і спеціальних грантів. Подібний підхід використовується в бюджетних системах Австралії та Канади.

3. Вирівнювання тільки вертикального дисбалансу бюджетної системи. Як і при використанні першого варіанту бюджетної політики, регіональні бюджетні дефіцити вирівнюються за допомогою закріплення регулюючих податків і трансфертів вирівнювання, але не приймаються окремі заходи з вирівнювання горизонтального дисбалансу. У цьому випадку міграція капіталу і робочої сили виникає як результат різниці в доходах територіальних громад, а також чистої фіскальної вигоди в регіонах (чистої вигоди від державних витрат і сплачених податків). Даний підхід поширений в США.

Крім встановлення співвідношення між цілями вирівнювання горизонтального та вертикального дисбалансів, визначаються співвідношення між видами трансфертів, які можуть бути умовними, або цільовими, а також безумовними, або нецільовими. Умовні трансферти надаються на умовах спільного фінансування та можуть надаватися як у фіксованій сумі, так і з можливістю пролонгації. Безумовні трансферти виділяються у вигляді відрахувань від податкових доходів до місцевих бюджетів або у вигляді прямих трансфертів. Вони також можуть надаватися у фіксованій сумі або підлягати пролонгації.

Аналіз наукових підходів провідних економістів у сфері міжбюджетних відносин дозволяє стверджувати, що фінансова децентралізація має як переваги, так і недоліки, які виявляються при порівнянні суспільних витрат і вигід. До переваг фіскальної децентралізації відносять такі:

(1) наближеність органів місцевого самоврядування до громадян та безпосередня взаємодія з ними дозволяють якісно та обґрунтовано задовольнити соціальні потреби населення на місцевому рівні. Близькість місцевої влади до населення також сприяє посиленню громадянської активності, підвищенню прозорості влади і посиленню їх підконтрольності населенню. Надання суспільних благ тільки силами установ, підвідомчих центральному уряду, пов'язане зі значними витратами: при єдиному підході до всіх територій на одних територіях відбуватиметься перевиробництво суспільних благ, на інших – їх недовиробництво, що не сприяє соціально-економічному розвитку регіонів в цілому [113, с. 224; 112, с. 11];

(2) забезпечення обґрунтованого розподілу фінансових ресурсів між окремими територіальними утвореннями, а також фінансування в повному обсязі соціальних та інвестиційних проектів і програм на підвідомчій території [106, с. 107, 108];

(3) забезпечення макроекономічної стабільності на місцевому рівні та фінансової самостійності місцевих органів влади щодо фінансування покладених на них функцій і задач, враховуючи чітке розмежування видаткових повноважень між різними рівнями управління [115, с. 88; 106, с. 108];

(4) зростання компетенції та кваліфікації місцевих органів влади в процесі вирішення поточних і стратегічних задач на регіональному рівні, посилення відповідальності місцевих органів влади та управління, а також підвищення продуктивності функціонування бюджетної системи шляхом забезпечення підзвітності місцевої влади своєму населенню [113, с. 224; 106, с. 108];

(5) сприяння підтримці підприємницької активності та зростанню інвестиційних можливостей місцевих органів влади та управління щодо соціально-економічного розвитку регіонів [106, с. 108].

Основні недоліки фінансової децентралізації полягають у такому [106, с. 108]:

1. зниження рівня контролю над формуванням та ефективністю розподілу бюджетних коштів;

2. зростання міжрегіональної диференціації чистих фіскальних вигід – різниці між обсягом одержуваних вигід від надання суспільних благ і рівнем здійснюваних податкових платежів, що призводить до порушення принципу територіальної справедливості, який передбачає наявність рівного доступу до суспільних благ незалежно від їх географічного розташування;

3. зниження пріоритетів державних органів влади та управління в наданні інфраструктурних інвестицій, зниження ефективності реалізації бюджетної політики на місцевому рівні;

4. обмеження державних органів влади та управління у вирівнюванні дохідних та видаткових частин бюджетів місцевого самоуправління, регулюванні соціально-економічних диспропорцій розвитку регіонів.

Децентралізація влади і фіскальна децентралізація повинні перетворюватись на важливе підґрунтя та передумову розбудови ефективної системи місцевих фінансів, ставати інструментом регулювання регіонального розвитку. Крім того, вона передбачає стимулювання та активне спонукання регіонів до фінансової незалежності, пошуку додаткових як власних, так і залучених ресурсів, задіяння внутрішнього потенціалу соціально-економічного розвитку, що, в свою чергу, дозволить балансувати потреби та можливості регіонів і територіальних громад.

Не заперечуючи виняткової важливості впливу децентралізації на бюджетну автономію та наявність стабільних доходів місцевих бюджетів,

вважаємо, що децентралізаційні процеси – це ознака правової демократичної держави, рівень та глибина їх імплементації відображають рівень розвитку демократії в суспільстві та рівень розвитку самого суспільства (громади в тому числі).

Саме у зв'язку з цим у роботі [116] фінансова спроможність громади трактується авторами у широкому сенсі, обґрунтовується її залежність від цілого спектру фінансових ресурсів і надходжень, що формуються всередині громади і надходять ззовні. Продовжуючи розвиток цієї ідеї, доцільно розглянути та обґрунтувати вплив, який чинить децентралізація влади в широкому контексті на фінансово-бюджетне забезпечення територіальних громад. Виділення окремих видів фінансових ресурсів (як бюджетних, так і небюджетних) територіальної громади та існування позитивного, на думку авторів, впливу децентралізаційних процесів на їхні обсяги, дозволило сформулювати такі взаємозалежності і взаємозв'язки (табл.1.4).

Таблиця 1.4 Характерні особливості позитивного впливу децентралізації на забезпечення територіальних громад фінансовими ресурсами*

Види фінансових ресурсів територіальної громади	Вплив децентралізації	Зміст та особливості впливу
Бюджетні ресурси		
Податкові надходження (місцеві податки і збори)	Позитивний, прямий	Через: регулювання ставок місцевих податків і зборів; можливість розширення бази оподаткування; встановлення фіксованих ставок єдиного податку (для фізичних осіб-підприємців 1 і 2 груп платників податку); регулювання податкових пільг щодо земельного податку
Податкові надходження (загальнодержавні податки і збори)	Позитивний, прямий	Через перерозподіл частини загальнодержавних податків і зборів до бюджетів територіальних громад
Неподаткові надходження	Позитивний, опосередкований	Через стимулювання органів місцевого самоврядування до пошуку власних джерел доходів бюджету, їх диверсифікації
Трансферти	Позитивний, прямий	Через нові види трансфертів, більш «справедливу», прозору та стимулюючу систему фінансового вирівнювання міжбюджетних трансфертів
Кошти Державного фонду регіонального розвитку	Позитивний, опосередкований	Через фінансування проектів і програм регіонального розвитку територіальних громад
Небюджетні ресурси		
Кредитні кошти	Позитивний, опосередкований	Шляхом усвідомлення громадою необхідності та доцільності залучення кредитних коштів як важливого альтернативного джерела фінансових ресурсів

Кошти грантів	Позитивний, опосередкований	Шляхом усвідомлення громадою необхідності та доцільності залучення грантових коштів як важливого альтернативного джерела фінансових ресурсів
Кошти приватних інвесторів (інвестиції): іноземні інвестиції, тимчасово вільні кошти підприємств, кошти жителів	Позитивний, опосередкований	Через усвідомлення органами місцевого самоврядування та громадою необхідності формування привабливого інвестиційного середовища для залучення приватних інвестицій

* Розроблено та складено авторами на основі узагальнень та експертних оцінок

Загалом, вплив децентралізаційних процесів на бюджетну складову фінансових ресурсів громади є переважно прямий, адже власне перерозподіл бюджетних ресурсів і виступає одним з інструментів децентралізації, так би мовити, її проявом. Зокрема, в Україні процес зміцнення податкової бази органів місцевого самоврядування передбачає:

- зміну механізму оподаткування нерухомості;
- запровадження акцизного податку (ставка 5%) з роздрібного продажу підакцизних товарів (пиво, алкогольні напої, тютюнові вироби, нафтопродукти), кошти від якого зараховуються до місцевих бюджетів за місцем розміщення об'єктів, в яких провадиться оподатковувана діяльність;
- віднесення до категорії місцевих податків плати за землю, у частині податку на майно, та включення до складу останнього податку на нерухоме майно.

Фіскальна децентралізація в Україні торкнулася і загальнодержавних податків, частина з яких має перерозподілятися до місцевих бюджетів, в деяких випадках лише об'єднаних територіальних громад.

У сфері трансфертної політики запроваджені нові види трансфертів, а саме базова дотація, реверсна дотація з місцевих бюджетів до державного, стабілізаційна дотація, освітня субвенція, субвенція на підготовку робітничих кадрів, медична субвенція, субвенція на забезпечення медичних заходів окремих державних програм. Механізм горизонтального вирівнювання базується на базовій і реверсній дотаціях, які обчислюються залежно від податку на доходи фізичних осіб (для бюджетів міст обласного значення, районів, об'єднаних територіальних громад), кількості населенні та індексу податкоспроможності відповідного бюджету (який відображає податкоспроможність бюджету порівняно з середнім показником бюджетів аналогічного рівня). Поряд з цим, необхідно зазначити, що трансфертна складова залишається досить вагомим елементом бюджетної системи, яка хоч і збільшуватиме фінансові ресурси громади загалом, її фінансову спроможність, проте, ймовірно, не надто сприятиме підвищенню рівня самостійності громади та органів її самоврядування [21, 22].

Загалом фінансові аспекти децентралізації в Україні чітко спрямовані на стимулювання громад до об'єднання. Адже формування спроможних територіальних громад відбувається через механізм переходу бюджетів об'єднаних громад на прями міжбюджетні відносини з державними бюджетом, наділення таких громад повноваженнями, рівнозначними повноваженням міст обласного значення, позбавлення права на виконання делегованих державою повноважень органів місцевого самоврядування в селах, селищах, містах районного значення, що не об'єдналися.

Держаний фонд регіонального розвитку (ДФРР) передбачає фінансування проектів регіонального розвитку на конкурсній основі та відповідно до регіональних стратегій розвитку і планів заходів з їх реалізації. Кошти ДФРР спрямовуються на виконання інвестиційних програм і проектів регіонального розвитку (у тому числі, проектів співробітництва та добровільного об'єднання територіальних громад), що мають на меті розвиток регіонів, створення інфраструктури індустріальних та інноваційних парків і відповідають пріоритетам, визначеним у Державній стратегії регіонального розвитку відповідних стратегіях розвитку регіонів [12, 117]. Програми і проекти, що реалізуються за рахунок коштів ДФРР, підлягають співфінансуванню з місцевих бюджетів на рівні 10%. Вказана умова є мотиватором для пошуку цих ресурсів громадою та більш ефективного їх використання. Важливо наголосити, що, розробляючи та представляючи на розгляд у ДФРР програми і проекти, громади повинні усвідомлювати важливість спрямування більшості з них не просто на точкове відновлення чи розвиток інфраструктури, а на реалізацію Державної стратегії регіонального розвитку та регіональних стратегій областей, на створення додаткової економічної вартості та економічний розвиток регіону.

В переважній більшості наукових публікацій стосовно формування доходів громад на місцях основна увага приділяється бюджетним ресурсам. Однак ми вважаємо за доцільно наголосити на важливості небюджетних джерел фінансових ресурсів, які повинні відігравати значну роль у забезпеченні фінансової спроможності територіальних громад, яку, на нашу думку, доцільно розглядати як комплексний показник, що складається з її бюджетної спроможності, фінансової спроможності домогосподарств і фінансової спроможності суб'єктів господарювання, які разом формують фінансову спроможність територіальної громади у широкому розумінні [116,с.84]. Саме в такому форматі авторами розглядається вплив децентралізації на посилення позицій територіальних громад, підвищення їх фінансової спроможності.

З урахуванням зазначеного можна констатувати, що на всі небюджетні джерела фінансових ресурсів децентралізація як повномасштабний процес здійснює опосередкований позитивний вплив, що проявляється в такому. В

умовах зазначеного процесу всі три групи економічних суб'єктів територіальної громади (органи влади, бізнес та домашні господарства) набувають більше прав, функцій, а, разом із цим, і відповідальності у сфері соціально-економічного розвитку громади, переходячи на вищий рівень місцевого самоврядування і потребуючи одночасно значної фінансової автономії. Усвідомлення цього повинно підвищувати активність, ініціативність, відповідальність, професіоналізм усіх її членів, в тому числі в площині пошуку та залучення різних видів фінансових ресурсів для соціально-економічного розвитку. Враховуючи сказане, всі види небюджетних фінансових ресурсів (кредитні кошти, кошти грантів, кошти приватних інвесторів (інвестиції): іноземні інвестиції, тимчасово вільні кошти підприємств, кошти жителів громади) слід розглядати як важливі джерела фінансової автономії спроможної територіальної громади. Громада та всі її члени не можуть бути пасивними прохачами грошових коштів з Державного бюджету чи інших централізованих джерел. Вони, і, в першу чергу, органи місцевого самоврядування, повинні опанувати достатнім рівнем компетенцій та спроможності управляти територією об'єднаної громади, освоювати нові повноваження та фінансові ресурси, підвищувати кадрову спроможність. Від свідомої, активної позиції всіх членів громади, а не лише органів місцевого самоврядування, хоча від них в першу чергу, залежить, зокрема, успіх реалізації інвестиційних проектів і програм.

Кошти приватних інвесторів можуть ставати вагомими джерелами надходжень об'єднаних територіальних громад. Раніше в громад таких широких повноважень не було, оскільки більшість питань інвестиційної проблематики розглядались і вирішувались на рівні районів чи навіть області. Сприятиме залученню інвестицій передача в юрисдикцію об'єднаних громад земель за межами поселень. Одночасно, інвестиційні ресурси можуть залучатись лише під конкретні проекти, і тут важливою є кадрова, професійна спроможність членів громади, які повинні освоювати навички розробки проектів та отримання грантів, оскільки, за умов подальшого розширення децентралізаційних процесів, зростатиме значимість децентралізованих (небюджетних) джерел фінансових ресурсів.

Кошти мешканців громади, в тому числі отримані за кордоном (доходи заробітчани), також можуть ставати джерелом розвитку. Слід визнати, що, в першу чергу, такі кошти домашні господарства використовують для власних потреб (навчання дітей, ремонті роботи, придбання нерухомості, благоустрій власних земельних ділянок тощо). Однак, важливим є усвідомлення доцільності і можливості спрямування цих ресурсів у структурні довгострокові проекти, що матимуть мультиплікативний ефект для всієї громади (створення підприємств, фермерських господарств, сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів,

розбудова інфраструктури та благоустрій місць загального користування). Проте для цього важливим є розуміння громадянами та громадою в цілому необхідності формування відповідного ринкового, інвестиційного середовища, розбудови інфраструктури тощо, а також зміни менталітету та світоглядних позицій.

Обґрунтовуючи позитивний вплив децентралізації на фінансово-бюджетне забезпечення територіальних громад, слід зазначити, що в цьому процесі не виключені й негативні наслідки та ризики, про які, зокрема, ведуть мову науковці Національного інституту стратегічних досліджень при Президентові України [99]. Ними виділено такі ризики для бюджетної системи країни: загроза зриву фінансування повноважень органів місцевого самоврядування, небезпека поглиблення диспропорцій економічного та соціального розвитку територій у разі скорочення субвенцій у межах політики регіонального розвитку. Також децентралізація бюджетного процесу (зокрема, через вилучення в обласних державних адміністрацій повноважень щодо розробки бюджетів областей, а також впровадження системи «бюджетного федералізму») у вітчизняних умовах може призвести до розбалансування всієї системи бюджетоутворення в Україні, оскільки залишається високоімовірним закладання в місцеві бюджети заздалегідь нереальних витрат [99].

Не можна не погодитись з думкою експертів з економічних питань щодо головних ризиків, які виникають при проведенні бюджетної децентралізації: намагання центральної влади зберегти контроль за розподілом коштів; недостатність коштів на місцевому рівні і нездатність їх залучити; непроведення або уповільнення процесу об'єднання громад; неспроможність місцевих органів самостійно та відповідально використовувати кошти; поглиблення диспропорцій економічного та соціального розвитку територій [107].

Про ризики бюджетної децентралізації зазначає також Г. Возняк, виділяючи серед них такі: домінування локальних інтересів над регіональними чи навіть національними, наслідком чого може ставати посилення диференціації регіонального розвитку; мінімізація ефективності контролю центральної влади за бюджетним процесом на місцевому рівні; сприяння росту корупції, якщо політична конкуренція на місцевому рівні обмежена; зростання витрат на надання суспільних послуг для невеликих територій у випадку поширення «ефекту масштабу»; сприяння виникненню зовнішніх ефектів: «переливу і переповнення»; при реалізації місцевих соціальних трансфертів можливе виникнення ефекту «гонки на виживання» [102, с.255].

Слід погодитись, що ці загрози та ризики є реальними, на них не можна не зважати і потрібно враховувати в процесі проведення реформи децентралізації влади та фіскальної децентралізації, подальшого вдосконалення законодавчої

бази, міжбюджетних відносин, розбудови інституціонального середовища активних і небайдужих членів суспільства – жителів територіальної громади.

Проведене дослідження дозволяє зробити висновок про комплексний вплив децентралізації як широкомасштабного процесу, в тому числі, і фінансової її складової на забезпечення територіальних громад фінансовими ресурсами. Виділення окремих елементів бюджетних та небюджетних джерел фінансових ресурсів і висвітлення змісту та особливостей впливу на них децентралізації дає підстави говорити про її прямий позитивний вплив на забезпечення територіальних громад усіма видами фінансових ресурсів (а не лише бюджетної їх складової). Виділені ризики та загрози реалізації децентралізаційної реформи не повинні стати перешкодою для неї, оскільки переваг вона забезпечуватиме набагато більше.

РОЗДІЛ 2 СТАН ТА ОСОБЛИВОСТІ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ

2.1. Методологія дослідження

Дослідження виконувалося в два етапи. На першому етапі передбачалося виявити рівні розвитку громад в межах районів з метою можливої зміни нормативного групування громад, а на другому – виявити рівні розвитку громад в межах області (тобто всіх ОТГ) з метою формування моделей їх економічного розвитку залежно від поточного стану та їх рангу в області в цілому.

1 етап – кластерування сільських рад в межах районів з метою оцінки потреби зміни нормативного групування громад

1. Дослідження здійснювалося в генеральній сукупності місцевих рад Закарпатської області, а саме 337 рад, із них 19 селищних рад, 11 міських рад (з них, 5 у містах обласного підпорядкування) і 307 сільських рад.

**Таблиця 2.1 Розподіл місцевих рад і населених пунктів між районами
Закарпатської області**

Найменування району	Територія в тис. кв. км	Число рад			Число населених пунктів		
		міських	селищних	сільських	міст	селищ міського типу	сільських населених пунктів
Берегівський	0,6		1	30		1	42
Великобerezнянський	0,8		1	19		1	31
Виноградівський	0,7	1	2	29	1	2	47
Воловецький	0,5		2	13		2	24
Іршавський	0,9	1		25	1		46
Міжгірський	1,2		1	22		1	43
Мукачівський	1		2	37		2	86
Перечинський	0,6	1		14	1		24
Рахівський	1,9	1	3	17	1	3	28
Свалявський	0,7	1		13	1		28
Тячівський	1,8		5	26		5	45
Ужгородський	0,9		1	32		1	64
Хустський	1		1	25		1	56

2. Збір первинної інформації для подальшого аналізу.

Джерела інформації:

- Інформація щодо освітніх закладів – офіційні дані Департаменту освіти і науки Закарпатської ОДА

- Інформація щодо закладів охорони здоров'я – офіційні дані Департаменту охорони здоров'я Закарпатської ОДА

- Інформація щодо виконання місцевих бюджетів рад Закарпатської області – офіційні дані Департаменту фінансів Закарпатської ОДА

- Інформація щодо площ землі, власників землі та землекористувачів – офіційні дані Головного управління Державного географічного кадастру в Закарпатській області

- Інформація щодо кількості юридичних і фізичних осіб-підприємців – офіційні дані Головного територіального управління юстиції у Закарпатській області

- Інформація щодо наявної сільськогосподарської техніки – офіційні дані Департаменту агропромислового розвитку Закарпатської ОДА

- Інформація щодо кількості населення – дані облікових карток населених пунктів на офіційному веб-порталі Верховної Ради України (<http://iportal.rada.gov.ua/>)

3. Отримана інформація була згрупована за чотирма критеріями, в межах яких здійснювалося подальше дослідження, а саме: соціальна інфраструктура; ресурси; фінанси (місцевих бюджетів); ділова активність (рис. 2.1)

Рис. 2.1. Критерії оцінки інформації для цілей кластерування громад

4. Зведення отриманої інформації до рівня сільських, селищних, міських рад. Для об'єднання даних, отриманих у розрізі населених пунктів, використовувалась інформація щодо складу місцевих рад на офіційному веб-порталі Верховної Ради України (<http://portal.rada.gov.ua/>). Показники зведені у таблицях Microsoft Excel, що спростило процес перевірки даних.

5. Апробація методів кластерування на декількох районах. Для проведення кластерування використовувався програмний комплекс SPSS (VERSIJA 20). Даний етап включав:

- Вибір релевантних показників для кожної групи за визначеними критеріями;
- Вибір методу кластерування.
- Вибір оптимальної кількості кластерів.
- Вибір типу представлення даних: нормалізовані чи абсолютні значення показників.

Для показників за критеріями ресурсів, фінансів та соціальної інфраструктури при кластеруванні взяті абсолютні значення. Для критерію ділової активності показники були стандартизовані.

При апробації був відібраний метод К-середніх, який найкраще відповідав характеру кластерування відібраних показників.

У процесі апробації також було виявлено необхідність виключення із кластерування даних по району інформації щодо міст обласного значення та районних центрів. Це пов'язано з тим, що дані місцеві ради (райцентри) не відповідали параметру рівномірної вибірки. Через високі переваги над сільськими громадами, цій окремій групі рад було присвоєно 1 (найвищий рівень розвитку) кластеру для районних центрів за усіма критеріями.

6. Проведення кластерування окремо для кожного району області у розрізі чотирьох критеріїв. Результати кластерування виведені у аналітичних таблицях (InitialClusterCenters, IterationHistory, ClusterMembership, FinalClusterCenters, DistancesbetweenFinalClusterCenters, ANOVA, NumberofCasesineachCluster) та рисунках (FinalClusterCenters, ANOVA) (Додаток Б)

7. В результаті кластерування місцеві ради були згруповані у три кластери, що характеризуються однорідністю і подібністю показників. Однак, номери кластерів не були відповідними для громад різних кластерів за рівнем розвитку. Для проведення поділу кластерів на ті, до яких належать найкращі ради, ради із середнім рівнем показників та найгірші громади було використано такий підхід: визначено сумарний розмір центрів кластерів за усіма показниками у розрізі кожного із кластерів. Відповідно до отриманих сум проранжованого номери кластерів: 1 кластер – найкращий, 2 кластер – середній рівень розвитку, 3 кластер – найгірший.

8. Отримані дані щодо кластерів зведено у таблиці у розрізі всіх місцевих рад для кожної перспективної об'єднаної територіальної громади. Дані щодо ОТГ взято із останнього варіанту проекту перспективного плану формування територій громад Закарпатської області Закарпатської обласної ради. Додатково у таблицях розраховані: середні значення потрапляння у кластер місцевої ради за всіма критеріями; частота відповідності громад критеріям кластерування.

9. Опис і порівняння отриманих даних щодо потрапляння у кластери і первинних даних по місцевим радам. У результаті в межах кожного району було визначено більш розвинені ОТГ, середнього розвитку та менш розвинені.

2 етап – кластерування об'єднаних громад в межах області з метою виявити рівні розвитку громад по Закарпатській області

10. У відповідності до процесів, описаних у 5 і 6 етапах, було здійснено кластерування всіх перспективних ОТГ області та визначено номери кластерів, що відповідають найкращим і найгіршим рівням. Для кластерування початково обрано 5 кластерів, адже громади, які охоплюють міста обласного значення, автоматично мають краще ранжування.

11. У результаті аналізу 1 кластер (Ужгородська громада) і 2 кластер (Мукачівська громада) при формуванні набору інструментів підтримки економічного розвитку були об'єднані в одну групу, але не в один кластер. Відмінність між цими громадами при кластерному групуванні була вищою, ніж між будь-якими іншими кластерами.

12. Розраховані середні значення потрапляння у кластер місцевої ради за всіма критеріями; частота відповідності громад критеріям кластерування.

13. Здійснено опис і порівняння отриманих даних щодо потрапляння у кластери і первинних даних по місцевих радах. У результаті в межах області було встановлено більш розвинені ОТГ, середнього розвитку, та менш розвинені.

Необхідно прийняти до уваги певні перестороги при інтерпретації інформації. 1) Інформаційна база сформована на основі статистичних даних, в яких можливі певні неточності. 2) стандартизація значень нівелює певні відмінності між громадами і теж впливає на інтерпретацію результатів. 3) сформовані набори інструментів просування економічного розвитку на основі кластерних груп і рівня розвитку громад (3 розділ) є відповідними стану їх поточного розвитку і можуть змінюватися у процесі покращення ситуації.

2.2 Аналіз результатів кластерування місцевих рад в розрізі районів

Берегівський район

У Берегівському районі три об'єднані територіальні громади (ОТГ) – Берегівська, Батівська, Великоберезька. Переважна більшість сільських рад в районі по кожній з цих трьох ОТГ за результатами кластерного аналізу віднесена до третього кластеру (слабшого за сукупністю чотирьох комплексних показників) (табл. 2.2).

Таблиця 2.2 Розподіл СР Берегівського району за кластерами у розрізі критеріїв

	Кількість громад у кластері за відповідним критерієм				
	Соціальна інфраструктура	Ресурси	Фінанси	Ділова активність	Всього
1 кластер	7	2	2	5	16
2 кластер	25	10	2	6	43
3 кластер	2	22	30	23	77

Джерело: тут і далі у р. 2 – розраховано за допомогою SPSS на основі інформаційної бази, наведеної у п. 2.1.

Перший кластер в районі характеризується найменшою кількістю представлених в ньому сільських рад і кращим позиціонуванням соціальної інфраструктури (7 СР) та ділової активності (5 СР). Разом з тим, у другому кластері домінують громади з вищим рівнем розвитку соціальної інфраструктури.

Яскраво вираженим є той факт, що за рівнем розвитку соціальної інфраструктури більшість сільських рад (25) увійшли до другого кластеру, а за рівнем фінансової забезпеченості – до третього – найгіршого кластеру (30).

Зріз на рівні району засвідчує практично однаково низький рівень фінансового забезпечення громад: з 34 сільських рад району лише 2 віднесено до першого кластеру і дві до другого. Тобто, 90 % сільрад мають нижчий порівняно з найкращими в районі рівень фінансового забезпечення. Аналогічно, за ресурсним забезпеченням до першого кластеру увійшли лише дві сільські ради. За розвитком ділової активності до першого кластеру увійшли 5 сільських рад, а за розвитком соціальної інфраструктури 7 сільських рад (табл.2.2 та 2.3).

Таблиця 2.3 Розподіл СР Берегівського району за кластерами та критеріями у розрізі ОТГ

Громади	Місцеві ради	№ кластеру					Частота відповідності громад критеріям кластерування, кількість/ %
		соц. інфра-ра	ресурси	фінанси	діл. актив.	сер.	
Берегівська громада	Берегівська м.р.	1	1	1	1	1	
	Астейська с.р	2	3	2	3	2,50	
	Бадалівська с.р.	2	3	3	3	2,75	
	Великобийганська с.р.	1	2	3	1	1,75	
	Боржавська с.р.	2	3	3	3	2,75	
	Великобактянська с.р.	3	3	3	3	3,00	
	Варівська с.р.	2	2	3	2	2,25	
	Галаборська с.р.	2	3	3	3	2,75	
	Гатянська с.р.	2	2	3	2	2,25	
	Гечанська с.р.	2	3	3	3	2,75	
	Гутівська с.р.	2	3	3	3	2,75	
	Дийдянська с.р.	2	2	3	1	2,00	
	Мочолянська с.р.	2	3	3	3	2,75	
	Мужіївська с.р.	2	3	3	3	2,75	
	Чомська с.р.	2	3	3	3	2,75	
	Яношівська с.р.	2	2	1	1	1,50	
	Середній підсумок по громаді	1,9	2,56	2,69	2,38	2,39	
	1 кластер, од\%	2\ 12,5%	1\6,25%	2\12,5%	4\25%	-	9\14,06%
	2 кластер, од\%	13\81,25%	5\31,25%	1\6,25%	2\12,5%	-	21\32,81%
3 кластер, од\%	1\ 6,25%	10\ 62,5%	13\81,25%	10\62,5%	-	34\53,13%	
Всього	16\ 100%	16\100%	16\100%	16\100%	-	64\100%	
Батівська громада	Батівська с.р.	3	3	3	3	3,00	
	Батрадівська с.р.	1	2	3	2	2,00	
	Запсонська с.р.	2	3	3	3	2,75	
	Косонська с.р.	2	3	2	3	2,50	
	Попівська с.р.	1	2	3	2	2,00	
	Рафайнівська с.р.	2	3	3	3	2,75	
	Сернянська с.р. (Мукач. р-н)	1	2	3	2	2,00	
	Свободянська с.р.	1	2	3	2	2,00	
	Шомівська с.р.	1	3	3	3	2,50	
	Чомонинська с.р. Мукач.р-н	2	3	3	3	2,75	
	Середній підсумок по громаді	1,6	2,60	2,90	2,6	2,43	
	1 кластер, од\%	5\50%	0\0%	0\0%	0\0%	-	5\12,5%
	2 кластер, од\%	4\40%	4\40%	1\10%	4\40%	-	13\32,5%
	3 кластер, од\%	1\10%	6\60%	9\90%	6\60%	-	22\55,0%
Всього	10\ 100%	10\100%	10\100%	10\100%	-	40\100,0%	

Продовження таблиці 2.3

В	Великоберезька с.р.	2	2	3	1	2,00	
----------	---------------------	---	---	---	---	------	--

Беняньська с.р.	2	3	3	3	2,75	
Берегуйфолівська с.р.	2	1	3	3	2,25	
Квасівська с.р.	2	3	3	3	2,75	
Кидьошська с.р.	2	3	3	3	2,75	
Оросіївська с.р.	2	3	3	3	2,75	
Нижньореметівська с.р.	2	3	3	3	2,75	
Четфайлівська с.р.	2	3	3	3	2,75	
Середній підсумок по громаді	2	2,63	3,00	2,75	2,59	
1 кластер, од\%	0\0%	1\ 12,5%	0\0%	1\12,5%	-	2\6,25%
2 кластер, од\%	8\100%	1\ 12,5%	0\0%	0\0%	-	9\28,13%
3 кластер, од\%	0\0%	6\75%	8\100%	7\87,5%	-	21\65,63%
Всього	8\ 100%	8\100%	8\100%	8\100%	-	32\100%

У *Берегівській* ОТГ з адміністративним центром в м. Берегово, яке віднесено до першого кластеру за всіма критеріями, крім нього ще три громади потрапили до першого кластеру: Великобийганська громада за розвитком соціальної інфраструктури та ділової активності, Яношівська – за фінансовим забезпеченням і діловою активністю, Дийдяньська - за діловою активністю. Тобто, до першого кластеру за частотою відповідності громад критеріям кластерування потрапило 9 суб'єктів, або 14,06%, що більше, ніж в інших двох ОТГ. У розрізі критеріїв кластерування найкраща позиція притаманна для соціальної інфраструктури, оскільки лише одна сільрада в цій громаді потрапила до третього кластеру (Великобактянська), 13 сільрад потрапили в другий кластер і 2 – в перший. Найгірша ситуація з розподілом сільрад у цій громаді за критерієм «Фінанси», оскільки 13 з 16 сільрад віднесені до третього кластеру, одна – до другого і дві - до першого. Незважаючи на те, що по десять сільрад увійшли до третього кластеру за критеріями «Ресурсне забезпечення» та «Ділова активність», однак позиціювання Берегівської ОТГ за критерієм «Ділова активність» є кращим, оскільки за ним чотири громади потрапили до першого кластеру. За показником частоти відповідності громад критеріям кластерування 53,13% громад у третьому кластері, 14,06% - в першому кластері, що дає підстави говорити про його найкращі позиції серед ОТГ Берегівського району.

У *Батівській* ОТГ п'ять громад потрапили до першого кластеру лише за одним критерієм (соціальна інфраструктура) Батрадівська, Попівська, Сернянська, Свободянська, Шомівська. У розрізі критеріїв кластерування, так само, як і в першій ОТГ – Берегівській, найкраще становище із соціальною інфраструктурою: із десяти сільрад п'ять потрапили до першого кластеру. Найгірша ситуація з фінансовим забезпеченням: жодної сільської громади в першому кластері і лише одна в другому. За ресурсним забезпеченням і діловою активністю Батівська ОТГ характеризується однаковим рівнем: по чотири

сільради в другому кластері і жодної в першому. Те, що адміністративний центр громади – Батьово – за всіма критеріями опинився у третьому кластері, а також нижчий рівень її ресурсного та фінансового забезпечення, менша кількість суб'єктів ОТГ дають підстави зробити висновок про те, що ця громада наділена гіршим потенціалом для економічного зростання.

За показником частоти відповідності громад критеріям кластерування 55% громад у третьому кластері, 12,5% - в першому кластері, що виводить цю громаду на друге місце серед ОТГ району.

Великобerezька ОТГ найменш чисельна у районі як за кількістю населення та суб'єктів громади, так і за усіма показниками кластерування, що призводить до висновку про її низький потенціал та нездатність успішно розвиватись і бути життєздатною. В цій ОТГ лише дві сільські громади – Великобerezька за діловою активністю та Берегуйфолівська за ресурсним забезпеченням – віднесені до першого кластеру. У розрізі критеріїв кластерування найгірша ситуація з фінансовим забезпеченням – всі 8 сільрад у третьому кластері, і дещо краща ситуація з розвитком ділової активності – 7 сільрад у третьому кластері та одна – в першому. За частотою відповідності громад критеріям кластерування 65,63% громад цієї ОТГ потрапили до третього кластера і лише 6,25% сільрад – до першого, а це є гірші показники, ніж у двох інших ОТГ.

Підсумок по ОТГ Березівського району. На основі проведеного кластерного аналізу можна зробити висновок, що найкраще позиціонування за чотирма критеріями кластерування притаманне для Березівської об'єднаної територіальної громади: 14,06% громад потрапили до першого кластера та 32,8% - до другого кластера. Це дає підстави говорити про найкращий стан і потенціал її подальшого соціально-економічного зростання. Такий стан забезпечується домінуванням Берегова як її адміністративного центру, що віднесений до першого кластера, а також потраплянням до першого кластеру ще трьох громад за різними критеріями.

Відповідно, друге місце посіла Батівська ОТГ. Незважаючи на те, що ця громада найкраще серед всіх трьох ОТГ забезпечена соціальною інфраструктурою, вона не може претендувати на вищі позиції порівняно з Березівською ОТГ, оскільки за іншими критеріями поступається останній, особливо за показником фінансового забезпечення. Крім того, соціальна інфраструктура є важливим, проте не визначальним фактором економічного розвитку громади.

Найгірші позиції посідає Великобerezька ОТГ, яка характеризується стабільно низьким рівнем розвитку за усіма критеріями. За показником частоти відповідності громад критеріям кластерування майже 66% громад віднесено до третього кластера. В першу чергу, це викликано низьким рівнем фінансового

забезпечення та недостатнім рівнем ділової активності. Представлення всіх сільських рад у другому кластері за рівнем розвитку соціальної інфраструктури не може стати активним рушійним фактором розвитку економіки ОТГ.

Великобerezнянський район

У Великобerezнянському районі три об'єднані територіальні громади (ОТГ) – Великобerezнянська, Костринська та Волосянківська. Переважна більшість місцевих рад відноситься до третього кластеру, але потрібно відзначити, що найбільше місцевих рад району (80%) було віднесено до третього кластеру по критерію «ділова активність» (табл. 2.4.).

Таблиця 2.4 Розподіл СР Великобerezнянського району за кластерами у розрізі критеріїв

	Кількість громад у кластері за відповідним критерієм				
	Соціальна інфраструктура	Ресурси	Фінанси	Ділова активність	Всього
1 кластер	2	3	2	3	10
2 кластер	8	4	8	1	21
3 кластер	10	13	10	16	49

У загальному по району картина виглядає досить пропорційно. Так до першого кластеру віднесено 12,5%, до друго – 26,3% і до третього 61,2% місцевих рад.

Великобerezнянська громада. Із 7 місцевих рад громади до першого кластеру по всім критеріям входить Великобerezнянська рада, по соціальній інфраструктурі – Розтоцько-Пастільська рада, по ресурсам - Черногoлівська рада, по фінансовій складовій та діловій активності – Малобerezнянська рада. Тобто, всього 4 сільради із параметрами 1 кластера, що є найкращим показником з-поміж інших. Водночас, у другий кластер сільради громади потрапляли 4 рази, а у третій – 20 разів. Як наслідок, суттєвою є диференціація між громадами: найкраща після центру громади рада Малобerezнянська в середньому по входженню до кластерів має значення 1,50, а Буківцівська, Забрідська і Смереківська ради – значення 3,00 (по всім складовим аналізу ввійшли у 3 кластер).

Таблиця 2.5 Розподіл СР Великобerezнянського району за кластерами та критеріями у розрізі ОТГ

Громада	Місцеві ради	№ кластеру					Частота відповідності громадам критеріям кластерування, кількість/ %
		соц. інфра-ра	ресурси	фінанси	діл. актив.	сер.	
Великобerezнянська громада	Великобerezнянська м.р.	1	1	1	1	1	-
	Буківцівська с.р.	3	3	3	3	3,00	-
	Забрідська с.р.	3	3	3	3	3,00	-
	Малобerezнянська с.р.	2	2	1	1	1,50	-
	Розтоцько-Пастільська с.р.	1	3	3	3	2,50	-
	Смереківська с.р.	3	3	3	3	3,00	-
	Стричавська с.р.	2	3	3	3	2,75	-
	Чорноголівська с.р.	3	1	2	3	2,25	-
	Середній підсумок по громаді	2,25	2,38	2,38	2,50	2,38	-
	1 кластер, од\%	2\25,00%	2\25,00%	2\25,00%	2\25,00%	-	8\25,00%
	2 кластер, од\%	2\25,00%	1\12,50%	1\12,50%	0\0%	-	4\12,50%
3 кластер, од\%	4\50,00%	5\62,50%	5\62,50%	6\75,00%	-	20\62,50%	
Всього	8\100%	8\100%	8\100%	8\100%	-	32\100%	
Костринська громада	Костринська с.р.	2	2	2	3	2,25	-
	Лютянська с.р.	2	1	2	1	1,50	-
	Вишківська с.р.	3	3	3	2	2,75	-
	Стужицька с.р.	3	2	2	3	2,50	-
	Загорбська с.р.	2	3	2	3	2,50	-
	Солянська с.р.	2	3	2	3	2,50	-
	Середній підсумок по громаді	2,33	2,33	2,17	2,50	2,33	-
	1 кластер, од\%	0\0,00%	1\16,67%	0\0,00%	1\16,67%	-	2\8,3%
	2 кластер, од\%	4\66,67%	2\33,33%	5\83,33%	1\16,67%	-	12\50,0%
3 кластер, од\%	2\33,33%	3\50,00%	1\16,67%	4\66,67%	-	10\41,7%	
Всього	6\100%	6\100%	6\100%	6\100%	-	24\100,00%	
Волосянківська громада	Волосянківська с.р.	2	3	2	3	2,50	-
	Верховино-Бистрянська с.р.	3	3	3	3	3,00	-
	Лубнянська с.р.	3	3	3	3	3,00	-
	Ставненська с.р.	3	3	2	3	2,75	-
	Тихівська с.р.	2	2	3	3	2,50	-
	Ужоцька с.р.	3	3	3	3	3,00	-
	Середній підсумок по громаді	2,67	2,83	2,67	3,00	2,79	-
	1 кластер, од\%	0\0,00%	0\0,00%	0\0,00%	0\0,00%	-	0\0,00%
	2 кластер, од\%	2\33,33%	1\16,67%	2\33,33%	0\0,00%	-	5\20,83%
	3 кластер, од\%	4\66,67%	5\83,33%	4\66,67%	6\100%	-	19\79,17%
Всього	6\100%	6\100%	6\100%	6\100%	-	24\100%	

Виходячи із розподілу рад між кластерами за різними критеріями, відносно найкращий стан справ, в цілому, по громаді із соціальною інфраструктурою, найгірший – із діловою активністю.

Щодо соціальної інфраструктури, то в громаду входить 37 установ, або 43,03% установ району, а саме: по 35 шкіл і лікарняних закладів, 15 дитячих садків та єдине в районі професійно-технічне училище, або в середньому по

5 установ у кожній місцевій раді. Як наслідок, на 1 і 2 кластери загалом припадає 50% громад, і на 3 кластер – також 50%.

Рівень потрапляння місцевих рад у кластери за категоріями ресурсів і фінансів є однаковим.

При кластеруванні за критерієм ресурсів, найвагомішу роль відігравали площі лісів. За цим показником, на громаду припадає 37,79% площ району, в першу чергу, завдяки Черногोलівській раді (14,41% площ). Загалом, громада займає 37,11% загальної площі земель району. На сільськогосподарські землі та внутрішні води припадає по 35,19% та 35,25% площ району.

За фінансовим критерієм при кластеруванні рад Великоберезнянського району найвагоміше значення відігравали надходження від загальнодержавних податків. За цим показником у громаді акумулюються 91,81% цих надходжень по району, в першу чергу, за рахунок Малоберезнянської сільради, на яку припадає 71,57% цих надходжень. 68,67% припадає на місцеві податки, 65,03% - на доходи від операцій з капіталом, 60,84% - на неподаткові надходження, 42,77% - на офіційні трансферти, але лівова частка всіх вищеперерахованих складників формується у Великоберезнянській раді.

Порівняно найгірший розподіл між кластерами за критерієм ділової активності. У першому кластері є 2 ради селища Великого Березного і села Малий Березний. Найвагоміше значення при кластеруванні за даним критерієм мав показник наявності гідротехнічних споруд, які відсутні на території рад громади. При цьому, знову ж таки завдяки Великоберезнянській та Малоберезнянській радам у громаді здійснюється від районних показників 71,45% капітальних видатків з бюджету, наявні 76,19% юридичних осіб, 74,00% земель промисловості, 70,07% фізичних осіб-підприємців, 60,42% одиниць сільгосптехніки, 58,78% площ багаторічних насаджень, 50,17% площ земель рекреаційного призначення. На території потенційної громади проживає 85,89% населення району.

Костринська громада. Із 6 сільрад до першого кластеру по ресурсній складовій та за діловою активністю входить одна Лютянська рада. У другий кластер сільради входили 12 разів, а у третій – 10 разів. Відповідно, коливання середніх значень входження у кластери для сільрад не надто суттєве – від 1,50 (Лютянська сільрада) до 2,75 (Вишківська). Для порівняння, пропонується проектом центр громади має 2,25. Найкращі значення кластерів у громаді є за показниками бюджетних доходів, найгірші - по діловій активності.

Найбільш рівномірно розподілені громади між 2 і 3 кластерами, із найкращим середнім значенням входження громад до кластерів за всіма напрямками аналізу у Костринській громаді (2,25).

Загалом, зважаючи на картину розподілу рад між кластерами за чотирма категоріями, важко однозначно стверджувати про рівень оптимальності цього розподілу.

По критерію фінансів 83,33% рад увійшли в 2 кластер, 16,67% - у третій кластер. Загалом, частка податкових надходжень від загальнодержавних податків складає 6,14% (коливаючись між радами від 0,34% до 1,79%), від місцевих податків – 19,94%, неподаткових надходжень – 23,34% (16,5% припадає на Костринську раду), доходів від операцій з капіталом – 34,97% (32,37% з них припадає на Солянську раду), офіційних трансфертів – 37,18%.

За критерієм соціальної інфраструктури на 2 кластер припадає 66,67% рад, на 3 – 33,33% рад. В районі є 30 установ, що становить 34,88% від районного значення. В середньому, в кожній раді по 5 різних установ.

По ресурсному критерію 16,67% рад потрапило у 1 кластер, 33,33% рад – у 2 кластер, 50% рад – у 3 кластер. Громада займає 38,84% земель району. На площі лісів припадає 39,5% площ по району, на сільськогосподарські землі – 37,15%, на внутрішні води – 35,53%.

За діловою активністю по 16,67% рад припадає на 1 і 2 кластери, а на третій – 66,67% рад. На території громади у Вишківській сільраді присутні гідротехнічні споруди, що обумовило потрапляння ради у 2 кластер. У громаді наявні від районних значень наступні частки показників: 74,46% земель оздоровчого призначення, 37,16% сільгоспугідь, 38,34% сіножатей, 40,48% земель комерційного призначення, 26,00% одиниць сільгосптехніки, 11,43% юридичних осіб, 18,42% фізичних осіб підприємців, 28,25% капітальних видатків з бюджету. У громаді проживає 8,03% населення району (7,11 тис.осіб).

Волосянківська громада об'єднує 6 сільських рад. Жодна із сільрад громади не увійшла до 1 кластера за жодною складовою аналізу. У другий кластер сільради потрапляли 5 разів, у третій – 19. 3-поміж сільрад найкраще значення потрапляння до кластерів у Тихівської сільради (2,5) та Волосянківської сільради (2,5), яка і виділена у проекті перспективного плану як центр громади. Однак, загалом, для громади спостерігається найменше середнє значення входження сільрад до кластерів – 2,70. Отже дана громада є гіршою порівняно із двома іншими.

Відносно найкращим є розподіл рад між кластерами для критеріїв соціальної інфраструктури та фінансів: 33,33% рад - 2 кластер, 66,67% рад - 3 кластер.

Щодо соціальної інфраструктури, то у громаді функціонує 19 установ (22,09% від районного показника), або в середньому по 3,17 установи у сільраді. Найгірша ситуація з дитячими садками.

По фінансовому критерію громада акумулює 2,05% надходжень загальнодержавних податків району, 11,38% надходжень від місцевих податків і зборів, 15,82% неподаткових надходжень, 20,05% офіційних трансфертів. Доходи від операцій з капіталом відсутні. Загалом, на громаду припадає 12,07% всіх доходів місцевих бюджетів району.

За критерієм ресурсів розподіл ще гірший: 16,67% - 2 кластер, 83,33% - третій кластер. На раду припадає 24,05% загальної площі земель району, 27,66% площ сільгоспземель, 22,67% лісів, 29,22% внутрішніх вод.

І нарешті, за діловою активністю всі ради увійшли до 3 кластеру. Серед найвищих значень: землі під технічною інфраструктурою – 42,40%, площа ріллі – 30,53 % від району, сільгоспугіддя – 27,55%, сіножаті – 25,80%, землі комерційного призначення – 24,72% , землі рекреаційного призначення - 21,18%. Натомість, у громаді 12,38% юридичних осіб, 11,51% фізичних осіб підприємців, 13,58% одиниць сільгосптехніки, 0,30% капітальних видатків з бюджету. На території потенційної громади проживає 6,09% населення району (5,39 тис. осіб).

Підсумок по Великоберезнянському району. Великоберезнянська громада займає 2 місце за середнім рівнем значення кластерів, у які потрапили її ради. Однак, 25% рад ОТГ потрапили до 1-го кластеру, що є найкращим показником з-поміж інших. До того ж, у громаді знаходиться більш потужний районний центр порівняно з іншими громадами. Це дозволяє вважати потенціал ОТГ найкращим в районі. Найоптимальніший розподіл між кластерами спостерігається за критерієм соціальної інфраструктури. Деяко слабша ситуація із розподілом між кластерами за критеріями фінансів та ресурсів. За всіма критеріями, окрім ресурсів, ОТГ має найкращі значення показників порівняно з іншими.

Костринська ОТГ має найменшу частку рад, віднесених до 3 кластеру, однак це пов'язано із переважанням рад з 2 кластеру. Хоча громада є лідером за показниками ресурсів, однак нижчий рівень інших критеріїв аналізу (особливо фінансових) дозволяє зробити висновок про слабший, відносно Великоберезнянської громади, економічний потенціал.

Волосянківська громада є найменшою і порівняно найслабшою з-поміж інших. Жодна із сільрад громади не увійшла до 1 кластеру, натомість у 3 кластер потрапили 79,17% рад. Відносно найкращим є розподіл рад між кластерами для критеріїв соціальної інфраструктури та фінансів, найгірший – для ділової активності. Фінанси отримали високі значення кластерів, в основному, за рахунок офіційних трансфертів, а не власних джерел бюджетів. Отже, дана громада є гіршою порівняно із двома іншими.

Виноградівський район

У Виноградівському районі чотири об'єднані територіальні громади (ОТГ) – Виноградівська, Вилоцька, Королівська, Пейтерфолвівська. Переважна більшість сільських рад в районі по кожній з цих чотирьох ОТГ за результатами кластерного аналізу віднесена до третього кластеру (слабшого за сукупністю чотирьох комплексних показників) (табл. 2.6 і 2.7).

Таблиця 2.6 Розподіл СР Виноградівського району за кластерами у розрізі критеріїв

	Кількість громад у кластері за відповідним критерієм				
	Соціальна інфраструктура	Ресурси	Фінанси	Ділова активність	Всього
1 кластер	2	4	2	6	14
2 кластер	9	10	2	9	30
3 кластер	19	16	26	15	76

Виноградівська ОТГ з адміністративним центром у м. Виноградів, що віднесений до першого кластеру, посідає перше місце за потенціалом економічного зростання за рахунок більшої кількості суб'єктів громади, кращого ресурсного забезпечення та розвитку ділової активності. За частотою відповідності громад критеріям кластерування 35% громад віднесено до першого й другого кластерів. У розрізі критеріїв кластерування найкращою є ситуація з розвитком ділової активності, адже з десяти сільрад – п'ять в першому та одна в другому кластері. Найгірше позиціонування характерно для сільрад за критерієм фінансового забезпечення: лише одна сільрада – в першому кластері, а всі інші – в третьому.

Таблиця 2.7 Розподіл СР Виноградівського району за кластерами та критеріями у розрізі ОТГ

№	Місцеві ради	№ кластеру

		соц. інфр-ра	ресурси	фінанси	діл. актив.	сер.	Частота відповідності громад критеріям кластерування, кількість/ %
Виноградівська громада	Виноградівська м.р.	1	1	1	1	1	
	Малокопанська с.р.	3	3	3	3	3	
	Буківська с.р.	3	3	3	3	3	
	Великокопанська с.р.	3	2	3	2	2,5	
	Дротинська с.р.	3	3	3	3	3	
	Олешницька с.р.	3	2	3	2	2,5	
	Підвиноградівська с.р.	3	3	3	2	2,75	
	Фанчиківська с.р.	2	2	3	2	2,25	
	Оноцька с.р.	3	2	3	2	2,5	
	Широківська с.р.	3	3	3	3	3	
	Середній підсумок по громаді	2,70	2,40	2,80	2,30	2,55	
	1 кластер, од\%	1\ 10%	1\10%	1\ 10%	1\ 10%	-	4\10,00%
	2 кластер, од\%	1\ 10%	4\ 40%	0\0%	5\50%	-	10\25,00%
	3 кластер, од\%	8\ 80%	5\ 50%	9\9%	4\ 40%	-	26\65,00%
Всього	10\ 100%	10\100%	10\100%	10\100%	-	40\100%	
Вилоцька громада	Вилоцька с.р.	2	3	1	2	2	
	Вербовецька с.р.	3	2	3	3	2,75	
	Матіївська с.р.	3	3	3	3	3	
	Новосільська с.р.	3	3	3	3	3	
	Перехрестівська с.р.	3	3	3	3	3	
	Пушкінська с.р.	3	3	3	3	3	
	Шаланківська с.р.	3	1	3	1	2	
	Середній підсумок по громаді	2,86	2,57	2,71	2,57	2,68	
	1 кластер, од\%	0\0%	1\14,3%	1\14,3%	1\14,3%	-	3\10,71%
	2 кластер, од\%	1\14,3%	1\14,3%	0\0%	1\14,3%	-	3\10,71%
	3 кластер, од\%	6\85,7%	5\71,4%	6\85,7%	5\71,4%	-	22\78,57%
Всього	7\100%	7\100%	7\100%	7\100%	-	28\100%	
Королівська громада	Королівська с.р.	2	3	3	2	2,50	
	Веряцька с.р.	2	3	3	3	2,75	
	Новоселицька с.р.	3	3	3	3	3,00	
	Сасівська с.р.	3	2	3	3	2,75	
	Теківська с.р.	2	2	2	2	2,00	
	Хижанська с.р.	3	3	3	3	3	
	Чернянська с.р.	3	3	3	3	3,00	
	Середній підсумок по громаді	2,57	2,7	2,86	2,71	2,71	
	1 кластер, од\%	0\ 0%	0\ 0%	0\ 0%	0\ 0%	-	0\0,00%
	2 кластер, од\%	3\42,9%	2\28,6%	1\14,3%	2\28,6%	-	8\28,57%
	3 кластер, од\%	4\57,1%	5\71,4%	6\85,7%	5\71,4%	-	20\71,43%
Всього	7\100%	7\100%	7\ 100%	7\100%	-	28\100%	

Продовження таблиці 2.7

Пейте	Пийтерфолвівська с.р.	2	1	3	1	1,75	
	Чепівська с.р.	2	2	3	1	2,00	
	Чорногісівська с.р.	2	2	3	2	2,25	

Неветленфолівська с.р.	1	2	2	1	1,50	
Великопаладська с.р.	2	1	3	1	1,75	
Дюлянська с.р.	3	3	3	3	3,00	
Середній підсумок по громаді	2,00	1,83	2,83	1,50	2,04	
1 кластер, од\%	1\16,7%	2\33,3%	0\0%	4\66,6%		7\29,17%
2 кластер, од\%	4\66,6%	3\50%	1\16,7%	1\16,7%		9\37,50%
3 кластер, од\%	1\16,7%	1\16,7%	5\83,3%	1\16,7%		8\33,33%
Всього	6\100%	6\100%	6\100%	6\100%		24\100%

Пейтерфолівська громада за критеріями кластерування оцінена найкраще: чотири громади з шести представлені у першому кластері: три за двома критеріями, одна за одним. Важливо, що адміністративний центр за двома критеріями перебуває в першому кластері (ресурсне забезпечення та ділова активність). У розрізі критеріїв кластерування найкращим є стан розвитку ділової активності (4 сільради з 6-ти перебувають у першому кластері), а також ресурсного забезпечення (2 сільради в першому і три в другому кластерах). Саме в цій ОТГ найвищим є показник частоти відповідності громад критеріям першого та другого кластерів (29,17% та 37,5% відповідно). І хоча за критерієм фінансового забезпечення ця громада перебуває на низькому рівні (жодної сільради в першому кластері і лише одна в другому), загальна кількість суб'єктів громади найменша (7), загальне її позиціонування є кращим і за результатами кластерного аналізу *Пейтерфолівська* ОТГ посідає друге місце у *Виноградівському* районі.

На третьому місці *Вилоцька* ОТГ, в якій дві місцеві громади відображені в першому кластері (*Вилоцька* за фінансовим забезпеченням та *Шаланківська* за ресурсним забезпеченням і розвитком ділової активності). За критеріями кластерування найкраща ситуація в цій ОТГ з розвитку ділової активності та ресурсного забезпечення (по одній сільраді в першому та другому кластерах). За показником частоти відповідності громад критеріям кластерування *Вилоцька* ОТГ поступається *Королівській*: в останньої 20 громад перебувають в третьому кластері (71,43%), тоді як у *Вилоцькій* цей показник складає 22 сільради (78,57%). Однак, якісні характеристики *Вилоцької* ОТГ, а саме, наявність двох громад у першому кластері, підвищують її потенційні можливості до економічного зростання.

На останньому, четвертому, місці *Королівська* ОТГ, жодна з місцевих громад якої не представлена в першому кластері. Показник частоти відповідності громад критеріям третього кластера дорівнює 71,43%, що краще, ніж у *Вилоцькій* ОТГ (78,57%). Однак якісні характеристики *Королівської* ОТГ, а саме, відсутність сільрад у першому кластері, понижують її потенційні можливості до економічного зростання.

Підсумок по ОТГ Виноградівського району. На основі проведеного кластерного аналізу можна зробити висновок, що найкраще позиціювання за чотирма критеріями кластеризації притаманне для найменшої за кількістю сільських рад – Пейтерфолвівської об’єднаної територіальної громади. В даній ОТГ близько 30% сільських рад за частотою відповідності громад критеріям кластерування належать до першого і 37,5% - до другого кластерів. Ця позиція забезпечується високим рівнем ділової активності, а також ресурсного забезпечення. Однак, визначити саме цю ОТГ як громаду з найкращим потенціалом (за результатами кластеризації) недоцільно, оскільки до її складу входить найменша кількість СР (шість), що у фінансовому та ресурсному плані не здатні забезпечити стабільного економічного зростання. Отже, її можна поставити на друге місце.

На першому місці за потенціалом економічного зростання знаходиться Виноградівська ОТГ за рахунок громади м. Виногорова, представленої в першому кластері за всіма критеріями. Вказана громада має дещо нижчий рівень розвитку ділової активності порівняно з Пейтерфолвівською ОТГ, однак більша кількість суб’єктів цієї громади (10 місцевих рад), наявність потужного адміністративного центру з вищими обсягами фінансових ресурсів, найбільшою кількістю фізичних осіб – підприємців та юридичних осіб здатні забезпечувати її подальше економічне зростання.

Відповідно, на третьому місці Вилоцька громада за рахунок представлення двох її громад у першому кластері, на четвертому – Королівська, яка за трьома критеріями, крім соціальної інфраструктури, поступається Вилоцькій ОТГ.

Воловецький район

У Воловецькому районі три об’єднані територіальні громади (ОТГ) – Воловецька, Жденіївська, Нижньоворотівська. Характерною відмінністю ОТГ цього району є їх невеликі розміри за всіма критеріями аналізу. Більше половини сільських рад в районі по кожній з цих трьох ОТГ за результатами кластерного аналізу віднесено до третього кластеру (слабшого за сукупністю чотирьох комплексних показників) (табл. 2.8 і 2.9).

Таблиця 2.8 Розподіл СР Воловецького району за кластерами

	Кількість громад у кластері за відповідним критерієм
--	--

	Соціальна інфраструктура	Ресурси	Фінанси	Ділова активність	Всього
1 кластер	3	4	2	2	11
2 кластер	5	6	2	1	14
3 кластер	7	5	11	12	35

Таблиця 2.9 Розподіл СР Воловецького району за кластерами та критеріями у розрізі ОТГ

Громади	Місцеві ради	№ кластера					Частота відповідності громад критеріям кластерування, од.\ %
		соц. інфр-ра	ресурси	фінанси	діл. актив.	сер.	
Воловецька громада	Воловецька с.р.	1	1	1	1	1	
	Гукливіська с.р.	1	2	2	3	2	
	Скотарська с.р.	3	2	3	3	2,75	
	Середній підсумок по громаді	1,67	1,67	2,00	2,33	1,92	
	1 кластер, од\%	2\ 66,7%	1\ 33,3%	1\ 33,3%	1\ 33,3%	-	5\41,67%
	2 кластер, од\%	0\ 0%	2\ 66,7%	1\ 33,3%	0\0%	-	3\25,00%
	3 кластер, од\%	1\ 33,3%	0\ 0%	1\ 33,3%	2\ 66,7%	-	4\33,33%
	Всього	3\ 100%	3\ 100%	3\ 100%	3\ 100%	-	12\100%
Жденієвська громада	Жденієвська с.р.	2	1	2	2	1,75	
	Буковецька с.р.	3	3	3	3	3,0	
	Підполозянська с.р.	2	1	3	3	2,25	
	Розтоцька с.р.	2	1	3	3	2,25	
	Щербовецька с.р.	3	2	3	3	2,75	
	Середній підсумок по громаді	2,40	1,60	2,80	2,8	2,40	
	1 кластер, од\%	0\ 0%	3\60%	0\ 0%	0\ 0%	-	3\15,0%
	2 кластер, од\%	3\ 60%	1\ 20%	1\ 20%	1\ 20%	-	6\30,0%
	3 кластер, од\%	2\ 40%	1\ 20%	4\ 80%	4\ 80%	-	11\55,0%
	Всього	5\ 100%	5\ 100%	5\ 100%	5\ 100%	-	20\100%
Нижньоворітська громада	Нижньоворітська с.р.	2	3	1	1	1,75	
	Абранська с.р.	3	2	3	3	2,75	
	Біласовицька с.р.	3	2	3	3	2,75	
	Вербязька с.р.	1	2	3	3	2,25	
	Верхньоворітська с.р.	3	3	3	3	3	
	Тишівська с.р.	2	3	3	3	2,75	
	Лазівська с.р.	3	3	3	3	3	
	Середній підсумок по громаді	2,43	2,57	2,71	2,71	2,61	
	1 кластер, од\%	1\ 14,3%	0\0%	1\ 14,3%	1\ 14,3%	-	3\10,71%
	2 кластер, од\%	2\ 28,6%	3\ 42,9%	0\ 0%	0\ 0%	-	5\17,86%
	3 кластер, од\%	4\ 57,1%	4\ 57,1%	6\ 85,7%	6\ 85,7%	-	20\71,43%
	Всього	7\ 100%	7\ 100%	7\ 100%	7\ 100%	-	28\100%

Воловецьку ОТГ умовно можна вважати найкращою в районі, однак це викликано виключно віднесенням смт. Воловець до першого кластеру за усіма

критеріями. У розрізі критеріїв кластерування найгірше становище з розвитком ділової активності та фінансового забезпечення.

Потрапляння додатково у перший кластер Гукливіської сільської громади за критерієм соціальної інфраструктури не змінює ситуації принципово, оскільки три місцеві громади, що входять до цієї ОТГ, не спроможні акумулювати значні обсяги фінансових та інших ресурсів для забезпечення потенціалу свого подальшого зростання. Частота відповідності критеріям першого кластеру складає 41,67%.

На другому місці *Жденієвська ОТГ*, в якій дещо краща ситуація з ресурсним забезпеченням (три громади віднесені до першого кластеру – Жденієвська, Підполозьянська, Розтоцька). Частота відповідності критерію кластерування складає: 55% - третій кластер, 15% - перший кластер. Ні фінансово, ні за розвитком ділової активності ця громада спроможною не є. З урахуванням цього, вказана ОТГ посіла проміжне місце між найкращою та найгіршою громадами.

Нижньоворотівська громада на останньому місці, оскільки за частотою відповідності критеріям кластерування (71,43%) домінує третій кластер. Саме в цій ОТГ найгірша оцінка за усіма критеріями і лише дві громади потрапили до першого кластеру – Нижньоворотівська за двома критеріями та Вербязька за одним.

Підсумок по ОТГ Воловецького району. Найкраще позиціонування за чотирма критеріями кластерування притаманне для найменшої за кількістю сільських рад Воловецької об'єднаної територіальної громади. Проте, таке становище забезпечується виключно віднесенням Волівця як адміністративного центру громади до першого кластеру за всіма критеріями.

На другому місці перебуває Жденієвська ОТГ, в першу чергу, за рахунок вищого рівня ресурсного забезпечення та віднесення Жденієвської СР до другого кластеру за розвитком ділової активності і фінансового забезпечення.

На останньому місці Нижньоворотівська громада. В цій ОТГ дві сільські ради (Нижньоворотівська та Вербязька) за окремими критеріями увійшли до першого кластеру (фінансове забезпечення, розвиток ділової активності та розвиток соціальної інфраструктури відповідно), проте загальне домінування сільських рад цієї ОТГ в третьому кластері (71,4%) суттєво послаблює позиції громади в плані потенціалу подальшого економічного зростання.

Іршавський район

У Іршавському районі виділено чотири об'єднані територіальні громади (ОТГ) – Іршавська, Білківська, Довжанська та Зарічанська. У цьому районі найбільш пропорційно місцеві ради поділені в розрізі кластерів по показникам ділової активності: 15,4% - перший кластер, 38,5% - другий кластер та 46,1% - третій кластер.

Таблиця 2.10 Розподіл СР Іршавського району за кластерами у розрізі критеріїв

	Кількість громад у кластері за відповідним критерієм				
	Соціальна інфраструктура	Ресурси	Фінанси	Ділова активність	Всього
1 кластер	5	4	2	4	15
2 кластер	2	7	4	10	23
3 кластер	19	15	20	12	66

Найгірша ситуація склалася з фінансовими показниками, де до третього кластеру віднесено 76,9% місцевих рад і тільки 7,7% - до першого кластеру.

Таблиця 2.11 Розподіл СР Іршавського району за кластерами та критеріями у розрізі ОТГ

Громада	Місцеві ради	№ кластеру					Частота відповідності громад критеріям кластерування, од\%
		соц.інфр-ра	ресурси	фінанси	діл. актив.	сер.	
Іршавська громада	Іршавська м.р.	1	1	1	1	1,00	-
	Брідська с.р.	3	3	3	2	2,75	-
	Вільхівська с.р.	3	3	3	2	2,75	-
	Дубрівська с.р.	2	3	3	2	2,50	-
	Загатянська с.р.	1	1	3	2	1,75	-
	Ільницька с.р.	1	2	2	1	1,50	-
	Чорнопотіцька с.р.	3	2	3	2	2,50	-
	Лозянська с.р.	3	3	3	3	3,00	-
	Осійська с.р.	3	2	3	3	2,75	-
	Середній підсумок по громаді	2,22	2,22	2,67	2,00	2,28	
	1 кластер, од\%	3\ 33%	2\ 22%	1\ 11%	2\ 22%	-	8\ 22,22%
	2 кластер, од\%	1\ 11%	3\ 33%	1\ 11%	5\ 56%	-	10\ 27,78%
	3 кластер, од\%	5\ 56%	4\ 44%	7\ 78%	2\ 22%	-	18\ 50,00%
	Всього	9\ 100%	9\ 100%	9\ 100%	9\ 100%	-	36\ 100%

Продовження таблиці 2.11

Б і	Білківська с.р.	1	2	2	1	1,50	-
------------	-----------------	---	---	---	---	------	---

	Великораковецька	2	3	1	2	2,00	-
	Імстичівська с.р.	3	3	3	3	3,00	-
	Малораковецька с.р.	3	2	3	3	2,75	-
	Приборжавська с.р.	3	2	3	1	2,25	-
	Луківська с.р.	3	3	3	3	3,00	-
	Середній підсумок по громаді	2,50	2,50	2,50	2,17	2,42	-
	1 кластер, од\%	1\ 17%	0\0%	1\ 17%	2\33%		4\16,67%
	2 кластер, од\%	1\ 17%	3\50%	1\ 17%	1\ 17%		6\25,00%
	3 кластер, од\%	4\67%	3\50%	4\67%	3\50%		14\58,33%
	Всього	6\100%	6\100%	6\100%	6\100%		24\100%
Довжанська громада	Довжанська с.р.	3	3	2	3	2,75	-
	Броньківська с.р.	3	1	3	3	2,50	-
	Кушницька с.р.	3	2	3	3	2,75	-
	Лисичівська с.р.	3	1	3	3	2,50	-
	Середній підсумок по громаді	3,00	1,75	2,75	3,00	2,63	-
	1 кластер, од\%	0\0%	2\50%	0\0%	0\0%	-	2\12,50%
	2 кластер, од\%	0\0%	1\25%	1\25%	0\0%	-	2\12,50%
	3 кластер, од\%	4\100%	1\25%	3\75%	4\100%	-	12\75,00%
	Всього	4\100%	4\100%	4\100%	4\100%	-	16\100%
Зарічанська громада	Зарічанська с.р.	3	3	2	2	2,50	-
	Сілецька с.р.	3	3	3	3	3,00	-
	Камянська с.р.	1	3	3	2	2,25	-
	Боржавська (Виноградівський р-н)	3	3	3	3	3,00	-
	Великокомятська (Виноградівський р-н)	3	3	3	2	2,75	-
	Арданівська с.р.	3	3	3	2	2,75	-
	Греблянська с.р.	3	3	3	3	3,00	-
	Середній підсумок по громаді	2,71	3,00	2,86	2,43	2,75	-
	1 кластер, од\%	1\14,29%	0\ 0%	0 \ 0%	0 \ 0%	-	1\3,57%
	2 кластер, од\%	0 \ 0%	0 \ 0%	1\14,29%	4 \ 57,14%	-	5\17,86%
	3 кластер, од\%	6 \ 85,71%	7 \ 100%	6\85,71%	3\ 42,86%	-	22\78,57%
	Всього	7\100%	7\100%	7\100%	7\100%	-	28\100%

Іршавська громада. Згідно перспективного плану до Іршавської громади входять 9 теперішніх місцевих рад. З них, у 1 кластер потрапляли Іршавська рада за всіма групами показників, Ільницька і Загатянська – по двом групам показників. За рахунок того, що у даній громаді міститься багато рад із 1 і 2 кластерів (і частота відповідності громад критеріями кластерування теж найвища), то і загальний розподіл між кластерами теж відносно рівномірний. За різними показниками на 1 і 2 кластер припадає 50% рад, на 3 кластер – також 50 % рад.

За складовою ділової активності у громаду входить найбільше сільрад району із значенням 1 і 2 кластерів, тобто і розподіл порівняно із іншими критеріями найкращий. При кластеруванні рад Іршавського району найвагомішу роль серед показників ділової активності відіграли площі сільськогосподарських угідь, для яких частка громади в районі складає 34,2%. У середньому, на дану громаду припадає 45,5% величини усіх показників ділової активності.

Наступною групою за рівнем оптимальності розподілу рад між кластерами займають ресурсна складова та соціальна інфраструктура. За ресурсною складовою у 1 кластер входять 2 ради, у 2 кластер – 3 ради, у 3 кластер – 4 ради. При кластеруванні найбільше значення відіграли площі лісів і лісовкриті площі, з яких на Іршавську громаду припадає 41,5%. В зальному, громада займає 38,3% всіх земель.

У розподілі за показником соціальної інфраструктури у 1 кластер входить 3 ради громади, у 2 – 1 рада, у 3 – 5 рад. За кожним із показників Іршавська громада охоплює більше 42% установ району (окрім ПТУ), іншими словами має 24 дитячі садки, 30 шкіл, 19 лікарняних закладів.

Порівняно з іншими групами показників, найгірше виглядає розподіл рад за критерієм фінансів. По 1 громаді входить в 1 і 2 кластери. Однак загалом, при кластеруванні за цим критерієм лише 2 ради району увійшли в 1 кластер і 4 ради – у 2 кластер, решта 20 рад було розподілено у 3 кластер. Тобто, при порівнянні з іншими громадами розподіл не є найгірший (табл. 2.11). Для Іршавського району найвагомішим показником при кластеруванні були доходи від операцій з капіталом. На них по Іршавській громаді припадає 60,7% доходів району. Однак, лєвова частка від доходів місцевих бюджетів що формують громаду, акумулюються у Іршавській міській раді. Відтак без врахування Іршавської ради на податкові надходження від загальнодержавних податків припадає 13,7% надходжень району (56,1% з м.Іршава), на податкові надходження від місцевих податків 24,4% (46,2% з м.Іршава), на неподаткові надходження 4,9% (74,43% з м.Іршава), на офіційні трансферти 30,4% (39,4% з м.Іршава).

В цілому, для Іршавської громади середнє значення потрапляння у кластери найкраще з-поміж інших громад – 2,28.

Білкївська громада. Білкївська громада охоплює 6 рад, з них у 1 кластер потрапили: Білкївська рада за критерієм соціальної інфраструктури та ділової активності, Великораковецька рада за критерієм фінансів, Приборжаська рада за діловою активністю. 2 ради за всіма критеріями увійшли в 3 кластер. Загалом, частота відповідності рад критеріям кластерування у громаді щодо 1 кластеру 16,67%, щодо 2 кластеру – 25%, щодо третього кластеру – 58,33%.

У розрізі груп критеріївнайкращий розподіл для Білкївської громади знову ж таки за діловою активністю: 1 і 2 кластери – 50% рад, 3 кластер – 50% рад. На

сільгоспугіддя, що відіграють найбільшу роль при формуванні кластерів, припадає 26% від площ по району. На території громади проживає 24,4% населення району, функціонує 19,9% юридичних осіб, 39,6% фізичних осіб-підприємців. В середньому, на дану громаду припадає 19,6% величини всіх показників ділової активності.

По критеріям соціальної інфраструктури і фінансів розподіл ідентичний: по 1 раді потрапили в 1 і 2 кластер, 4 ради – в 3 кластер. На території Білківської громади розміщено 22,9% всіх об'єктів соціальної інфраструктури: 14 дошкільних навчальних закладів, 18 шкіл, 1 ПТУ і 6 лікарняних закладів.

Щодо показників місцевих фінансів, то розподіл ради у громаді є найкращим порівняно з іншими громадами. Середнє значення входження у кластери - 2,5 (табл. 2.11), адже у громаду входить єдина (окрім м.Іршава) сільрада району, що потрапила у 1 кластер. Даній раді вдалося акумулювати найбільшу частку неподаткових надходжень(19,45%) від районного показника. Загалом, на громаду припадає 4,5% загальнодержавних податків, 18,7% місцевих податків, 12,9% неподаткових надходжень, 27,6% доходів від операцій з капіталом, 25,8% офіційних трансфертів.

За критерієм ресурсів три ради Білківської громади увійшли у 2 і 3 кластери. На громаду припадає 20,82% загальної площі земель району, 16,8% площ лісів району, 25,9% сільгоспземель, 22,3% внутрішніх вод.

Середнє значення потрапляння рад громади у той чи інший кластер – 2,42.

Довжанська громада. Громада охоплює чотири теперішні сільські ради. З них, дві – Бронківська і Лисичівська ради – потрапили в 1 кластер за критерієм ресурсів. За критеріями соціальної інфраструктури і ділової активності всі сільські ради потрапили до 3 кластеру. Як наслідок, частота відповідності рад критеріям кластерування у громаді щодо 1 і 2 кластерів по 12,50%, щодо третього кластеру – 75%.

Порівняно найкращий розподіл громад має місце за критерієм ресурсів. На громаду припадає 37,16% площ лісів району (саме за рахунок Бронківської і Лисичівської рад), при тому, що вона займає 26,09% площі району. На сільськогосподарські землі припадає 13,05% відповідних площ по району, а на внутрішні води 12,41% площ.

За критерієм фінансів лише одна Довжанська рада увійшла до 2 кластеру, решта рад – до 3-го. Загалом, на громаду припадає 14,71% доходів місцевих рад району, а на окремі ради громади – від 2,88% до 4,83%. Найнижчі частки спостерігаються по показникам неподаткових надходжень (1,76% від надходжень по району) та операцій з капіталом (4,72%). На надходження від

місцевих податків припадає 12,13% надходжень по району, на надходження від загальнодержавних податків – 10,91%, на офіційні трансферти – 17,27%.

По критерію соціальної інфраструктури у потенційній громаді розміщено 12,35% установ району. В абсолютному виразі – це 7 дитячих садків, 7 шкіл, 7 лікарняних закладів, або в середньому 5 установ на сільраду. Однак, це пояснюється невеликою кількістю рад, що входять до громади.

За критерієм ділової активності всі громади знаходяться у 3 кластері. На сільгоспугіддя припадає 13,01% площ по району. Порівняно з іншими показниками високі значення припадають на землі оздоровчого призначення – 30,98% площ по району, на сіножаті – 29,67% площ по району, на землі промисловості – 17,97%, землі під відкритими розробками, кар'єрами, шахтами – 16,81%, землі для технічної інфраструктури – 16,33 %.

Середнє значення потрапляння рад громади у той чи інший кластер – 2,63.

Зарічанська громада. Громада охоплює 7 сільрад. При цьому, лише одна Кам'янська рада входить за показником соціальної інфраструктури в 1 кластер. Решта рад потрапляє в 2 і 3 кластери (Зарічанська, Великокомятська, Арданівська ради) або лише в 3 (Сілецька, Боржавська, Греблянська ради).

Розподіл частот відповідності громад критеріям кластерування найгірший порівняно з іншими перспективними радами: на 1 кластер припадає 3,57%, на 2 – 17,86%, на 3 – 78,57%.

Порівняно з іншими критеріями найбільш оптимальний розподіл спостерігається по соціальній інфраструктурі. У потенційній громаді розміщено 21,76% об'єктів соціальної інфраструктури або 37 одиниць: 14 шкіл, 11 дитячих садків, 12 лікарняних закладів. В середньому, по 5 установ на сільраду.

За критерієм фінансів лише одна Зарічанська сільрада потрапила у 2 кластер, акумулюючи 13,78% місцевих податків по району, що після Іршавської міської ради займає 2 місце серед рад. У потенційну громаду входить також Сілецька сільрада, на яку припадає 14,05% надходжень загальнодержавних податків району, однак за рахунок інших низьких показників рада потрапила в 3 кластер. Загалом на Зарічанську громаду припадає 20,53% всіх доходів місцевих рад по району, 28,48% загальнодержавних податків, 22,97% місцевих податків, 10,88% неподаткових надходжень, 6,97% доходів від операцій з капіталом, 17,50% офіційних трансфертів.

По критерію ресурсів всі ради ввійшли до третього кластеру. Площі лісів громади складають 4,53% відповідних площ по району. При цьому, частка сільськогосподарських земель громади – 26,82%, внутрішніх вод – 22,11%, а загальна площа земель – 14,78% від районного показника.

При кластеруванні рад громади за критерієм ділової активності увійшли до 3 кластеру. Частка площ сільгоспугідь громади складає 26,80% площ по району. У середньому на дану громаду припадає 23,16% величини усіх показників ділової активності. При цьому, суттєвою є частка капітальних видатків з бюджету – 35,51% (за рахунок Зарічанської громади, яка займає по цьому показнику перше місце, перевершуючи навіть Іршавську міську раду). За рахунок тієї ж Зарічанської ради, у громаді є 31,56% одиниць сільгосптехніки району. На території ради проживає 24,04% населення району. Найвищим відносним показником для громади є площі земель під гідротехнічними спорудами – 82,26%.

Середнє значення потрапляння рад громади у той чи інший кластер – 2,75.

Підсумок по Іршавському району. Проведений аналіз дозволяє зробити висновок про найкращий розподіл між кластерами рад Іршавської ОТГ, з яких 50% припадає на 1 та 2 кластер. За усіма критеріями аналізу ОТГ показує найкращі значення. Найоптимальніший розподіл між кластерами спостерігається для критерію ділової активності, а найменш оптимальний – для фінансів. Однак, фінансові показники, кількісно і якісно суттєво кращі за інші ОТГ, хоч і відбулося це, в першу чергу, завдяки м. Іршава.

Дещо гірші позиції займає Білківська громада, у якій 16,67% рад увійшло до 1 кластеру, 25% рад – до 2 кластеру. Всі складові аналізу, окрім ресурсів, знаходяться на високому рівні

Відповідно, порівняно гірший рівень розвитку належить Зарічанській громаді, в якій лише 1 рада за 1 критерієм увійшла до 1 кластеру. І хоч, загальний розподіл між кластерами виявився гіршим ніж у Довжанській громаді, проте дана ОТГ займає 3 місце за показниками соціальної інфраструктури і 2 місце за діловою активністю, що дозволяє віднести її до 3 сходинки за рівнем розвитку.

Суттєво поступається двом першим ОТГ Довжанська громада із 75% рад у 3 кластері. Найкращим критерієм ОТГ є ресурсний, що перевищує інші, окрім лідера громади. Саме за цим критерієм 2 ради громади увійшли до 1 кластеру. Водночас, фінанси, ділова активність та соціальна інфраструктура є найгіршими з-поміж інших ОТГ, що свідчить про нездатність ефективно використати ресурсний потенціал. Тому дана громада отримала останнє місце за рівнем розвитку.

Міжгірський район

У Міжгірському районі п'ять об'єднаних територіальних громад (ОТГ) – Міжгірська, Майданська, Синевірська, Колочавська та Пилипецька. Найбільш оптимальний розподіл по кластерам спостерігається по фінансовим показникам, де 8,7% місцевих рад - перший кластер, 26,1% - другий кластер та 65,2% - третій кластер.

Таблиця 2.12 Розподіл СР Міжгірського району за кластерами у розрізі критеріїв

	Кількість громад у кластері за відповідним критерієм				
	Соціальна інфраструктура	Ресурси	Фінанси	Ділова активність	Всього
1 кластер	2	3	2	3	10
2 кластер	1	4	6	2	13
3 кластер	20	16	15	18	69

Не дивлячись на відносно позитивні фінансові показники, соціальна інфраструктура та ділова активність порівняно дуже низькі. Тут до третього кластеру віднесено 78,3% – 86,9%.

Таблиця 2.13 Розподіл СР Міжгірського району за кластерами та критеріями у розрізі ОТГ

Громада	Місцеві ради	№ кластеру					Частота відповідності громад критеріям кластерування, од\%
		соц. інфр-ра	ресурси	фінанси	діл. актив.	сер.	
Міжгірська громада	Міжгірська с.р.	1	1	1	1	1,00	
	Вучківська с.р.	3	2	3	3	2,75	
	Лозянська с.р.	3	3	3	3	3,00	
	Репинська с.р.	3	3	3	3	3,00	
	Соймівська с.р.	3	3	3	3	3,00	
	Середній підсумок по громаді	2,60	2,40	2,60	2,60	2,55	
	1 кластер, од\%	1\20%	1\20%	1\20%	1\20%		4\20,00%
	2 кластер, од\%	0\0%	1\20%	0\0%	0\0%		1\5,00%
	3 кластер, од\%	4\80%	3\60%	4\80%	4\80%		15\75,00%
	Всього	5\100%	5\100%	5\100%	5\100%		20\100%
Майданська громада	Майданська с.р.	3	3	2	3	2,75	
	Верхньобистрянська с.р.	3	2	2	3	2,50	
	Торунська с.р.	3	2	2	3	2,50	
	Новоселицька с.р.	3	3	3	3	3,00	
	Присліпська с.р.	3	3	3	3	3,00	
	Голятинська с.р.	3	3	3	3	3,00	
	Лісковецька с.р.	3	3	3	3	3,00	
	Середній підсумок по громаді	3,00	2,71	2,57	3,00	2,82	

Продовження таблиці 2.13

	1 кластер, од\%	0\0%	0\0%	0\0%	0\0%		0\0,00%
	2 кластер, од\%	0\0%	2\28,57%	3\42,86%	0\0%		5\17,86%
	3 кластер, од\%	7\100%	5\71,43%	4\57,14%	7\100%		23\82,14%
	Всього	7\100%	7\100%	7\100%	7\100%		28\100%
Синевирська групада	Синевирська с.р.	3	1	2	2	2,00	
	Синевирсько-Полянська с.р.	3	2	2	3	2,50	
	Середній підсумок по групаді	3,00	1,50	2,00	2,50	2,25	
	1 кластер, од\%	0\0%	1\50%	0\0%	0\0%		1\12,50%
	2 кластер, од\%	0\0%	1\50%	2\100%	1\50%		4\50,00%
	3 кластер, од\%	2\100%	0\0%	0\0%	1\50%		3\37,50%
	Всього	2\100%	2\100%	2\100%	2\100%		8\100%
Колочавська групада	Колочавська с.р.	1	1	1	2	1,25	
	Негровецька с.р.	3	3	3	3	3,00	
	Середній підсумок по групаді	2,00	2,00	2,00	2,50	2,13	
	1 кластер, од\%	1\50%	1\50%	1\50%	0\0%		3\37,50%
	2 кластер, од\%	0\0%	0\0%	0\0%	1\50%		1\12,50%
	3 кластер, од\%	1\50%	1\50%	1\50%	1\50%		4\50,00%
	Всього	2\100%	2\100%	2\100%	2\100%		8\100%
Пилипецька групада	Пилипецька с.р.	2	3	3	1	2,25	
	Буковецька с.р.	3	3	3	3	3,00	
	Ізківська с.р.	3	3	3	3	3,00	
	Келечинська с.р.	3	3	3	3	3,00	
	Нижньостуденівська с.р.	3	3	2	1	2,25	
	Річківська с.р.	3	3	3	3	3,00	
	Тюшківська с.р.	3	3	3	3	3,00	
	Середній підсумок по групаді	2,86	3,00	2,86	2,43	2,79	
	1 кластер, од\%	0\0%	0\0%	0\0%	2\28,57%		2\7,14%
	2 кластер, од\%	1\14,29%	0\0%	1\14,29%	0\0%		2\7,14%
	3 кластер, од\%	6\85,71%	7\100%	6\85,71%	5\71,43%		24\85,71%
	Всього	7\100%	7\100%	7\100%	7\100%		28\100%

Міжгірська групада. Із 5 рад групади до першого кластеру потрапила лише Міжгірська сільрада. У другий кластер за критерієм ресурсів потрапила Вучківська рада. Відповідно, диференціація між радами є досить сильною.

Найкращі значення кластерів у групаді є по показникам ресурсів, всі решта критеріїв знаходяться на одному рівні.

Кластерування за критерієм ресурсів віддало найвагомiше значення показнику загальної площі земель. За цим показником на групаду припадає 24,42% земель району, однак без райцентру лише 13,35%. У групаді знаходиться 17,83% сільгоспземель району, 27,14% лісів, 24,53% внутрішніх вод.

За критерієм соціальної інфраструктури на групаду припадає 31,85% всіх установ району, але, в основному, за рахунок районного центру (14,16% установ, в середньому по 4 установи в раді – без смт. Міжгір'я).

Завдяки потужному, порівняно з іншими радами, районному центру, фінансовий критерій громади є відносно сильний. Загалом, у громаді формується 42,66% всіх доходів місцевих бюджетів району (лише 5,76% без смт. Міжгір'я), 56,32% загальнодержавних податків (лише 4,03% без смт. Міжгір'я), 59,57% місцевих податків (лише 22,38% без смт. Міжгір'я), 42,16% доходів від операцій з капіталом (лише 1,50% без смт. Міжгір'я). Навіть основна частина офіційних трансфертів у такому гірському районі припадає саме на Міжгірську раду: 33,42% трансфертів припадає на громаду загалом і лише 5,67% на сільради без селища Міжгір'я.

Тобто, основну роль відіграє в громаді смт. Міжгір'я, при чому це спостерігається за всіма критеріями дослідження.

При кластеруванні за критерієм ділової активності найвагомніше значення відіграв показник загальної кількості населення. Однак, у громаді проживає 35,42% населення району або 16,75 тис. осіб, тоді як лівова їх частка проживає у смт. Міжгір'я (без нього лише 10,03%). Загалом, за показниками ділової активності громада займає досить хороші позиції. В ній наявні 55,31% юридичних осіб і 54,63% фізичних осіб підприємців району, 48,43% одиниць сільгосптехніки, 63,69% промислових земель, 49,37% земель рекреаційного призначення, 28,08% власників землі та землекористувачів, здійснюється 43,52% капітальних видатків з бюджету відносно районного значення тощо. В основному, ці високі значення забезпечує знову ж таки смт. Міжгір'я. Сільськогосподарський напрям розвинений слабо.

Майданська громада. З 7 сільрад Майданської громади жодна сільрада не увійшла до 1 кластеру, 2 громади увійшли до 2 кластеру за критеріями ресурсів і фінансів. Майданська рада, яка є центром громади, увійшла до 2 кластеру лише за критерієм фінансів. Відповідно, середнє значення потрапляння у кластери для неї не найкраще в громаді.

Порівняно найкращий критерій у громаді – це фінанси, за яким середнє значення потрапляння у кластер 2,57. Загалом, на громаду припадає 17,49% доходів місцевих бюджетів району. Основне джерело доходів – це офіційні трансферти, які складають 71,94% доходів громади. Для порівняння наступна за розміром частка припадає на загальнодержавні податки – 12,09% доходів громади. У відношенні до районного показника на громаду припадає 10,91% загальнодержавних податків, 8,78% місцевих податків, 24,66% неподаткових надходжень, 36,47% доходів від операцій з капіталом.

За критерієм ресурсів середнє значення громади становить 2,71. У 2 кластер потрапило 28,57% рад, у 3 кластер – 57,14% рад. На громаду припадає 23,87% загальної площі земель району, 25,39% сільгоспземель, 22,89% лісів, 15,40% внутрішніх вод.

Всі ради по критерію соціальної інфраструктури увійшли до 3 кластеру. У раді знаходиться 26 установ, що складає 23,01% районного показника. В середньому, у громаді 3-4 установи, лише у Лісковецькій раді відсутній дитячий садок.

Рівень ділової активності громади порівняно низький, адже всі ради знаходяться у 3 кластері. Це найгірший розподіл у районі. Серед найкращих значень можна відмітити землі рекреаційного призначення (35,14% районного значення), землі під дорогами – 33,75%, кількість власників землі і землекористувачів – 25,74%, землі для технічної інфраструктури -25,71 сільськогосподарські угіддя – 25,30%, одиниці сільгосптехніки – 21,92%. На громаду припадає 18,96% капітальних видатків з бюджету, 16,01% юридичних осіб, 14,73% фізичних осіб-підприємців. У громаді проживає 8,95 тис. осіб, або 18,95% населення району.

Синевірська громада. Із двох рад одна Синевірська потрапила у 1 кластер за показниками ресурсів. Середнє значення потрапляння у кластери для Синевірської ради 2,00, для Синевірсько-Полянської – 2,50.

Найкращий розподіл між кластерами спостерігається за показником ресурсів. На громаду припадає 21,48% земель району, при включенні лише 2 рад. На сільськогосподарські землі припадає 10,27% земель району, на ліси – 26,81%, на внутрішні води – 21,76%. Основна площа земель припадає саме на Синевірську раду, яка є найбільшою в районі (15,41% всіх земель)

За критерієм фінансів обидві ради потрапили у 2 кластер. У громаді офіційні трансферти та надходження від загальнодержавних податків приблизно однакові: 43,87% та 40,87% відповідно. Загалом, у громаді акумульовано 10,92% доходів місцевих бюджетів району. За окремими показниками розподіл такий: на загальнодержавні податки припадає 23,04% районного значення, на місцеві податки – 7,03%, на неподаткові надходження – 11,28%, на доходи від операцій з капіталом – 9,96%, на трансферти – 8,11%.

За критерієм ділової активності по одній раді у 2 і 3 кластерах. Синевірська рада по багатьом показникам цього критерію займає хороші місця. Однак, за рахунок невеликого розміру громади, загалом показники ділової активності гірші, ніж в інших громадах. До прикладу, у громаді розміщено 5,09% юридичних осіб, 9,52% фізичних осіб підприємців, 10,29% сільгоспугідь, 11,52% земель під дорогами, 10,42% власників землі та землекористувачів. Серед суттєвих значень землі кемпінгів. У громаді проживає 6,16 тис. осіб або 13,01% населення району.

За критерієм соціальної інфраструктури обидві ради потрапили до 3 кластеру. Загалом, у громаді є 8 установ, або 7,08% установ району. В кожній сільраді є по 2 дитсадки і по 1 школі.

Колочавська громада. Громада складається із 2 сільрад. Колочавська рада за всіма критеріями, окрім ділової активності, входить до 1 кластеру, Негровецька сільрада – до 3 кластеру. Відповідно, розподіл між кластерами за всіма критеріями майже однаковий.

У громаді є 15 установ соціальної інфраструктури (13,27% установ району). Основна їх частина зосереджена у Колочавській сільраді, якій фактично підпорядковані 3 села.

За рахунок другої в районі за розміром Колочавської ради на громаду припадає 13,62% земель району, 14,47% сільгоспугідь, 13,25% лісів, 25,28% внутрішніх вод.

У громаді акумульовано 24,52% доходів місцевих бюджетів району, що є більше подібної невеликої Синевірської громади. Однак, в даному випадку майже вся (91,82%) дохідна частина забезпечується офіційними трансфертами. Колочавська рада за сумами трансфертів займає 2 місце в районі після Міжгір'я. Таким чином, на трансферти припадає 22,59% районного показника, на загальнодержавні податки – 2,37%, на місцеві податки – 3,27%, на неподаткові надходження – 7,62%.

За рахунок невеликого розміру загальний рівень ділової активності є нижчий порівняно з іншими громадами. Хоча загалом, Колочавська рада входить до другого кластеру. До прикладу, у громаді розміщено 5,97% юридичних осіб, 9,43% фізичних осіб-підприємців, 14,53% сільгоспугідь, 11,79% сіножатей, 11,82% земель під дорогами, 11,35% власників землі та землекористувачів. Серед суттєвих значень – землі для технічної інфраструктури. У громаді проживає 8,68 тис. осіб, або 18,35% населення району.

Пилипецька громада. Пилипецька громада складається із 7 сільрад, дві з яких потрапили до 1 кластеру. Пилипецька рада увійшла до 2 кластеру за критерієм соціальної інфраструктури і до 1 – за діловою активністю, Нижньостуденівська рада – до 2 кластеру за критерієм фінансів і до 1 – за діловою активністю. Решта рад – у 3 кластері.

Порівняно найоптимальніший розподіл між кластерами з-поміж критеріїв спостерігається для ділової активності. Так, дві місцеві ради (25,57%) були віднесені до першого кластеру і п'ять, що залишилися, – до третього (71,43%) кластеру.

Середнє значення потрапляння у кластери для соціальної інфраструктури та фінансів однакове – 2,86. У громаді діє 27 установ соціальної інфраструктури, або 23,89% районного значення. В середньому, на кожен раду припадає 3-4 установи.

За фінансовим критерієм на громаду припадає 14,41% доходів місцевих бюджетів району. При чому, майже всі ради (окрім Пилипецької) мають яскраво

виражену дотаційну спрямованість: 60,35% всіх доходів громади формується за рахунок трансфертів. У розрізі складових на громаду припадають такі частки надходжень місцевих бюджетів району: загальнодержавні податки – 7,35%, місцеві податки – 21,35%, неподаткові надходження – 15,54%, доходи від операцій з капіталом – 14,74%.

За критерієм ресурсів всі ради увійшли до 3 кластеру. На громаду припадає 16,61% земель району. Основна їх частина – це сільськогосподарські землі (32,04% земель району). На території громади знаходиться 9,92% лісів району та 13,02% внутрішніх вод.

Підсумок по Міжгірському району. Міжгірська ОТГ має найбільшу частоту відповідності рад критеріям 1 кластеру – 20%. За всіма складовими аналізу ОТГ займає лідируючі позиції, порівняно з іншими. Однак, таке становище забезпечується виключно за рахунок сильного центру громади, решта ж рад мають низький рівень розвитку.

Майданська громада має гірший порівняно із Синевірською та Колочавською розподіл рад між кластерами. До першого не увійшло жодної ради, до 2-го – 17,86% рад. Однак, за рахунок розміру ОТГ, показники соціальної інфраструктури, ресурсів та ділової активності виявились сильнішими. А фінансова складова бюджетів менш дотаційна, порівняно з ними. Тому громада віднесена до 2 рівня розвитку.

У Колочавській ОТГ частота потрапляння рад до 1 кластеру – 37,5%. Розподіл між кластерами за всіма критеріями майже однаковий. За критерієм ресурсів громада поступається Синевірській, а за критерієм соціальної інфраструктури – Пилипецькій. Позитивним моментом у такій малій ОТГ є ділова активність. Однак, високі значення фінансових доходів пояснюються практично повною дотаційністю громади, тому громаду віднесено до 3 сходинки.

Ради Синевірської ОТГ за частотою відповідності критеріям кластерування у 12,5% потрапили до 1 кластеру, 50% - до другого. Незважаючи на малий розмір, сильними сторонами громади є ресурси і ділова активність. Хоч за показником фінансів ОТГ поступається 2 наступним, рівень її дотаційності найнижчий в районі. У зв'язку з цим, за рівнем розвитку вона віднесена до передостанньої сходинки.

Пилипецька громада включає 85,7% рад, що потрапили до 3 кластеру. Лише за показником ділової активності у ОТГ є 2 ради з 1 кластеру. Через великий розмір у громади відносно суттєвими є значення соціальної інфраструктури. Однак, решта складових кількісно і якісно поступаються іншим ОТГ.

Мукачівський район

У Мукачівському районі виділяють чотири об'єднані територіальні громади (ОТГ) – Мукачівська, Великолучківська, Ракошинська та Чинадіївська. В районі найбільш розвинена соціальна інфраструктура. Так, до першого кластеру тут увійшли 20% місцевих рад, 30% - до другого кластеру та 50% - до третього кластеру.

Таблиця 2.14 Розподіл СР Мукачівськогорайону за кластерами у розрізі критеріїв

	Кількість громад у кластері за відповідним критерієм				
	Соціальна інфраструктура	Ресурси	Фінанси	Ділова активність	Всього
1 кластер	8	4	3	2	17
2 кластер	12	8	4	4	28
3 кластер	20	28	33	34	115

Найбільш негативна ситуація склалася по показникам ділової активності, де до третього кластеру було віднесено аж 85% рад, до другого – 10% і тільки 5% - до першого.

Таблиця 2.15 Розподіл СР Мукачівського району за кластерами та критеріями у розрізі ОТГ

Громада	Місцеві ради	№ кластеру					Частота відповідності громад критеріям кластерування, од\%
		соц. інфр-ра	ресурси	фінанси	діл. актив.	сер.	
Мукачівська громада	Мукачівська м.р.	1	1	1	1	1,00	
	Кольчинська с.р.	1	3	2	2	2,00	
	Лавківська с.р.	3	3	3	3	3,00	
	Нижньокоропецька с.р.	3	3	3	3	3,00	
	Павшинська с.р.	3	3	3	3	3,00	
	Шенборнська с.р.	3	3	3	3	3,00	
	Форношська с.р.	3	3	3	3	3,00	
	Дерценська с.р.	3	2	3	3	2,75	
	Верхньокоропецька с.р.	1	3	1	3	2,00	

Продовження таблиці 2.15

	Бобовищенська с.р.	2	3	3	3	2,75	
	Жуківська с.р.	3	3	3	3	3,00	
	Лохівська с.р.	3	3	3	3	3,00	
	Верхньовизницька с.р.	2	3	3	3	2,75	
	Пузняковецька с.р.	2	1	3	3	2,25	
	Залужанська с.р.	3	2	3	3	2,75	
	Зубівська с.р.	3	3	3	3	3,00	
	Лалівська с.р.	2	2	3	3	2,50	

	Макарівська с.р.	2	3	3	3	2,75	
	Пістрялівська с.р.	3	3	3	3	3,00	
	Станівська с.р.	2	3	3	3	2,75	
	Яблунівська с.р.	3	3	3	3	3,00	
	Завидівська с.р.	3	3	3	3	3,00	
	Копиновецька с.р.	2	3	3	3	2,75	
	Доробратівська с.р. (з Іршавського р-ну)	2	1	3	3	2,25	
	Негрівська с.р. (з Іршавського р-ну)	3	3	3	3	3,00	
	Середній підсумок по громаді	2,44	2,64	2,80	2,88	2,69	
	1 кластер, од\%	3\12,00%	3\12,00%	2\8,00%	1\4,00%		9\9,00%
	2 кластер, од\%	8\32,00%	3\12,00%	1\4,00%	1\4,00%		13\13,00%
3 кластер, од\%	14\56,00%	19\76,00%	22\88,00%	23\92,00%		78\78,00%	
Всього	25\100%	25\100%	25\100%	25\100%		100\100%	
Великолучківська громада	Великолучківська с.р.	1	2	2	2	1,75	
	Горондівська с.р.	3	2	3	3	2,75	
	Жнятинська с.р.	3	3	3	3	3,00	
	Страбичівська с.р.	3	3	3	3	3,00	
	Новодавидківська с.р.	3	3	3	3	3,00	
	Ключарківська с.р.	3	3	3	3	3,00	
	Середній підсумок по громаді	2,67	2,67	2,83	2,83	2,75	
	1 кластер, од\%	1\16,67%	0\0,00%	0\0,00%	0\0,00%		1\4,17%
	2 кластер, од\%	0\0,00%	2\33,33%	1\16,67%	1\16,67%		4\16,67%
3 кластер, од\%	5\83,33%	4\66,67%	5\83,33%	5\83,33%		19\79,17%	
Всього	6\100%	6\100%	6\100%	6\100%		24\100%	
Ракошинська громада	Ракошинська с.р.	1	2	2	2	1,75	
	Зняцівська с.р.	1	3	3	3	2,50	
	Кальницька с.р.	2	3	3	3	2,75	
	Івановецька с.р.	1	2	1	2	1,50	
	Середній підсумок по громаді	1,25	2,50	2,25	2,50	2,13	
	1 кластер, од\%	3\75,00%	0\0,00%	1\25,00%	0\0,00%		4\25,00%
	2 кластер, од\%	1\25,00%	2\50,00%	1\25,00%	2\50,00%		6\37,50%
	3 кластер, од\%	0\0,00%	2\50,00%	2\50,00%	2\50,00%		6\37,50%
Всього	4\100%	4\100%	4\100%	4\100%		16\100%	
Чинадіївська громада	Чинадіївська с.р.	1	1	2	1	1,25	
	Бабичівська с.р.	2	3	3	3	2,75	
	Бистрицька с.р.	3	3	3	3	3,00	
	Брестівська с.р.	2	2	3	3	2,50	
	Обавська с.р.	2	3	3	3	2,75	
	Середній підсумок по громаді	2,00	2,40	2,80	2,60	2,45	
	1 кластер, од\%	1\20,00%	1\20,00%	0\0,00%	1\20,00%		3\15,00%
	2 кластер, од\%	3\60,00%	1\20,00%	1\20,00%	0\0,00%		5\25,00%
3 кластер, од\%	1\20,00%	3\60,00%	4\80,00%	4\80,00%		12\60,00%	
Всього	5\100%	5\100%	5\100%	5\100%		20\100%	

Мукачівська громада. Громада об'єднує 25 рад. З них, 5 рад увійшли до 1 кластеру, а саме: Мукачівська (за всіма критеріями), Кольчинська (соціальна інфраструктура), Верхньокоропецька (соціальна інфраструктура, фінанси), Пузняковецька (ресурси), Доробратівська (ресурси). 12 рад за всіма критеріями увійшли до 3 кластеру. Відповідно, незважаючи на великі розміри громади, частота потрапляння у 3 кластер становить 78,00%.

Найкраще середнє значення потрапляння громад у кластери спостерігається для критерію соціальної інфраструктури. У громаді сконцентровано 167 об'єктів соціальної інфраструктури, що складає 63,74% від районного значення. Найбільше установ знаходиться у Мукачівській раді. В решті рад знаходилося в середньому по 4-5 установ.

Відносно дещо менш оптимальним є розподіл між кластерами за критерієм ресурсів. На громаду припадає 57,03% земель району, 52,78% площ сільгоспземель, 63,33% лісів, 57,12% внутрішніх вод. Загалом, дещо переважають сільськогосподарські землі (55,29% площі громади), але в деяких радах більшою є площа лісів.

За критерієм фінансів 8,00% рад увійшли до 1 кластеру, 4% - до 2 кластеру, 88% - до 3 кластеру. У громаді акумулюються 92,24% всіх доходів місцевих рад району. Але практично всі вони припадають на районний центр м.Мукачево. Так, частка громади від районного значення для загальнодержавних податків складає 93,92% (3,89% без м.Мукачево), для місцевих податків 84,58% (15,37% без м.Мукачево), для неподаткових надходжень 92,21% (7,05% без м.Мукачево), для доходів від операцій з капіталом 74,92% (9,56% без м.Мукачево). Навіть основна частина офіційних трансфертів надходить у м.Мукачево: на громаду загалом припадає 92,24% трансфертів, але 7,59% без м.Мукачево. Як наслідок, 55% доходів громади припадає на трансфери.

Критерій ділової активності є найслабшим з критеріїв для Мукачівської громади. Мукачівська рада увійшла за критерієм до 1 кластеру, Кольчинська – до 2 кластеру, всі решта рад – до 3 кластеру. Однак, незважаючи на це, рівень ділової активності є значно вищим порівняно з іншими радами. В першу чергу, це обумовлено потужним районним центром м. Мукачево. До прикладу, у громаді функціонує 82,28% юридичних осіб району, 90,97% фізичних осіб-підприємців, зареєстровано 51,80% одиниць сільгосптехніки, знаходиться 59,50% земель під добувною промисловістю, 56,17% земель комерційного призначення, 55,08% земель під дорогами. Низьким є показник земель рекреаційного призначення – 15,34% районного значення. У громаді проживає 181,41 тис. осіб, або 69,13% населення району.

Великолучківська громада. Громада об'єднує 6 рад. До 1 кластеру лише за критерієм соціальної інфраструктури увійшла Великолучківська рада, за рештою критеріїв – до 2 кластеру. Горондівська рада за критерієм ресурсів потрапила в 2 кластер. Всі решта рад за іншими критеріями були віднесені до 3 кластеру.

Відносно найкращий розподіл між кластерами спостерігається за критеріями соціальної інфраструктури і ресурсів.

У громаді знаходиться 25 установ соціальної інфраструктури, або 9,54% районного значення. В середньому, у кожній громаді по 4 установи.

На громаду припадає 13,30% площ земель району, 15,17% сільгоспземель, 8,74% лісів, 14,70% внутрішніх вод. Основна частина (55,29%) земель громади саме сільськогосподарські.

Середні значення потрапляння рад у кластери за критеріями фінансів і ділової активності однакові.

У раді акумулюються 0,79% надходжень загальнодержавних податків району, 5,89% місцевих податків, 1,32% неподаткових надходжень, 1,24% доходів від операцій з капіталом, 2,75% офіційних трансфертів. Загалом, на громаду припадає 2,39% доходів місцевих рад району. Громада є дотаційною – 64,24% надходжень забезпечується трансфертами.

Показники ділової активності диференціюються. Так, у громаді від районного значення знаходиться лише 5,52% юридичних осіб і 3,82% фізичних осіб, 7,45% земель комерційного призначення, а, з іншого боку, 49,66% земель під технічною інфраструктурою, 40,49% земель під відкритими розробками, зареєстровано 23,66% одиниць сільськогосподарської техніки, 21,85% власників землі і землекористувачів. Це для такої маленької громади є досить пристойними значеннями. У громаді проживає 13,94 % населення району, або 25,29 тис.осіб.

Ракошинська громада. Громада включає 4 ради. З них, 3 були включені за тим чи іншим критерієм до 1 кластеру. Жодна із рад не віднесена повністю до 3 кластеру.

Найкращий розподіл між кластерами спостерігається по критерію соціальної інфраструктури. У громаді діє 39 установ соціальної інфраструктури, або 14,89% районного значення. В середньому, на кожен раду припадає 9-10 установ.

При кластеруванні за фінансовим критерієм у 1 і 2 кластери увійшли по 1 раді, у 3 кластер – 2 ради. Розподіл за критерієм фінансів є найгірший порівняно з іншими критеріями. На громаду припадає 3,52% доходів місцевих бюджетів району. При чому, майже всі ради, окрім Ракошинської мають яскраво виражену дотаційну спрямованість. Однак, завдяки цій раді, загалом у громаді 38,29% припадає на трансферти. У розрізі складових на громаду припадають такі частки надходжень місцевих бюджетів району: загальнодержавні податки – 4,02%, місцеві податки – 5,52%, неподаткові надходження – 6,02%, доходи від операцій з капіталом – 19,60%, офіційні трансферти – 2,42%.

За критерієм ресурсів і ділової активності по 2 ради увійшли до 2 і 3 кластерів.

Однак, у середньому за показниками ділової активності на громаду припадає 9,19% районних значень. Серед найнижчих часток від району знаходяться землі рекреаційного призначення (0,54%), кількість фізичних осіб-підприємців (2,48%), землі комерційного використання (5,89%), капітальні

видатки з бюджету (6,99%), юридичні особи (6,44%), землі промисловості (8,58%).

Серед показників із відносно найвищими частками у районі – площі багаторічних насаджень (19,69%), сіножаті (16,75%), сільськогосподарські угіддя (14,64%).

На території громади проживає 17,08 тис. осіб, або 9,41% від населення району.

На громаду припадає 9,88% земель району. Основна їх частина – це сільськогосподарські землі (14,88% земель району). На території громади знаходиться 2,21% лісів району та 14,49% внутрішніх вод.

Чинадіївська громада. Громада об'єднує 5 рад. З них, лише Чинадіївська за 3 критеріями увійшла до 1 кластеру.

Відносно найкращий розподіл між кластерами спостерігається для соціальної інфраструктури. У громаді діє 31 установа соціальної інфраструктури, або 11,83% районного значення. В середньому, на кожну раду припадає 6 установ.

За ресурсним критерієм по 1 раді увійшло в 1 і 2 кластери, 3 ради – у 3 кластер. На громаду припадає 19,79% земель району, основна їх частина – це сільськогосподарські землі (25,72% земель району). На території громади знаходиться 25,72% лісів району та 13,70% внутрішніх вод.

При кластеруванні за критерієм ділової активності 1 рада потрапила до 1 кластеру, решта – до 3-го.

Однак, у середньому за показниками ділової активності на громаду припадає 17,45% районних значень. Серед найнижчих часток від району знаходяться капітальні видатки з бюджету (1,51%), кількість фізичних осіб-підприємців (2,72%), землі під технічною інфраструктурою (4,17%), юридичні особи (5,77%), сільгосптехніка (6,01%). Серед показників із відносно найвищими частками у районі – землі рекреаційного призначення (67,74%) і землі кемпінгів (54,04%).

На території громади проживає 13,62 тис. осіб, або 7,50% від населення району.

Розподіл за критерієм фінансів є найгірший порівняно з іншими критеріями. За фінансовим критерієм на громаду припадає 1,85% доходів місцевих бюджетів району. Причому, майже всі ради (окрім Чинадіївської) мають яскраво виражену дотаційну спрямованість: 53,64% всіх доходів громади формується за рахунок трансфертів (і така низька частка пов'язана лише із Чинадіївською громадою, де на трансферти припадає 27,04%, у решті громад це співвідношення від 62,64% до 93,91%). У розрізі складових на громаду припадають такі частки надходжень місцевих бюджетів району:

загальнодержавні податки – 1,27%, місцеві податки – 4,01%, неподаткові надходження – 0,44%, доходи від операцій з капіталом – 4,14%, офіційні трансферти – 1,78%.

Підсумок по Мукачівському району. Мукачівська ОТГ не має найкращого позиціонування за потраплянням до 1 та 2 кластерів, до яких увійшло 9% та 13% рад відповідно. Однак, аналіз абсолютних значень показників свідчить про надзвичайно суттєвий рівень громади по критеріям. При цьому, лєвова частка високих значень по діловій активності та фінансам забезпечуються виключно потужним адміністративним центром громади м.Мукачево. За таких умов, центр може бути локомотивом для менш розвинених населених пунктів. Водночас, включення до цієї ОТГ аж 25 рад дозволяє зробити висновок про нерівномірний розподіл рад між громадами.

Наступну сходинку займає Ракошинська громада. На перший кластер у неї припадає 25,00% рад, а на другий і третій по 37,5% рад. Найкраща ситуація у громаді спостерігається по критеріям соціальної інфраструктури та фінансів. За ресурсним критерієм ОТГ поступається Чинадіївській та Великолучківській. Аналіз абсолютних значень по Ракошинській ОТГ свідчить про колосальний розрив з Мукачівською ОТГ, однак знову ж таки, в першу чергу, за рахунок м.Мукачево, а в другу – за рахунок великого розміру ОТГ.

Чинадіївська ОТГ в результаті кластерування отримала 15,0% входжень до 1 кластеру, 25,0% - до 2 кластеру та 60% - до 3 кластеру. Найбільш оптимальний розподіл між кластерами спостерігається для критеріїв соціальної інфраструктури та ресурсів. Поряд з цим, абсолютні значення свідчать про те, що сильними сторонами ОТГ порівняно з іншими ОТГ є ділова активність і також ресурси.

Останнє місце зайняла Великолучківська громада. Її ради за результатами кластерування у 79,17% випадків потрапили у 3 кластер і лише у 4,17% випадків – у 1 кластер. В першу чергу, це пов'язано з тим, що 4 ради із 6 за всіма критеріями потрапили до 3 кластеру. Найкращим критерієм по ОТГ за абсолютними значеннями є ресурси, однак за рештою критеріїв громада кількісно і якісно поступається іншим.

Перечинський район

Перечинський район поділений на 3 громади: Перечинську (7 місцевих рад), Порошківську (4 сільради), Тур'я-Реметівську (4 сільради). 55% місцевих рад в районі за результатами кластерного аналізу віднесено до третього кластеру (слабшого за сукупністю чотирьох комплексних показників) (табл. 2.16). Слід відзначити, що у районному зрізі це найкращий показник, тобто 45% громад за тими чи іншими критеріями потрапили до 1-2-го кластерів.

Таблиця 2.16 Розподіл СР Перечинського району за кластерами у розрізі критеріїв

	Кількість громад у кластері за відповідним критерієм				
	Соціальна інфраструктура	Ресурси	Фінанси	Ділова активність	Всього
1 кластер	3	2	4	3	12
2 кластер	3	4	6	2	15
3 кластер	9	9	5	10	33
	15	15	15	15	60

При цьому, 20% громад у цілому за різними критеріями відповідають умовам кластерування щодо 1-го кластеру, 25% громад – щодо 2-го кластеру, тобто кластерам з найкращим та середнім рівнем обраних критеріїв. У цьому аспекті, а також враховуючи рівномірність розподілу по трьом кластерам, Перечинський район вигідно вирізняється з усіх інших районів області.

Що стосується рівня фінансового забезпечення, то можна відзначити практично рівномірний розподіл по кластерам, де кількість громад з найгіршим забезпеченням (5 МР) є навіть меншою за кількість громад із середнім рівнем забезпеченості (6 МР). По інших аналізованих критеріях ситуація практично однакова: 33-40% громад потрапили до 1-2-го кластерів, 60-67% громад – до 3-го кластеру (табл.2.16 та 2.17).

Таблиця 2.17 Розподіл СР Перечинського району за кластерами та критеріями у розрізі ОТГ

Громада	Місцеві ради	№ кластеру					Частота відповідності громад критеріям кластерування, к-сть\ %
		соц. інф-ра	ресурси	фінанси	діл. актив.	середнє	
Перечинська громада	Перечинська	1	1	1	1	1	-
	Ворочівська	3	3	1	3	2,5	-
	Дубриничська	2	3	1	2	2	-
	Зарічівська	3	3	2	3	2,75	-
	Новоселицька	3	3	3	3	3	-

	Сімерська	3	3	1	3	2,5	-
	Сімерківська	3	3	3	3	3	-
	Середній підсумок по громаді	2,57	2,71	1,71	2,57	2,39	-
	1 кластер, к-сть\%	1 \ 14,3%	1 \ 14,3%	4 \ 57,1%	1 \ 14,3%	-	7 \ 25%
	2 кластер, к-сть\%	1 \ 14,3%	0\0%	1 \ 14,3%	1 \ 14,3%	-	3 \ 10,7%
	3 кластер, к-сть\%	5 \ 71,4%	6 \ 85,7%	2 \ 28,6%	5 \ 71,4%	-	18 \ 64,3%
	Всього	7 \ 100%	7 \ 100%	7 \ 100%	7 \ 100%	-	28 \ 100%
Порошківська громада	Порошківська	1	2	2	1	1,5	-
	Тур'я-Бистрянська	3	3	2	3	2,75	-
	Тур'я-Пасіцька	1	2	2	2	1,75	-
	Тур'я-Полянська	2	3	2	3	2,5	-
	Середній підсумок по громаді	1,75	2,5	2	2,25	2,13	-
	1 кластер, к-сть\%	2 \ 50%	0\0%	0\0%	1 \ 25%	-	
	2 кластер, к-сть\%	1 \ 25%	2 \ 50%	4 \ 100%	1 \ 25%	-	8 \ 50%
	3 кластер, к-сть\%	1 \ 25%	2 \ 50%	0\0%	2 \ 50%	-	5 \ 31,2%
Всього	4 \ 100%	4 \ 100%	4 \ 100%	4 \ 100%	-	16 \ 100%	
Тур'я-Реметівська громада	Тур'я-Реметівська	3	2	2	1	2	-
	Вільшинківська	3	3	3	3	3	-
	Турицька	3	1	3	3	2,5	-
	Туричківська	2	2	3	3	2,5	-
	Середній підсумок по громаді	2,75	2	2,75	2,5	2,5	-
	1 кластер, к-сть\%	0\0%	1 \ 25%	0\0%	1 \ 25%	-	2 \ 12,5%
	2 кластер, к-сть\%	1 \ 25%	2 \ 50%	1 \ 25%	0\0%	-	4 \ 25%
	3 кластер, к-сть\%	3 \ 75%	1 \ 25%	3 \ 75%	3 \ 75%	-	10 \ 62,5%
	Всього	4 \ 100%	4 \ 100%	4 \ 100%	4 \ 100%	-	16 \ 100%

Перечинська громада. 1 місцева рада повністю міститься у 1-му кластері, 2 сільради – у 3-му кластері, інші 57% сільрад по різних групам показників потрапили до різних кластерів. В цілому, частота відповідності місцевих рад критеріям кластерування у даній громаді щодо 1-го кластеру складає 25%, щодо 2-го – 10,7%, щодо 3-го – 64,3%.

Показники соціальної інфраструктури відповідають 1-му і 2-му кластерам у одній раді, 3-му кластеру – у 5-м сільрадам. При цьому, 1-й кластер – це 10 об'єктів соціальної інфраструктури, включаючи дитячі дошкільні і лікарняні заклади, школи та профтехнавчальні заклади. 2-му кластеру даної громади притаманний показник у 7 соціальних об'єктів (крім професійно-технічних закладів), 3-му кластеру – показник 2-3 соціальні об'єкти.

Ресурсна складова Перечинської громади серед розглянутих груп соціально-економічних показників має найменшу оптимальність по розподілу рад, оскільки 1 рада належить до 1-го кластеру, всі інші – тільки до 3-го. Весь Перечинський район характеризується більшою площею лісів порівняно з сільгоспземлями. Частка 1-го кластеру по різних видам ресурсів складає 3-5%

відповідних загальнорайонних показників. Для сільрад 3-го кластеру загальні земельні площі, ліси та сільськогосподарські землі займають 3-7%, внутрішні води – 2-13% загальнорайонних значень.

Найбільш оптимальний розподіл у Перечинському районі притаманний фінансовим ресурсам Перечинської громади: 57,1% - це ради 1-го кластеру, 14,3% - 2-го і тільки 28,6% потрапило до 3-го кластеру. В інших громадах району сільрад, які по фінансовій складовій відносяться до 1-го кластеру, немає. Для 1-го кластеру надходження від загальнодержавних податків і зборів складають 15-25%, від місцевих податків і зборів – 2-41%, неподаткові надходження займають до 41% від відповідного районного значення, доходи від операцій з капіталом – до 89%, трансферти – 5-28%. Доходи від операцій з капіталом мають місце тільки у 1-му кластері. Податкові надходження від місцевих податків і зборів у 2-му кластері дорівнюють 3%, трансферти – 7%, інші фінансові показники – 1%. Показники 3-го кластеру для трансфертів не перевищують 4%, надходжень від місцевих податків і зборів – 2%, неподаткових надходжень – 1% від аналогічних районних показників.

5 сільрад Перечинської громади потрапили до 3-го кластеру по діловій активності, по 1 сільраді – до 1-го і 2-го. Понад 50% показників 1-го кластеру є найвищим у районі: капітальні видатки (28% районних видатків), кількість юридичних (38%) і фізичних осіб-підприємців (53%), кількість сільгосптехніки (20%), кількість населення (21%), багаторічні насадження (15%), землі промисловості (60%), землі комерційного використання (32%), кількість власників землі і землекористувачів (14%), землі під технічною інфраструктурою (51%). При цьому, землі під гідротехнічними спорудами, відкритими розробками і оздоровчого призначення відсутні. Сільрада 2-го кластеру має найвищі показники у районі по землям під відкритими розробками (27%) і землями під дорогами (14%). По 20% займають землі оздоровчого призначення та капітальні видатки з бюджету. Від 10% до 15% мають землі промисловості, кількість одиниць сільгосптехніки, землі під гідротехнічними спорудами та під технічною інфраструктурою. Інші показники складають 2-8% районних значень. Серед сільрад 3-го кластеру одна має максимальне районне значення земель під відкритими розробками (53%), одна – земель оздоровчого призначення (50%). До 10-15% сягають капітальні видатки з бюджету, сіножаті, землі промисловості, землі комерційного використання, землі кемпінгів і будинків для відпочинку, землі під дорогами. Крім земель рекреаційного призначення (3%), інші показники (про які ще не було сказано) знаходяться в межах 5-9%.

Порошківська громада. Дана громада найбільше представлена у 2-му кластері – 50% випадків, близько третини разів – у 3-му і у 19% варіантів – у 1-

му. Серед громад Перечинського району це найкращий кластерний розподіл – на 1-й і 2-й кластери припадає 69% (табл. 2.17).

Показники соціальної інфраструктури тут представлені найкраще: 50% громад розташовані у 1-му кластері, по 25% (по 1 громаді) – у 2-му і 3-му. 1-й кластер характеризується 6-7 соціоб'єктами (школи, лікарні, дитсадки), 2-й – 5-ма, сільрада 3-й кластеру має 4 об'єкти по всім заявленим позиціям.

По ресурсній складовій сільради розподілені по 50% між 2-м і 3-м кластерами. При цьому, можна зазначити, що кількісна різниця показників між кластерами майже у всіх випадках є досить значною. Так, загальна площа земель для сільрад 2-го кластеру складає 11% загальнорайонного значення, тоді для 3-го кластеру – це 4-5%. Ліси та інші лісовкриті площі відповідно дорівнюють 9-13% та 3-5%, внутрішні води – 9% та 2-3%, сільгоспземлі – 6-16% та 4-7%.

Унікальність ситуації у фінансовій сфері Порошківської громади у тому, що всі її сільради потрапили до 2-го кластеру. Свого роду це хороший показник, оскільки в цьому плані громада є більш-менш однорідною, а номер кластеру характеризується як громада з нормальною фінансовою спроможністю. При цьому, самі показники характеризуються досить широким діапазоном. Так, надходження від загальнодержавних податків і зборів займають 1-3% районного значення по сільрадам, від місцевих податків і зборів – 1-11%, неподаткові надходження – 3-15%, доходи від операцій з капіталом – 0-4%, офіційні трансферти – 5-11%.

50% сільрад громади знаходяться у 3-му кластері по діловій активності, і по 25% - у 1-му та 2-му. 1-й кластер громади характеризується найбільшими показниками у районі по сільськогосподарським угіддям (16%), ріллі (17%) та сіножатим (17%). Землі під відкритими розробками складають 20%, під гідротехнічними спорудами – 24%, під технічною інфраструктурою – 19%. При частці населення 11%, питома вага юридичних і фізичних осіб-підприємців складає по 9% від районного значення. Землі кемпінгів і будинків для відпочинку займають лише 2%, землі оздоровчого та рекреаційного призначення відсутні. Тоді як сільрада 2-го кластеру має найбільші районні показники серед земель кемпінгів та будинків відпочинку (30%) і земель рекреаційного призначення (42%). Разом з тим, тут відсутні землі під гідротехнічними спорудами та відкритими розробками, землі оздоровчого призначення. Частка сільгосптехніки та земель під дорогами у 2-му кластері складає по 11%. При загальній частці населення у 9% від населення району, питома вага юридичних осіб складає 6%, а фізичних осіб-підприємців є лише 1 особа. Капітальні видатки з бюджету займають 8% районного значення і є найбільшими по громаді. Сільгоспугіддя та сіножаті мають відповідно 7% і 6%, інші показники ділової активності складають до 5%. У сільрадах 3-го кластеру досить високою є показник кількості

сільгосптехніки – 3-17% від сукупного значення по району. При цьому, землі промисловості і комерційного використання не перевищують 1% від загальнорайонного значення, землі під технічною інфраструктурою займають 3%. Тут відсутні землі під відкритими розробками, під гідротехнічними спорудами, землі кемпінгів і будинків відпочинку, оздоровчого і рекреаційного призначення. Інші показники ділової активності мають максимальне значення у розмірі 4-8%.

Тур'я-Реметівська громада. Дана громада найбільше представлена у 3-му кластері – 62,5% випадків. Частота відповідності сільрад 2-му кластеру складає 25%, і тільки 12,5% припадає на 1-й кластер. Тут є 1 сільрада (Вільшанківська), що по усіх аналізованих групах соціально-економічних показників знаходиться у 3-му кластері (табл. 2.17).

Найгірший розподіл сільрад спостерігається у сфері фінансів та соціальної інфраструктури: 75% сільрад потрапили до 3-го кластеру, 25% - до 2-го. Щодо соціальної інфраструктури, то 2-й кластер характеризується наявністю 5 соціальних об'єктів серед шкіл, лікарень та дитсадків, а 3-й – 3-4 об'єктів. Для фінансових показників 2-й кластер характеризується відсутністю доходів від операцій з капіталом, 5% (від загальнорайонного значення) надходжень від загальнодержавних податків і зборів, 8% надходжень від місцевих податків і зборів, 11% складають неподаткові платежі і 6% - офіційні трансферти. Для 3-го кластеру відповідні показники менші в рази. Так, надходження від загальнодержавних та місцевих податків і зборів становлять тут до 4%, неподаткові надходження – до 1%, а офіційні трансферти – до 3% відповідних значень по району в цілому.

Найбільш оптимальною у Тур'я-Реметівській громаді є ресурсна складова, частота відповідності якої разом для 1-го і 2-го кластеру складає 75%. При цьому, показники 1-го кластеру даної громади є найбільшими по району і складають: загальні площі земель – 16%, сільгоспземлі – 9%, ліси – 20%, внутрішні води – 14% від відповідних площ району. 2-й кластер щодо ресурсних показників характеризується переважно меншими у 1,5-3 рази показниками (окрім сільгоспземель), які складають відповідно 8-9%, 7-15%, 7-8%, 5-10% від загальних значень по району. Площі ресурсів сільради, що потрапила до 3-го кластеру даної громади, в свою чергу, є чи не найнижчими серед Перечинського району: 3% для загальних земель, 5% - для сільськогосподарських, 2% - для лісів і 1% - для внутрішніх вод.

Ділова активність сільради 1-го кластеру характеризується частково високими показниками. Землі під гідротехнічними спорудами займають 40% аналогічних земель району, що є найбільшим показником в цьому регіоні. Землі оздоровчого призначення складають 15%, землі кемпінгів і будинків для

відпочинку та землі, які використовуються для технічної інфраструктури – по 12%. Землі під дорогами складають 10% від таких по району. Відсутні землі під відкритими розробками, землі промисловості є дуже незначними (0,06%), землі комерційного використання – 3%. Крім того, високі показники мають сільгоспугіддя (15%), рілля і сіножаті (по 16%), багаторічні насадження (9%), кількість одиниць сільгосптехніки (10%). Це свідчить, що територія даної сільради практично не використовується у промислових цілях, а є виключно сільськогосподарською та рекреаційно-оздоровчою. Досить високими є капітальні видатки з бюджету – 9%. При 9% населення кількість юридичних і фізичних осіб-підприємців складає відповідно 8% та 6%. Діловій активності сільрадам 3-го кластеру притаманні досить високі показники по землям комерційного призначення, кемпінгів і будинків для відпочинку (по 15%), землям рекреаційного призначення (до 19%), землям оздоровчого призначення (до 10%), землям під технічною інфраструктурою (до 17%), сіножатей (до 13%), сільгоспугідь та багаторічних насаджень (по 9%) і ріллі (до 8%). При загальній частці населення 2-4% від районного кількість юридичних і фізичних осіб-підприємців становить у обох випадках від 1% до 3%.

Підсумок по Перечинському району. Враховуючи кластерний розподіл та характеристику соціально-економічних показників, найбільш ефективною є Порошківська громада з відносно високим середнім значенням кластерування 2,13, а позиціонування у 1-му та 2-му кластерах для даної громади складає майже 70%. Це найкращий показник по району, враховуючи як абсолютні, так і відносні значення частоти відповідності громад критеріям кластерування. Цьому сприяли краще забезпечення соціальною інфраструктурою, досить висока ділова активність у громаді та відносна рівність сільрад щодо фінансового забезпечення (по якому усі сільради потрапили до 2-го кластеру).

Перечинська громада хоча й характеризується найкращим фінансовим забезпеченням (71,4% місцевих рад потрапили до 1-2го кластерів), проте це не вплинуло визначально на рівень ділової активності. Досить низьким є забезпечення громади соціальною інфраструктурою та природними ресурсами. Тобто, по усіх трьох інших критеріях (крім фінансів) 5-6 сільрад із 7 потрапили до 3-го кластеру. Отже, враховуючи поточний аналіз, можна констатувати, що вона є менш економічно ефективною порівняно з Порошківською. Проте, беручи до уваги кількісне наповнення Перечинської громади місцевими радами (7 проти 4 у Порошківській), а також знаходження тут районного центру (м. Перечина, що безсумнівно є найбільш розвиненим в усіх відношеннях населеним пунктом району) і порівняно високе фінансове забезпечення громади, слід зазначити, що Перечинська громада має перспективно вищий потенціал соціально-економічного розвитку порівняно з іншими громадами даного району.

Тур'я-Реметівська громада найкраще серед усіх забезпечена природними ресурсами, проте за іншими позиціями поступається іншим громадам. За показником частоти відповідності громад критеріям кластерування у понад 62% випадків сільради віднесено до 3-го кластеру. Найбільше на це вплинули низький рівень фінансового забезпечення та забезпечення соціальною інфраструктурою.

Рахівський район

Рахівський район згідно плану формування громад у Закарпатській області поділений на чотири громади: Рахівська (включає 4 місцеві ради), Богданська (4 ради), Великобичківська (7рад) та Ясінянська (4 ради). Переважна більшість місцевих рад в районі по кожній з цих ОТГ за результатами кластерного аналізу віднесена до третього кластеру (слабшого за сукупністю чотирьох комплексних показників) (табл. 2.18 і 2.19). Як перший, так і другий кластер переважають у ресурсній частині, а також тут найбільш пропорційно розділені місцеві ради в розрізі всіх трьох кластерів.

Таблиця 2.18 Розподіл СР Рахівського району за кластерами у розрізі критеріїв

	Кількість громад у кластері за відповідним критерієм				
	Соціальна інфраструктура	Ресурси	Фінанси	Ділова активність	
1 кластер	2	4	3	2	11
2 кластер	3	6	2	2	13
3 кластер	14	9	14	15	52

Кардинально відрізняється картина по іншим показникам, де до третього кластеру віднесено 73-79% місцевих рад.

Таблиця 2.19 Розподіл СР Рахівського району за кластерами та критеріями у розрізі ОТГ

Громади	Місцеві ради	№ кластеру					Частота відповідності громад критеріям кластерування, од\%
		соц. інфр-ра	ресурси	фінанси	діл. актив.	середнє	
Рахівська громада	Рахівська м.р.	1	1	1	1	1,00	
	Білинська с.р.	3	3	3	3	3,00	
	Ділівська с.р.	3	2	3	3	2,75	
	Костилівська с.р.	3	3	3	3	3,00	
	Середній підсумок по громаді	2,50	2,25	2,50	2,50	2,44	
	1 кластер, од\%	1 \ 25%	1 \ 25%	1 \ 25%	1 \ 25%		

	2 кластер, од\%	0 \ 0%	1 \ 25%	0 \ 0%	0 \ 0%		1 \ 6,25%
	3 кластер, од\%	3 \ 75%	2 \ 50%	3 \ 75%	3 \ 75%		11 \ 68,75%
	Всього	4\ 100%	4\ 100%	4\ 100%	4\ 100%		16 \ 100%
Богданська громада	Богданська с.р.	3	2	3	3	2,75	
	Видричанська с.р.	3	2	3	3	2,75	
	Лугівська с.р.	3	1	3	3	2,50	
	Розтоківська с.р.	3	3	3	3	3,00	
	Середній підсумок по громаді	3	2	3	3	2,75	
	1 кластер, од\%	0 \ 0%	1 \ 25%	0 \ 0%	0 \ 0%		1 \ 6,25%
	2 кластер, од\%	0 \ 0%	2 \ 50%	0 \ 0%	0 \ 0%		2 \ 12,5%
	3 кластер, од\%	4 \ 100%	1 \ 25%	4 \ 100%	4 \ 100%		13 \ 81,25%
	Всього	4\ 100%	4\ 100%	4\ 100%	4\ 100%		16 \ 100%
Великобичківська громада	Великобичківська с.р.	1	3	1	1	1,50	
	Верхньоводянська с.р.	2	3	2	2	2,25	
	Водитська с.р.	3	3	2	3	2,75	
	Лужанська с.р.	3	3	3	3	3,00	
	Росішівська с.р.	3	3	3	3	3,00	
	Кобилецько-Полянська с.р.	3	1	3	3	2,50	
	Косівсько-Полянська с.р.	2	2	3	3	2,50	
	Середній підсумок по громаді	2,43	2,57	2,43	2,57	2,50	
	1 кластер, од\%	1 \ 4,29%	1 \ 14,29%	1 \ 14,29%	1 \ 14,29%		4 \ 14,29%
	2 кластер, од\%	2 \ 28,57%	1 \ 14,29%	2 \ 28,57%	1 \ 14,29%		6 \ 21,43%
	3 кластер, од\%	4 \ 57,14%	5 \ 71,42%	4 \ 57,14%	5 \ 71,42%		18 \ 64,28%
	Всього	7 \ 100%	7 \ 100%	7 \ 100%	7 \ 100%		28 \ 100%
	Ясінянська громада	Ясінянська с.р.	2	2	1	2	1,75
Лазещинська с.р.		3	2	3	3	2,75	
Чорнотисянська с.р.		3	1	3	3	2,50	
Квасівська с.р.		3	3	3	3	3,00	
Середній підсумок по громаді		2,75	2	2,5	2,75	2,50	
1 кластер, од\%		0 \ 0%	1 \ 25%	1 \ 25%	0 \ 0%		2 \ 12,5%
2 кластер, од\%		1 \ 25%	2 \ 50%	0 \ 0%	1 \ 25%		4 \ 25%
3 кластер, од\%		3 \ 75%	1 \ 25%	3 \ 75%	3 \ 75%		10 \ 62,5%
Всього		4 \ 100%	4 \ 100%	4 \ 100%	4 \ 100%		16 \ 100%

Рахівська громада. Згідно перспективного плану, до даної громади входять чотири місцеві ради. Аналізуючи частоту відповідності місцевих рад критеріям кластерування, можна побачити наступний розподіл: до першого кластеру ввійшли – 25% всіх показників, до другого кластеру – 6,25% і до третього кластеру – 68,75%. Нажаль, всі 25%, які належать першому кластеру, відносяться до Рахівської міськради, а також єдиний другий кластер припадає на ресурси Ділівської сільради.

Що стосується ділової активності, то у громаді до першого кластеру ввійшла тільки Рахівська міська рада, а всі інші були віднесені до третього кластеру. При аналізі було визначено, що найбільш вагомими показниками ділової активності в Рахівському районі є кількість фізичних осіб-підприємців та кількість одиниць сільгосптехніки. На громаду припадає 30,8% ФОП та 29,3% сільгосптехніки районного показника. У середньому для Рахівської ОТГ частка усіх показників ділової активності становить близько 28%.

Найкращий розподіл місцевих рад між кластерами займає ресурсна складова. Тут до першого та другого кластерів віднесено по одній місцевій раді та дві місцеві ради – до третього кластеру. Найвагомішою складовою є ліси та інші лісовкриті площі, з яких на Рахівську ОТГ припало тільки 14,35%, але дана ситуація пов'язана з тим, що громада є найменшою в районі і займає всього 16% загальної площі.

У розподілі за показниками соціальної інфраструктури та фінансів ситуація однакова – одна місцева рада, а саме м. Рахів відноситься до першого кластеру, інші три – до третього. Соціальна інфраструктура представлена 24,27% об'єктів соціальної інфраструктури районного показника. Фінансова складова Рахівської ОТГ, в основному, забезпечена офіційними трансфертами, які становлять близько 51% всіх доходів громади.

Богданська ОТГ охоплює також чотири місцеві ради. З них, до першого кластеру потрапила Лугівська, а до другого – Богданська та Видричанська за критерієм «ресурси». За іншими критеріями всі місцеві ради були віднесені до третього кластеру.

Як уже було сказано, відносно добревідбувся розподіл по кластерам ресурсної складової: 1-й кластер – 25% рад, 2-й – 50% рад, 3-й – 25% місцевих рад. На ліси та лісовкриті площі, що відіграють найбільшу роль при формуванні кластерів, припадає близько 27% районного показника при загальній площі 24,8%.

Найслабшою ланкою серед громад Рахівського району є показники соціальної інфраструктури Богданської ОТГ, де лікарняні заклади становлять 18,9% районного показника, а дитячі садки та школи всього 13,8% та 10,8% відповідно.

Середнє значення величин ділової активності ОТГ складає 7,63%, що вказує на низьку ділову активність громади в цілому. Але на цьому фоні сильно вирізняється такий показник, як землі рекреаційного призначення (24,12%).

Фінансова сторона громада також виділилася одним показником - податкові надходження від загальнодержавних податків і зборів - 26,67% районного значення, при середньому по громаді - 11,5%.

Великобичківська громада. Тут можна побачити найбільш перспективний розподіл по всіх показниках: 14,29% до першого кластеру, 21,43% - до другого та 64,28% - до третього кластеру. Якщо по деяких показниках одні місцеві ради програють, то по інших показниках можуть мати передові значення. Таким чином, 71,43% по різних групам показників потрапили до різних кластерів, і тільки дві місцеві ради належать по всім показникам до третього кластеру. Великобичківська громада у 81,25% всіх аналізованих показників займає передові місця. Тобто можна зробити висновок, що Великобичківська громада є

найперспективнішою в Рахівському районі за рахунок найбільшої кількості об'єднань місцевих рад та найбільш вигідного їх розташування, що дає змогу активно розвивати ділову активність громади.

Найкращий розподіл у розрізі груп критеріїв для Великобичківської ОТГ склався для соціальної інфраструктури та фінансів, який є ідентичним: до 1-го кластеру – 14,29%, до 2-го кластеру – 28,57% та до 3-го кластеру – 57,14%. На території громади функціонує більше 40% районного показника об'єктів соціальної інфраструктури.

Що стосується фінансової сторони, то громада акумулювала найбільше в районі доходів від операцій з капіталом (42,24%) та офіційних трансфертів (38,69%), що теж не є дуже позитивним, оскільки громада сильно залежна від фінансової допомоги.

Також однаково були розподілені кластери для показників ділової активності та ресурсної складової (1 кластер – 14,29%, 2 кластер – 14,29% та 3 кластер – 71,42%). Потрібно відзначити, що громада являється найбільшою і займає більше 30% площі району. Також, найбільша частка сільськогосподарських земель належить даній громаді – 32,15%.

Стосовно ділової активності, то середнє значення усіх показників становить 41,5%. Але разюче вирізняються показники багаторічних насаджень (91,74%) та земель під гідротехнічними спорудами (86,9%).

В цілому, громада є сильною, і середнє значення потрапляння у кластери становить 2,5.

Ясінянська громада. Ясінянська громада, як і Богданська, є багатою на ресурси, адже з чотирьох місцевих рад одна відноситься до першого кластеру, дві – до другого і одна – до третього. По всім іншим показникам, крім Ясінянської селищної ради, місцевим радам присвоєний третій кластер.

Розташування у високогірній природно-економічній зоні ускладнює розвиток ділової активності, але, не дивлячись на це, 46,1% районного показника земель комерційного та іншого використання, 35% земель кемпінгів, будинків для відпочинку або для відпусток належать саме цій громаді. Однак, необхідно відзначити, що дані показники, в основному, зосереджені в Ясінянській селищній раді, що вказує на розвиток громади за рахунок сильного її центру.

За критерієм «фінанси» лише одна місцева рада увійшла до першого кластеру, решта рад – до третього. Загалом, на Ясінянську ОТГ припадає 19,7% доходів району. Найменшу частку доходів громади становлять неподаткові надходження – 7,5%, найбільшими, у свою чергу, є податкові надходження від загальнодержавних та місцевих податків і зборів – 26,1% та 22,8% відповідно.

Розподіл по кластерам за ресурсною складовою відзначився однією місцевою радою у першому кластері, двох рад - у другому кластері та однієї – у

третьому кластері. Частка найвагомішого показника для кластерування району, а саме ліси та інші лісовкриті площі становив 27,2%.

Соціальна інфраструктура в громаді представлена п'ятьма дитячими дошкільними навчальними закладами, 6 школами та 8 лікарняними закладами, що становить 18,5% районного показника.

Підсумок по Рахівському району. На основі проведеного кластерування можна зробити висновок, що найкраще становище за всіма критеріями притаманне Рахівській ОТГ. Середнє значення потрапляння у кластери є найкращим і становить 2,44. Це дає підстави вважати, що дана громада має найбільший потенціал для соціально-економічного зростання.

Друге і третє місце за спроможністю громад в Рахівському районі займають Великобичківська та Ясінянська ОТГ відповідно, які по всіх показниках мають більш-менш оптимальний розподіл по кластерам.

Богданська громада є найменш спроможною серед всіх ОТГ Рахівського району, оскільки по всіх критеріях, окрім ресурсів, місцеві ради ввійшли до третього кластеру, що суттєво знижує реальні можливості її економічного розвитку. Загалом, частота відповідності місцевих рад критеріям кластерування у громаді щодо 1-го кластеру – 6,25%, щодо 2-го – 12,5% та щодо 3-го – 81,25%. Ситуацію, що склалася, можна пояснити тим, що, не дивлячись на відносно велику загальну площу (24,86% всього району), кількість населення є невеликою і складає всього 12,48% районного показника. Це пов'язано з тим, що територія, в основному, є гірською, а також досить велика площа належить Карпатському біосферному заповіднику. Таким чином, активне населення, переважно, виїжджає з даної місцевості і громада не розвивається.

Свалявський район

Свалявський район згідно перспективного плану формування громад поділений на 2 громади: Свалявську (з 10 місцевими радами) і Полянську (з 4 місцевими радами). Переважна більшість місцевих рад в районі по кожній з цих двох ОТГ за результатами кластерного аналізу віднесена до третього кластеру (слабшого за сукупністю чотирьох комплексних показників) (табл. 2.20-2.21).

Таблиця 2.20 Розподіл СР Свалявського району за кластерами у розрізі критеріїв

	Кількість громад у кластері за відповідним критерієм				
	Соціальна інфраструктура	Ресурси	Фінанси	Ділова активність	Всього
1 кластер	2	2	2	3	9
2 кластер	1	5	3	4	13

3 кластер	11	7	9	7	34
-----------	----	---	---	---	----

Таблиця 2.21 Розподіл СР Свалявського району за кластерами та критеріями у розрізі ОТГ

Громада	Місцеві ради	№ кластеру					Частота відповідності громад критеріям кластерування, к-сть\ %
		соц. інфр-ра	ресурси	фінанси	діл. актив.	середнє	
Свалявська громада	Свалявська	1	1	1	1	1	-
	Ганьковецька	3	2	3	3	2,75	-
	Дусинська	2	2	2	2	2	-
	Неліпинська	3	2	3	2	2,5	-
	Стройненська	3	3	3	3	3	-
	Сусківська	3	3	2	3	2,75	-
	Тибавська	3	3	3	3	3	-
	Голубинська	3	3	2	1	2,25	-
	Березниківська	3	1	3	2	2,25	-
	Керецьківська	3	3	3	2	2,75	-
	Середній підсумок по громаді	2,7	2,3	2,5	2,2	2,43	-
	1 кластер, к-сть\%	1 \ 10%	2 \ 20%	1 \ 10%	2 \ 20%	-	15%
	2 кластер, к-сть\%	1 \ 10%	3 \ 30%	3 \ 30%	4 \ 40%	-	27,5%
	3 кластер, к-сть\%	8 \ 80%	5 \ 50%	6 \ 60%	4 \ 40%	-	57,5%
Всього	10\ 100%	10 \ 100%	10\ 100%	10\100%	-	40 \ 100%	

Продовження таблиці 2.21

Полянська громада	Полянська	3	2	1	1	1,75	-
	Родниківська	3	2	3	3	2,75	-
	Плосківська	1	3	3	3	2,5	-
	Солочинська	3	3	3	3	3	-
	Середній підсумок по громаді	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	-
	1 кластер, к-сть\%	1 \ 25%	0\ 100%	1 \ 25%	1 \ 25%	-	18,75%
	2 кластер, к-сть\%	0\ 100%	2 \ 50%	0\ 100%	0\ 100%	-	12,5%
	3 кластер, к-сть\%	3 \ 75%	2 \ 50%	3 \ 75%	3 \ 75%	-	68,75%
	Всього	4\ 100%	4 \ 100%	4 \ 100%	4 \ 100%	-	16 \ 100%

Перший кластер в районі характеризується найменшою кількістю представлених в ньому сільських рад і трохи кращим позиціонуванням ділової активності (3 МР). Разом з тим, у другому кластері домінують громади з вищим рівнем ресурсного забезпечення. Яскраво вираженим є той факт, що по усім критеріям більшість сільських рад (34) увійшли до 3-го кластеру – найгіршого.

Зріз на рівні району засвідчує практично однаково низький рівень фінансового і ресурсного забезпечення громад та їх ділової активності: з 14 рад

району лише 5-7 віднесено до 1-2-го кластерів. Тобто, понад 50 % сільрад мають нижчий порівняно з середнім в районі рівень фінансового та ресурсного забезпечення, а також ділової активності. Щодо соціальної інфраструктури, то ситуація є ще критичнішою: тільки три ради потрапили до 1-2 кластерів (табл.2.20 та 2.21)

Свалявська громада. Тут наявні 1 місцева рада (Свалявська місцева рада), що по всім 4 групам соціально-економічних показників міститься у 1-му кластері (найбільш спроможному), 1 рада (Дусинська сільрада) – у 2-му кластері та 2 ради (Стройненська і Тибавська сільради) – у 3-му кластері. Інші 60% сільрад потрапили по різним групам показників, відповідно, до різних кластерів. В цілому ж, частота відповідності місцевих рад критеріям кластерування у даній громаді щодо 1-го кластеру складає 15%, щодо 2-го – 27,5%, щодо 3-го – 57,5%.

По групах показників найменш оптимальний розподіл присутній у соціальній інфраструктурі: по 10% рад потрапили до 1-го і 2-го кластерів та 80% - до 3-го. При цьому, 1-й кластер характеризується 22 об'єктами соціальної інфраструктури (дитячі дошкільні навчальні заклади, школи, професійно-технічні навчальні заклади, лікарняні заклади), 2-й кластер – 10-ма, 3-ій містить від 3 до 6 даних об'єктів. Слід відзначити, що тільки у Сваляві з усього району є 1 професійно-технічний навчальний заклад.

Щодо категорії фінансів, то розподіл сільрад Свалявської громади є більш оптимальним порівняно з соціальною інфраструктурою на користь 2-го кластеру по відношенню до 3-го: 30% і 60%. Крім Дусинської сільради, до 2-го кластеру потрапили також Сусківська та Голубинська сільради. При цьому, для 1-го кластеру характерні досить високі значення по всім показникам фінансової складової. Так, частка податкових надходжень від загальнодержавних податків і зборів складає 51% від загальнорайонного значення, від місцевих податків і зборів – 39%, неподаткові надходження складають 84% усіх неподаткових надходжень Свалявського району, доходи від операцій з капіталом і офіційні трансферти – відповідно 28% і 29%. Для трьох сільрад 2-го кластеру даної громади фінансова активність суттєво нижча: податкові надходження від загальнодержавних податків і зборів складають 2-13% загальнорайонного значення, від місцевих податків і зборів – 4-5%, доходи від операцій з капіталом займають від 16% до 21% у даній категорії доходів району, офіційні трансферти – від 5% до 11%, а частка неподаткових надходжень взагалі менша 1%. 6 сільрад 3-го кластеру мають взагалі вкрай низькі фінансові показники навіть порівняно з 2-м кластером. Тільки офіційні трансферти складають більш-менш порівнянний показник – це 2-9% від районної суми трансфертів. Ще менше – податкові надходження від місцевих податків і зборів – в межах 1-3%. Всі інші показники фінансової складової знаходяться в межах 1% і менше.

Розподіл по 1-3 кластерам місцевих рад Свалявської громади в розрізі ресурсної складової становить відповідно 20, 30 і 50%. Характерною ознакою Свалявського району загалом є переважання серед усіх земель лісів та лісовкритих площ, тому саме цей фактор найбільше вплинув на кластеризацію громади за ресурсами. Частка земель, в тому числі сільськогосподарських, лісових та водних ресурсів, для 1-го кластеру у структурі загальної площі аналогічних земель району складає відповідно до: 17%, 13%, 19%, 12%. Три сільради 2-го кластеру Свалявської громади мають відповідно наступні значення часток земельних площ: 7-12%, 3-11%, 8-13%, 6-13%. Тобто, найбільша відмінність між 1-м та 2-м кластерами спостерігається у лісах та лісовкритих площах, що, в свою чергу, і впливає на більші відмінності у загальній площі земель. Сільради Свалявської громади, що потрапили до 3-го кластеру, характеризуються такими значеннями частки земельних площ у розрізі району: для загальної площі земель – 3-7%, для сільгоспземель – 5-13%, для лісів – 2-6%, для внутрішніх вод – 4-9%. При цьому, можна зазначити, що площа сільгоспземель у сільрадах 2-го кластеру є меншою за площу сільгоспземель деяких сільрад 3-го кластеру даної громади, проте відносно менші площі земель сільськогосподарського призначення порівняно з лісами по цілому Свалявському району, і, відповідно, менша їхня значимість при кластеруванні, можуть давати такі, на перший погляд, суперечливі результати. Якщо ж врахувати відмінність у площі лісів, то різниця між 2-м і 3-м кластером складатиме 2-4 рази. Тобто, разом усі враховувані ресурси дають пояснювальний результат кластерування.

Серед усіх груп показників кластерний розподіл у Свалявській громаді по діловій активності є найбільш рівномірним – відповідно 20, 40 і 40% для 1-го, 2-го і 3-го кластерів. Свалявська та Голубинська місцеві ради, що потрапили до 1-го кластеру, мають абсолютно більші показники ділової активності у 78% випадків. Так, капітальні видатки з бюджету тут складають до 41% від загальних видатків усього Свалявського району, кількість юридичних і фізичних осіб – відповідно до 61% і 50%, кількість сільгосптехніки – до 33%, кількість населення – до 39%, рілля та багаторічні насадження – відповідно до 17% і 27%, землі промисловості – до 70%, землі комерційного призначення – до 29%, землі кемпінгів і будинків для відпочинку – до 73%, землі рекреаційного призначення – до 32%, землі для технічної інфраструктури – до 36%, землі під дорогами – до 19%. До 2-го кластеру у Свалявській громаді потрапило 4 сільради, які мають 3 найвищі показники ділової активності, відсутні у сільрадах 1-го кластеру – площа сільгоспугідь (8-13% від загальної площі району), площа сіножатей (7-18%), площа земель оздоровчого призначення (31%). Також досить високою є кількість сільгосптехніки у сільрадах – до 28% від загального показника району.

В межах до 10-13% знаходяться показники кількості населення та власників землі, площі ріллі, багаторічних насаджень, земель під дорогами. Відносно невисокими показниками порівняно із загальнорайонним значенням характеризуються капітальні видатки (2-5%), кількість юридичних (1-4%) та фізичних (2-6%) осіб, землі комерційного використання (до 6%), землі під технічною інфраструктурою (до 5%). Сільради 3-го кластеру (4 одиниці), як правило, мають невисокі показники ділової активності – до 7% від значення загальнорайонних показників. Виключення складають лише багаторічні насадження (до 11%), землі під дорогами (до 15%) та технічною інфраструктурою (до 22%). Також характерним для всього Свалявського району є: а) відсутність земель під гідротехнічними спорудами; б) землі під відкритими розробками та кар'єрами містяться виключно на території Свалявської міської ради; в) сільради 2-го та 3-го кластерів Свалявської громади не мають земель під кемпінгами та будинками для відпочинку.

Полянська громада. Тут міститься 1 сільрада (Солочинська), що потрапила виключно до 3-го кластеру. Частота ж відповідності сільрад критеріям кластерування у Полянській громаді складає 18,75% для 1-го, 12,5% для 2-го та 68,75% для 3-го кластеру.

Тобто, нерівномірність розподілу по кластерам у Полянській громаді є вищою, ніж у Свалявській. Так, до 1-го кластеру щодо соціальної інфраструктури відноситься 1 сільрада зі значенням 13 об'єктів соціальної інфраструктури, до 3-го кластеру – 3 сільради з відповідним значенням від 3 до 6. 2-й кластер у Полянській громаді по даній групі показників відсутній. Особливістю Полянської громади є відсутність сільрад 1-го кластеру по показниках ресурсів та 2-го – по інших категоріях показників.

Належність двох сільрад Полянської громади до 2-го кластеру по ресурсах характеризується 7-10% загальної площі земель, 6% сільськогосподарських земель, 8-11% лісів та 5-8% внутрішніх вод від відповідних значень по району в цілому. Дві сільради 3-го кластеру Полянської громади (аналогічно до сільрад 3-го кластеру Свалявської громади) мають порівняно з сільрадами 2-го кластеру менші значення (за винятком сільськогосподарських земель): відповідно 2-7%, 3-9%, 2-7%, 2-4%.

Фінансові показники 1-го кластеру аналізованої громади (25% сільрад, або 1 сільрада) по всім значенням, крім доходів від операцій з капіталом, мають суттєво більші значення за фінансові показники 3-го кластеру (75% сільрад, або 3 сільради), а саме: податкові надходження від загальнодержавних податків і зборів більші до 10 разів, податкові надходження від місцевих податків і зборів – до 30 разів, неподаткові надходження – до 10,5 тис. разів, офіційні трансферти – до 4,6 разів.

Полянська сільрада Полянської громади за критеріями кластерування відноситься до 1-го кластеру. Він характеризується високими показниками капітальних видатків (20% загального значення від району), земель комерційного використання (31%), оздоровчого (39%) та рекреаційного призначення (51%). Кількість фізичних і юридичних осіб складає відповідно 8% і 11% загальнорайонного значення. Більшість показників ділової активності для 3-го кластеру не перевищує 6-7% від загальнорайонного значення, часто є меншими. Проте, землі рекреаційного призначення сягають тут до 12%, і наявна 1 сільрада (Солочинська) у громаді, що має землі під кемпінгами та будинками для відпочинку, що складає 27% по району.

Висновок по Свалявському району. Можна однозначно стверджувати, що по всім аналізованим соціально-економічним параметрам Свалявська громада випереджає Полянську як по кількісному наповненню 1-го і 2-го кластерів, так і по частоті відповідності місцевих рад критеріям кластерування. Найбільш позитивно на це вплинули соціально-економічні показники Свалявської міськради (1-й кластер по всім позиціям) та Дусинської сільради (2-й кластер по всім позиціям). Отже, Свалявська громада є більш спроможною, що видається, збережеться і у майбутньому.

Тячівський район

Тячівський район, згідно плану формування громад у Закарпатській області, поділений на вісім громад: Тячівська (включає 5 місцевих рад), Буштинська (5 рад), Дубівська (4 ради), Нереснинська (7 рад), Тересвянська (4 ради), Солотвинська (6 рад), Усть-Чорнянська (3 ради) та Углянська (5 рад). Як і у попередніх районах, основна частина (64,7%) місцевих рад віднесені до третього кластеру (табл. 2.22-2.23).

Таблиця 2.22 Розподіл СР Тячівського району за кластерами у розрізі критеріїв

	Кількість громад у кластері за відповідним критерієм				
	Соціальна інфраструктура	Ресурси	Фінанси	Ділова активність	
1 кластер	5	2	7	4	18
2 кластер	9	4	9	15	37
3 кластер	25	33	23	20	101

Найкраща ситуація в районі спостерігається по показникам ділової активності, де до першого кластеру віднесено 10,3% місцевих рад, до другого –

38,5% та до третього – 51,2%. Найгірше склалася ситуація з ресурсними показниками, де до першого кластеру віднесено всього 5,1%, до другого – 10,2% і до третього – аж 84,6%

Таблиця 2.23 Розподіл СР Тячівського району за кластерами та критеріями у розрізі ОТГ

Громади	Місцеві ради	№ кластеру					Частота відповідності громад критеріям кластерування, к-сть\ %
		соц. інфр-ра	ресурси	фінанси	діл. актив.	середнє	
Тячівська громада	Тячівська м.р.	1	1	1	1	1	
	Бедевлянська с.р.	2	3	3	2	2,5	
	Біловарська с.р.	3	3	3	3	3	
	Лазівська с.р.	2	3	3	2	2,5	
	Руськао-Полівська с.р.	3	3	3	2	2,75	
	Середній підсумок по громаді	2,2	2,6	2,6	2	2,35	
	1 кластер, од\%	1 \ 20%	1 \ 20%	1 \ 20%	1 \ 20%		4 \ 20%
	2 кластер, од\%	2 \ 40%	0 \ 0%	0 \ 0%	3 \ 60%		5 \ 25%
	3 кластер, од\%	2 \ 40%	4 \ 80%	4 \ 80%	1 \ 20%		11 \ 55%
	Всього	5\ 100%	5\ 100%	5\ 100%	5\ 100%		20 \ 100%

Продовження таблиці 2.23

Буштинська громада	Буштинська с.р.	1	3	1	1	1,5	
	Вонігівська с.р.	3	3	3	3	3	
	Новобарівсь с.р.	3	3	3	3	3	
	Тереблянська с.р.	3	3	3	2	2,75	
	Дулівська с.р.	3	3	3	3	3	
	Середній підсумок по громаді	2,6	3	2,6	2,4	2,65	
	1 кластер, од\%	1 \ 20%	0 \ 0%	1 \ 20%	1 \ 20%		3 \ 15%
	2 кластер, од\%	0 \ 0%	0 \ 0%	0 \ 0%	1 \ 20%		1 \ 5%
	3 кластер, од\%	4 \ 80%	5 \ 100%	4 \ 80%	3 \ 60%		16 \ 80%
Всього	5\ 100%	5\ 100%	5\ 100%	5\ 100%		20 \ 100%	
Дубівська громада	Дубівська с.р.	1	3	2	2	2,25	
	Ганичівська с.р.	3	3	2	2	2,5	
	Калинівська с.р.	2	3	2	2	2	
	Краснянська с.р.	3	2	3	3	2,75	
	Середній підсумок по громаді	2,25	2,75	2,25	2,25	2,375	
	1 кластер, од\%	1 \ 25%	0 \ 0%	0 \ 0%	0 \ 0%		1 \ 6,25%
	2 кластер, од\%	1 \ 25%	1 \ 25%	3 \ 75%	3 \ 75%		8 \ 50%
	3 кластер, од\%	2 \ 50%	3 \ 75%	1 \ 25%	1 \ 25%		7 \ 43,75%
Всього	4\ 100%	4\ 100%	4\ 100%	4\ 100%		16 \ 100%	
Нереснинська	Нереснинська	3	3	1	2	2,25	
	Вільховецька	2	3	2	2	2,25	
	Добрянська	3	3	3	3	3	
	Вільховецько-Лазівська	2	3	2	2	2,25	
	Новоселицька	3	3	2	3	2,75	

	Тарасівська	3	2	3	3	2,75	
	Широколузька	3	2	3	3	2,75	
	Середній підсумок по громаді	2,375	2,375	2	2,25	2,25	
	1 кластер, од\%	0 \ 0%	0 \ 0%	1\14,28%	0 \ 0%		1 \ 3,58%
	2 кластер, од\%	2\28,57%	2\28,57%	3\42,86%	3\42,86%		10 \ 5,71%
	3 кластер, од\%	5\71,43%	5\71,43%	3\42,86%	4\57,14%		17 \ 60,71%
	Всього	7\ 100%	7\ 100%	7\ 100%	7\ 100%		28 \ 100%
Тересвянська громада	Тересвянська	3	3	3	1	2,5	
	Грушівська	3	3	3	2	2,75	
	Кривська	3	3	2	3	2,75	
	Тернівська	1	3	2	2	2	
	Середній підсумок по громаді	2,5	3	2,5	2	2,50	
	1 кластер, од\%	1 \ 25%	0 \ 0%	0 \ 0%	1 \ 25%		2 \ 12,5%
	2 кластер, од\%	0 \ 0%	0 \ 0%	2 \ 50%	2 \ 50%		4 \ 25%
	3 кластер, од\%	3 \ 75%	4 \ 100%	2 \ 50%	1 \ 25%		10 \ 62,5%
Всього	4\ 100%	4\ 100%	4\ 100%	4\ 100%		16 \ 100%	
Солотвинська громада	Солотвинська	1	3	1	1	1,5	
	Глибокопотітська	2	3	3	3	2,75	
	Нижньоапшанська	2	3	1	2	2	
	Топчинська	3	3	3	3	3	
	Білоцерківська	3	3	3	3	3	
	Середньоводнянська	3	3	3	2	2,75	
	Середній підсумок по громаді	2,33	3,00	2,33	2,33	2,50	
	1 кластер, од\%	1\16,67%	0 \ 0%	2\33,33%	1\16,67%		4 \ 16,67%
	2 кластер, од\%	2\33,33%	0 \ 0%	0 \ 0%	2\33,33%		4 \ 16,67%
	3 кластер, од\%	3 \ 50%	6 \ 100%	4\66,67%	3 \ 50%		16 \ 66,66%
Всього	6\ 100%	6\ 100%	6\ 100%	6\ 100%		24 \ 100%	

Продовження таблиці 2.23

Усть-Чорнянська громада	Усть-Чорнянська	3	3	3	3	3	
	Лопухівська	2	1	1	3	1,75	
	Руськомокрянська	3	2	1	3	2,25	
	Середній підсумок по громаді	2,67	2,00	1,67	3,00	2,33	
	1 кластер, од\%	0 \ 0%	1\33,33%	2\66,67%	0 \ 0%		3 \ 25%
	2 кластер, од\%	1\33,33%	1\33,33%	0 \ 0%	0 \ 0%		2 \ 16,67%
	3 кластер, од\%	2\66,67%	1\33,33%	1\33,33%	3 \ 100%		7 \ 58,33%
Всього	3\ 100%	3\ 100%	3\ 100%	3\ 100%		12 \ 100%	
Углянська громада	Углянська	2	3	2	2	2,25	
	Великоугольська	3	3	3	3	3	
	Колодненська	3	3	3	3	3	
	Кричівська	3	3	3	3	3	
	Чумалівська	3	3	3	3	3	
	Середній підсумок по громаді	2,8	3	2,8	2,8	2,85	
	1 кластер, од\%	0 \ 0%	0 \ 0%	0 \ 0%	0 \ 0%		0 \ 0%
	2 кластер, од\%	1 \ 20%	0 \ 0%	1 \ 20%	1 \ 20%		3 \ 15%
	3 кластер, од\%	4 \ 80%	5 \ 100%	4 \ 80%	4 \ 80%		17 \ 85%
Всього	5\ 100%	5\ 100%	5\ 100%	5\ 100%		20 \ 100%	

Тячівська громада. Дана громада є однією з найменших у районі, але, в той же час, і найбільш спроможною. Частота відповідності місцевих рад критеріям

кластерування тут розподілилась наступним чином: 1 кластер – 20%, 2 кластер – 25% та 3 кластер – 55%.

Проаналізувавши ділову активність ОТГ, можна побачити, що Тячівська міська рада належить до першого кластеру, Біловарська сільрада – до третього кластеру, а всі інші 60% місцевих рад належать до другого кластеру. У середньому, на дану громаду припадає 16% величини усіх показників ділової активності. Найбільшу частку тут займають багаторічні насадження, частка яких становить 28,48%, і капітальні видатки з бюджету – 27,09%.

Практично така ж сама ситуація склалася і з соціальною інфраструктурою. У Тячівській ОТГ представлено 16,5% районного значення шкіл, 15% лікарняних закладів, 14,5% дошкільних навчальних закладів та єдиний в районі професійно-технічний навчальний заклад.

Нажаль, що стосується ресурсної складової та фінансів, то картина не така райдушна. Тут до першого кластеру віднесено тільки Рахівську міську раду, а всі інші місцеві ради потрапили до третього кластеру. За рахунок Тячівської міськради в ОТГ сконцентровано 77,79% неподаткових надходжень району, 38,9% - доходів від операцій з капіталом. Що стосується самої громади, то основними фінансовими надходженнями є податкові надходження від загальнодержавних податків і зборів (32,93%) та офіційні трансферти (31,72%).

Природні ресурси у Тячівській ОТГ, в основному, представлені сільськогосподарськими землями, які становлять 68,9% площі громади, не дивлячись на те, що для Тячівського району пріоритетними є ліси та лісовкриті площі, в даній громаді цей показник є досить низьким і становить всього 19,5%.

Буштинська громада. У розрізі критеріїв кластерування найкраща позиція притаманна діловій активності, оскільки до першого та другого кластерів сюди віднесено по 20% місцевих рад, а до третього кластеру – 60%. При середньому значенні частки усіх показників ділової активності 14,6%, найвагоміші показники - землі промисловості та землі комерційного призначення становлять 22,45% та 19,46% відповідно. Але найбільша частка в районі, а саме 54,43%, належить землям оздоровчого призначення.

Ідентичний розподіл по кластерам відбувся для фінансів та соціальної інфраструктури. Тут до першого кластеру ввійшла тільки Буштинська місцева рада, а всі інші – до третього кластеру. При кластеруванні за показниками фінансів найвагомішим критерієм був визначений показник надходжень від загальнодержавних податків. Для Буштинської ОТГ частка цих надходжень складає всього 21,67%, що у два рази менше, ніж офіційні трансферти, які займають 50,29% всіх фінансових надходжень громади.

Соціальна інфраструктура громади представлена 10,4% установ району, іншими словами, тут наявні 7 дошкільних навчальних закладів, 8 шкіл та 5 лікарняних закладів.

У розподілі за ресурсними показниками всі місцеві ради були віднесені до третього кластеру. Буштинська громада є практично найменшою в Тячівському районі, частка її загальної площі становить всього 5,18% районного показника. Але порівнювано відзначити, що так як і в Тячівській громаді, тут переважають землі сільськогосподарського значення (57,65% площі ОТГ або ж 10,18% загальної площі району).

Дубівська громада. Характеризується сильним потенціалом, оскільки 75% місцевих рад згідно фінансових показників та показників ділової активності ввійшли до 2 кластеру. Інші 25% (ввійшли до 3 кластеру) належать Краснянській сільській раді. Дана громада є найбільш залежна від офіційних трансфертів, їх частка в дохідній частині бюджету становить аж 78%, при тому, що податкові надходження, в загальному, складають всього 20,76%.

У середньому, на громаду припадає 10% величини усіх показників ділової активності району. При цьому, суттєвою є частка земель під відкритими розробками, кар'єрами, шахтами та відповідними спорудами – 27% та земель рекреаційного призначення – 17%.

Такий самий середній підсумок по громаді 2,25 склався і по соціальній інфраструктурі, з відмінністю, що до 1-го кластеру тут ввійшло 25%, до 2-го – 25% та до третього кластеру – 50%. У громаді сконцентровано 11,4% об'єктів соціально інфраструктури району.

Найгірший розподіл по кластерам відбувся по ресурсній складовій, де до другого кластеру ввійшла одна Краснянська місцева рада, а всі інші були віднесені до третього кластеру. Громада є третьою за величиною (13,48%) в Тячівському районі, і тут 75,6% площі громади належить лісам та лісовкритим землям.

Нереснинська громада. Громада представлена у 1 кластері – 3,58% (Нереснинська с.р. - фінансові показники), у 2 кластері – 35,71% та у 3 кластері – 60,71%.

Найкращий розподіл місцевих рад по кластерах сформувався по фінансових показниках, але, знову ж таки, це зв'язано з тим, що, в основному, бюджет наповнюється з рахунок трансфертів, які у громаді складають 63,29%, або 20,31% районного значення. Частка наповнення бюджету ОТГ за рахунок податків складає всього 33,8%.

Трохи гірший середній підсумок по громаді належить показникам ділової активності – 2,25. Тут ввійшли 42,86% місцевих рад до другого кластеру та 57,14% - до третього. При тому, що найбільш пріоритетним значенням для

району являються землі промисловості, цей показник складає всього 8,55%, при середньому по громаді 13,6%. Найбільшими частками у діловій активності відзначилися землі сіножатих (23,84%) та землі кемпінгів (21%).

По критерію соціальної інфраструктури у потенційній громаді розміщено 17,1% установ району. В абсолютному виразі це 7 дошкільних навчальних закладів, по 13 шкіл та лікарняних закладів.

За критерієм ресурсів середнє значення громади становить 2,37. У 2-й кластер потрапило 28,57% рад, у 3-й кластер 71,43% рад. На громаду припадає 17,64% загальної площі земель району, 15,68% сільгоспземель, 18,96% лісів, 12,89% внутрішніх вод.

Тересвянська громада. Частота відповідності рад критеріям кластерування у громаді розподілилася наступним чином: 1 кластер: - 12,5%, 2 кластер – 25% та 3 кластер – 62,5%.

Порівняно найоптимальніший розподіл між кластерами з-поміж критеріїв спостерігається для ділової активності. Так одна місцева рада (25%) була віднесена до першого кластеру, дві (50%) – до другого кластеру та ще одна, що залишилася, до третього (25%) кластеру. Найбільшими показниками для даної громади являються землі сіножатих (23,8%) та землі під гідротехнічними спорудами (19,7%).

Середнє значення потрапляння рад у кластери за критеріями фінансів складає 50% місцевих рад віднесено до другого кластеру та 50% - до третього.

У громадизосереджено 2,1% надходжень загальнодержавних податків району, 13,61% місцевих податків, 3,33% неподаткових надходжень, 26,59% доходів від операцій з капіталом, 14,94% офіційних трансфертів. Загалом, на громаду припадає 11,83% доходів місцевих рад району. Громада, як і попередні, є дотаційною (66,13% надходжень забезпечується трансфертами).

За критерієм соціальної інфраструктури на перший кластер припадає 25% місцевих рад, а всі інші 75% - на 3 кластер. В громаді є 19 установ, що становить 9,8% від районного значення.

За критерієм ресурсів розподіл по кластерам є найгіршим – всі 100% місцевих рад віднесені до третього кластеру. На громаду припадає 4,3% загальної площі земель району, 7,43% площ сільськогосподарських земель, 2,56% лісів та 5,66% внутрішніх вод.

Солотвинська громада. Частота потрапляння до першого та другого кластерів становить по 16,67%, а до третього кластеру – 62,5%.

Найбільш оптимальний розподіл по кластерам відбувся за показниками соціальної інфраструктури та ділової активності. При середньому значенні частки ділової активності 16,7%, найбільше значення в громаді посідають землі комерційного призначення (26,62%), кількість ФОП (24,5%) та кількість

власників землі (23,9%). Така ситуація вказує на те, що громада активно розвивається.

У громаді знаходиться 32 установи соціальної інфраструктури або 16,58% районного значення. В середньому у кожній громаді по 5 установ.

За фінансовим критерієм на громаду припадає 11,8% доходів місцевих бюджетів району. Причому, дана громада має найменш виражену, в районі, дотаційну спрямованість: 22,96% всіх доходів громади формується за рахунок трансфертів. У розрізі складових на громаду припадають такі частки надходжень місцевих бюджетів району: загальнодержавні податки – 22,64%, місцеві податки – 17,78%, неподаткові надходження – 3,9%, доходи від операцій з капіталом – 14,85%.

За критерієм ресурсів всі ради увійшли до 3 кластеру. На громаду припадає 8,92% земель району. Основна їх частина – це сільськогосподарські землі (17,02% земель району). На території громади знаходиться 5,02% лісів району та 8,98% внутрішніх вод.

Усть-Чорнянська громада. Частота відповідності критеріям кластерування складає: 25% - перший кластер, 16,67% - другий кластер та 58,33% - третій кластер.

Найкращий розподіл по кластерам сформувався за ресурсними показниками, де до кожного кластеру віднесено по одній місцевій раді. Дана громада займає 33,99% загальної площі району, де сконцентровано 43,69% площ лісів та лісовкритих земель і тільки 15,39% сільськогосподарських земель.

Досить добре розподілення по кластерам відбулося за фінансовими показниками, де до першого кластеру увійшли дві з трьох місцевих рад. Надходження до місцевого бюджету громади розподілилися насупним чином: 47,54% - податкові надходження від загальнодержавних податків і зборів, 6,53% - податкові надходження від місцевих податків і зборів, 1,5% - неподаткові надходження, 0,02% - доходи від операцій з капіталом та 44,34% - офіційні трансферти.

За критерієм соціальної інфраструктури одна місцева рада потрапила до 2 кластеру та дві інші – до третього. Загалом, у громаді є 14 установ, або 7,25% установ району.

Рівень ділової активності громади порівняно низький, адже всі ради знаходяться у 3 кластері. Серед найкращих значень можна відмітити землі рекреаційного призначення (61,04% районного значення), землі кемпінгів (30,71%). У громаді проживає найменша кількість населення – всього 3,6% населення району.

Углянська громада. Громада охоплює 5 сільрад. При цьому, лише одна Углянська сільська рада не входить за ресурсним показником до третього кластеру, на відміну від сіх інших.

За фінансовим критерієм на громаду припадає 6,73% доходів місцевих бюджетів району, з яких 82,4% доходів громади формується за рахунок трансфертів. У розрізі складових на громаду припадають такі частки надходжень місцевих бюджетів району: загальнодержавні податки – 5,74%, місцеві податки – 11,24%, неподаткові надходження – 0,63%.

За критерієм ресурсів всі ради увійшли до 3 кластеру. На громаду припадає 10% земель району. Основна їх частина – це ліси та лісовкриті площі (66,1% земель громади) – 10,09% районного значення. На території громади знаходиться 10,08% сільськогосподарських земель та 7,37% внутрішніх вод.

Середнє значення потрапляння у кластери для соціальної інфраструктури та ділової активності – 2,8. У громаді діє 22 установи соціальної інфраструктури (11,4% районного значення). В середньому, на кожну раду припадає 4-5 установ.

При кластеруванні місцевих рад громади за критерієм ділової активності увійшли до 3 кластеру (4 ради з п'яти). Тільки Углянська м.р. увійшла до другого кластеру. У середньому, на дану громаду припадає 9,1% величини усіх показників ділової активності

Підсумок по Тячівському району.

Тячівська громада. На першому місці за спроможністю до економічного розвитку знаходиться Тячівська ОТГ за рахунок м. Тячів, яка представлена в першому кластері за всіма критеріями. Середній підсумок по громаді є дещо нижчим, ніж у Нереснинській ОТГ, але наявність сильного адміністративного центру з кращою діловою активністю здатна забезпечити її подальше економічне зростання.

Нереснинська громада. Позитивним є те, що по жодному показнику всі ради не увійшли до третього кластеру. Так, у Тарасівській та Широколузькій сільрадах (присвоєно 2 кластер по показних ресурсів), сконцентровано більше 61% загальної площі земель та 73% лісів та лісовкритих площ громади. Місцеві ради, яким не характерна велика площа, мають розвинену ділову активність та соціальну інфраструктуру. Тільки Добрянська сільрада віднесена по всім показникам до третього кластеру. Але загальна картина вказує на те, що громада буде спроможна активно розвиватися.

Дубівська громада. Частота відповідності місцевих рад критеріям кластерування тут розподілилась наступним чином: 1 кластер – 6,25%, 2 кластер – 50% та 3 кластер – 43,75%. Причому, практично всі 50% відносяться до фінансових показників та ділової активності. Така ситуація вказує на те, що

група повністю може бути економічно спроможною, що підтверджується значенням середнього підсумку по групі – 2,37.

Солотвинська група. Оскільки як для Тячівського, так і для Рахівського районів найвагомими показниками по ресурсам являються загальна та лісовкриті площі, то Солотвинська група увійшла до 3 кластеру за ними в повному обсязі, але це не означає, що все так плачевно, оскільки для цієї групи більш характерним є наявність сільськогосподарських земель, які в групі займають найбільшу частку Тячівського району – 17,02%. Аналогічно розвиток ділової активності також, в основному, орієнтований саме на цю діяльність (50 % рад увійшли до 1 та 2 кластерів). Разом виділяється серед всіх місцевих рад Солотвинська селищна рада, яка являється центром групи і по всіх показниках, окрім ресурсів потрапила до першого кластеру. Розташування унікальних солоних озер (які недавно почали відновлюватися) надає можливість активно розвивати у групі ділову активність та соціальну інфраструктуру.

Тересвянська група. Дана група по показникам ресурсів також повністю увійшла до 3 кластеру. Аналогічно попередній, тут трохи більша перевага земель сільськогосподарського призначення, а кількість сільгосптехніки складає 21% районного показника. Ділова активність групи розвивається досить ефективно, адже до першого та другого кластерів відносяться 75% місцевих рад групи. Трохи гірша ситуація з фінансовими показниками, тут перший кластер відсутній, але 50% місцевих рад увійшли до другого кластеру. Аналізуючи вище викладене, можемо зробити висновок, що група є досить спроможною для подальшого її економічного розвитку.

Буштинська група. Практично по всіх показниках, окрім ресурсів Буштинська селищна рада віднесена до 1 кластеру та Тереблянська сільрада по діловій активності до 2 кластеру. По інших показниках всі сільради віднесені до третього кластеру (частка відповідності місцевих рад критеріям кластерування для 3 кластеру становить 80%). Дана ситуація пояснюється тим, що через селище Буштино проходить дорога державного значення, яка сприяє розвитку ділової активності і в свою чергу соціальної інфраструктури та фінансового стану центру групи. У зв'язку з вище наведеним можемо відзначити, що дана група розвиватиметься виключно за рахунок її адміністративного центру і тим самим є на передостанньому місці по спроможності у Тячівському районі.

Усть-Чорнянська група. Є найменшою за кількістю місцевих рад – тільки три сільради, але найбільшою за площею – 33,99% всього Тячівського району. Дана група розташована у високогір'ї, населення складає 6,7 тис. осіб на 4 населені пункти, цим можна пояснити низький рівень ділової активності і присвоєння групі по цьому показнику третього кластеру. За фінансовими показниками дві з трьох груп увійшли до 1 кластеру, але важливу роль тут

відіграли також дотації. Що стосується ресурсів, то як уже зазначалося, громада є найбільшою за площею, а відповідно і найвагоміший показник – лісовкриті площі, являється найвищим у районі – 43,69%. У зв'язку з вище наведеним не можемо сказати, що дана громада є на даний момент спроможною до розвитку, але з розумним використанням ресурсів, побудовою інфраструктури ситуація може змінитися у кращу сторону.

Углянська громада. Громада являється, в основному, дотаційною, практично 11% виділених на район припадає саме на цю громаду. У даній громаді 85% частоти відповідності рад кластеруванню належить третьому кластеру, тільки 15% - другому і жодної нема у першому. Практично по всіх показниках Углянська громада поступається більшості ОТГ Тячівського району. Хоча є певні виключення: землі під відкритими розробками, кар'єрами, шахтами та відповідними спорудами та землі, які використовуються для технічної інфраструктури. Це пов'язано з тим, що раніше на даній території працювали шахти, які хоч і не працюють, але ще існують.

Ужгородський район

Ужгородський район, згідно плану формування громад у Закарпатській області, поділений на 4 громади: Ужгородська (включає 17 рад), Великодобрянська (4 ради), Середнянська (4 ради) та Чопська (7 рад). Переважна більшість сільських рад (70,7%) в районі по кожній з цих чотирьох ОТГ за результатами кластерного аналізу віднесена до третього кластеру (слабшого за сукупністю чотирьох комплексних показників) (табл. 2.24-2.25).

Таблиця 2.24 Розподіл СР Ужгородського району за кластерами у розрізі критеріїв

	Кількість громад у кластері за відповідним критерієм				
	Соціальна інфраструктура	Ресурси	Фінанси	Ділова активність	Всього
1 кластер	7	5	4	4	20
2 кластер	7	9	1	4	21
3 кластер	21	21	30	27	99

Також потрібно відзначити, що кількість місцевих рад, які ввійшли до першого та другого кластерів, практично рівна – 14,28% та 15% відповідно.

По соціальній інфраструктурі та ресурсам місцеві ради, в розрізі громад, найбільш пропорційно розподілені по кластерам. Що стосується фінансів та ділової активності, то практично всі місцеві ради Середнянської та Великодобрянської громади були віднесені до третього кластеру.

Ужгородська громада. Дана громада характеризується однією місцевою радою у 1 кластері по всіх показниках, у третьому кластері - 7 місцевих рад та інші 10 місцевих рад (58,82%) належать по різним групам показників до різних кластерів. За всіма показниками Ужгородська ОТГ займає лідируючі позиції, порівняно з іншими. Навіть якщо не враховувати показники Ужгородської міської ради ситуація не зміниться. Із зрозумілих причин така позитивна ситуація склалася за рахунок наближення місцевих рад ОТГ до обласного центру, що надає можливості до більш стрімкого розвитку ділової активності, соціальної інфраструктури, а отже і фінансових надходжень.

Таблиця 2.25 Розподіл СР Ужгородського району за кластерами та критеріями у розрізі ОТГ

Громади	Місцеві ради	№ кластеру					Частота відповідності місцевих рад критеріям кластерування, од\%
		соц. інфр-ра	ресурси	фінанси	діл. актив.	середнє	
Ужгородська громада	Ужгородська м.р.	1	1	1	1	1	
	Баранинська с.р.	1	2	1	1	1,25	
	Великогеївська с.р.	3	2	3	3	2,75	
	Великолазівська	2	2	3	2	2,25	
	Галоцька с.р.	2	3	3	3	2,75	
	Камяницька с.р.	2	1	3	3	2,25	
	Коритнянська с.р.	3	3	3	3	3,00	
	Невицька с.р.	3	3	3	3	3,00	
	Оноківська с.р.	3	1	3	2	2,25	
	Паладь-Комарівецька с.р.	3	2	3	3	2,75	
	Ратівецька с.р.	3	3	3	3	3,00	

Продовження таблиці 2.25

	Сторожницька с.р.	3	3	3	3	3,00	
	Тарновецька с.р.	3	3	3	3	3,00	
	Холмецька с.р.	3	3	3	3	3,00	
	Холмківська с.р.	1	3	2	1	1,75	
	Часлівецька с.р.	3	3	3	3	3,00	
	Яроцька с.р.	2	2	3	3	2,50	
	Середній підсумок по громаді	2,41	2,35	2,71	2,53	2,50	
	1 кластер, од\%	3 \ 17,65%	3 \ 17,65%	2 \ 11,76%	3 \ 17,65%		11 \ 16,18%
	2 кластер, од\%	4 \ 23,53%	5 \ 29,41%	1 \ 5,88%	2 \ 11,76%		12 \ 17,65%
	3 кластер, од\%	10 \ 58,82%	9 \ 52,94%	14 \ 82,36%	12 \ 70,59%		45 \ 66,17%
	Всього	17 \ 100%	17 \ 100%	17 \ 100%	17 \ 100%		68 \ 100%
Великодобря	Великодобронська с.р.	3	2	3	3	2,75	
	Малодобронська с.р.	3	3	3	3	3,00	
	Соловківська с.р.	2	3	3	3	2,75	
	Тисаагтелекська с.р.	3	3	3	3	3,00	
	Середній підсумок по громаді	2,75	2,75	3	3	2,87	
	1 кластер, од\%	0 \ 0%	0 \ 0%	0 \ 0%	0 \ 0%		0 \ 0%

	2 кластер, од\%	1 \ 25%	1 \ 25%	0 \ 0%	0 \ 0%		2 \ 12,5%
	3 кластер, од\%	3 \ 75%	3 \ 75%	4 \ 100%	4 \ 100%		14 \ 87,5%
	Всього	4 \ 100%	4 \ 100%	4 \ 100%	4 \ 100%		
Середнянська громада	Дубрівська с.р.	3	3	3	3	3,00	
	Ірлявська с.р.	2	3	3	3	2,75	
	Киблярівська с.р.	1	2	3	3	2,25	
	Пацканівська с.р.	3	3	3	3	3,00	
	Руськокомарівська	1	2	3	2	2,00	
	Середнянська с.р.	2	2	3	3	2,50	
	Худлівська с.р.	1	1	3	2	1,75	
	Середній підсумок по громаді	1,86	2,29	3,00	2,71	2,46	
	1 кластер, од\%	3 \ 42,86%	1 \ 14,28%	0 \ 0%	0 \ 0%		4 \ 14,29%
	2 кластер, од\%	2 \ 28,57%	3 \ 42,86%	0 \ 0%	2 \ 28,57%		7 \ 25%
3 кластер, од\%	2 \ 28,57%	3 \ 42,86%	7 \ 100%	5 \ 71,43%		17 \ 60,71%	
Всього	7 \ 100%	7 \ 100%	7 \ 100%	7 \ 100%			
Чопська громада	Есенська с.р.	3	3	3	3	3,00	
	Соломонівська с.р.	3	3	1	3	2,50	
	Сюртівська с.р.	3	3	3	3	3,00	
	Тийгласька с.р.	3	3	3	3	3,00	
	Тисашванська с.р.	3	3	3	3	3,00	
	Червонівська с.р.	3	3	3	3	3,00	
	Чопська м.р.	1	1	1	1	1	
	Середній підсумок по громаді	2,71	2,71	2,43	2,71	2,64	
	1 кластер, од\%	1 \ 14,29%	1 \ 14,29%	2 \ 28,57%	1 \ 14,29%		5 \ 17,86%
	2 кластер, од\%	0 \ 0%	0 \ 0%	0 \ 0%	0 \ 0%		0 \ 0%
	3 кластер, од\%	6 \ 85,71%	6 \ 85,71%	5 \ 71,43%	6 \ 85,71%		23 \ 82,14%
	Всього	7 \ 100%	7 \ 100%	7 \ 100%	7 \ 100%		28 \ 100%

У розрізі критеріїв кластерування найкраще становище належить ресурсній складовій (1 кластер – 17,65%, 2 кластер – 29,41% та 3 кластер – 52,94%). Найгірша ситуація з розподілом місцевих рад по кластерам склалася по фінансовим показникам, де 14 з 17 рад віднесено до третього кластеру, і тільки 1 - до другого (Холмківська с.р.) та 2 - до першого кластеру (м. Ужгород та Баранинська с.р.). Така ситуація склалася зв'язку з тим, що основні надходження здійснювалися за рахунок обласного центру та наближених до нього місцевих рад.

Середнє значення показників ділової активності для Ужгородської ОТГ становить 63%. Найбільш вагомим при кластеруванні району було визначено капітальні видатки, які у громаді складають 89,08% районного значення. Однак, найбільше значення належить кількості ФОП та юридичних осіб – 90,89% та 90,07% відповідно.

Із зрозумілих причин, ситуація з соціальною інфраструктурою тут є найкращою в районі, а саме, належність 62,8% об'єктів соціальної інфраструктури до Ужгородської ОТГ.

Великодобрянська громада. Є найменш спроможною, практично по всіх показниках місцеві ради належать до третього кластеру. Виключенням є ресурси Великодобрянської та соціальна інфраструктура Соловківської сільських рад, які віднесені до 2 кластеру. Однак у загальному, її кількісні та якісні дані у кілька разів поступаються іншим ОТГ.

Фінансова складова громади є невтішною, оскільки місцеві ради живуть, в основному, за рахунок дотацій, які складають більше 60% їх надходжень. Така ситуація пояснюється дуже низьким рівнем ділової активності. Так, середнє значення показників ділової активності для Великодобрянської громади становить 7,2%, при тому, що у інших громадах він щонайменше у два рази вищий. Як наслідок, всі чотири місцеві ради ввійшли до третього кластеру.

Трохи краща ситуація склалася з кластеруванням по показниках соціальної інфраструктури та ресурсам. Тут 25% ввійшло до другого кластеру та 75% - до третього кластеру. На громаду припадає 4 дошкільні навчальні заклади, 7 шкіл та 5 лікарняних закладів.

Середнянська громада. Найбільш пропорційною частота відповідності місцевих рад критеріям кластерування склалася саме у цій громаді: 1 кластер становить 14,29%, 2 кластер – 25% і 3 кластер – 60,71%. Нажаль, щодо фінансових показників, тут, як і у Великодобрянській ОТГ, всі місцеві ради ввійшли до третього кластеру, але, враховуючи суму фінансових надходжень громади на одну особу, можна констатувати, що Середнянська громада є більш фінансово стійкою, хоча це також, в основному, за рахунок офіційних трансфертів, які складають близько 55% усіх фінансових надходжень.

Слід відзначити, що у даній громаді досить розвинена соціальна інфраструктура та відносно великі запаси ресурсів, оскільки на 1 та 2 кластери даних показників припадає 64,3% місцевих рад. Так, 21% об'єктів соціальної інфраструктури району належить саме Середнянській громаді. Дана ОТГ є другою за величиною в Ужгородському районі, площа якої складає 28% районного показника, а площа лісів - близько 41%.

Середнє значення потрапляння рад громади у той чи інший кластер становить 2,46. У зв'язку з вище наведеним, дану громаду можна поставити на третє місце по спроможності в Ужгородському районі.

Чопська громада. Охоплює 7 місцевих рад, з яких одна повністю міститься у першому кластері, а також по фінансових показниках Соломонівська сільська рада ввійшла до першого кластеру. Інші 82,14% частоти відповідності місцевих рад критеріям кластерування належать третьому кластеру.

Враховуючи те, що у дану громаду входить місто обласного значення і належність саме його до першого кластеру по всіх показникам, можна вважати, що дана громада має більші можливості перспективного розвитку, ніж

Середнянська, у зв'язку з чим слід віднести її на друге місце по спроможності серед всіх ОТГ Ужгородського району.

Розподіл частот відповідності громад критеріям кластерування є невтішним: на 1 кластер припадає 17,86%, на 2 – 0%, а на 3-й – 82,14%.

Найкращий розподіл спостерігається по критерію «фінанси», однак це пов'язано виключно з тим, що на громаду виділяються великі суми офіційних трансфертів, які практично у три рази вищі на одну особу ніж у Великодорянській та Серднянській ОТГ і становлять 1592,2 грн./ос.

Що стосується ділової активності, то землі промисловості тут складають 22% аналогічних площ району. У середньому, на дану громаду припадає 12,4% величин усіх показників ділової активності. Потрібно відзначити, що найвищим показником для громади є землі під гідротехнічними спорудами (38,04%).

За критерієм «ресурси» всі місцеві ради, окрім Чопа, як уже було сказано, також ввійшли до третього кластеру. Площі сільськогосподарських земель складають 13,85% відповідних площ району. Що стосується лісів та лісовкритих площ, то у громаді їх представлено менше 1%.

Соціальна інфраструктура представлена 5 дошкільними навчальними закладами, і по одній школі та лікарняному закладу у кожній місцевій раді. В загальному, це складає 8,7% об'єктів соціальної інфраструктури районного значення.

Підсумок по Ужгородському району. Проведений аналіз вказує на найкраще позиціонування по всіх критеріях Ужгородської ОТГ, яка є найбільшою в районі за кількістю місцевих рад. Найоптимальніший розподіл між кластерами спостерігається по ресурсам та діловій активності, що дає можливість активно соціально-економічно розвиватися громаді. За показниками частоти відповідності громад критеріям кластерування 16,18% віднесені до першого кластеру, 17,65% - до другого кластеру та 66,17% - до третього кластеру.

Приблизно однакову спроможність матимуть Серднянська та Чопська ОТГ, перша з яких характеризується найкращими показниками з соціальної інфраструктури та ділової активності, а друга – наявністю міста обласного значення, яке наближене до кордонів країни.

Суттєво поступається попереднім громадам Великодобрянська, в якій 87,5% місцевих рад по всіх показниках ввійшли до третього кластеру, і тільки 12,5% - до другого. Дана ситуація вказує на те, громада є найменш спроможною в Ужгородському районі і можливості її самостійного розвитку є досить слабкими.

Хустський район

Хустський район згідно перспективного плану формування громад поділений на 4 громади: Хустська (з 14 місцевими радами), Вишківська (з 2 місцевими радами), Горинчівська (з 7 місцевими радами), Драгівська (з 4 місцевими радами). Переважна більшість сільських рад в районі по кожній з цих чотирьох ОТГ за результатами кластерного аналізу віднесена до третього кластеру (слабшого за сукупністю чотирьох комплексних показників) (табл. 2.26 -2.27).

Таблиця 2.26 Розподіл СР Хустського району за кластерами у розрізі критеріїв

	Кількість громад у кластері за відповідним критерієм				
	Соціальна інфраструктура	Ресурси	Фінанси	Ділова активність	Всього
1 кластер	2	2	3	2	9
2 кластер	4	6	12	4	26
3 кластер	21	19	12	21	73

Перший кластер в районі характеризується найменшою кількістю представлених в ньому місцевих рад (9 МР). Разом з тим, у другому та третьому кластері рівномірно представлені громади щодо рівня фінансового забезпечення (по 12 МР), що є більш-менш оптимальним з огляду на нерівномірний розподіл по інших показниках. Розподіл щодо рівня розвитку соціальної інфраструктури та ділової активності є однаковим та найменш оптимальним, оскільки у 3-му кластері представлені 78% громад.

Зріз на рівні району засвідчує практично однаково низький рівень представлення громад у 1-му кластері (лише 2-3 громади у кожному з критеріїв, що складає 10-14% від загальної кількості) (табл.2.26 та 2.27).

Хустська громада. Це найбільша громада за наповнюваністю місцевими радами, що має у своєму складі 1 місцеву раду (Хустська місцева рада), яка по всім 4 групам соціально-економічних показників міститься у 1-му кластері (найбільш спроможному), та 3 ради (Данилівська, Крайниківська, Нанківська сільради) – повністю у 3-му кластері. Інші 71,5% сільрад потрапили по різних групам показників до різних кластерів. В цілому ж, частота відповідності місцевих рад критеріям кластерування у даній громаді щодо 1-го кластеру складає 9%, щодо 2-го – 23%, щодо 3-го – 68%.

Таблиця 2.27 Розподіл СР Хустського району за кластерами та критеріями у розрізі ОТГ

Місцеві ради	№ кластеру
--------------	------------

		соц. інфра	ресурси	фінанси	дл. актив.	середнє	Частота відповідності громад критеріям кластерування, к-сть\%
Хустська громада	Хустська м.р.	1	1	1	1	1	-
	Ізянська с.р.	3	3	2	2	2,5	-
	Кошелівська с.р.	2	3	3	3	2,75	-
	Кривська с.р.	3	3	2	3	2,75	-
	Рокосівська с.р.	3	3	1	2	2,25	-
	Сокирницька с.р.	3	3	2	2	2,5	-
	Стеблівська с.р.	3	3	2	3	2,75	-
	Олександрівська с.р.	3	3	2	3	2,75	-
	Боронявська с.р.	3	3	2	3	2,75	-
	Данилівська с.р.	3	3	3	3	3	-
	Крайниківська с.р.	3	3	3	3	3	-
	Нижньоселищенська с.р.	3	3	2	3	2,75	-
	Копашнівська с.р.	2	3	2	3	2,5	-
	Нанківська с.р.	3	3	3	3	3	-
	Сер. по громаді	2,71	2,86	2,14	2,64	2,59	-
	1 кластер, к-сть\%	1 \ 7%	1 \ 7%	2 \ 14%	1 \ 7%	-	5 \ 9%
2 кластер, к-сть\%	2 \ 14%	0 \ 0%	8 \ 57%	3 \ 21%	-	13 \ 23%	
3 кластер, к-сть\%	11 \ 79%	13 \ 93%	4 \ 29%	10 \ 72%	-	38 \ 68%	
Всього	14 \ 100%	14 \ 100%	14 \ 100%	14 \ 100%	-	52 \ 100%	
Вишківська громада	Вишківська с.р.	1	1	1	1	1	-
	Велятинська с.р.	3	2	2	2	2,25	-
	Сер. по громаді	2	1,5	1,5	1,5	1,63	-
	1 кластер, к-сть\%	1 \ 50%	1 \ 50%	1 \ 50%	1 \ 50%	-	4 \ 50%
	2 кластер, к-сть\%	0 \ 0%	1 \ 50%	1 \ 50%	1 \ 50%	-	3 \ 37,5%
	3 кластер, к-сть\%	1 \ 50%	0 \ 0%	0 \ 0%	0 \ 0%	-	1 \ 12,5%
	Всього	2 \ 100%	2 \ 100%	2 \ 100%	2 \ 100%	-	8 \ 100%

Продовження таблиці 2.27

Горинчівська громада	Горинчівська с.р.	3	3	3	3	3	-
	Березівська с.р.	3	2	3	3	2,75	-
	Нижньобистрівська с.р.	2	2	3	3	2,5	-
	Монастирецька с.р.	3	2	3	3	2,75	-
	Липчанська с.р.	3	3	3	3	3	-
	Липецько-Полянська с.р.	3	2	3	3	2,75	-
	Липовецька с.р.	3	3	3	3	3	-
	Сер. по громаді	2,86	2,43	3	3	2,82	-
	1 кластер, к-сть\%	0 \ 0%	0 \ 0%	0 \ 0%	0 \ 0%	-	0 \ 0%
	2 кластер, к-сть\%	1 \ 14%	4 \ 57%	0 \ 0%	0 \ 0%	-	5 \ 18%
3 кластер, к-сть\%	6 \ 86%	3 \ 43%	7 \ 100%	7 \ 100%	-	23 \ 82%	
Всього	7 \ 100%	7 \ 100%	7 \ 100%	7 \ 100%	-	28 \ 100%	
Драгівська	Драгівська с.р.	2	3	2	3	2,5	-
	Вільшанівська с.р.	3	2	3	3	2,75	-
	Золотарівська с.р.	3	3	2	3	2,75	-
	Забрідська с.р.	3	3	2	3	2,75	-

Сер. по громаді	2,75	2,75	2,25	3	2,69	-
1 кластер, к-сть\%	0\ 0%	0\ 0%	0\ 0%	0\ 0%	-	0\ 0%
2 кластер, к-сть\%	1 \ 25%	1 \ 25%	3 \ 75%	0\ 100%	-	5 \ 31%
3 кластер, к-сть\%	3 \ 75%	3 \ 75%	1 \ 25%	4 \ 100%	-	11 \ 69%
Всього	4\ 100%	4 \ 100%	4\ 100%	4\ 100%	-	16 \ 100%

Згідно таблиці, найбільш оптимальний розподіл рад у категорії фінансів, потім діловій активності, соціальній інфраструктурі і, нарешті, ресурсах. 1-й кластер громади у розрізі соціальної інфраструктури характеризується наявністю 25 об'єктів дитячих дошкільних навчальних закладів, шкіл, професійно-технічних і лікарняних закладів. При цьому, професійно-технічні навчальні заклади має тільки районний центр (2 одиниці) – м. Хуст, у всіх інших сільрадах вони відсутні. Сільради 2-го кластеру нараховують від 6 до 9 соціальних об'єктів, а 3-го – від 3 до 6, що у 1,5-2 рази менше.

Можна зазначити, що ситуація з розподілом рад у Хустському районі найкраща у категорії фінансів – 71% рад знаходяться у 1-2-му кластерах. 1-й кластер, що включає Хустську та Рокосівську ради, має найбільші значення по району, адже фінансові потоки міста, зрозуміло, масштабно перекриватимуть такі у сільській місцевості. Так, податкові надходження від загальнодержавних податків і зборів тут складають понад 91% усіх районних надходжень, податкові надходження від місцевих податків і зборів – понад 61%, неподаткові надходження – 84%, доходи від операцій з капіталом – 82%, офіційні трансферти – понад 75%. На порядок менші фінансові потоки сільрад 2-го кластера з максимальним порогом 2,7% для податкових надходжень від місцевих податків і зборів. Для сільрад 3-го кластеру даної громади це порогове значення складає 1,5%, для інших фінансових показників – є меншим у понад 2 рази і не перевищує 0,7%.

Ресурсна складова Хустської громади представлена 1-м (1 місцева рада) і 3-м (всі інші 13 сільрад) кластерами. Майже у всіх радах (за виключенням трьох) переважають сільськогосподарські землі, а у Рокосівській, Кривській та Копашнівській сільрадах – ліси та лісовкриті площі. Якщо площа сільськогосподарських земель, лісів та внутрішніх вод для 1-го кластеру складає відповідно 7,4%, 4,7% і 14,4% від аналогічних площ по району, то для окремих сільрад 3-го кластеру ці показники складатимуть не більше 4,7%, 3% і 6,5%.

Найвищі показники ділової активності у 1-му кластері Хустської громади серед усього району пов'язані з належністю до нього саме міської ради. Так, 100% показників ділової активності є найвищими у громаді, а 63% показників – у районі: капітальні видатки з бюджету (85,5% від загальнорайонного значення), кількість юридичних (60,6%) і фізичних (50%) осіб-підприємців, кількість населення (28%), землі промисловості (36%), комерційного використання (55%),

кемпінгів і будинків для відпочинку (42%), землі під гідротехнічними спорудами (33%), під технічною інфраструктурою (30%), під дорогами (11%), землі рекреаційного призначення (40%), кількість власників землі та землекористувачів (17%). При цьому, питома вага підприємців в середньому у 2 рази перевищує питому вагу населення ради. Серед трьох громад 2-го кластеру вирізняється Рокосівська, яка по землям промисловості та під відкритими розробками і кар'єрами має дуже високі значення – відповідно 32,5% і 67,4% від районних площ, а по останньому показнику дана сільрада є районним лідером і переважає найближчу раду принаймні у 10 разів. Землі рекреаційного призначення сільрад даного кластеру складають до 5,5%, комерційного використання – до 8%, а землі кемпінгів та будинків для відпочинку – до 9,4%. Площа ріллі та кількість сільгосптехніки у цих сільрадах складають в межах відповідно до 6,4% та 7,5% від загальних показників району. Значення всіх інших показників не перевищує 5%. «Найкращі» сільради 3-го кластеру по показникам площі ріллі, багаторічних насаджень та сіножатей перевищують «найкращі» сільради 2-го кластеру, а по першим двом показникам – навіть міськраду 1-го кластеру громади. Землі під гідротехнічними спорудами по окремим сільрадам займають до 12% таких земель у районі. Крім Боронявської сільради, що має 11,2% земель рекреаційного призначення та 7% земель кемпінгів та будинків для відпочинку, інші ради 3-го кластеру таких площ не мають взагалі. Землі промисловості наявні у двох сільрадах – Боронявській і Стеблівській, але вони не перевищують 1,6% від значення по району. Кошелівська сільрада 3-го кластеру має 12,4% кількості одиниць сільгосптехніки, що складає найвище значення по громаді. Інші показники ділової активності не перевищують 4-5%.

Вишківська громада. Вишківська громада за кількістю сільрад найменша (2 одиниці), проте за своєю загальною спроможністю займає чи не найвище положення в області, оскільки 1 сільрада (Вишківська) повністю потрапила до 1-го кластеру (найбільш спроможного), а друга (Велятинська) – за виключенням однієї групи показників – до 2-го кластеру.

Отже, частота відповідності місцевих рад критеріям кластерування у даній громаді щодо 1-го кластеру складає 50%, щодо 2-го – 37,5%, щодо 3-го – 12,5%. Тобто, можна відзначити, що рівень найвищої спроможності даної громади сягає 50%. Найкраща ситуація у сфері ресурсів, фінансів та ділової активності, де до 1-го і 2-го кластерів потрапили по 50% громад, по соціальній інфраструктурі аналогічний розподіл відбувся між 1-м і 3-м кластерами. Якщо для 1-го кластеру по показникам соціальної інфраструктури характерна наявність 14 таких об'єктів, то для 3-го – тільки трьох.

Загальна площа земель, в тому числі сільськогосподарських, лісових та водних ресурсів сільради 1-го кластеру є найбільшою у районі, а саме їх частка

складає відповідно: 12,5%, 14,3%, 11,2%, 16,9%. Причому, не дивлячись на найменший відсоток лісів порівняно з іншими загальнорайонними ресурсними показниками, саме ліси та інші лісовкриті площі мають найбільше абсолютне значення в межах даної сільради. Слід додати, що сукупна площа ресурсів Вишківської сільради на порядок більша за площі інших сільрад, тобто територіально вона є суттєво більшою. Усі ресурсні показники сільради 2-го кластеру Вишківської громади знаходяться приблизно в межах 5% від аналогічних загальнорайонних значень.

Загальні доходи місцевого бюджету для 1-го кластеру складають 2,5% від доходів району загалом. При цьому, вони у 2,5 рази перевищують загальні доходи місцевого бюджету сільради 2-го кластеру. Податкові надходження від місцевих податків і зборів на порядок перевищують аналогічний показник у сільраді 2-го кластеру. Вони відповідно складають 8,5% та 2,2% від загальнорайонного показника. Неподаткові надходження для 1-го та 2-го кластерів Вишківської громади дорівнюють 6,2% та 1,8%, доходи від операцій з капіталом – відповідно 4,7% та 0,3%, офіційні трансферти – 2% та 1% від аналогічних показників по району. Характерним є те, що тільки у Вишківській громаді усі сільради забезпечують надходження від туристичного збору, що в сукупності складає 71% від даних надходжень району.

У площині ділової активності Вишківська громада також займає найвище місце. Так, маючи 7,3% населення, у Вишківській сільраді (1-й кластер) нараховується 7,4% юридичних та 8,4% фізичних осіб-підприємців від загального рівня показників району. За рядом показників Вишківський 1-й кластер випереджає усі місцеві ради району, а саме: сільгоспугіддя, рілля, сіножаті, багаторічні насадження – відповідно 14%, 15%, 11% і 28% (що пояснюється максимальною площею території даної сільради). Також досить високі значення мають землі промисловості (14% районної площі), комерційного використання (17,5%), кемпінгів і будинків для відпочинку (31%), під гідротехнічними спорудами (26%), рекреаційного призначення (35%), під технічної інфраструктурою (51%). Землі оздоровчого призначення у Хустському районі містяться тільки у Вишківській громаді, розподіляючись між її 1-м і 2-м кластерами відповідно на 87% і 13%. Сільрада 2-го кластеру даної громади також характеризується досить високою діловою активністю населення: на 4% загальнорайонної кількості населення припадає 2,7% юридичних та 3,3% фізичних осіб-підприємців. Тут найвища серед місцевих рад в області кількість сільгосптехніки (15%). Велятинська сільрада також відноситься до третини сільрад району, що мають землі кемпінгів і будинків для відпочинку та землі рекреаційного призначення.

Горінчівська громада. Дана громада нараховує 7 сільрад, 43% з яких повністю потрапили до 3-го кластеру. Інші 57% мають 1-2 позиції аналізованих груп показників у 2-му кластері. 1-й кластер у цій громаді не представлений.

По категоріях «фінансів» та «ділової активності» усі ради відносяться до 3-го кластеру, по «соціальной інфраструктурі» - 86% рад. Тобто, аж у 82% випадків сільради громади відповідають 3-му кластеру, що робить частоту відповідності критеріям кластерування у цій громаді вкрай неоптимальною.

Соціальна інфраструктура 2-го кластеру Горінчівської громади (а це Нижньобистрівська сільрада) характеризується 7 об'єктами (дитячі дошкільні заклади, школи, лікарняні заклади), 3-го кластеру – від 2 до 5.

Ресурсна складова є найбільш оптимальною у громаді з точки зору кластерування, де більшість сільрад відноситься до 2-го кластеру. Його кількісна характеристика за загальною площею земель, в т.ч. сільськогосподарських земель, лісів та внутрішніх вод відповідно складає в межах 5-8%, 3-3,6%, 6,5-12% та 0,4-3% від загальнорайонних значень. Відповідні показники сільрад 3-го кластеру знаходяться в межах 1,8-3,4%, 1,8-3,7%, 1,9-3,2% та 0,4-3,1%. Тобто, площі внутрішніх вод у двох кластерах є однозначно порівнянними. Слід зазначити, що у всіх сільрадах, за винятком Горінчівської, площа лісових ресурсів переважає над сільськогосподарськими землями.

Щодо фінансового складника, то у Горінчівській громаді найбільші податкові надходження від загальнодержавних і місцевих податків і зборів та від доходів від операцій з капіталом спостерігаються у Липчанській сільраді і складають відповідно 0,3%, 2,9% і 1,3% загальнорайонних значень. Найбільше ж значення неподаткових надходжень та офіційних трансфертів у громаді є меншим 0,9%. Тобто, загалом, фінансові потоки громади є невисокими і «млявими».

Серед показників ділової активності можна виділити землі під технічною інфраструктурою (52,4% від районного значення) і землі під дорогами (11,7%). Це максимальне значення відповідних показників серед усіх місцевих рад Хустського району. Землі під відкритими розробками сягають до 9,8%, кількість сільгосптехніки – 5,7%. Всі інші показники ділової активності не перевищують 4,8%. Землі оздоровчого призначення відсутні у 100% рад, землі рекреаційного призначення та під гідротехнічними спорудами – у 57% рад, землі кемпінгів та будинків для відпочинку та землі промисловості – у 71%.

Драгівська громада. Драгівська громада складається з 4-х сільрад, жодна з яких також не ввійшла до 1-го кластеру. По діловій активності таких немає і у 2-му кластері. У 69% випадків сільради громади потрапляли до 3-го кластеру, у 31% випадків – до 2-го.

Найбільш оптимальною категорією розподілу виявилися фінанси, де тільки 1 громада міститься у 3-му кластері, а всі решта – у 2-му. Так, податкові надходження від загальнодержавних та місцевих податків і зборів для сільрад 2-го кластеру складають відповідно до 1,3% і 1,8% від загальнорайонних показників. Офіційні трансферти знаходяться в межах 1-1,5%, доходи від операцій з капіталом – до 1,4%, неподаткові надходження – до 0,5%. Максимальне фінансове значення для 3-го кластеру присутнє для податкових надходжень від місцевих податків і зборів та офіційних трансфертів на рівні 0,2%, інші показники – суттєво менші. Доходи від операцій з капіталом відсутні.

Об'єкти соціальної інфраструктури нараховують 5 одиниць (дитячі дошкільні навчальні заклади, школи, лікарняні заклади) для 2-го кластеру Драгівської громади і 2-4 одиниці – для сільрад 3-го кластеру.

Сільрада 2-го кластеру характеризується 6% загальнорайонної площі. Сільськогосподарські землі займають 1,4%, проте ліси та внутрішні води – відповідно 10% і 8,8%. Отож, 86% території сільради займають ліси, які перевищують площу сільськогосподарських земель у 10 разів. Площа сільрад 3-го кластеру складає 2,4-3,4% районної території, сільськогосподарські землі займають 2,2-4,4%, ліси – 1,1-4,8%, внутрішні води – 0,5-3,2%. Тут представлені як сільради з переважаючою площею лісів, так і ті, де більше сільськогосподарських земель.

Ділова активність Драгівської громади характеризується низькими капітальними видатками з бюджету – до 0,7% від загальнорайонних видатків. Громада має фізичних і юридичних осіб в межах 3%, кількість населення сягає до 4% районного значення. Землі оздоровчого і рекреаційного призначення відсутні у 100% сільрад, землі промисловості, під відкритими розробками і кар'єрами, землі кемпінгів і будинків для відпочинку – у 75% сільрад. Досить високе значення мають площі багаторічних насаджень – до 10,6% районного значення, сіножатей – до 6,9%. Кількість власників земель знаходиться в межах 0,4-6,1%, землі під дорогами займають 1-5%, сільгоспугіддя – 1,5-4,7%. Всі інші показники ділової активності не перевищують 4% бар'єру.

Висновок по Хустському району. Враховуючи результати кластерування, частоту відповідності громад критеріям кластерування, оптимальність розподілу між кластерами всередині громади та соціально-економічні показники розвитку сільрад, можна зазначити, що найбільш ефективною є Вільшанівська громада: по кількості сільрад вона найменша (2), проте по аналізованим показникам практично у всіх випадках (крім 1 – соціальна інфраструктура у Велятинській сільраді) знаходиться у 1-2-му кластерах.

На 2-му місці за поточною ефективністю функціонування знаходиться Хустська громада. Це обумовлено перебуванням у 1-му кластері за вибраними

критеріями тільки Хустської міської ради і фінансової складової у Рокосівській сільраді. Разом з тим, ця громада кількісно є досить великою (14 суб'єктів), має потужний районний центр з його потенціалом (м. Хуст), а найбільшою оптимальністю серед обраних критеріїв характеризується фінансова складова: 71% місцевих рад потрапили до 1-2-го кластерів. Все це дає змогу припускати, що спроможність Хустської громади перспективно є потенційно вищою за спроможність Вишківської громади.

На третьому місці за спроможністю перебуває Драгівська громада, яка характеризується повною відсутністю 1-го кластеру, а у сфері ділової активності – ще й 2-го. Це вкрай негативно вплинуло на її спроможність, проте 75% сільрад потрапили до 2-го кластеру за фінансовим забезпеченням, і це є найкращим результатом серед аналізованих критеріїв по громаді. Соціальна інфраструктура і ресурси у 2-му кластері присутні лише у 1 сільради з чотирьох.

Четверте місце щодо спроможності посідає Горинчівська громада, яка також по жодній позиції не потрапила до 1-го кластеру. Проте тут також відсутній 2-й кластер у сфері фінансів та ділової активності, які найбільше серед інших критеріїв здатні позитивно вплинути на спроможність громади. А краще тільки ресурсне забезпечення даної громади порівняно з Хустською та Драгівською не здатне суттєво покращити її спроможність відносно останніх.

2.3 Аналіз результатів кластерування потенційних ОТГ в розрізі Закарпатської області

У Закарпатській області, згідно проекту перспективного плану формування територій громад Закарпатської області, виділяється п'ятдесят одна об'єднана територіальна громада (ОТГ). Переважна більшість ОТГ Закарпаття, а саме 80,39%, за результатами кластерного аналізу попадають до четвертого або п'ятого кластеру (слабших за сукупністю чотирьох комплексних показників) (табл. 2.28 і 2.29).

Аналізуючи таблицю 2.28, можна побачити, що найкращий розподіл об'єднаних територіальних громад у розрізі кластерів в області відбувся по показникам ресурсної складової. Так, до першого кластеру віднесено 9,8% ОТГ, до другого – 3,92%, третього – 37,25%, четвертого та п'ятого – 49%. Нажаль, зовсім невтішна ситуація склалася з фінансовими показниками, де до перших чотирьох кластерів ввійшли тільки по одній громаді, а до п'ятого – 47 ОТГ, тобто 92,16%.

Таблиця 2.28 Розподіл громад Закарпатської області за кластерами у розрізі критеріїв

	Кількість громад у кластері за відповідним критерієм				
	Соціальна інфраструктура	Ресурси	Фінанси	Ділова активність	Всього
1 кластер	1	5	1	1	8
2 кластер	1	2	1	1	5
3 кластер	5	19	1	2	27
4 кластер	17	10	1	13	41
5 кластер	27	15	47	34	123

Дана ситуація вказує на те, що багато громад, маючи досить хорошу ресурсну базу, невміло її використовуює. Тим самим, не розвиває ділову активність ОТГ, її інфраструктуру, що веде до недоотримання потенційних доходів.

За результатами кластерного аналізу найбільш перспективними в контексті економічного розвитку є Ужгородська та Мукачівська ОТГ – по всім критеріям ці ОТГ Закарпаття потрапили до першого або другого кластеру (табл. 2.29). Крім того, є п'ять ОТГ, які, в розрізі критерію ресурси, потрапили до першого кластеру. Це Свалявська, Ясінянська, Великобичківська, Богданська та Усть-Чорнянська ОТГ, але результати кластерного аналізу по іншим трьом критеріям відносять їх, переважно, до п'ятого кластеру. Таким чином, ці ОТГ не можуть бути флагманами економічного розвитку, виходячи тільки з ресурсної бази.

До групи ОТГ, що мають хороші перспективи економічного розвитку, за результатами кластерного аналізу відносяться ті ОТГ Закарпаття, які потрапили по більшості критеріїв до третього кластеру. Серед таких Хустська та Березівська ОТГ. З огляду на розвиток соціальної інфраструктури, хороші перспективи мають також Іршавська та Свалявська ОТГ, але результати кластерування по іншим критеріям не дають можливості віднести їх до вищезазначених ОТГ (табл. 2.29).

Таблиця 2.29 Розподіл ОТГ Закарпатської області за кластерами та критеріями

	громада	соц.інфр-ра	ресурси	фінанси	діл.активність	заг. по обл.
Воловецький р-н	Воловецька	5	3	5	5	5
	Жденіївська	5	3	5	5	5
	Нижньоворотівська	4	5	5	5	5
Середній підсумок по Воловецькому р-ну		4,6	3,6	5	5	5
	3 кластер	0	2/66,6%	0	0	0
	4 кластер	1/33,3%	0	0	0	0
	5 кластер	2/66,6%	1/33,3%	3/100%	3/100%	3/100%
Іршавський р-н	Іршавська	3	3	5	4	4
	Довжанська	5	3	5	5	5
	Білківська	4	5	5	5	4
	Зарічанська	4	5	5	4	4
Середній підсумок по Іршавському р-ну		4	4	5	4,5	4,25
	3 кластер	1/25%	2/50%	0	0	0

	4 кластер	2/50%		0	2/50%	3/75%
	5 кластер	1/25%	2/50%	4/100%	2/50%	1/25%
Міжгірський р-н	Міжгірська	4	3	5	5	5
	Синевирська	5	3	5	5	5
	Колочавська	5	5	5	5	5
	Майданська	5	3	5	5	5
	Пилипецька	5	5	5	5	5
Середній підсумок по Міжгірському р-ну		4,75	3,5	5	5	5
	3 кластер	0	3/60%	0	0	0
	4 кластер	1/20%		0	0	0
	5 кластер	4/80%	2/40%	5/100%	5/100%	5/100%
Берегівський р-н	Берегівська	3	4	4	3	3
	Батівська	4	4	5	4	4
	Великоберезька	5	5	5	4	4
Середній підсумок по Берегівському р-ну		4,0	4,3	4,7	3,7	3,7
	3 кластер	1/33,33%	0	0	1/33,33%	1/33,33%
	4 кластер	1/33,33%	2/66,66%	1/33,33%	2/66,66%	2/66,66%
	5 кластер	1/33,33%	1/33,33%	2/66,66%	0	0
Виноградівський р-н	Виноградівська	4	4	5	4	4
	Пейтерфолвівська	4	4	5	4	4
	Вилоцька	5	5	5	4	4
	Королівська	5	5	5	4	4
Середній підсумок по Виноградівському р-ну		4,5	4,5	5	4	4
	4 кластер	2/50%	2/50%	0	4/100%	4/100%
	5 кластер	2/50%	2/50%	4/100%	0	0

Продовження таблиці 2.29

Великоберезнянський р-н	Великоберезнянська	4	3	5	5	5
	Волосянківська	5	3	5	5	5
	Костринська	4	3	5	5	5
Середній підсумок по Великоберезнянському р-ну		4,3	3,0	5,0	5,0	5,0
	3 кластер	0	3/100%	0	0	0
	4 кластер	2/66,66%	0	0	0	0
	5 кластер	1/33,33%	0	3/100%	3/100%	3/100%
Ужгородський район	Ужгородська	2	2	1	1	1
	Великодобранська	5	5	5	4	4
	Середнянська	4	4	5	4	4
	Чопська	5	5	5	4	4
Середній підсумок по Ужгородському р-ну		4	4	4	3,25	3,25
	1 кластер	0	0	1/25%	1/25%	1/25%
	2 кластер	1/25%	1/25%	0	0	0
	3 кластер	0	0	0	0	0
	4 кластер	1/25%	1/25%	0	3/75%	3/75%
	5 кластер	2/50%	2/50%	3/75%	0	0
Тячівський район	Тячівська	4	5	5	5	4
	Буштинська	5	5	5	5	4
	Дубівська	5	3	5	5	5
	Нересницька	4	3	5	5	5
	Тересвятнська	5	5	5	5	4
	Солотвинська	4	5	5	5	5
	Усть-Чорнянська	5	1	5	5	5
	Углянська	5	3	5	5	5
Середній підсумок по Тячівському р-ну		4,6	3,9	5,0	5,0	4,6
	1 кластер	0	1/12,5%	0	0	0
	2 кластер	0	0	0	0	0
	3 кластер	0	3/37,5%	0	0	0
	4 кластер	3/37,5%	4/50%	0	0	3/37,5%
	5 кластер	5/62,5%	0	8/100%	8/100%	5/62,5%

Рахівський район	Рахівська	5	3	5	5	5
	Богданська	5	1	5	5	5
	Великобичківська	4	1	5	5	5
	Ясінянська	5	1	5	5	5
Середній підсумок по Рахівському р-ну		4,75	1,5	5	5	5
	1 кластер	0	3/75%	0	0	0
	3 кластер	1/25%	1/25%	0	0	0
	5 кластер	3/75%	0	4/100%	4/100%	4/100%
Хустський район	Хуська	3	4	3	3	3
	Вишківська	5	5	5	5	4
	Горінчівська	4	3	5	5	5
	Драгівська	5	5	5	5	5
Середній підсумок по Хустському р-ну		4,0	4,0	4,3	4,3	4,0
	3 кластер	1/25%	1/25%	1/25%	1/25%	1/25%
	4 кластер	1/25%	1/25%	0	0	1/25%
	5 кластер	2/50%	2/50%	3/75%	3/75%	2/75%
Перечинський район	Перечинська	4	3	5	5	5
	Порошківська	5	3	5	5	5
	Тур"яРеметівська	5	3	5	5	5
Середній підсумок по Перечинському р-ну		4,7	3,0	5,0	5,0	5,0
	3 кластер	0	3/100%	0	0	0
	4 кластер	1/25%	0	0	0	0
	5 кластер	2/75%	0	3/100%	3/100%	3/100%

Продовження таблиці 2.29

Свалявський район	Свалявська	3	1	5	5	5
	Полянська	5	3	5	5	5
Середній підсумок по Свалявському р-ну		4	2	5	5	5
	1 кластер	0	1/50%	0	0	0
	2 кластер	0	0	0	0	0
	3 кластер	1/50%	1/50%	0	0	0
	4 кластер	1/50%	0	0	0	0
	5 кластер	0	0	2/100%	2/100%	2/100%
Мукачівський район	Мукачівська	1	2	2	2	2
	Великолучківська	5	5	5	4	4
	Ракошинська	4	5	5	4	4
	Чинадівська	4	5	5	5	4
Середній підсумок по Мукачівському р-ну		3,5	4,25	4,25	3,75	3,5
	1 кластер	1/25%	0	0	0	0
	2 кластер	0	1/25%	1/25%	1/25%	1/25%
	4 кластер	2/50%	0	0	2/50%	3/75%
	5 кластер	1/25%	3/75%	3/75%	1/25%	0
Середній підсумок по області		4,4	3,6	4,8	4,5	4,4
1 кластер, од\%		1/1,96%	5/9,8%	1/1,96%	1/1,96%	1/1,96%
2 кластер, од\%		1/1,96%	2/3,92%	1/1,96%	1/1,96%	1/1,96%
3 кластер, од\%		5/9,8%	19/37,25	1/1,96%	2/3,92%	2/3,92%
4 кластер		17/33,34%	10/19,62	1/1,96%	13/25,55%	19/37,25%
5 кластер		27/52,94	15/29,41	47/92,15%	34/66,66%	28/54,9%
Всього		51/100%	51/100%	51/100%	51/100%	51/100%

Висновки. У Закарпатській області, згідно останнього варіанту проекту перспективного плану формування територій громад Закарпатської області Закарпатської обласної ради, п'ятдесят одна об'єднана територіальна громада(ОТГ). Переважна більшість ОТГ Закарпаття, а саме 92%, за

результатами кластерного аналізу віднесена до четвертого або п'ятого кластеру (слабших за сукупністю чотирьох комплексних показників).

Найбільш перспективними в контексті економічного розвитку є Ужгородська та Мукачівська ОТГ – по всім критеріям ці ОТГ Закарпаття потрапили до першого або другого кластеру. Мають хороші перспективи економічного розвитку за результатами кластерного аналізу Хустська та Берегівська ОТГ. З огляду на розвиток соціальної інфраструктури, хороші перспективи мають також Іршавська та Свалявська ОТГ, але результати кластерування по іншим критеріям не дають можливості віднести їх до вищезазначених ОТГ.

2.4 Аналіз фінансового забезпечення територіальних громад Закарпатської області

Процеси утворення та розбудови спроможних об'єднаних територіальних громад (ОТГ) в Україні наштовхуються на диспропорції міжрегіонального розподілу фінансових ресурсів, високий рівень залежності місцевих бюджетів від трансфертів і пов'язану з цим необхідність зростання фінансової автономії місцевих органів влади, яка декларується в контексті децентралізаційних процесів у країні.

Ряд авторів, проаналізувавши стан міжбюджетного регулювання за період 2007-2014рр, дійшли висновку про незбалансованість місцевих бюджетів, відсутність дієвих способів стимулювання органів місцевого самоврядування до збільшення власної дохідної бази, неузгодженість нормативно-правового забезпечення планування, розподілу та контролю за розподілом міжбюджетних трансфертів. Також дослідники вказують на існування нерівномірності формування доходів між регіонами України, яка, в основному, еквівалентна рівню їх промислового виробництва [118, 119, 120, 121]. Зростання частки міжбюджетних трансфертів у структурі місцевих бюджетів, яке спостерігалось у період 2010-2015рр., засвідчило посилення бюджетної централізації, що, в свою чергу, призводить до незацікавленості органів місцевого самоврядування в пошуку додаткових джерел доходів бюджетів, зниження ефективності використання трансфертних коштів, до низької результативності всієї системи міжбюджетних відносин [119, с.31].

Попри незгасаючий інтерес до окреслених проблем, на нашу думку, потребують публічного розголосу, висвітлення та обговорення прикладні їх аспекти в різних регіонах України, оскільки для них притаманні свої специфічні особливості, «перекоси» та розшарування, для усунення яких слід застосовувати різні інструменти та розбудовувати свої механізми. Зазначене повною мірою можна віднести і до Закарпатської області, яка є «хронічно» дотаційною, у зв'язку з чим існує нагальна потреба у вирішенні, або, принаймні, пом'якшенні гостроти проблем фінансового забезпечення її місцевих рад і об'єднаних територіальних громад, створення та утвердження яких триває. З урахуванням зазначеного, актуальним є виявлення диспропорцій мезорівня у забезпеченні основними видами фінансових ресурсів місцевих громад Закарпатської області в контексті проведення бюджетно-фінансової децентралізації та формування спроможних об'єднаних територіальних громад.

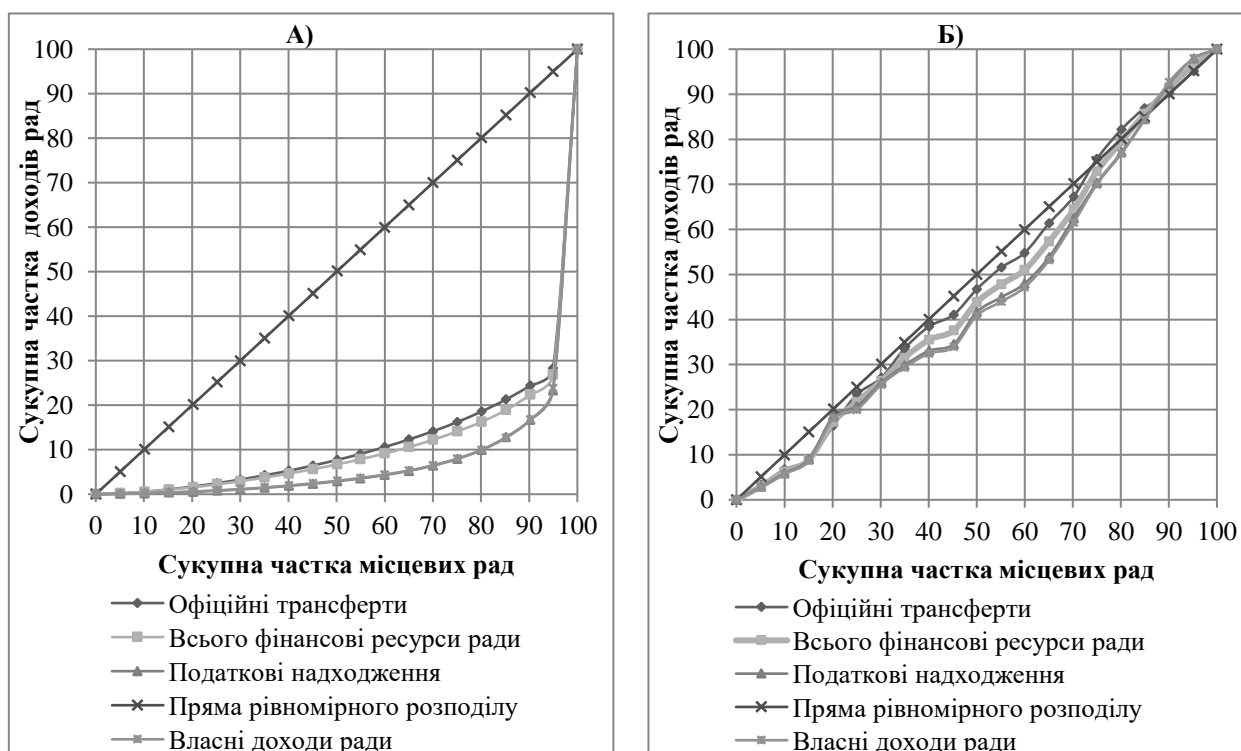
Структура доходів місцевих бюджетів базового рівня Закарпатської області до проведення децентралізаційних заходів характеризувалась наступним чином. У 2015 році у середньому частка доходів бюджетів місцевих рад, що припадала на податкові надходження, складала 42,33%, (з них, на загальнодержавні податки - 29,25%, на місцеві податки - 13,07%), на доходи від операцій з капіталом –1,99%, на неподаткові надходження – 2,28 %, на офіційні трансферти – 53,40%. Суттєвими були відмінності у цій структурі між районами та місцевими радами. Зокрема, для неподаткових надходжень, які загалом не являються суттєвим джерелом формування доходів, коливання у структурі бюджетів різних місцевих рад складало від 50,22% (Великолазівська сільрада Ужгородського району) до 0,00006% (Боржавська сільрада Берегівського району), при цьому в 309-ти радах (91,69%) на ці надходження припадало менше 5%. Доходи від операцій з капіталом коливаються дещо менше: від 28,73% (Запсонська сільрада Берегівського району) до 0% (у 181 сільраді), 302 ради (89,61%) отримали таких доходів менше 5%. Проте, найбільші коливання спостерігаються у розрізі податкових надходжень й офіційних трансфертів. Так, податкові надходження складали від 95,00% доходів бюджету (при частці офіційних трансфертів 3,96% у Сюртівській сільраді Ужгородського району) до 2,21% (при частці офіційних трансфертів 97,19% у Галаборській сільраді Берегівського району) [122].

Це накладає свій негативний відбиток на рівень самостійності та спроможності громади вирішувати питання місцевого значення без використання коштів Державного бюджету. Для більш чіткого виявлення рівня диференціації доходів місцевих бюджетів між радами (чи ОТГ)

авторами побудовано графіки функцій їх розподілу, які ілюструють частку сукупних бюджетних надходжень, що отримує певна частка місцевих рад (аналогічно кривій Лоренца для дослідження нерівності доходів населення).

Теоретично абсолютно рівний розподіл доходів представлений на графіках діагоналлю одиничного квадрата, або прямою рівномірного розподілу. У будь-якій її точці певний процент місцевих рад (наприклад, 20%), отримують аналогічний процент доходу (також 20%). Решта ліній, що побудовані для різних видів доходів, на графіках демонструють відхилення від абсолютної рівності в розподілі доходів (рис.2.2). На рис. 2.2А відображено розподіл доходів для всіх місцевих рад Закарпатської області за результатами 2015 р.

За даними рис.2.2А, найбільш нерівномірний розподіл між радами спостерігається для податкових надходжень і власних доходів рад (які формуються в основному саме за рахунком податків). Дещо менший, проте все одно дуже суттєвий ступінь нерівності притаманний для офіційних трансфертів і всіх фінансових ресурсів ради (які, в силу дотаційності регіону, тісно пов'язані з трансфертами). Так, 95% місцевих рад заробляють близько 23% податків, 24% власних доходів, отримують близько 28% офіційних трансфертів.

Рис.2.2. Розподіл місцевих рад Закарпатської області залежно від обсягу доходів бюджетів та їх складових, %

А) всі місцеві ради області Б) без урахування міст обласного значення*

* Джерело: побудовано авторами на основі даних Департаменту фінансів Закарпатської ОДА

Відповідно на 5% рад припадає 77% податкових, 76% власних надходжень, 72% трансфертів і 73% всіх надходжень місцевих бюджетів. Ці 5% рад в кількісному вираженні становлять 17 одиниць. Із них, лівова частка припадає на 5 міських радз центрами в містах обласного підпорядкування (Ужгородська, Чопська, Брегівська, Мукачівська, Хустська ради), в яких акумулюється від 62,6% до 66,5% визначених видів доходів місцевих бюджетів.

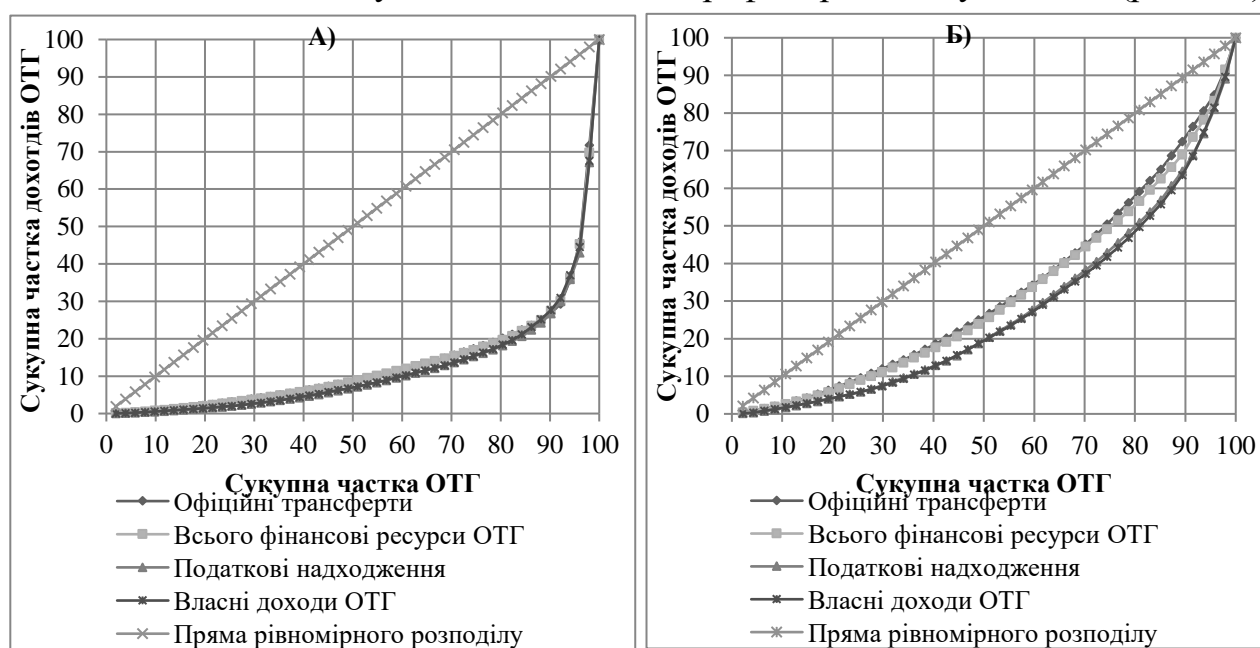
Відповідно, на рис.2.2Б відображені частки доходів місцевих рад без врахування вказаних 5-ти рад. Між цими місцевими радами існує майже еталонний, рівномірний розподіл різних видів надходжень до бюджетів. Особливо яскраво це виражено в інтервалах до 40% і вище 70% рад (горизонтальна вісь графіка на рис.2.2Б). Однак, значним є відрив цих міст від міст обласного значення, особливий статус яких виводив їх на кращі позиції порівняно з іншими населеними пунктами. Водночас, такі міста і так є більш фінансово спроможними. Саме прирівнювання повноважень та порядку формування бюджетів об'єднаних територіальних громад до міст обласного значення і районів стало одним із «пряників» і стимулів пропонованої урядом реформи децентралізації.

Суть децентралізаційної реформи проявляється у багатьох компонентах, базовими з яких є: адміністративно-територіальна реформа із утворенням добровільно об'єднаних територіальних громад; фіскально-бюджетна децентралізація. Остання передбачає зміни у формуванні доходів бюджету саме для ОТГ, збільшення їх власних надходжень від податків, зборів та інших платежів, у механізмі міжбюджетних трансфертів.

Наразі, в Закарпатській області утворилося лише дві ОТГ, аналіз доходів яких відображає збільшення обсягу міжбюджетних трансфертів. Так, згідно даних про виконання місцевих бюджетів області [122], власні доходи цих двох ОТГ після об'єднання зросли в 3,3 рази (до 31,8 млн грн. у I півріччі 2016 року з 9,5 млн грн. у I півріччі 2015 року, коли діяло 6 окремих сільрад). Фактично, таке зростання було забезпечене додатковими ресурсами за рахунок податкових надходжень. В урядовому Моніторингу місцевих бюджетів ОТГ [123] сказано, що у I півріччі 2016 року доходи загального фонду місцевих бюджетів ОТГ Закарпатської області зросли у 8 разів - до 78 млн.грн. порівняно з I півріччям 2015 року, коли вони ще не були об'єднані. Однак розробниками цих матеріалів при аналізі за 2015 рік взяті дані власних доходів (9,5 млн. грн.) без врахування офіційних трансфертів, а за 2016 рік уже зазначена сума 78 млн. грн., яка включає 45,8 млн. грн. міжбюджетних трансфертів [123] до ОТГ, що, на нашу думку, є не коректним і не відображає реальних масштабів зростання. Адже, за офіційною інформацією про виконання місцевих бюджетів, у 2015 році шість місцевих рад, які в подальшому сформували 2 ОТГ, отримали 17,1 млн. грн. офіційних

трансфертів (з них, у загальний фонд – 9,5 млн. грн). Тобто, за I півріччя функціонування цих ОТГ у 2016 році їм у вигляді трансфертів було виділено у 2,7 рази більше коштів, ніж за весь 2015 рік. Показник співвідношення трансфертів і доходів загального фонду зріс з 0,31 у 2015 році до 0,59 за I півріччя 2016 року, що засвідчує зростання дотаційності місцевих бюджетів.

Достеменно не відомо, які зміни відбудуться у податковій площині після завершення процесу децентралізації і які саме зміни у систему міжбюджетних трансфертів вноситиме в нього центральна влада. В межах даного дослідження для розгляду змін у диференціації доходів громад авторами взято за основу Проект перспективного плану формування територіальних громад Закарпатської області, розроблений Закарпатською обласною радою [124], у відповідності з яким всі місцеві ради області згруповано у 51 ОТГ. Для розрахунків використано дані 2015 року. Графічне представлення передбачає незмінність інших рівних умов розподілу бюджетних ресурсів, однак воно має на меті продемонструвати, чи вирівняє ситуацію запропоноване Проектом об'єднання громад і чи вирішить це проблеми нерівномірного розподілу фінансових ресурсів між ними. Для запланованих ОТГ побудовано аналогічні графіки розподілу доходів (рис. 2.3).

Рис. 2.3 Розподіл перспективних ОТГ Закарпатської області залежно від обсягу доходів бюджетів та їх складових, %

А) всі перспективні ОТГ області

Б) без урахування 4-х ОТГ навколо міст обласного значення*

* Джерело: побудовано авторами на основі даних Департаменту фінансів Закарпатської ОДА

Як видно з рис. 2.3А, досліджені варіанти надходжень до бюджетів громад не усувають проблему нерівності доходів. Графіки 2.3А і 2.3Б майже ідентичні, за винятком того, що у випадку ОТГ для всіх компонентів доходів ступінь нерівності практично однаковий. Так, на 92% ОТГ припадає близько 29% офіційних

трансфертів, 30% податкових надходжень, 31% власних доходів, 30% всіх фінансових надходжень до бюджетів. Відповідно, у 7,8% ОТГ, які представлені чотирма запланованими громадами, може бути акумульовано близько 71% офіційних трансфертів, 70% податкових надходжень, 69% власних доходів, 70% загальних доходів громад. Ці чотири ОТГ запропоновані до формування навколо міст обласного значення (Ужгород, Мукачево, Берегово, Хуст). Побудова графіків розподілу без цих 4-х перспективних ОТГ показує значно вищий ступінь нерівності та полярності доходів громад (рис. 2.3Б), ніж до пропонованого об'єднання (рис. 2.2Б).

Причиною цього є те, що специфіка формування бюджетів місцевих рад, їх економічний потенціал не стали основними вирішальними критеріями розробки пропозицій з формування перспективних територіальних громад, які прописані у Методиці формування спроможних громад Кабінету міністрів України [6]. Натомість, основна увага приділялася критеріям вибору центрів ОТГ та віддаленості населених пунктів від цих центрів. Відтак це означає, що нерівномірність доходів передбачається й у подальшому усувати системою міжбюджетного вирівнювання через трансферти.

Необхідно зазначити також, що розраховані коефіцієнти варіації доходів місцевих рад Закарпатської області свідчать про надзвичайно великі коливання різних видів доходів між досліджуваними одиницями (діючі місцеві ради та перспективні ОТГ), адже вони значно вищі порогових 60% (табл.2.30).

Таблиця 2.30 Коефіцієнти варіації доходів бюджетів місцевих рад та перспективних ОТГ Закарпатської області, %*

Складові доходів	Місцеві ради	Перспективні ОТГ	Можлива зміна коефіцієнтів
Податкові надходження від загальнодержавних податків і зборів	770,50%	311,80%	-458,70%
Офіційні трансферти	682,64%	271,07%	-411,57%
Доходів всього	672,14%	273,61%	-398,53%
Податків всього	682,81%	284,72%	-398,09%
Власних доходів	663,07%	278,51%	-384,57%
Неподаткові надходження	596,45%	292,54%	-303,92%
Податкові надходження від місцевих податків і зборів	496,57%	227,69%	-268,88%
Доходи від операцій з капіталом	475,81%	190,31%	-285,50%

* Джерело: розраховано авторами на основі даних Департаменту фінансів Закарпатської ОДА щодо виконання місцевих бюджетів за 2015 рік [122].

Значення цих коефіцієнтів показують більш однорідну сукупність саме для перспективних ОТГ порівняно з існуючими адміністративними одиницями. При

цьому, найбільше мінливість доходів може зменшитися для надходжень від загальнодержавних податків та для офіційних трансфертів, а найменше – для доходів від операцій з капіталом. Тобто, деяке покращення фінансового забезпечення громад після їх можливого об'єднання повинно відбутись. Однак, на нашу думку, бюджетна децентралізація у висвітленому форматі проведення реформи не стане панацеєю в площині підвищення фінансової спроможності громад.

Отже, перед ОТГ, за яким би проектом чи планом вони не створювались, поставатиме проблема залежності від централізованих ресурсів (трансфертів), необхідності вибору, розробки та вдосконалення комплексної системи різнопланових фінансових інструментів, здатних забезпечити додатковий притік ресурсів у громади з різних джерел задля подальшого їх спрямування на соціально-економічний розвиток.

Узагальнюючи результати багаточисельних вітчизняних досліджень, що відображають існування гострої проблеми розшарування, диференціації та полярності доходів місцевих органів влади, слід сказати, що це суттєво ускладнює виконання ними важливих соціально-економічних функцій на місцях. Побудова графіків функцій розподілу різних видів доходів місцевих бюджетів Закарпатської області, які ілюструють частку сукупних бюджетних надходжень, що отримує певна частка місцевих рад, в діючому адміністративно-територіальному форматі та з урахуванням реалізації Проекту перспективного плану формування територіальних громад Закарпатської області, підтвердили ці результати. Також аналіз дозволив зробити висновок, що у вказаному Проекті перспективного плану формування ОТГ в області абсолютно не враховано такий критерій, як забезпечення громад фінансовими ресурсами. Це означає, що новостворені ОТГ й надалі будуть значною мірою залежними від централізованих ресурсів (трансфертів), а також повинні опанувати нові механізми та інструменти залучення фінансових ресурсів з метою їх диференціації та диверсифікації. Саме в такому напрямку слід розвивати подальші пошуки шляхів вирішення та пом'якшення окреслених проблем.

РОЗДІЛ 3 ПЕРСПЕКТИВИ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ГРОМАД В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

3.1 Аналіз стану та формування можливих напрямів використання інструментарію економічного розвитку громад

Довгострокова ціль економічного розвитку громади – це підвищення якості життя усіх членів місцевої громади. Ефективність та життєздатність громади визначається, насамперед:

1) успішністю діяльності всередині громади, що включає в себе діяльність місцевої влади (через функціонування бюджетних установ), комерційну діяльність суб'єктів господарювання (через ведення бізнесу на території громади) та громадську діяльність (через функціонування та активність окремих представників, громадських організацій даної громади).

2) кількістю та «якістю» природних ресурсів і матеріальних активів, наявних у громаді;

3) величиною грошових потоків, що надходять до громади;

4) соціальною діяльністю.

В умовах децентралізації громади отримують також більше можливостей для активізації свого економічного потенціалу.

У даному дослідженні використовувалося зведення отриманої інформації до рівня сільських, селищних, міських рад. Сформовані дані за допомогою програмного комплексу SPSS зведено у 5 кластерів, кожен з яких характеризується однорідністю та подібністю показників, де: 1-й і 2-й кластери – це громади з найвищим рівнем економічного розвитку (*Ужгородська та Мукачівська ОТГ*), 3-й – це громади з середнім рівнем економічного розвитку (*Берегівська та Хустська ОТГ*), 4 – громади з нижчим за середній рівнем економічного розвитку (*Іршавська, Білківська, Зарічанська – Іршавський район; Батівська, Великоберезька – Берегівський район; Виноградівська, Пейтерфолвівська, Вилоцька, Королівська – Виноградівський район; Великодобранська, Середнянська, Чопська – Ужгородський район; Тячівська, Буштинська, Тересвянська – Тячівський район; Вишківська – Хустський район; Великолучківська, Ракошинська, Чинадіївська – Мукачівський район*), і 5-й – громади з найнижчим рівнем економічного розвитку (*Воловецька, Жденіївська, Нижньоворотівська – Воловецький район; Довжанська – Іршавський район; Міжгірська, Синевирська, Колочавська, Майданська, Пилипецька – Міжгірський район; Великоберезнянська, Волосянківська, Костринська – Великоберезнянський район; Дубівська, Нересницька, Солотвинська, Усть-Чорнянська, Углянська – Тячівський район; Рахівська,*

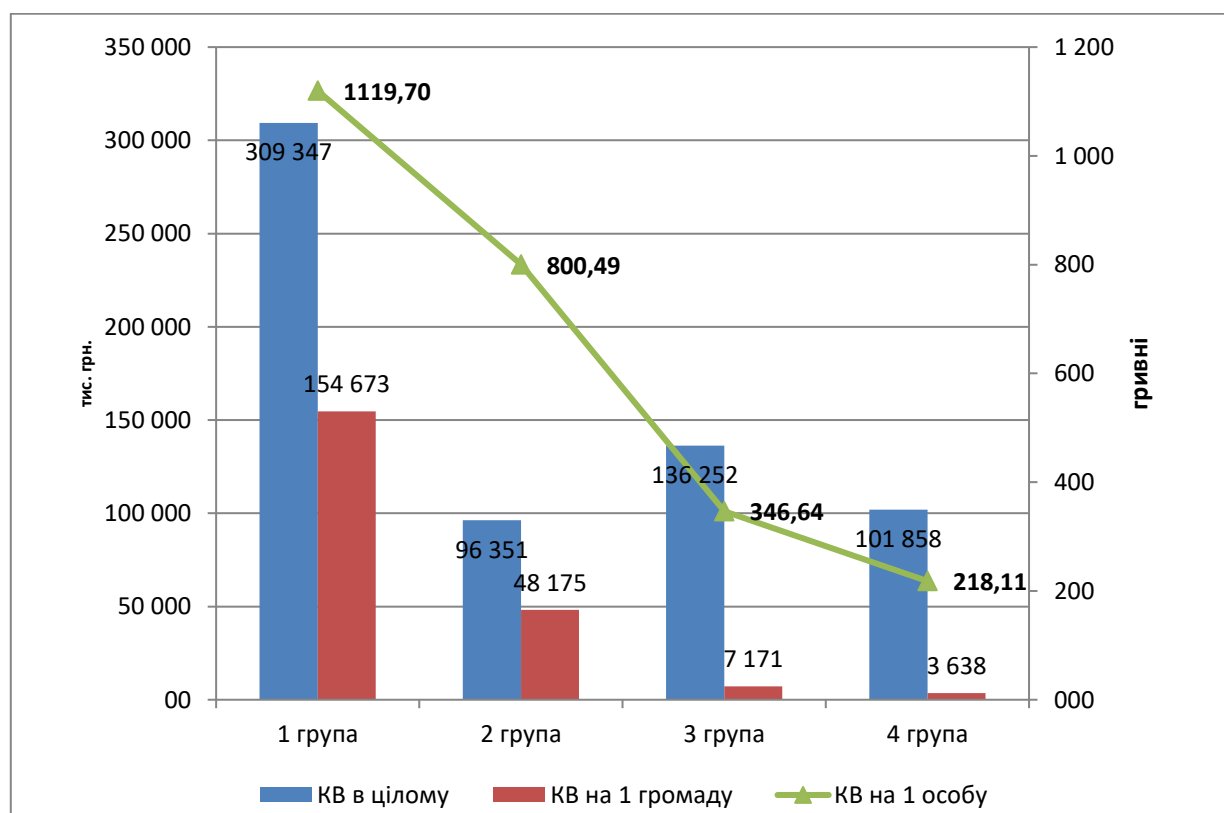
Богданська, Великобичківська, Ясінянська – Рахівський район; Горінчівська, Драгівська – Хустський район; Перечинська, Порошківська, Тур"я Реметівська – Перечинський район; Свалявська, Полянська – Свалявський район). На основі здійсненого зведення первинної інформації було проаналізовано відповідні кластери громад на предмет стану їх розвитку за відповідними групами показників.

Стан ділової активності громад

Організаційні інструменти економічного розвитку тісно взаємопов'язані з діловою активністю відповідних громад, і тут наявна пряма залежність між рівнем ділової активності та кількісним переліком пропонованих організаційних інструментів.

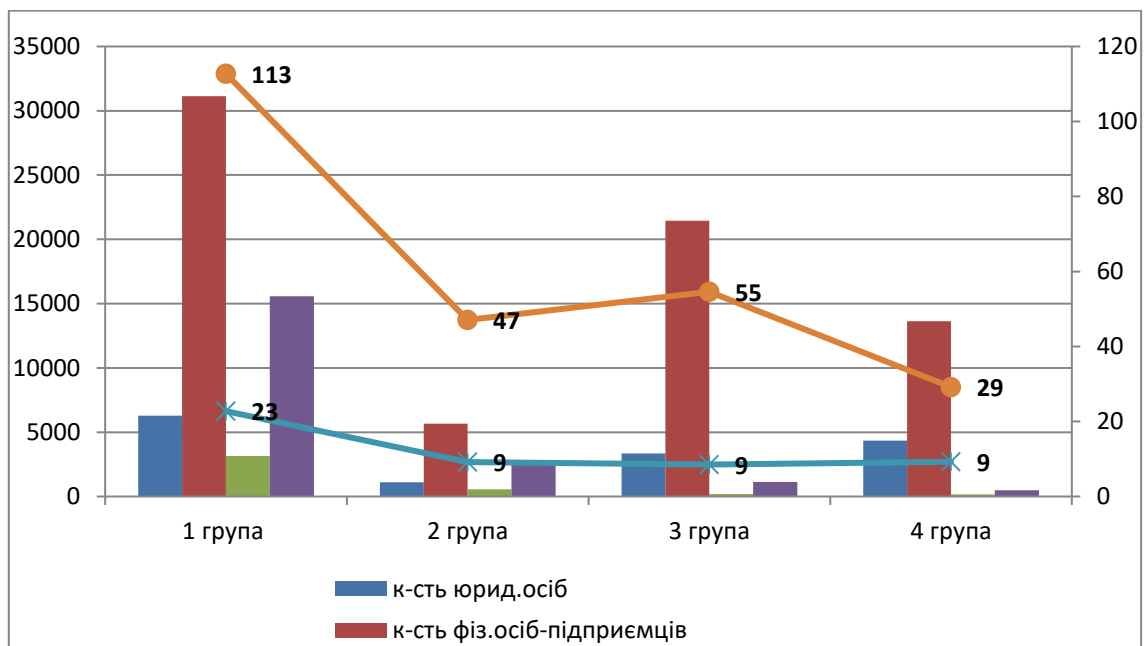
Отож, видатки розвитку у розрахунку на 1 громаду та на 1 особу зменшуються з кожним наступним аналізованим кластером громад. Особливо велика відмінність у капітальних видатках з бюджету між 1-2-м та 5 – м кластерами (відповідно 42,5 і 5 разів) (рис. 3.1).

Якщо по кількості суб'єктів підприємництва на 1 ОТГ між кластерами спостерігається така ж сама тенденція, що й по видаткам розвитку, то враховуючи кількість суб'єктів підприємництва на 1 тис. населення, ситуація є більш-менш рівною для 3-4-5-го кластерів.

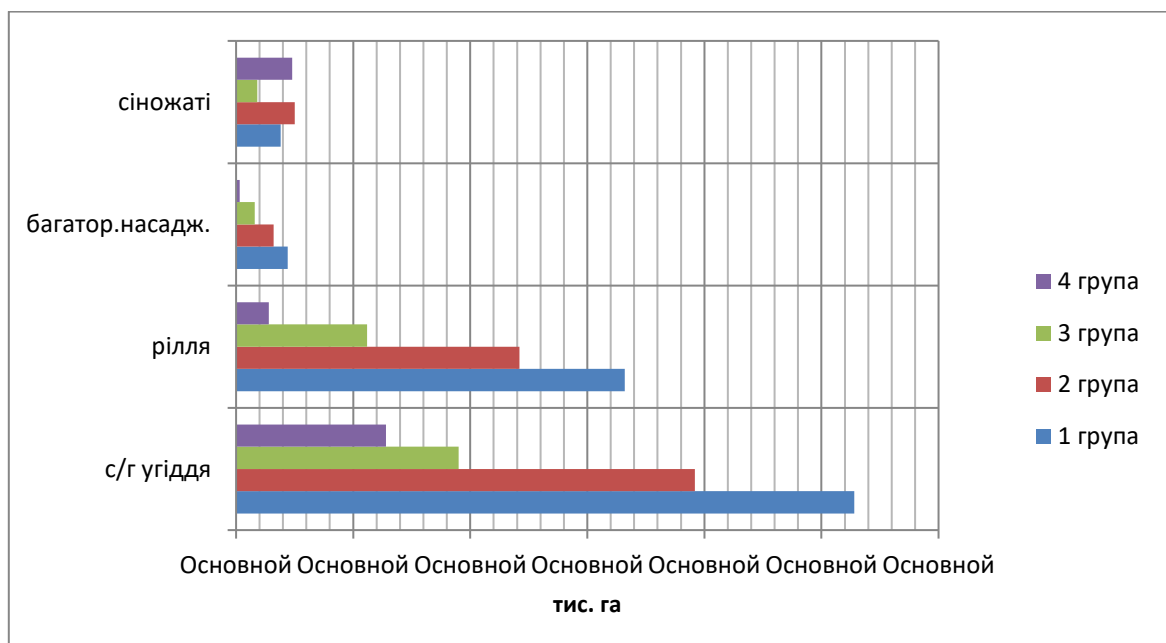
Рис.3.1 Капітальні видатки з бюджету по групах ОТГ Закарпаття,

Проте, порівнюючи їх з 1-2-м кластерами, вони суттєво програють (рис.3.2).

Рис. 3.2 Кількість юридичних та фізичних осіб-підприємців по групах ОТГ Закарпаття

Картографічне зображення цих показників представлено на рис. 3.4. Підгрупа с/г земель у показниках ділової активності (в розрахунку на 1 ОТГ) теж зберігає заявлену вище тенденційність між кластерами щодо усіх показників (с/г угіддя, рілля, багаторічні насадження), крім сіножатей (рис. 3.3 і 3.5). Картографічне зображення цих показників представлено на рис. 3.6.

Рис. 3.3 Середні значення показників ділової активності (підгрупа сільськогосподарських земель), у розрахунку на 1 ОТГ

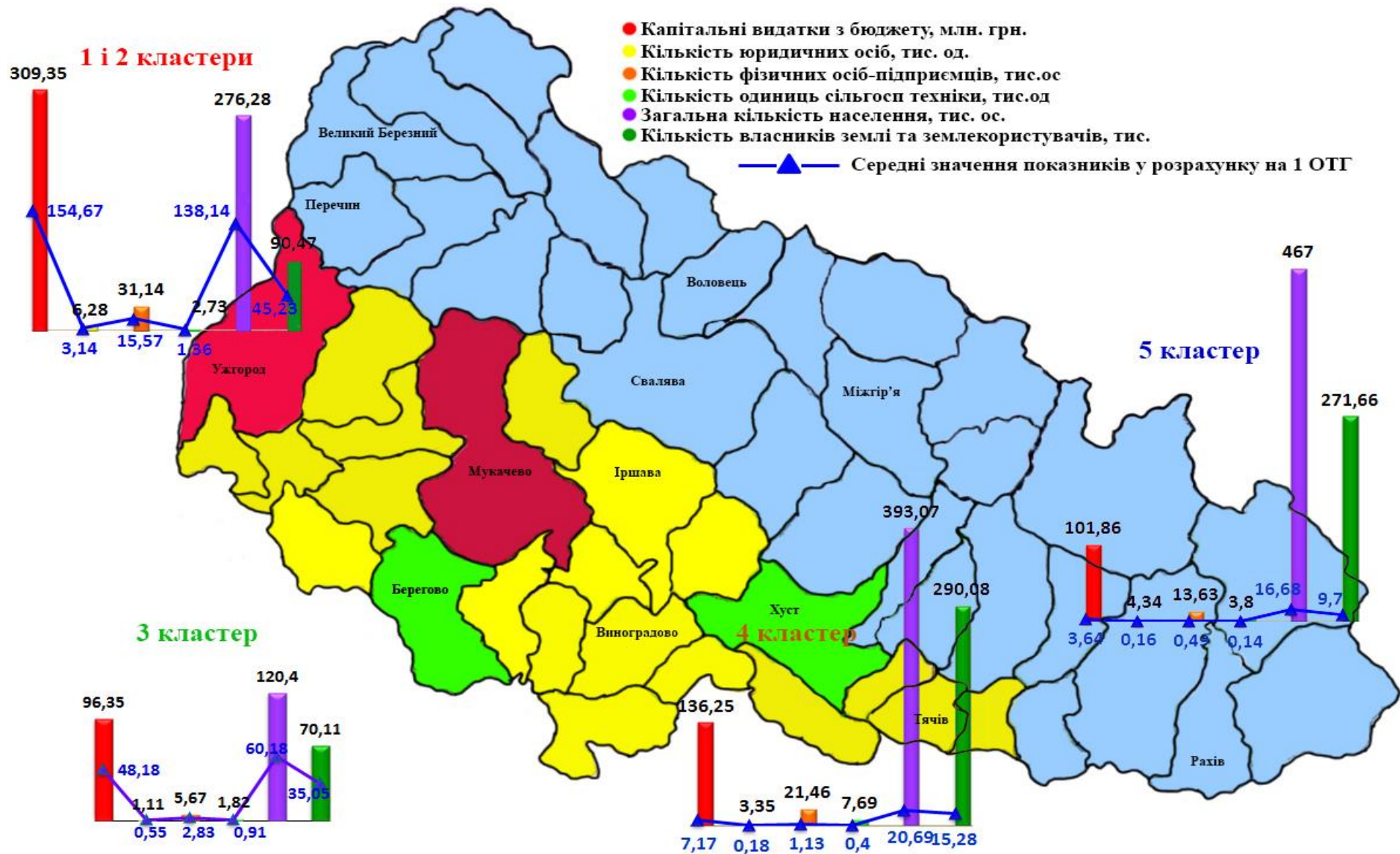
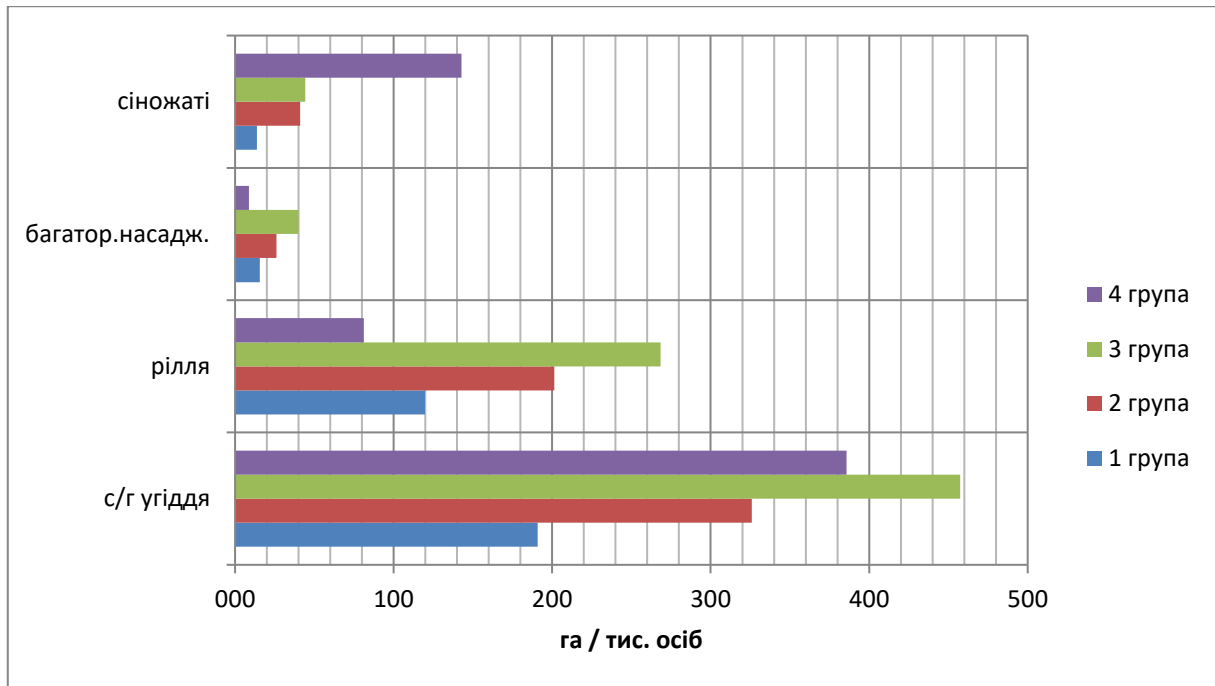

Рис. 3.4 Розподіл по кластерах показників капітальних вкладень та підприємницької активності

Рис.3.5 Показники ділової активності (підгрупа сільськогосподарських земель), у розрахунку на 1 тис. осіб

В останньому випадку 3-й та 5-й кластери перевищують 1-2-й. Враховуючи відповідні дані на 1 тис. населення, 1-2-й кластер суттєво відстають від 3-го та 4-го, а для показників ріллі та сіножатей також і від 5-го кластерів

Підгрупа земель інфраструктурно-економічного використання у показниках ділової активності (в розрахунку на 1 ОТГ) щодо відмінностей між кластерами буде мати загальну тенденцію до їх зменшення з кожним наступним кластером. Проте, беручи до уваги дані на 1 тис. населення, однозначна відмінність між кластерами втрачається (особливо для 1-2-3-4-го кластерів). А також різко видно, значну перевагу земель рекреаційного призначення у 4-му та 5-му кластерах (рис. 3.7-3.8).

Картографічне зображення цих показників представлено на рис. 3.9.

Слід зазначити, що для 1-2-го кластерів перелік пропонованих організаційних інструментів буде найбільшим, оскільки цьому сприяє вихідний стан громад з центрами у найбільших містах області й, відповідно, вища бізнес-привабливість та бізнес-концентрація. Тобто, промислові парки та стартапи – це інструменти, характерні та дієві саме для громад цих кластерів.

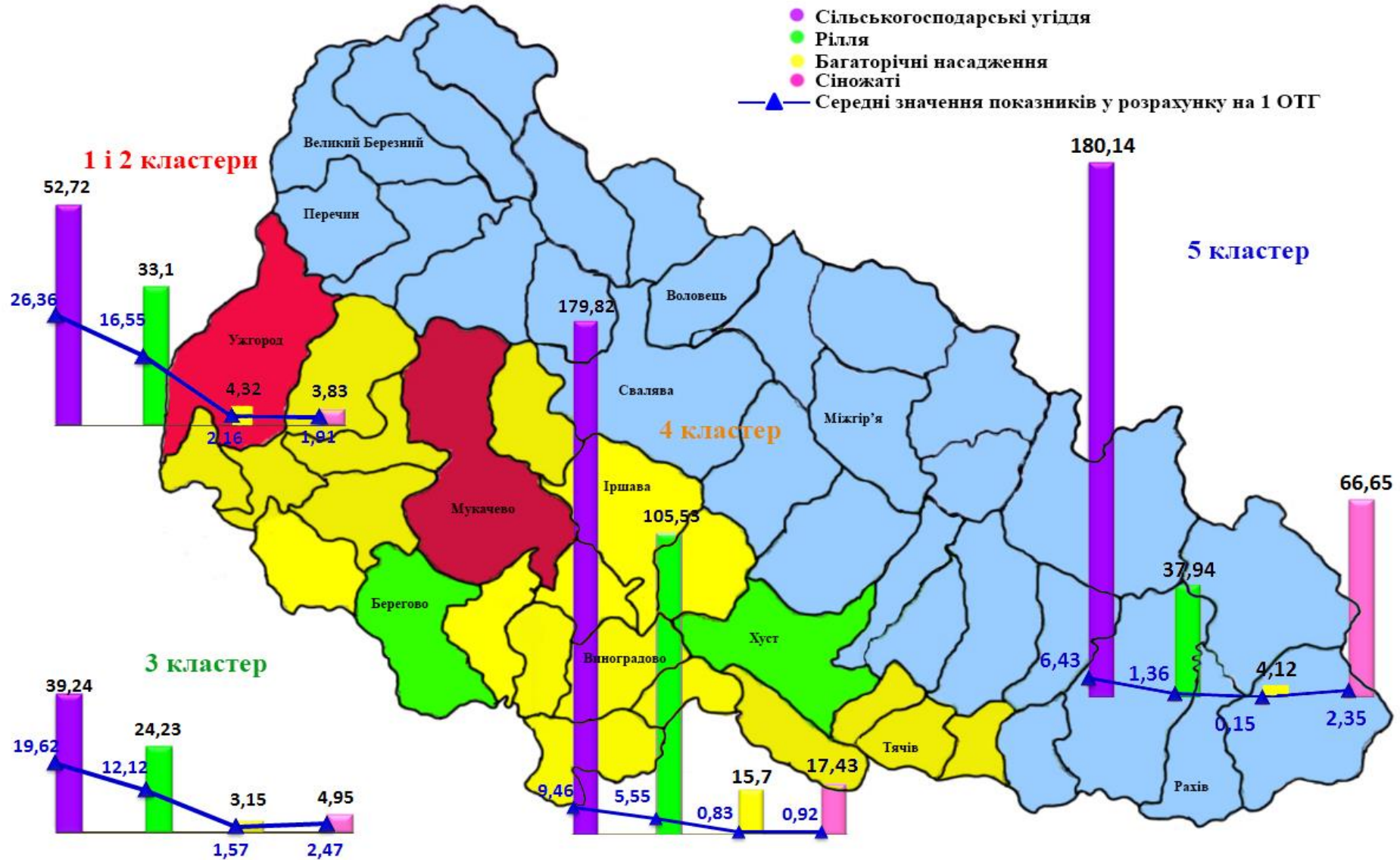
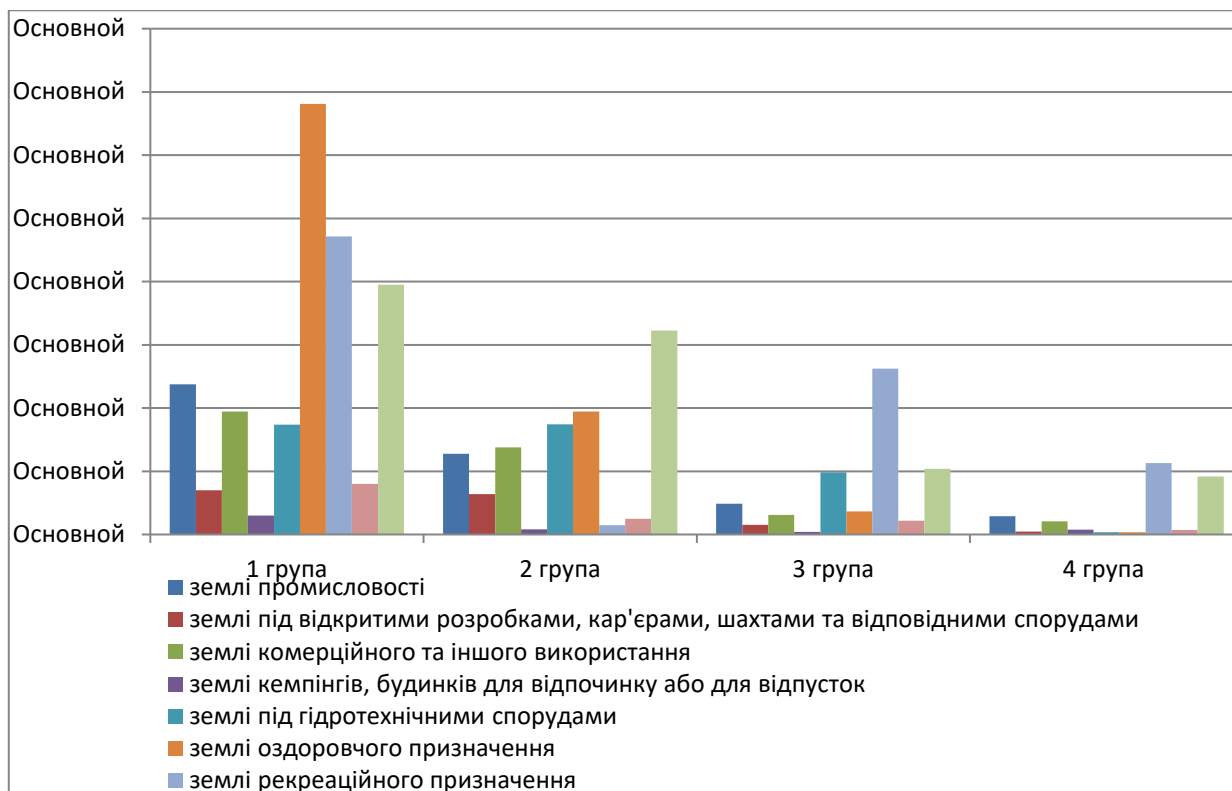

Рис. 3.6 Розподіл по кластерах показників сільськогосподарських земель

Рис. 3.7 Показники ділової активності у розрахунку на 1 ОТГ (підгрупа земель інфраструктурно-економічного використання), га

Рис.3.8 Показники ділової активності у розрахунку на 1 тис. осіб (підгрупа земель інфраструктурно-економічного використання)

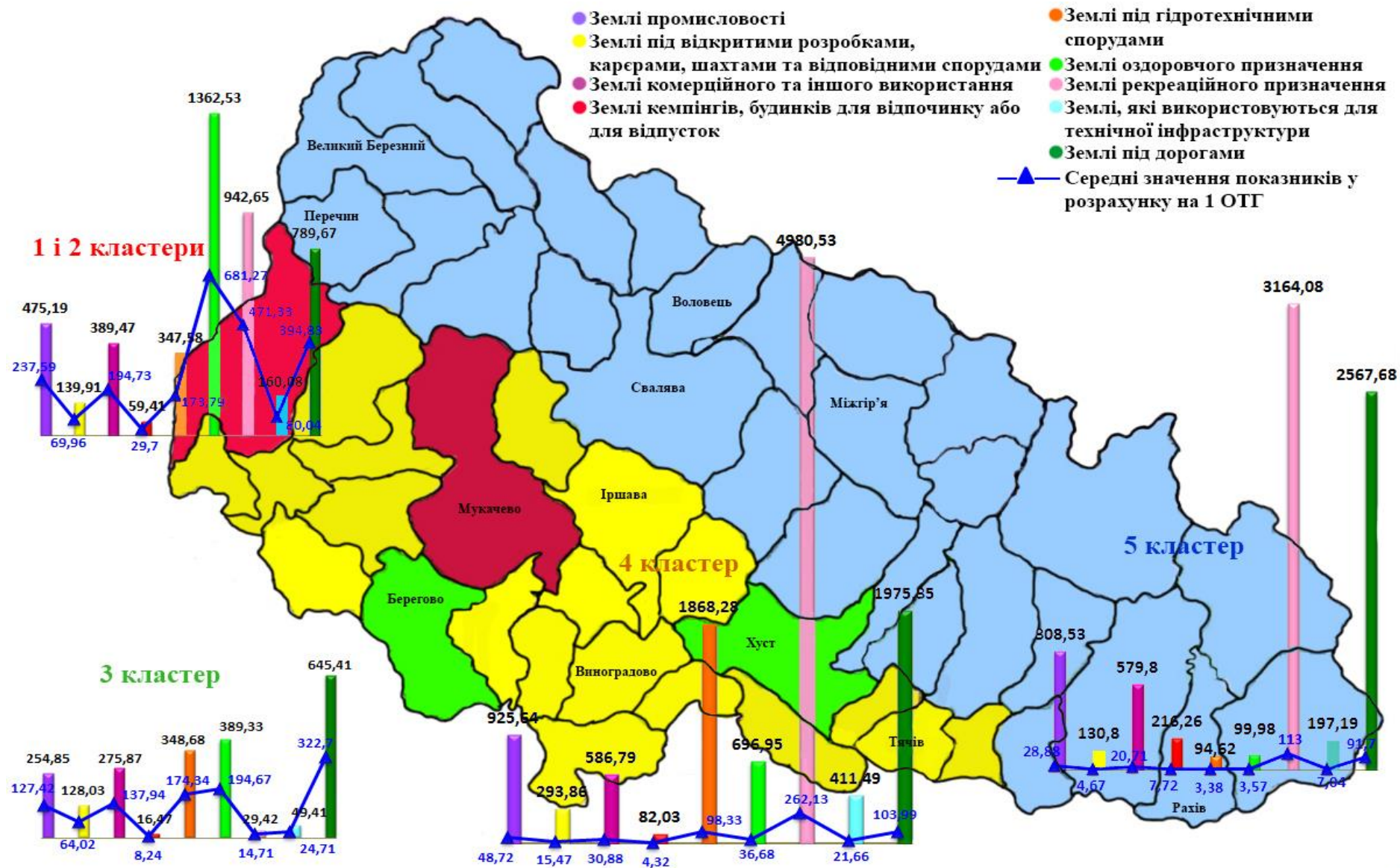

Рис. 3.9 Розподіл по кластерах показників земель несільськогосподарського призначення

Так як 3-й кластер – це громади з центрами в містах обласного підпорядкування – Берегові та Хусті, які апіорі будуть центрами тяжіння бізнесу на регіональному рівні (в першу чергу, за рахунок сільського господарства, добування корисних копалин та оздоровчої діяльності), то організаційними інструментами, які вирізнятимуться від інструментів 4-5-го кластерів, будуть агропромислові парки, інноваційні кластери, реінжинірингові заклади, маркетингові асоціації, інвестиційні агенції.

Для громад 4-го кластеру, які мають центри у райцентрах-містах або ж розташовані біля ОТГ 1-3-го кластерів, актуальними серед організаційних інструментів будуть також бізнес-інкубатори, сертифікаційні лабораторії та сільськогосподарські НД станції.

Всі інші організаційні інструменти (АРР, дорадчі служби (с/г), модельні кооперативи, брендова політика (виставки, ярмарки, фестивалі), регіональний брендинг, тур.асоціації, ГО у сфері розвитку туризму, ДПП (біопаливо з ліс.ресурсів, розвиток інфраструктури), громадське лісогосподарювання, громадські ради, ресурсозберігаючі технології, підготовка проектів до вітчизняних та міжнародних фондів є доречними для застосування у всіх громадах.

Природні ресурси громад

Група 1 (1 і 2 кластери).

Ужгородська та Мукачівська ОТГ являються одними з найбільших в області, загальна їх площа становить 44,95 тис. га та 58,34 тис. га відповідно. Причому, землі сільськогосподарського призначення переважають і становлять більше 50%. При середньому значенні у даній групі 27,47 тис. га в Ужгородській ОТГ даний показник становить 25,09 тис. га (55,83%), а у Мукачівській – 29,85 тис.га (51,17%).

Площі лісів та інших лісовкритих площ даних ОТГ досить сильно відрізняється між собою. Так, при середньому значенні 36,37% із загальної площі ОТГ, даний показник в Ужгородській ОТГ становить 29,29% (13,17 тис.га), а в Мукачівській ОТГ - 41,83% (24,40 тис. га).

Частка площі, яка належить внутрішнім водам в Ужгородській ОТГ становить 1,88% (0,85 га), а в Мукачівській ОТГ – 2,53% (1,47 га).

Група 2 (3 кластер)

Берегівська та Хустська ОТГ сформовані навколо міст обласного значення, які розташовані у низинній природно-економічній зоні області, з чим пов'язане переважає сільськогосподарських земель. Так, уБерегівській ОТГ частка с/г земель складає аж 77,74% (23,51 тис.га), а у Хустській – 51,11% (18,13 тис.га), при середньому значенні 63,36% (20,82 тис.га).

Але також потрібно відзначити те, що частка лісовкритих площ у даних ОТГ відрізняється у 4 рази. Так, у Хустській ОТГ даний показник становить 12,84 тис.га (36,19%), а у Берегівській ОТГ – всього 2,65 тис. га (8,77%).

Частка внутрішніх вод у даних ОТГ складає в середньому 3,57% (1,17 тис.га).

Група 3 (4 кластер).

Загальна площа всіх ОТГ, які належать до четвертого кластеру, становить 309,71 тис.га. Найбільшою громадою являється Іршавська ОТГ (34,78 тис.га), а найменшою – Тересвянська ОТГ (8,05 тис.га), при середньому значенні 16,3 тис.га.

ОТГ четвертого кластеру розташовані у низинній та передгірній природно-економічній зонах. У зв'язку з цим тут переважають землі сільськогосподарського призначення. Так, середнє значення даного показника становить 9,93 тис.га (60,92%). Максимальна кількість сільськогосподарських земель розташовані у Батівській ОТГ– 19,99 тис.га (86,86% від загальної площі громади), а найменша у Тересвянській ОТГ Тячівського району – 4,08 тис.га (50,77% від загальної площі громади).

Ліси та лісовкриті площі у середньому займають тільки 29,62% від площі ОТГ, хоча у Іршавській ОТГ даний показник становить 57,71% (20,07 тис.га), найменше вкрита лісами Чопська ОТГ – 1,89% (0,18 тис. га).

Що стосується внутрішніх вод, то дана частка коливається від 1,15% у Середнянській ОТГ до 4,71% у Виноградівській ОТГ.

Група 4 (5 кластер).

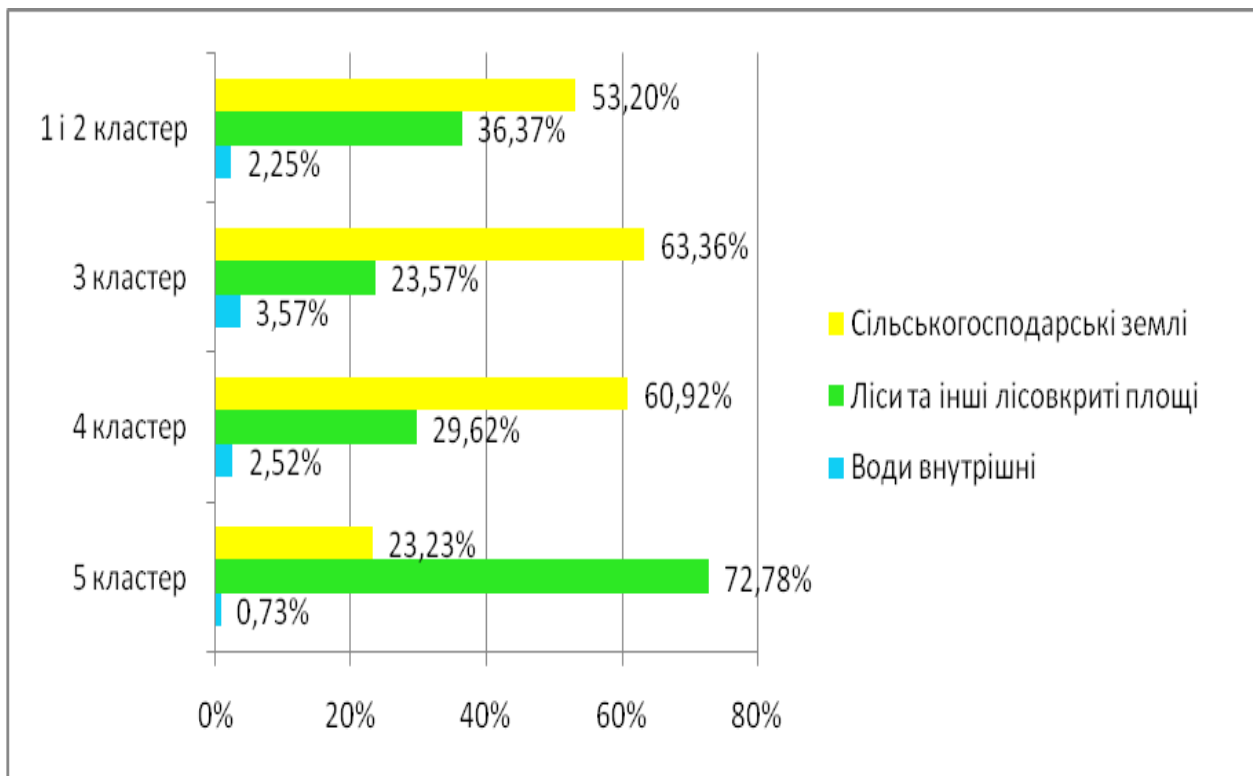
До п'ятого кластеру відносяться найбільша кількість ОТГ загальною площею 795,06 тис.га. Найбільшою ОТГ є Усть-Чорнянська– 63,66 тис.га, а найменшою – Драгівська ОТГ – 14,63 тис.га.

Дані громади знаходяться, в основному, в гірських районах області, у зв'язку з чим кардинально відрізняється співвідношення земель сільськогосподарського призначення та вкритих лісами земель. У згаданих ОТГ переважають саме лісовкриті землі, середнє значення яких становить 72,78% (20,67 тис.га). Передові позиції серед ОТГ по землям, вкритих лісами займає Усть-Чорнянська ОТГ (84,15% загальної площі ОТГ), а найменша частка належить Солотвинській ОТГ – 6,16 тис. га (36,87%), що практично у два рази менше середнього значення.

У Пилипецькій ОТГ, в основному, переважають землі сільськогосподарського призначення, їх частка тут становить 56,48% (10,93 тис.га). Даний показник перевищує середній по групі практично у 2,5 рази (середнє значення частки с/г земель становить 23,23%). Мінімальне значення даного показника належить Полянській ОТГ - 15,65% (2,75 тис.га).

Частка внутрішніх вод у даних ОТГ коливається від 0,43% (Полянська ОТГ) до 2,08% (Драгівська ОТГ).

Зведені дані засвідчують, що громади, які відносяться до 1-4 кластерів, в основному зосереджені у низинній та передгірній природно-економічній зоні, у зв'язку з чим найвагомим ресурсом для них є сільськогосподарські землі, ефективне використання яких може дати поштовх для більш інтенсивного розвитку громад (рис.3.10).

Рис. 3.10 Зведена інформація по частках земель у розрізі кластерів громад

Картографічне зображення цих показників представлено на рис. 3.11.

ОТГ, які відносяться до 5 кластеру, розташовані у гірській природно-економічній зоні, і великий процент їх територій вкритий лісом. Тому тут доцільно буде відновлювати або створювати нові підприємства, орієнтуючись на деревну сировину. Тим самим, забезпечувати населення роботою і приносити громаді певний дохід, завдяки якому вона зможе розвиватися і не залежати виключно від державної допомоги.

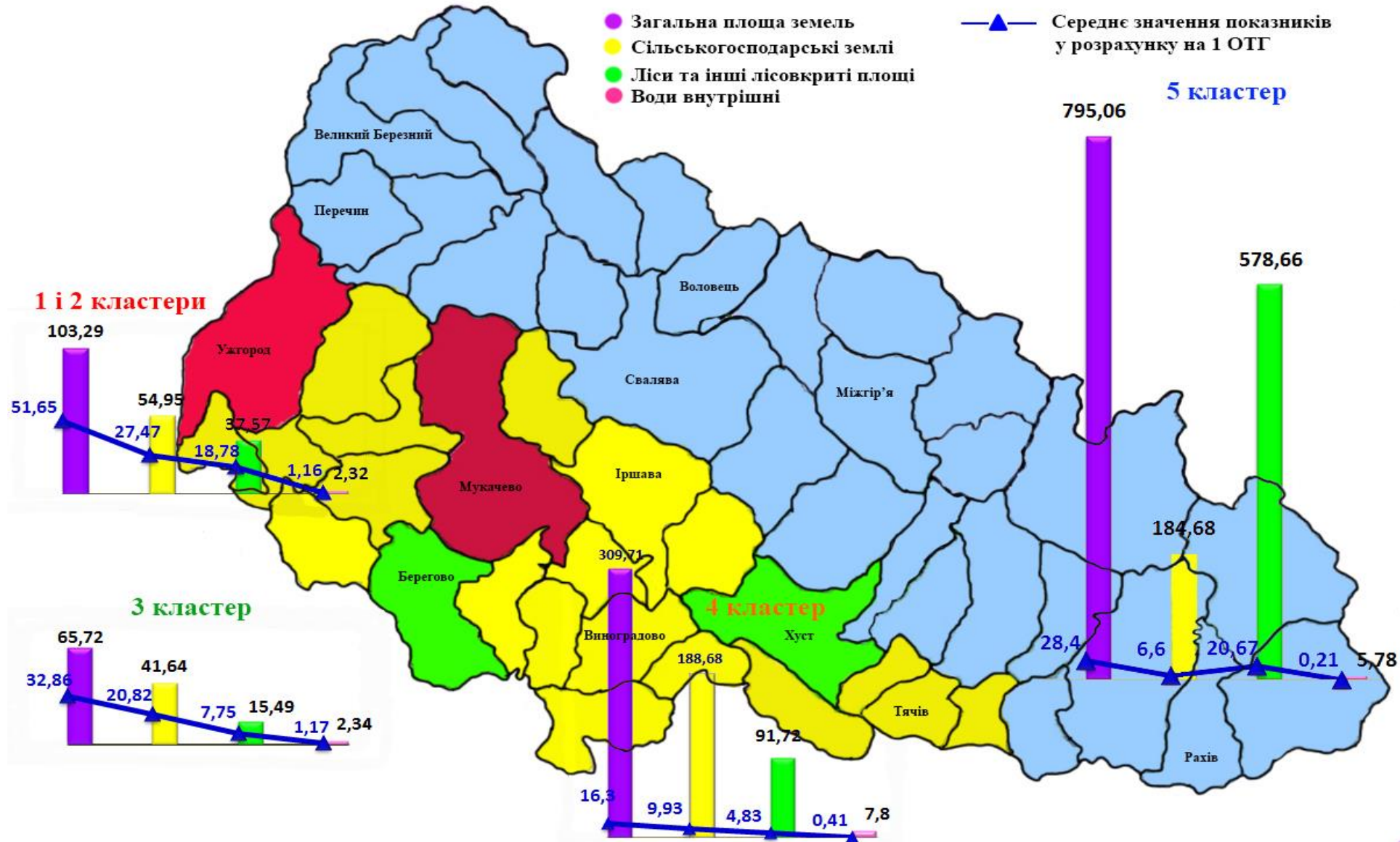

Рис. 3.11 Розподіл по кластерах показників природних ресурсів

Фінансові ресурси громад

Група 1 (1 і 2 кластери)

Ужгородська та Мукачівська ОТГ є найбільш потужними в плані фінансового забезпечення. Зокрема, в бюджетах цих громад акумулюються найбільші обсяги фінансових ресурсів. Загальна сума доходів бюджетів цих громад склала 1408,48 млн.грн., в тому числі більша сума в Ужгородській ОТГ (777,76 млн.грн.) та менша в Мукачівській ОТГ (630,73 млн.грн.), відповідно середнє значення складає 704,24 млн. грн.

За елементами склад доходів є таким: найбільша питома вага припадає на трансферти- 52,75%, або 742,92 млн грн (при середньому значенні 371,46 млн грн). Другі за значенням є надходження від загальнодержавних податків і збору сумі 469,65 млн. грн. (33,34%) при середньому значенні 234,8 млн. грн. Третю позицію посідають надходження від місцевих податків і зборів у сумі 151,39 млн.грн., або 10,75% (при середньому значенні 75,7 млн. грн.).

Частка трансфертів у загальних обсягах фінансових ресурсів в Ужгородській ОТГ склала 49,93%, а в Мукачівській ОТГ – 56,22%, при середньому рівні по всіх ОТГ області 52,75%.

На інші види доходів у сукупності припадає трохи більше трьох відсотків

За показником обсягів доходів бюджетів цих громад, що припадають на одну особу населення, включаючи трансферти (5155,35 грн. для Ужгородської ОТГ та 5029,20 грн. для Мукачівської ОТГ), вказані дві громади суттєво випереджають всі інші громади (особливо 4-ї групи).

Група 2 (3 кластер)

Загальна сума доходів бюджетів цих громад склала 391,49 млн.грн., в тому числі більша сума в Хустській ОТГ (229,59 млн.грн.) та менша в Березівській ОТГ (161,91 млн.грн.), відповідно середнє значення складає 195,74 млн. грн.

За елементами склад доходів є таким: найбільша питома вага припадає на трансферти – 58,39 %, або 228,60 млн.грн. (при середньому значенні 114,30млн.грн.). Другі за значенням є надходження від загальнодержавних податків і збору сумі 106,08 млн. грн. (27,1%) при середньому значенні 53,04 млн. грн. Третю позицію посідають надходження від місцевих податків і зборів у сумі 35,44млн. грн, або 9,05% (при середньому значенні 17,72 млн. грн.).

Частка трансфертів у загальних обсягах фінансових ресурсів в Березівській ОТГ склала 54,83%, а в Хустській – 60,9 %.

На інші види доходів у сукупності припадає не більше п'яти відсотків.

За показником фінансових ресурсів на одного мешканця Хустська (3190,35грн) та Берегівська ОТГ (3344,96 грн) між собою відрізняються не суттєво, однак порівняно з громадами першої групи цей розрив значний і складає майже 2 тис грн.

Група 3 (4 кластер).

Загальна сума доходів бюджетів цих громад склала 427,29 млн.грн., в тому числі найбільша сума в Чопській ОТГ (65,71 млн.грн.) та найменша – у Великоберезькій ОТГ (Берегівський р-н) (7,87 млн.грн.), відповідно середнє значення складає 22,49 млн. грн.

За елементами склад доходів є таким: найбільша питома вага припадає на трансферти – 51,29%, або 219,14 млн.грн. (при середньому значенні 11,53 млн.грн. на громаду). Другі за значенням - надходження від загальнодержавних податків і зборів сумі 100,09 млн. грн. (23,43%) при середньому значенні 5,27 млн. грн. Третю позицію посідають надходження від місцевих податків і зборів у сумі 80,4 млн.грн., або 18,82% (при середньому значенні 4,23 млн. грн.).

Частка трансфертів у загальних обсягах фінансових ресурсів в Тячівській ОТГ склала 31,72%, а в Королівській ОТГ Виноградівського району – 75,86%.

На інші види доходів у сукупності припадає біля 7%.

Сума фінансових ресурсів на одного мешканця громад цієї групи складає 1087,07грн., при чому найменшою вона є в Зарічанській ОТГ Іршавського району (631,84 грн.), а найбільшою – в Чопській ОТГ 3854,87 грн. Останній показник є в 3,5 рази більшим за середню величину по даній групі громад.

Група 4 (5 кластер).

Загальна сума доходів бюджетів цих громад склала 346,74 млн. грн., в тому числі більша сума – в Свалявській ОТГ (38,57 млн. грн.) та менша – в Волосянківській ОТГ (3,00 млн. грн), відповідно середнє значення складає 12,38 млн. грн.

За елементами склад доходів є таким: найбільша питома вага припадає на трансферти – 53%, або 183,79 млн. грн. (при середньому значенні 6,56млн. грн.). Другі за значенням – надходження від загальнодержавних податків і зборів сумі 77,13 млн. грн. (22,24%) при середньому значенні 2,75 млн. грн. Третю позицію посідають надходження від місцевих податків і зборів у сумі 69,29 млн. грн., або 19,98% (при середньому значенні 2,47 млн. грн.).

Частка трансфертів у загальних обсягах фінансових ресурсів в Солотвинській ОТГ склала 22,96%, а в Колочавській – 91,82%.

На інші види доходів у сукупності припадає не більше 5%.

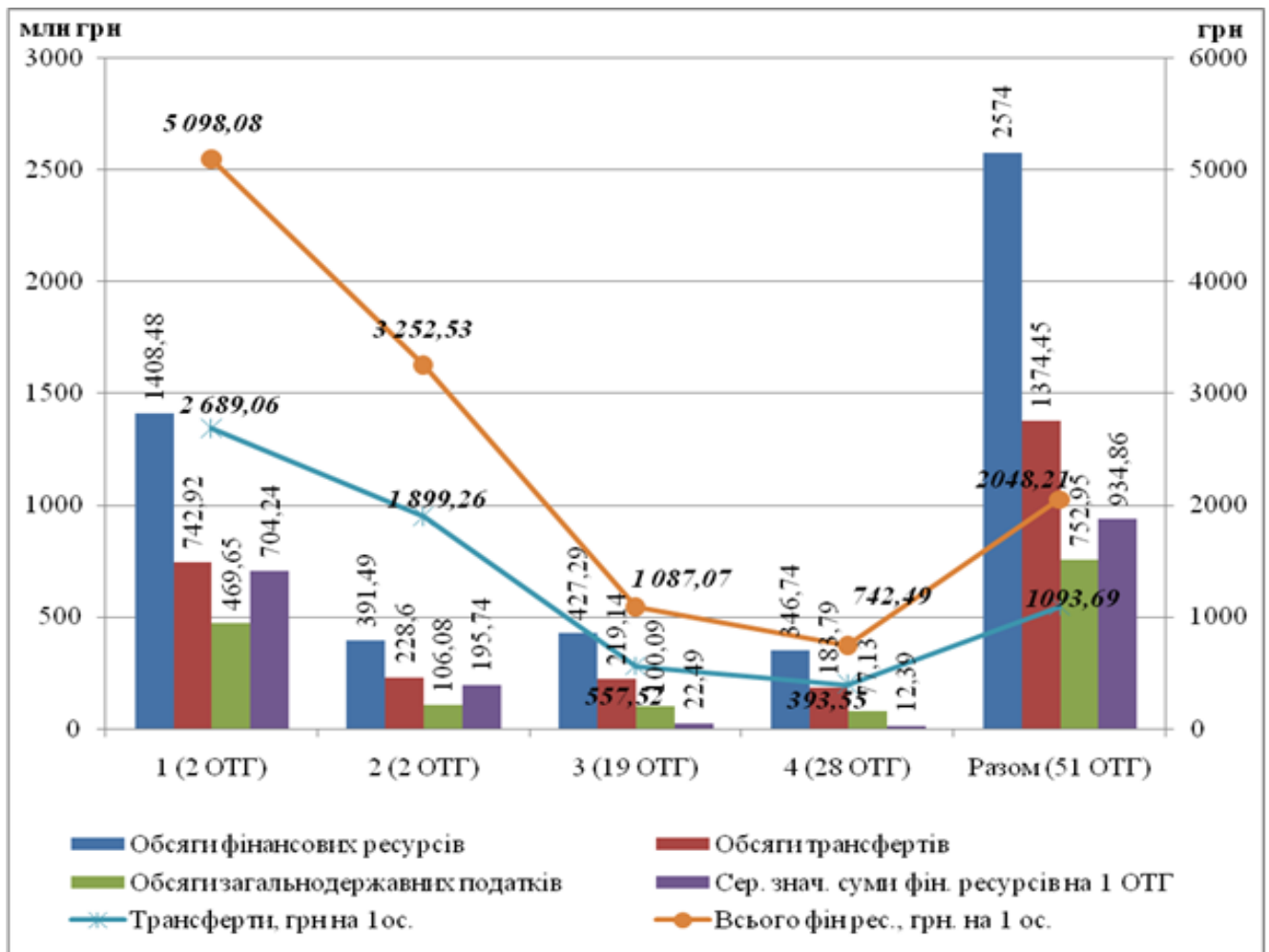
Розрив між максимальною та мінімальною величиною показника обсягів фінансових ресурсів на одного мешканця складає 9,32 рази: 209,11 грн. у Великоберезнянській ОТГ та 1948,26 грн. у Полянській ОТГ при середній його величині за даною групою громад 742,49 грн.

Зведені дані засвідчують домінування першої груп ОТГ за усіма аналізованими фінансовими показниками (табл.3.1).

**Таблиця 3.1 Зведена інформація по фінансових ресурсах ОТГ
Закарпатської області, за даними 2015р., млн грн.**

№	Показник/ групи ОТГ	1 (2 ОТГ)	2 (2 ОТГ)	3 (19 ОТГ)	4 (28 ОТГ)	Разом (51 ОТГ)
1	Обсяги фінансових ресурсів	1408,48	391,49	427,29	346,74	2574,00
1.1	в т.ч. трансферти	742,92	228,60	219,14	183,79	1374,45
	Питома вага, %	52,75	58,39	52,29	53,0	53,4
1.2	загальнодержавні податки	469,65	106,08	100,09	77,13	752,95
	Питома вага, %	33,34	27,1	24,43	22,24	29,25
2	Сер.знач. суми фін. ресурсів на 1 ОТГ	704,24	195,74	22,49	12,39	934,86
3	Трансферти, грн на 1ос.	2 689,06	1 899,255	557,52	393,55	1093,69
4	Всього фін рес., грн. на 1 ос.	5 098,08	3 252,53	1 087,07	742,49	2048,21

Особливо великий розрив за ними характерний для 1 та 4-ї груп: за обсягами фінансових ресурсів - у 4,1 рази, за обсягами трансфертів – у 4 рази, за обсягами загальнодержавних податків – у 6,1 рази, за середнім значенням обсягів фінансових ресурсів на одну ОТГ – у 56,8 рази, за величиною суми трансфертів на одну особу – у 6,8 рази, за сумою обсягів фінансових ресурсів на одну особу – 6,9 рази.

Рис.3.12 Розподіл фінансових ресурсів між ОТГ Закарпатської області

Слід звернути увагу також на те, що для другої групи громад характерна найбільша питома вага трансфертів у доходах - 58,39% (табл.3.1, рис 3.12).

Картографічне зображення цих показників представлено на рис. 3.13.

Отже, загальна картина забезпечення фінансовими ресурсами ОТГ дає підстави зробити висновок про суттєву його поляризацію, в результаті чого лише перша група ОТГ (Ужгородська та Мукачівська), а також значно меншою мірою (з урахуванням обсягів коштів, що припадають на одного мешканця) друга група (Берегівська та Хустська ОТГ), мають фінансове підґрунтя для виконання функцій, на них покладених, у площині забезпечення соціально-економічного розвитку. Інші дві групи громад, а це 47 ОТГ з кількістю населення більше 860 тис. (більше половини населення регіону), не забезпечені достатніми обсягами фінансових ресурсів, отже вони не в змозі на належному рівні розвивати соціальну інфраструктуру та підтримувати економічний розвиток на своїх територіях.

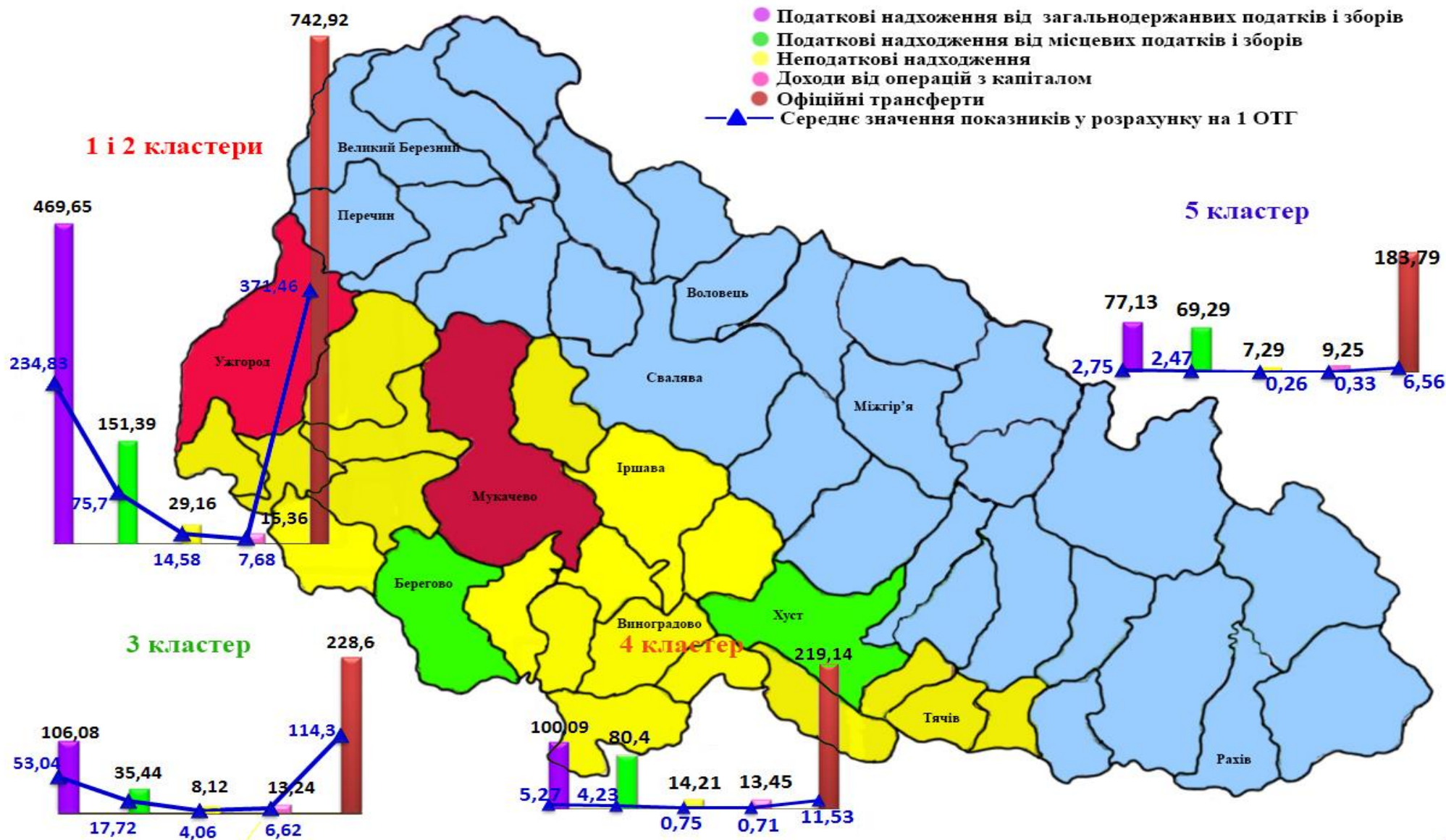

Рис. 3.13 Розподіл по кластерах показників фінансових ресурсів

Наразі, основна частина децентралізаційної реформи стосувалася змін у фінансово-бюджетній сфері. Так, відбулася передача і закріплення за бюджетами громад більшої кількості податків і зборів. Крім того, вагома роль у бюджетній децентралізації відводиться міжбюджетним трансфертам. По-перше, об'єднані громади переходять на прямі міжбюджетні відносини з Державним бюджетом. По-друге, відбувається заміна системи балансування доходів і видатків місцевих бюджетів новою системою вирівнювання податкоспроможності територій через запровадження базової дотації (для підвищення фінансової спроможності місцевих бюджетів) та реверсної дотації (для вирівнювання фінансової податкоспроможності бюджетів). По-третє, окрім цих двох видів трансфертів для об'єднаних територіальних громад вводяться освітня та медична субвенція.

Попри це, результати досліджень свідчать про існування гострої та актуальної проблеми розшарування й диференціації доходів місцевих органів влади, що суттєво ускладнює виконання ними важливих соціально-економічних функцій на місцях. Також аналіз дозволив зробити висновок, що у Проекті перспективного плану формування об'єднаних територіальних громад в області не враховано такий критерій, як забезпечення громад фінансовими ресурсами. Це означає, що між територіальними громадами зберігатиметься суттєве розшарування у рівні фінансової спроможності виконувати покладені на них функції. Водночас, новостворені громади й надалі будуть значною мірою залежними від централізованих ресурсів (трансфертів), а також повинні опанувати нові механізми та інструменти залучення фінансових ресурсів з метою їх диференціації та диверсифікації.

Соціальна інфраструктура громад

Освіта належить до одного з найважливіших напрямків регіональної політики. Це стратегічний ресурс соціально-економічного, культурного і духовного розвитку суспільства, поліпшення добробуту людей, формування позитивного іміджу області, створення умов для самореалізації кожної особистості.

Кількість дошкільних закладів в області 2016 р. складала 544 одиниць, кількість дітей у закладах становила 36128 осіб. Загальноосвітні навчальні заклади в області 2015/2016 – це 690 одиниць, кількість учнів у загальноосвітніх навчальних закладах – 153,3 тис. осіб. Професійно-технічна освіта представлена 18 закладами на кінець 2016 р., кількість учнів, які навчаються, - 7,1 тис. осіб. Вищі навчальні заклади в області I-II рівнів акредитації - 8 одиниць, III-IV – 6 одиниць, кількість студентів – відповідно 3,4 тис. осіб та 20,6 тис. осіб.

Група 1 (1 і 2 кластери).

Ужгородська та Мукачівська ОТГ є одними з найменшим в області по зосередженості дитячих дошкільних закладах і становить 8,1% (44 од.) та 11,03% (60 од.). Їх загальна частка по 1 кластеру складає 19,1% (104 од.)

ОТГ 1-ї групи мають понад 17% в області серед всіх аналізованих показників соціальної інфраструктури, а саме:

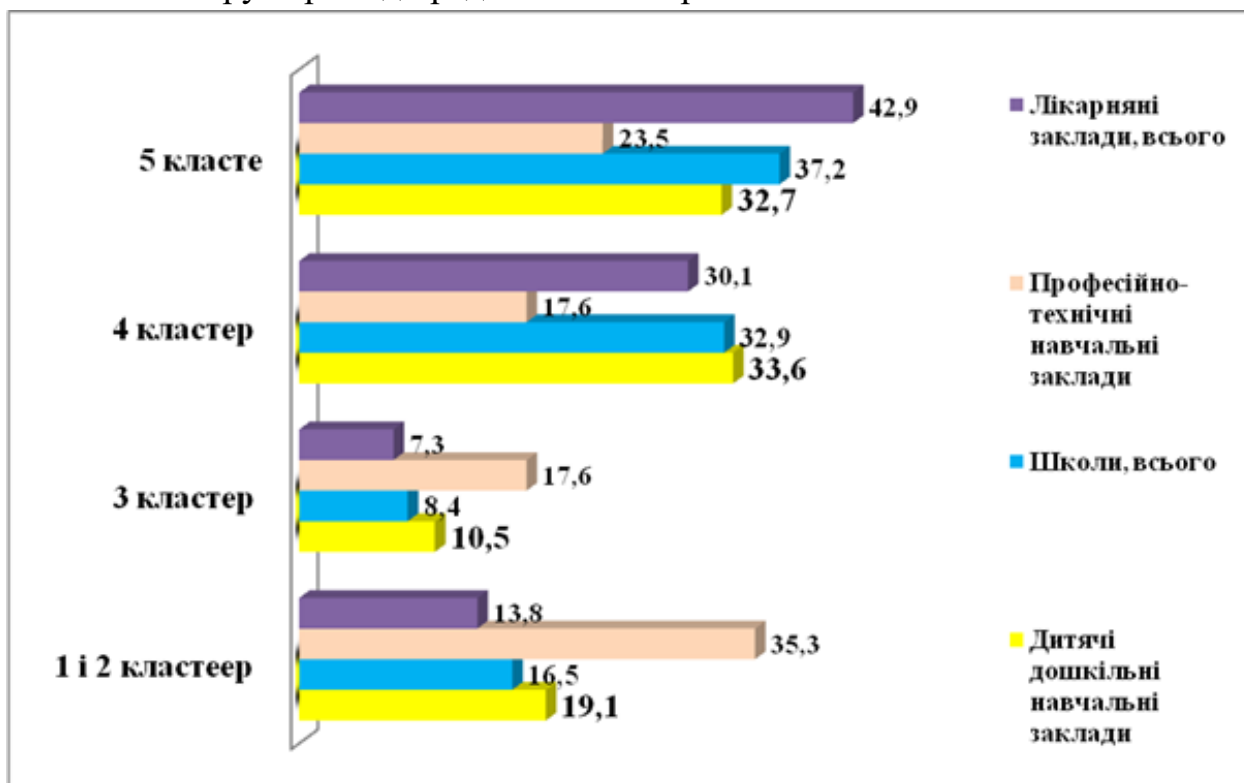
- дитячі дошкільні заклади – 19,1% , середнє по 1-й групі – 52 од.
- школи – 16,5%, середнє по 1-й групі – 57 од.;
- професійно-технічні заклади – 35,3, середнє значення по 1-й групі -3 од.;
- лікарняні заклади – 13,8%, середнє по 1-й групі – 40 од.

Ужгородська та Мукачівська ОТГ є найбільшими за показником професійно-технічних навчальних закладів – 35,3%. Загальна сума професійно-технічних навчальних закладів по 1 кластеру складає 6.Вказані дві громади суттєво випереджають всі інші громади.

Школи по 1 кластеру за кількістю складають 114 од., при цьому частка шкіл в Ужгородській ОТГ складає 8%, а в Мукачівській ОТГ – 8,55%.

Загальна сума лікарняних закладів від загальнообласного по 1 кластеру складає 80 од., при цьому частка лікарняних закладів в Ужгородській ОТГ складає 6,1%, а в Мукачівській ОТГ – 7,8%.

Графічний аналіз кількості об'єктів соціальної інфраструктури аналізованих груп громад представлено на рис. 3.14.

Рис. 3.14 Зведена інформація по частках соціальної інфраструктури у розрізі кластерів

Картографічне зображення цих показників представлено на рис. 3.15.

Група 2 (3 кластер)

По другій групі громад загальна кількість закладів соціальної інфраструктури від загальнообласного склала 160 од., що майже вдвічі менше, порівняно з двома громадами першої групи.

ОТГ 2-ї групи мають понад 8,7% в області серед всіх аналізованих показників соціальної інфраструктури, а саме:

- дитячі дошкільні заклади – 10,5% , середнє по 2-й групі – 28 од.
- школи – 8,4%, середнє по 2-й групі – 29 од.;
- професійно-технічні заклади – 17,6%, середнє значення по 2-й групі - 1 од.;
- лікарняні заклади – 7,3%, середнє по 2-й групі – 21 од.

Так, у Березівській ОТГ частка дитячих дошкільних закладів та професійно-технічних закладів складає 5,9% (разом 11,8%), а у Хустській складає 4,6% (разом 9,1%), при середньому значенні 63,36% (20,82 тис.га). Так само, суттєво меншою є кількість шкіл у Березівській ОТГ їх частка 3,9 %, а у Хустській ОТГ їх частка складає 11,8%, що на 7,9 в.п. більше. Так само, суттєво меншою є і кількість лікарняних закладів Хустської та Березівської ОТГ – 42 од., (в середньому по двох громадах 3,65%).

Група 3 (4 кластер)

ОТГ 3-ї групи мають понад 32% в області серед всіх аналізованих показників соціальної інфраструктури, а саме:

- дитячі дошкільні заклади – 33,6% , середнє по 3-й групі – 10 од.
- школи – 32,9%, середнє по 3-й групі – 12 од.;
- професійно-технічні заклади – 17,6%, Білківська Іршавський район та Тячівська громади мають 1 од.;
- лікарняні заклади – 30,1%, середнє по 3-й групі – 10 од.

Загальна кількість соціальної інфраструктури всіх ОТГ, які належать до четвертого кластеру, становить 587 закладів. Найбільшою громадою являється Іршавська ОТГ (73 заклади), а найменшою – Великодобронська ОТГ (16 закладів), при середньому значенні 33 заклади.

Група 4 (5 кластер)

До п'ятого кластеру відносяться найбільша кількість ОТГ. При цьому, загальна кількість закладів соціальної інфраструктури припадають на Свалявську громаду 67 од. (9,7%). Найбільша кількість дошкільних закладів 4-ї групи припадає на Свалявську громаду - 22 од., а найменша – на Драгівську громаду (Хустського р-ну) – 3 од. Максимальна кількість шкіл 4-ї групи припадає на Свалявську громаду – 25 од.,(12,4%) а мінімальне значення даного показника припадає на Богданську громаду (Рахівського р-ну) - 3 од. (1,7%).

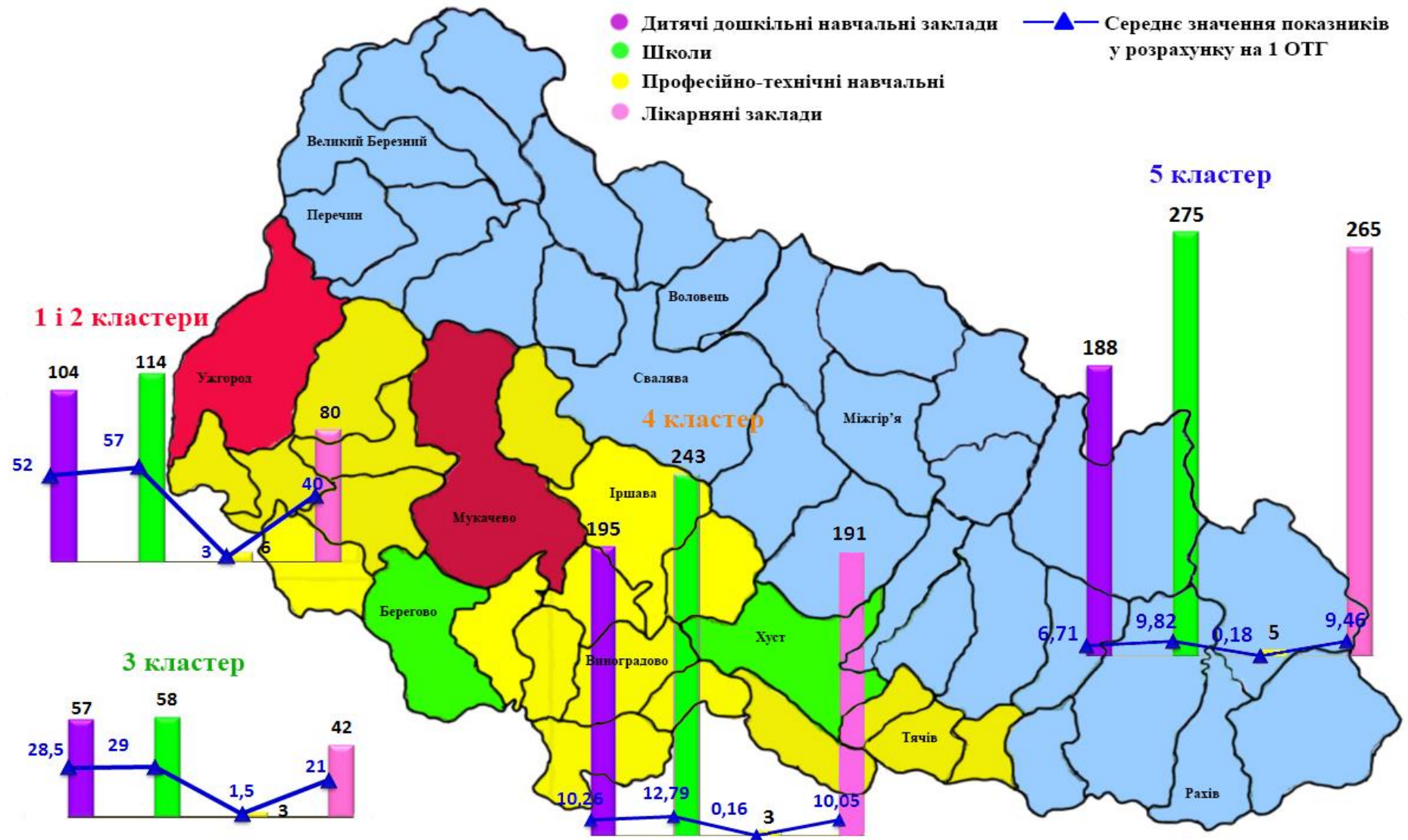

Рис. 3.15 Розподіл по кластерах показників соціальної інфраструктури

Найбільша частка лікарняних закладів 4-ї групи зосереджена у Свалявській ОТГ – 7,6% (19 од.), найменшою щодо таких закладів ОТГ є Усть-Чорнянська – 1,6% (4 од.).

ОТГ 3-ї групи мають понад 32% в області серед всіх аналізованих показників соціальної інфраструктури, а саме:

- дитячі дошкільні заклади – 32,7% , середнє по 4-й групі – майже 7 од.

- професійно-технічні заклади – 23,5%, Міжгірська, Пилипецька, Великоберезнянська, Перечинська, Свалявська громади мають по 1 професійно-технічному закладу;

- лікарняні заклади – 42,9%, середнє по 3-й групі – 10 од.

Загальна схема розробленої моделі економічного розвитку ОТГ має загальний вигляд, який представлено на рис. 3.16.

Як вже зауважувалося, визначення цілей (перспектив) економічного розвитку було синхронізовано зі Стратегією розвитку Закарпатської області на період до 2020 р. [125] (табл. 3.2.), а формування набору інструментів для розвитку громад залежало від поточного стану їх розвитку.

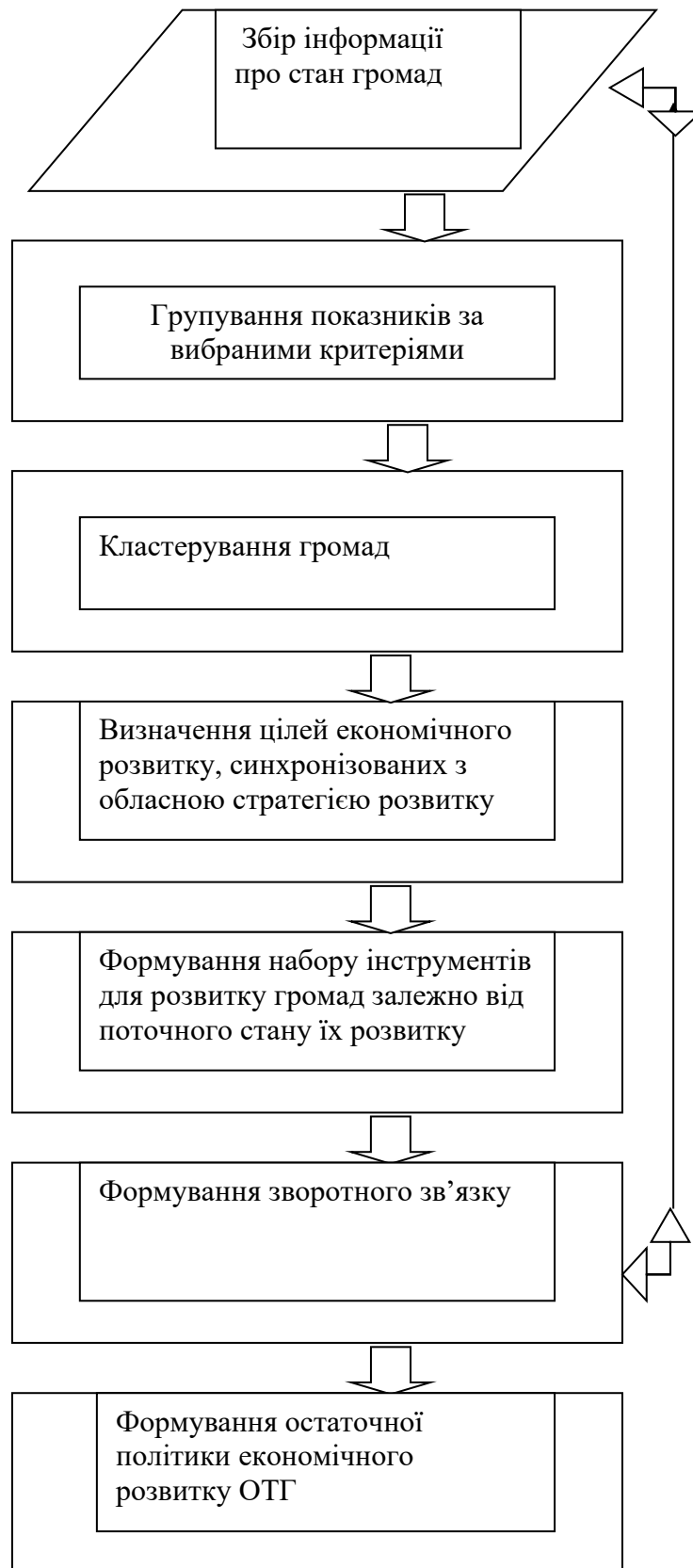
Таким чином, сумарні результати кластерування соціально-економічних показників за аналізованими критеріями представлено у таблицях 3.3 і 3.4.

Проведений аналіз показав, що до 1-го та 2-го кластерів потрапили тільки по одній громаді за узагальненими результатами – відповідно Ужгородська та Мукачівська, та 2 громади (або 4% від загальної їх кількості) потрапили до 3-го кластеру – Хустська та Березівська. Тобто, високий та середній рівень економічного розвитку в цілому характерний лише для 4-х громад області (або для 8%). Це обґрунтовано їх формуванням навколо потужних центрів зі своїми потенціалами – міст обласного підпорядкування. Кількість місцевих рад, які потрапили у визначений діапазон, дорівнює 72 (або 21,4%), тобто, по суті, це тільки п'ята частина.

Всі інші 47 громад (або 92%) і 265 місцевих рад (або 78,6%), що формують відповідні громади області, відносяться до 4-5-го кластерів – груп з найнижчим рівнем економічного розвитку (рис.3.17).

Причому, до 4-го кластеру потрапили переважно громади районних центрів-міст (Тячівська, Іршавська, Виноградівська) та громади тих адміністративних районів, навколо центрів яких сформовані сильніші та\або такі самі за економічним розвитком громади (всі громади Березівського, Виноградівського, Ужгородського, Мукачівського районів, 67% (2 з 3-х) громад Іршавського, 33% (1 з 3-х) громад Хустського та 29% (2 з 7-ми) громад Тячівського районів). Громади 5-го кластеру – це, як правило, громади, які не розміщені навколо громад з центрами у містах або ж є гірськими територіями.

Рис. 3.16 Схема розробленої моделі економічного розвитку ОТГ

**Таблиця 3.2 Економічні перспективи розвитку ОТГ, синхронізовані зі
Стратегією розвитку Закарпатської області до 2020р.**

Створення нових підприємств - у т.ч. МБ
- кооперативів, фермерських господарств
Розширення існуючих підприємств
Диверсифікація видів діяльності
у т.ч. - розвиток органічного сільського господарства
- переробка та збереження органічної та екологічно чистої продукції
- виробництво автентичної харчової продукції регіону
- розвиток екологічно обґрунтованого лісокористування і переробки дарів лісу
- розвиток туризму історичної спадщини
- розвиток неаграрних видів бізнесу на сільських територіях
Підвищення інноваційної частки в економіці регіону
Збільшення доданої вартості, формування замкнених чи розширених ланцюгів створення доданої вартості
Підвищення зайнятості
Розвиток інфраструктури
у т.ч.
- Будівництво, реконструкція і ремонт внутрішніх доріг і мостів автомобільного сполучення
- Підтримка будівництва нових та реконструкція діючих об'єктів водопровідно-каналізаційного господарства
- Формування транспортно-логістичної прикордонної інфраструктури
- Розвиток системи сучасного громадського транспорту на сільських територіях
- Розвиток інфраструктури громадського транспорту в сільських територіях
Розвиток інфраструктури зі збору і переробки твердих побутових відходів

Отже, проведений аналіз показав, що переформатування громад (переміщення місцевих рад до тих чи інших сусідніх громад), в цілому, суттєво не змінить потенціал та перспективи економічного розвитку сформованих (згідно перспективного плану формування громад Закарпатської області) громад. Оскільки 92% громад – це громади з нижчим середнього та низьким економічним розвитком, то перехід окремих місцевих рад до суміжних громад не вирішить питання появи і формування потужних центрів відповідних громад. Тому бачиться доцільнішим зосередження на формуванні та вдосконаленні інструментарію соціально-економічного розвитку громад.

**Таблиця 3.3 Кластерування рівня економічного розвитку громад
Закарпаття**

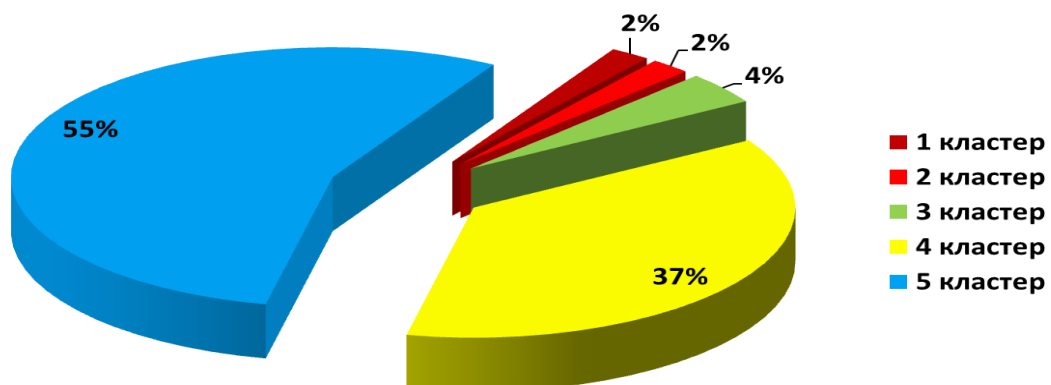
громада	номер кластеру відповідного критерію (від 1 до 5)				
	соц. інфр-ра	ресурси	фінанси	діл. активність	заг. по області
Воловецька	5	3	5	5	5
Жденіївська	5	3	5	5	5
Нижньоворотівська	4	5	5	5	5
Іршавська	3	3	5	4	4
Довжанська	5	3	5	5	5
Білківська	4	5	5	5	4
Зарічанська	4	5	5	4	4
Міжгірська	4	3	5	5	5
Синевирська	5	3	5	5	5
Колочавська	5	5	5	5	5
Майданська	5	3	5	5	5
Пилицька	5	5	5	5	5
Берегівська	3	4	4	3	3
Батівська	4	4	5	4	4
Великоберезька	5	5	5	4	4
Виноградівська	4	4	5	4	4
Пейтерфолвівська	4	4	5	4	4
Вилоцька	5	5	5	4	4
Королівська	5	5	5	4	4
Великоберезнянська	4	3	5	5	5
Волосянківська	5	3	5	5	5
Костринська	4	3	5	5	5
Ужгородська	2	2	1	1	1
Великодобронська	5	5	5	4	4
Середнянська	4	4	5	4	4
Чопська	5	5	5	4	4
Тячівська	4	5	5	5	4
Буштинська	5	5	5	5	4
Дубівська	5	3	5	5	5
Нересницька	4	3	5	5	5
Тересвятнська	5	5	5	5	4
Солотвинська	4	5	5	5	5
Усть-Чорнянська	5	1	5	5	5
Углянська	5	3	5	5	5
Рахівська	5	3	5	5	5
Богданська	5	1	5	5	5
Великобичківська	4	1	5	5	5
Ясінянська	5	1	5	5	5
Хустська	3	4	3	3	3
Вишківська	5	5	5	5	4
Горинчівська	4	3	5	5	5

Продовження таблиці 3.3

Драгівська	5	5	5	5	5
Перечинська	4	3	5	5	5
Порошківська	5	3	5	5	5
Тур"я-Реметівська	5	3	5	5	5
Свалявська	3	1	5	5	5
Полянська	5	3	5	5	5
Мукачівська	1	2	2	2	2
Великолучківська	5	5	5	4	4
Ракошинська	4	5	5	4	4
Чинадіївська	4	5	5	5	4

Таблиця 3.4 Частота відповідності громад Закарпаття критеріям кластерування

№ кластеру	частота відповідності громад критеріям кластерування, од. / %				
	к-сть кластерів, частка, соц.інф-ра	к-сть кластерів, частка, ресурси	к-сть кластерів, частка, фінанси	к-сть кластерів, частка, діл. актив-ть	к-сть кластерів, частка, загальна по області
1	1 / 2%	5 / 10%	1 / 2%	1 / 2%	1 / 2%
2	1 / 2%	2 / 4%	1 / 2%	1 / 2%	1 / 2%
3	4 / 8%	19 / 37%	1 / 2%	2 / 4%	2 / 4%
4	18 / 35%	6 / 12%	1 / 2%	13 / 25%	19 / 37%
5	27 / 53%	19 / 37%	47 / 92%	34 / 67%	28 / 55%
всього	51 / 100%	51 / 100%	51 / 100%	51 / 100%	51 / 100%

Рис. 3.17. Кластерна структура громад Закарпаття за критеріями «соціальна інфраструктура», «ресурси», «фінанси» та «ділова активність»

Згідно проведеного аналізу стану економічного розвитку громад Закарпаття та з метою розробки моделей розвитку громад (відповідних наборів інструментів з врахуванням економічних перспектив громад у розрізі аналізованих критеріїв) усі вони були згруповані у 4 групи (на основі подібності економічного розвитку, економічних перспектив та застосовуваного інструментарію для втілення означених перспектив-орієнтирів): 1. Ужгородська та Мукачівська ОТГ (1-2-й кластер у дослідженні); 2. Берегівська та Хустська ОТГ (3-й кластер у дослідженні); 3. ОТГ з центрами у райцентрах-містах та ОТГ навколо громад 1-3-го кластерів (4-й кластер у дослідженні). 4. ОТГ гірських районів та ОТГ, розміщені не поряд з громадами 1-3-го кластерів (5-й кластер у дослідженні).

Крім того, вони базувалися на попередніх дослідженнях та опитуваннях громад і районів, бізнесових структур [36], [126], [127].

Відповідно до сформованих економічних перспектив вироблено набір інструментів для їх досягнення для кожного кластеру залежно від поточного стану розвитку громад.

3.2. Моделювання економічного розвитку громад з високою та середньою спроможністю

Основи економічної політики в умовах потенційних Ужгородської та Мукачівської ОТГ (1 і 2 кластер, табл.3.5). Основні перспективи економічного розвитку в умовах нових ОТГ (Ужгородської та Мукачівської) будуть базуватися на створенні нових підприємств, розширенні діючих підприємств, підвищенні частки інноваційної продукції, диверсифікації видів діяльності та розвитку інфраструктури.

У першу чергу, потрібно виділити два основні організаційні інструменти для цього – промислові парки та інноваційні кластери, які можуть реалізуватися на основі існуючої промислової та науково-дослідної бази Ужгорода та Мукачева. Для їх реалізації можливе пільгове виділення земельних ділянок великим інвесторам, доступ до інфраструктури, розбудованої за рахунок внесків з місцевого бюджету. Агенції регіонального розвитку (АРР) можуть виступати заявниками проектів з розбудови такої інфраструктури, тому навички написання проектів до вітчизняних та міжнародних донорів є особливо важливими. При декларуванні такої політики інвестиційним агенціям потрібно зосередитися на роботі з відповідними інвесторами та залученні їх на терени громади. Важливим є створення у промисловому парку чи поза ним ланцюгів вертикально

інтегрованих підприємств, що збільшуватиме частку доданої вартості в економічній діяльності, зокрема в агро- та лісопромисловому секторах.

Фінансовими стимулами діяльності в парку можуть бути податкові пільги, фінансування з місцевого бюджету інфраструктури парку, залучення коштів через механізми ДФРР, фаундрайзигу, краудфандингу, останні особливо важливі для високотехнологічних стартапів.

Важливим для таких заходів є підвищення якості підприємницької освіти через дію (вивчення підприємництва не в теорії, а на практиці, в дії), проектного підходу в освіті, конкурси підприємницьких талантів, стартапи. Додатковими інструментами слугуватимуть навчальні та соціальні програми з ведення бізнесу.

Підвищенню ресурсу виживання для діючих підприємств та їх розширення будуть сприяти реінжинірингові компанії та маркетингові асоціації.

У сільській місцевості з метою створення робочих місць можна зосередитися на створенні модельних кооперативів і розвитку фермерських господарств за допомогою дорадчих служб та АРР.

**Таблиця 3.5 Перспективи та інструментарій економічного розвитку для 1-го і 2-го кластерів
(Ужгородська та Мукачівська ОТГ)**

Економічні перспективи	Ресурсні	Організаційні	Фінансові	Соціальні
Створення нових підприємств	Пільгове виділення землі великим інвесторам, земельні банки, земельні аукціони, товарні біржі, брокерські посередницькі фірми, землеупорядні організації	Промислові парки, Бізнес інкубатори, Інноваційні кластери, стартапи (високі техн). Агенції регіонального розвитку	Ставки місцевих податків і зборів, кошти РФПП, податкові пільги щодо земельного податку, внесок з місцевого бюджету в інфраструктуру промислового парку	Навчальні та соціальні програми з ведення бізнесу
у т.ч. МСБ	Пільгове виділення землі та дозволу на спеціальне використання природних ресурсів, земельні банки, земельні аукціони, товарні біржі, брокерські посередницькі фірми, землеупорядні організації	Промислові парки, Бізнес інкубатори, Інноваційні кластери, стартапи (високі техн). Агенції регіонального розвитку	Кошти ДФРР, <i>фандрайзинг (платформи кікстартер), крауtfандинг, податкові пільги щодо земельного податку, внесок з місцевого бюджету в інфраструктуру агропромислового парку</i>	Вдосконалення підприємницької освіти через дію. Конкурси підприємницьких талантів, стартапів. Платформа взаємодії бізнесу – влади – освіти «Соціальний Кластер»
кооперативів, фермерських господарств	Пільгове виділення землі та дозволу на спеціальне використання природних ресурсів, земельні банки, земельні аукціони, товарні біржі, брокерські посередницькі фірми, землеупорядні організації	Дорадчі служби (с/г), Створення модельних кооперативів. Агенції регіонального розвитку	Податкові пільги щодо земельного податку	Платформа взаємодії бізнесу – влади – освіти «Соціальний Кластер»
Розширення існуючих підприємств	Пільгове виділення землі та дозволу на спеціальне використання природних ресурсів, Земельні банки, земельні аукціони, товарні біржі, брокерські посередницькі фірми, землеупорядні організації	Промислові парки, Інноваційні кластери, Агенції регіонального розвитку . Реінжинірингові заклади	Кредитування, відшкодування вісоткових ставок, місцеві гарантії, кошти РФПП, іноземні інвестиції, внесок з місцевого бюджету в інфраструктуру промислового парку	Тренінги лідерів
Диверсифікація видів діяльності		Промислові парки, Бізнес інкубатори, Інноваційні кластери, стартапи (високі техн). Агенції регіонального розвитку . Маркетингові асоціації	Кошти РФПП, внесок з місцевого бюджету в інфраструктуру промислового парку	Тренінги лідерів
у т.ч. розвиток органічного с.г.		Дорадчі служби (с/г), Агенції регіонального розвитку Сертифікаційні лабораторії . С/г науково-дослідні станції. Модельні кооперативи	Ставки місцевих податків і зборів, податкові пільги щодо земельного податку, кредитування, відшкодування відсоткових ставок, Фонди інвестування, фінансової підтримки аграріїв	Регіональна програма по підговці спеціалістів з органічного виробництва. Створення онлайн-контенту з організації та розвитку органічного виробництва в області.
Переробка, збереження та збут органічної та екологічно чистої продукції	Пільгове виділення землі, земельні банки, земельні аукціони, товарні біржі, брокерські посередницькі фірми, землеупорядні організації	Дорадчі служби (с/г), Агенції регіонального розвитку Сертифікаційні лабораторії . С/г науково-дослідні станції. Агропромислові парки. Модельні кооперативи	Ставки місцевих податків і зборів, кошти РФПП, кредитування, відшкодування відсоткових ставок, Фонди інвестування, фінансової підтримки аграріїв	Профілактичні програми здорового харчування
- Виробництво автентичної харчової продукції регіону	Земельні банки, земельні аукціони, товарні біржі, брокерські посередницькі фірми, землеупорядні організації	Брендова політика. Регіональні програми. Агенції регіонального розвитку . Виставки, ярмарки, фестивалі	Ставки місцевих податків і зборів, податкові пільги щодо земельного податку, кошти РФПП	Соціальна реклама "автентичної продукції регіону"
- Розвиток екологічно обгрунтованого лісокористування і переробки дарів лісу	Екологічна сертифікація лісів та продуктів побічного лісокористування, земельні сервітури	ДПП (біопаливо з лісових ресурсів), кооперативи. Громадське лісогосподарювання і громадський контроль з лісогосподарювання	Ставки місцевих податків і зборів, кошти РФПП, іноземні інвестиції, громадський бюджет	Соціальна реклама збереження лісів
- Розвиток туризму історичної спадщини		Регіональний брендинг. Туристичні асоціації. Агенції регіонального розвитку. Громадські організації у сфері розвитку туризму	Кошти РФПП, Громадські бюджети, фаундрайзинг+добročинні внески	Підготовка інформаційних матеріалів про історичну спадщину регіону (громади) села, селищі чи міста

- Розвиток неаграрних видів бізнесу на сільських територіях	Пільгові дозволи на спеціальне використання природних ресурсів., земельні банки, земельні аукціони, товарні біржі, брокерські посередницькі фірми, землеупорядні організації	Дорадчі служби. Агенції регіонального розвитку. Інвестиційні агенції.	Ставки місцевих податків і зборів, кошти РФПП, Внесок з місцевого бюджету	Навчальні та соціальні програми з ведення бізнесу
Підвищення інноваційної частки в економіці регіону	пільгове виділення землі великим інвесторам для інноваційного виробництва	Інноваційні кластери. Відкриті інновації, Інноваційна культура. Ресурсозберігаючі технології	Кошти ДФРР, фаундрайзинг (платформи кікстартер), крауtfандинг	Мережеві платформи зі складників трикутника знань. Студентські та учнівські банки інноваційних ідей
Збільшення доданої вартості	Пільгове виділення землі великим інвесторам для виробництв із замкненим циклом чи ланкам вертикально інтегрованих комплексів	Поглиблена переробка, створення замкненого циклу виробництва, вертикально інтегрованих комплексів. Інноваційні кластери. Промислові парки.	Кошти ДФРР, фаундрайзинг (платформи кікстартер), крауtfандинг, кошти інвесторів, інвестиційне кредитування, відшкодування відсоткових ставок	Форуми між бізнесом і органами самоврядування, ГО
Підвищення зайнятості	Цільове виділення землі для агропромислової діяльності для безробітних, що рекомендовані центрами зайнятості	Бізнес інкубатори, Агенції регіонального розвитку, дорадчі служби	Внесок з місцевого бюджету	Програми центрів зайнятості з навчання для мікрозайнятості
Розвиток інфраструктури		Агенції регіонального розвитку. Громадські ради. Громадські організації		
- Будівництво, реконструкція і ремонт внутрішніх доріг і мостів автомобільного сполучення	Резервування землі під нову інфраструктуру у генплані	Підготовка проектів до вітчизняних (у т.ч ДФРР) та міжнародних фондів. ДПП	Бюджети розвитку, міжбюджетні трансферти, кредити, місцеві гарантії, кошти ДФРР, випуск муніципальних цінних паперів	Участь ГО через представництва в громадських радах в регіональному конкурсі розробки та впровадження проектів розвитку свого населеного пункту
- Підтримка будівництва нових та реконструкція діючих об'єктів водопровідно-каналізаційного господарства	Резервування землі під нову інфраструктуру у генплані	Підготовка проектів до вітчизняних (у т.ч ДФРР) та міжнародних фондів. ДПП	Бюджети розвитку, міжбюджетні трансферти, кредити, місцеві гарантії, кошти ДФРР, випуск муніципальних цінних паперів	Участь ГО через представництва в громадських радах в регіональному конкурсі розробки та впровадження проектів розвитку свого населеного пункту
- Модернізація Ужгородського аеропорту		Підготовка проектів до вітчизняних (у т.ч ДФРР) та міжнародних фондів. ДПП	Залучення приватних коштів через механізм державно-приватного партнерства, кошти ДФРР	
- Формування транспортно-логістичної прикордонної інфраструктури	Резервування землі під нову інфраструктуру у генплані	Підготовка проектів до вітчизняних (у т.ч ДФРР) та міжнародних фондів. ДПП	Кошти міжнародних організацій, грантів, технічної допомоги	
- Розвиток системи сучасного громадського транспорту на сільських територіях		Тендери на виконання послуг	Кошти РФПП, ДФРР, бюджети розвитку	Участь ГО через представництва в громадських радах в регіональному конкурсі розробки та впровадження проектів розвитку свого населеного пункту
- Розвиток інфраструктури громадського транспорту в сільських територіях	Резервування землі під нову інфраструктуру у генплані	Підготовка проектів до вітчизняних (у т.ч ДФРР) та міжнародних фондів. ДПП	Кошти РФПП, ДФРР, бюджети розвитку	Участь ГО через представництва в громадських радах в регіональному конкурсі розробки та впровадження проектів розвитку свого населеного пункту
Розвиток інфраструктури зі збору і переробки твердих побутових відходів	Резервування землі під нову інфраструктуру у генплані	Підготовка проектів до вітчизняних (у т.ч ДФРР) та міжнародних фондів. ДПП	Екологічний фонд, бюджети розвитку, кошти міжнародних організацій, грантів, технічної допомоги, ДФРР.	Участь ГО через представництва в громадських радах в регіональному конкурсі розробки та впровадження проектів розвитку свого населеного пункту. Введення в дитячих садочках та школах регіону програми екологічної освіти

РФПП - Регіональний фонд підтримки підприємництва
ДФРР - Державний фонд регіонального розвитку

У кооперуванні з іншими громадами, в тому числі на основі міжмуніципального співробітництва, варто розглянути створення сертифікаційних лабораторій органічної продукції (можливо у складі існуючих дослідних сільськогосподарських станцій), агропромислові парки та брендову політику для автентичної продукції.

Основи економічного політики в умовах потенційних Хустської та Березівської ОТГ (3 кластер, табл. 3.6). Основні перспективи економічного розвитку в умовах нових ОТГ (Хустської та Березівської) будуть базуватися на створенні нових підприємств, розширенні діючих підприємств, підвищенні частки інноваційної продукції, диверсифікації видів діяльності та розвитку інфраструктури.

У першу чергу, потрібно виділити три основні організаційні інструменти для цього – агропромислові парки, інноваційні кластери та агенції регіонального розвитку, які можуть реалізуватися на основі існуючої агропромислової та науково-дослідної бази Хуста та Берегова. Для їх реалізації можливе пільгове виділення земельних ділянок великим інвесторам та надання дозволів на спеціальне використання природних ресурсів, доступ до інфраструктури, розбудованої за рахунок внесків з місцевого бюджету. Агенції регіонального розвитку (АРР) можуть виступати заявниками проектів з розбудови такої інфраструктури, тому навички написання проектів до вітчизняних та міжнародних донорів є особливо важливими. При декларуванні такої політики інвестиційним агенціям потрібно зосередитися на роботі з відповідними інвесторами та залученні їх на терени громади. Важливим є створення у агропромисловому парку чи поза ним ланцюгів вертикально інтегрованих підприємств, що збільшуватиме частку доданої вартості в економічній діяльності, зокрема в агро- та лісопромисловому секторах.

Фінансовими стимулами діяльності в парку можуть бути ставки місцевих податків і зборів, фінансування з місцевого бюджету інфраструктури агропромислового парку, залучення коштів через механізми ДФРР, кредитування, відшкодування відсоткових ставок, фінансова підтримка аграріїв та громадський бюджет.

Важливим для таких заходів є підвищення якості підприємницької освіти через дію проектного підходу в освіті, конкурси підприємницьких талантів, стартапи. Додатковими інструментами слугуватимуть навчальні та соціальні програми з ведення бізнесу.

Для розвитку кооперативів фермерських господарств в Хустській та Березівській ОТГ основним інструментом є «Платформа взаємодії бізнесу – влади – освіти «Соціальний Кластер».

**Таблиця 3.6 Перспективи та інструментарій економічного розвитку для 3-го кластеру
(Хустська та Березівська ОТГ)**

Економічні перспективи	Ресурсні	Організаційні	Фінансові	Соціальні
Створення нових підприємств	Пільгове виділення землі великим інвесторам та дозволу на спеціальне використання природних ресурсів, земельні аукціони, брокерські посередницькі фірми, землеупорядні організації	Агропромислові парки, Інноваційні кластери, Агенції регіонального розвитку	Ставки місцевих податків і зборів, кошти РФПП, податкові пільги щодо земельного податку, внесок з місцевого бюджету в інфраструктуру агропромислового парку	Навчальні та соціальні програми з ведення бізнесу
у т.ч. МБ	Пільгове виділення землі великим інвесторам та дозволу на спеціальне використання природних ресурсів. земельні аукціони, брокерські посередницькі фірми, землеупорядні організації	Агропромислові парки, Інноваційні кластери, Агенції регіонального розвитку	Кошти ДФРР, фандрайзинг (платформи кікстартер), краутфандинг, податкові пільги щодо земельного податку, внесок з місцевого бюджету в інфраструктуру агропромислового парку	Вдосконалення підприємницької освіти через дію. Конкурси підприємницьких талантів, Платформа взаємодії бізнесу – влади – освіти «Соціальний Кластер»
кооперативів, фермерських господарств	Пільгове виділення землі та дозволу на спеціальне використання природних ресурсів. земельні аукціони, брокерські посередницькі фірми, землеупорядні організації	Дорадчі служби (с/г), Створення модельних кооперативів. Агенції регіонального розвитку Реінжинірингові заклади	Податкові пільги щодо земельного податку	Платформа взаємодії бізнесу – влади – освіти «Соціальний Кластер»
Розширення існуючих підприємств	Пільгове виділення землі та дозволу на спеціальне використання природних ресурсів, земельні аукціони, брокерські посередницькі фірми, землеупорядні організації	Агропромислові парки, Інноваційні кластери, Агенції регіонального розвитку . Реінжинірингові заклади	Кредитування, відшкодування вісоткових ставок, місцеві гарантії, кошти РФПП, іноземні інвестиції	Тренінги лідерів
Диверсифікація видів діяльності		Агропромислові парки, Інноваційні кластери, Агенції регіонального розвитку . Маркетингові асоціації	Кошти РФПП. Внесок з місцевого бюджету в інфраструктуру агропромислового парку	Тренінги лідерів
у т.ч. розвиток органічного с.г.		Дорадчі служби (с/г), Агенції регіонального розвитку Сертифікаційні лабораторії . С/г науково-дослідні станції. Модельні кооперативи	Ставки місцевих податків і зборів, податкові пільги щодо земельного податку, кредитування, відшкодування відсоткових ставок, Фонди інвестування, фінансової підтримки аграріїв	Регіональна програма по підговці спеціалістів з органічного виробництва. Створення онлайн-контенту з організації та розвитку органічного виробництва в області.
- Переробка та збереження органічної та екологічно чистої продукції т		Дорадчі служби (с/г), Агенції регіонального розвитку Сертифікаційні лабораторії . С/г науково-дослідні станції. Агропромислові парки Модельні кооперативи	Ставки місцевих податків і зборів, кошти РФПП, кредитування, відшкодування відсоткових ставок, Фонди інвестування, фінансової підтримки аграріїв	Профілактичні програми здорового харчування
- Виробництво автентичної харчової продукції регіону		Брендова політика. Регіональні програми. Агенції регіонального розвитку . Виставки, ярмарки, фестивалі	Ставки місцевих податків і зборів, податкові пільги щодо земельного податку, кошти РФПП	Соціальна реклама "автентичної продукції регіону"
- Розвиток екологічно обгрунтованого лісокористування і переробки дарів лісу	Екологічна сертифікація лісів та продуктів побічного лісокористування, земельні сервітури	ДПП (біопаливо з лісових ресурсів), кооперативи . Громадське лісогосподарювання і громадський контроль з лісогосподарювання	Ставки місцевих податків і зборів, кошти РФПП, іноземні інвестиції, громадський бюджет	Соціальна реклама збереження лісів
- Розвиток туризму історичної спадщини		Регіональний брендинг. Туристичні асоціації. Агенції регіонального розвитку. Громадські організації у сфері розвитку туризму	Кошти РФПП, громадські бюджети, фаундрайзинг+добровічнні внески	Підготовка інформаційних матеріалів про історичну спадщину регіону (громади) села, селищі чи міста

- Розвиток неаграрних видів бізнесу на сільських територіях	Пільгові дозволи на спеціальне використання природних ресурсів., земельні банки, земельні аукціони, товарні біржі, брокерські посередницькі фірми, землеупорядні організації	Дорадчі служби. Агенції регіонального розвитку. Інвестиційні агенції.	Ставки місцевих податків і зборів, кошти РФПП, Внесок з місцевого бюджету	Навчальні та соціальні програми з ведення бізнесу
Підвищення інноваційної частки в економіці регіону	Пільгове виділення землі великим інвесторам для інноваційного виробництва	Інноваційні кластери. Відкриті інновації, Інноваційна культура Ресурсозберігаючі технології,	Кошти ДФРР, фаундрайзинг (платформи кікстартер), крауtfандинг	Мережеві платформи зі складників трикутника знань. Студентські та учнівські банки інноваційних ідей
Збільшення доданої вартості		Поглиблена переробка, створення замкненого циклу виробництва, вертикально інтегрованих комплексів. Інноваційні кластери. Агропромислові парки.	Кошти ДФРР, фаундрайзинг (платформи кікстартер), крауtfандинг, кошти інвесторів, інвестиційне кредитування, відшкодування відсоткових ставок	Форуми між бізнесом і органами самоврядування, ГО
Підвищення зайнятості	Цільове виділення землі для агропромислової діяльності для безробітних, що рекомендовані центрами зайнятості	Бізнес інкубатори, Агенції регіонального розвитку, дорадчі служби	Внесок з місцевого бюджету	Програми центрів зайнятості з навчання для мікрозайнятості
Розвиток інфраструктури		Агенції регіонального розвитку. Громадські ради. Громадські організації		
- Будівництво, реконструкція і ремонт внутрішніх доріг і мостів автомобільного сполучення	Резервування землі під нову інфраструктуру у генплані	Підготовка проектів до вітчизняних (у т.ч ДФРР) та міжнародних фондів. ДПП	Бюджети розвитку, міжбюджетні трансферти, кредити, місцеві гарантії, кошти ДФРР	Участь ГО через представництва в громадських радах в регіональному конкурсі розробки та впровадження проектів розвитку свого населеного пункту
- Підтримка будівництва нових та реконструкція діючих об'єктів водопровідно-каналізаційного господарства	Резервування землі під нову інфраструктуру у генплані	Підготовка проектів до вітчизняних (у т.ч ДФРР) та міжнародних фондів. ДПП	Бюджети розвитку, міжбюджетні трансферти, кредити, місцеві гарантії, кошти ДФРР	Участь ГО через представництва в громадських радах в регіональному конкурсі розробки та впровадження проектів розвитку свого населеного пункту
- Формування транспортно-логістичної прикордонної інфраструктури	Резервування землі під нову інфраструктуру у генплані	Підготовка проектів до вітчизняних (у т.ч ДФРР) та міжнародних фондів. ДПП	Кошти міжнародних організацій, грантів, технічної допомоги	
- Розвиток системи сучасного громадського транспорту на сільських територіях		Тендери на виконання послуг	Кошти РФПП, ДФРР, бюджети розвитку	Участь ГО через представництва в громадських радах в регіональному конкурсі розробки та впровадження проектів розвитку свого населеного пункту
- Розвиток інфраструктури громадського транспорту в сільських територіях	Резервування землі під нову інфраструктуру у генплані	Підготовка проектів до вітчизняних (у т.ч ДФРР) та міжнародних фондів. ДПП	Кошти РФПП, ДФРР, бюджети розвитку	Участь ГО через представництва в громадських радах в регіональному конкурсі розробки та впровадження проектів розвитку свого населеного пункту
Розвиток інфраструктури зі збору і переробки твердих побутових відходів	Резервування землі під нову інфраструктуру у генплані	Підготовка проектів до вітчизняних (у т.ч ДФРР) та міжнародних фондів. ДПП	Екологічний фонд, бюджети розвитку. кошти міжнародних організацій, грантів, технічної допомоги, ДФРР, кошти механізмів ТКС	Участь ГО через представництва в громадських радах в регіональному конкурсі розробки та впровадження проектів розвитку свого населеного пункту. Введення в дитячих садочках та школах регіону програми екологічної освіти

РФПП - Регіональний фонд підтримки підприємництва
ДФРР - Державний фонд регіонального розвитку
ДПП - Державно-приватне партнерство
ТКС - Транскордонне співробітництво

Підвищенню ресурсу виживання для діючих підприємств та їх розширення будуть сприяти реінжинірингові компанії та маркетингові асоціації.

У сільській місцевості з метою створення робочих місць можна зосередитися на створенні модельних кооперативів і розвитку фермерських господарств за допомогою дорадчих служб та АРР. У кооперуванні з іншими громадами, в тому числі, на основі міжмуніципального співробітництва, варто розглянути створення сертифікаційних лабораторій органічної продукції (можливо, у складі існуючих дослідних сільськогосподарських станцій), агропромислові парки та брендову політику для автентичної продукції.

3.3 Моделювання економічного розвитку громад зі спроможністю, нижче середньої

Основи економічної політики в умовах потенційних ОТГ (4 кластер, табл. 3.7): міські та сільські ради Іршавська, Білківська, Зарічанська – Іршавський район, Батівська, Великоберезька – Березівський район, Виноградівська, Пейтерфолвівська, Вилоцька, Королівська – Виноградівський район, Великодобранська, Середнянська, Чопська – Ужгородський район, Тячівська, Буштинська, Тересвянська - Тячівський район, Вишківська – Хустський район, Великолукківська, Ракошинська, Чинадіївська-Мукачівський район). Основні перспективи економічного розвитку в умовах нових ОТГ будуть базуватися на створенні нових підприємств, розширенні діючих підприємств, диверсифікації видів діяльності та розвитку інфраструктури.

У першу чергу, потрібно виділити три основні організаційні інструменти для цього – агенції регіонального розвитку, дорадчі служби та громадські організації, які повинні набути нового розвитку і стати більш активними учасниками економічного розвитку у співпраці з органами місцевого самоврядування.

Для реалізації виділених завдань по розвитку цих громад можливе використання пільгового виділення земельних ділянок інвесторам, пільгові дозволи на спеціальне використання природних ресурсів.

Агенції регіонального розвитку (АРР) можуть виступати заявниками проектів з розбудови інфраструктури, тому навички написання проектів до вітчизняних та міжнародних донорів є особливо важливими.

Таблиця 3.7 Перспективи та інструментарій економічного розвитку для 4-го кластеру (Іршавська, Білківська, Зарічанська – Іршавський район, Батівська, Великоберезька – Берегівський район, Виноградівська, Пейтерфолвівська, Вилоцька, Королівська – Виноградівський район, Великодобранська, Середнянська, Чопська – Ужгородський район, Тячівська, Буштинська, Тересвянська - Тячівський район, Вишківська – Хустський район, Великолучківська, Ракошинська, Чинадіївська- Мукачівський район)

Економічні перспективи	Ресурсні	Організаційні	Фінансові	Соціальні
Створення нових підприємств	Пільгове виділення землі інвесторам та дозволу на спеціальне використання природних ресурсів, земельні аукціони, землепорядні організації	Агенції регіонального розвитку	Ставки місцевих податків і зборів, кошти РФПП, податкові пільги щодо земельного податку	Навчальні та соціальні програми з ведення бізнесу
у т.ч. МБ	Пільгове виділення землі інвесторам та дозволу на спеціальне використання природних ресурсів, земельні аукціони, землепорядні організації	Агенції регіонального розвитку	Кошти ДФРР, фандрайзинг (платформи кікстартер), краутфандинг, пільги щодо земельного податку	Конкурси підприємницьких талантів, Платформа взаємодії бізнесу – влади – освіти «Соціальний Кластер»
кооперативів, фермерських господарств	Пільгове виділення землі інвесторам та дозволу на спеціальне використання природних ресурсів, земельні аукціони, землепорядні організації	Дорадчі служби (с/г), Створення модельних кооперативів. Агенції регіонального розвитку	Податкові пільги щодо земельного податку	Платформа взаємодії бізнесу – влади – освіти «Соціальний Кластер»
Розширення існуючих підприємств	Пільгове виділення землі інвесторам та дозволу на спеціальне використання природних ресурсів, земельні аукціони, землепорядні організації	Агенції регіонального розвитку .	Кредитування, відшкодування вісоткових ставок, місцеві гарантії, кошти РФПП, іноземні інвестиції	Тренінги лідерів
Диверсифікація видів діяльності		Агенції регіонального розвитку .	Кошти РФПП, ставки місцевих податків і зборів,	Тренінги лідерів
у т.ч. розвиток органічного с.г.		Дорадчі служби (с/г), Агенції регіонального розвитку Сертифікаційні лабораторії . С/г науково-дослідні станції. Модельні кооперативи	Ставки місцевих податків і зборів, податкові пільги щодо земельного податку, кредитування, відшкодування відсоткових ставок, Фонди інвестування, фінансової підтримки аграріїв	Регіональна програма по підговці спеціалістів з органічного виробництва. Створення онлайн-контенту з організації та розвитку органічного виробництва в області.
- Переробка та збереження органічної та екологічно чистої продукції т	Пільгове виділення землі	Дорадчі служби (с/г), Агенції регіонального розвитку Сертифікаційні лабораторії . С/г науково-дослідні станції. Модельні кооперативи	Ставки місцевих податків і зборів, податкові пільги щодо земельного податку, кредитування, відшкодування відсоткових ставок, Фонди інвестування, фінансової підтримки аграріїв	Профілактичні програми здорового харчування
- Виробництво автентичної харчової продукції регіону		Брендова політика. Регіональні програми. Агенції регіонального розвитку . Виставки, ярмарки, фестивалі	Ставки місцевих податків і зборів, податкові пільги щодо земельного податку, кошти РФПП	Соціальна реклама "автентичної продукції регіону"
- Розвиток екологічно обґрунтованого лісокористування і переробки дарів лісу	Екологічна сертифікація лісів та продуктів побічного лісокористування, земельні сервітури	ДПП (біопаливо з лісових ресурсів), кооперативи . Громадське лісогосподарювання і громадський контроль з лісогосподарювання	Ставки місцевих податків і зборів,кошти РФПП, іноземні інвестиції, громадський бюджет	Соціальна реклама збереження лісів
- Розвиток туризму історичної спадщини		Регіональний брендинг. Туристичні асоціації. Агенції регіонального розвитку. Громадські організації у сфері розвитку туризму	Кошти РФПП, громадські бюджети, фаундрайзинг, добровинні внески	Підготовка інформаційних матеріалів про історичну спадщину регіону (громади) села, селищі чи міста

- Розвиток неаграрних видів бізнесу на сільських територіях	Пільгові дозволи на спеціальне використання природних ресурсів, земельні аукціони, землеупорядні організації	Дорадчі служби. Агенції регіонального розвитку.	Ставки місцевих податків і зборів, кошти РФПП, внесок з місцевого бюджету	Навчальні та соціальні програми з ведення бізнесу
Підвищення інноваційної частки в економіці регіону	Пільгове виділення землі інвесторам для інноваційного виробництва	Ресурсозберігаючі технології,	Кошти ДФРР, фаундрайзинг, краутфандинг	Учнівські банки інноваційних ідей
Збільшення доданої вартості		Поглиблена переробка, створення замкненого циклу виробництва, вертикально інтегрованих комплексів.	Кошти ДФРР, фаундрайзинг, краутфандинг, кошти інвесторів, інвестиційне кредитування, відшкодування відсоткових ставок	Форуми між бізнесом і органами самоврядування, ГО
Підвищення зайнятості	Цільове виділення землі для агропромислової діяльності для безробітних, що рекомендовані центрами зайнятості	Бізнес інкубатори, Агенції регіонального розвитку, дорадчі служби	Внесок з місцевого бюджету	Програми центрів зайнятості з навчання для мікрозайнятості
Розвиток інфраструктури		Агенції регіонального розвитку. Громадські ради. Громадські організації		
- Будівництво, реконструкція і ремонт внутрішніх доріг і мостів автомобільного сполучення	Резервування землі під нову інфраструктуру у генплані	Підготовка проектів до вітчизняних (у т.ч ДФРР) та міжнародних фондів. ДПП	Бюджети розвитку, міжбюджетні трансферти, кредити, місцеві гарантії, кошти ДФРР	Участь ГО через представництва в громадських радах в регіональному конкурсі розробки та впровадження проектів розвитку свого населеного пункту
- Підтримка будівництва нових та реконструкція діючих об'єктів водопровідно-каналізаційного господарства	Резервування землі під нову інфраструктуру у генплані	Підготовка проектів до вітчизняних (у т.ч ДФРР) та міжнародних фондів. ДПП	Бюджети розвитку, міжбюджетні трансферти, кредити, місцеві гарантії, кошти ДФРР	Участь ГО через представництва в громадських радах в регіональному конкурсі розробки та впровадження проектів розвитку свого населеного пункту
- Формування транспортно-логістичної прикордонної інфраструктури	Резервування землі під нову інфраструктуру у генплані	Підготовка проектів до вітчизняних (у т.ч ДФРР) та міжнародних фондів. ДПП	Кошти міжнародних організацій, грантів, технічної допомоги, кошти механізмів ТКС	
- Розвиток системи сучасного громадського транспорту на сільських територіях		Тендери на виконання послуг	Кошти РФПП, ДФРР, Бюджети розвитку	Участь ГО через представництва в громадських радах в регіональному конкурсі розробки та впровадження проектів розвитку свого населеного пункту
- Розвиток інфраструктури громадського транспорту в сільських територіях	Резервування землі під нову інфраструктуру у генплані	Підготовка проектів до вітчизняних (у т.ч ДФРР) та міжнародних фондів. ДПП	Кошти РФПП, ДФРР, бюджети розвитку	Участь ГО через представництва в громадських радах в регіональному конкурсі розробки та впровадження проектів розвитку свого населеного пункту
Розвиток інфраструктури зі збору і переробки твердих побутових відходів	Резервування землі під нову інфраструктуру у генплані	Підготовка проектів до вітчизняних (у т.ч ДФРР) та міжнародних фондів. ДПП	Екологічний фонд, бюджети розвитку, Кошти міжнародних організацій, грантів, технічної допомоги, ДФРР, кошти механізмів ТКС	Участь ГО через представництва в громадських радах в регіональному конкурсі розробки та впровадження проектів розвитку свого населеного пункту. Введення в дитячих садочках та школах регіону програми екологічної освіти

РФПП - Регіональний фонд підтримки підприємництва
ДФРР - Державний фонд регіонального розвитку
ДПП - Державно-приватне партнерство
ТКС - Транскордонне співробітництво

При декларуванні такої політики АРР потрібно зосередитися на роботі з органами самоврядування, підприємствами та відповідними інвесторами і залученні їх на терени громади. Важливими є поглиблена переробка, створення ланцюгів вертикально інтегрованих підприємств, що збільшуватиме частку доданої вартості в економічній діяльності, зокрема в агро- та лісопромисловому секторах. Для цих громад органічне сільське господарство та лісогосподарювання можуть стати важливими новими напрямками діяльності.

Фінансовими інструментами для просування таких видів діяльності можуть бути податкові пільги, фінансування з місцевого бюджету (бюджети розвитку), громадські бюджети та залучення коштів через механізми ДФРР.

Важливими для таких заходів є мережеві платформи взаємодії різних секторів, конкурси підприємницьких талантів, залучення навчальних закладів до генерування ідей розвитку громад. Додатковими інструментами слугуватимуть навчальні та соціальні програми з ведення бізнесу.

У сільській місцевості з метою створення робочих місць можна зосередитися на створенні модельних кооперативів і розвитку фермерських господарств за допомогою дорадчих служб та АРР. У кооперуванні з іншими громадами, можливо, на основі міжмуніципального співробітництва, варто розглянути створення сертифікаційних лабораторій органічної продукції (зокрема, у складі існуючих дослідних сільськогосподарських станцій), брендову політику для автентичної продукції, регіональний брендинг для туризму спадщини.

3.4 Моделювання економічного розвитку громад з низькою спроможністю

Основи економічної політики в умовах потенційних ОТГ (5 кластер, табл.3.8): всі міські та сільські ради Воловецького, Міжгірського, Верикобережнського, Рахівського, Перечинського, Свалявського районів, більша частина Тячівського р-ну – Дубівська, Нересницька, Солотвинська, Усть-Чорнянська, Углянська, дві Хустського р-ну – Горінічівська, Драгівська, одна Іршавського р-ну – Довжанська).

Основні перспективи економічного розвитку в умовах нових ОТГ будуть базуватися на підвищенні зайнятості, створенні нових і розширенні діючих підприємств, диверсифікації видів діяльності та розвитку інфраструктури.

Таблиця 3.8 Перспективи та інструментарій економічного розвитку для 5-го кластеру (міські та сільські ради Воловецького, Міжгірського, Верикоберезнянського, Рахівського, Перечинського, Свалявського районів, більша частина Тячівського р-ну – Дубівська, Нересницька, Солотвинська, Усть-Чорнянська, Углянська, дві Хустського р-ну – Горінічівська, Драгівська, одна Іршавського р-ну – Довжанська)

Економічні перспективи	Ресурсні	Організаційні	Фінансові	Соціальні
Створення нових підприємств	Пільгове виділення землі інвесторам та дозволу на спеціальне використання природних ресурсів, земельні аукціони, землеупорядні організації	Агенції регіонального розвитку	Ставки місцевих податків і зборів, кошти РФПП, податкові пільги щодо земельного податку	Навчальні та соціальні програми з ведення бізнесу
у т.ч. МБ	Пільгове виділення землі інвесторам та дозволу на спеціальне використання природних ресурсів, земельні аукціони, землеупорядні організації	Агенції регіонального розвитку	Кошти ДФРР, пільги щодо земельного податку	Конкурси підприємницьких талантів, Платформа взаємодії бізнесу – влади – освіти «Соціальний Кластер»
кооперативів, фермерських господарств	Пільгове виділення землі інвесторам та дозволу на спеціальне використання природних ресурсів, земельні аукціони, землеупорядні організації	Дорадчі служби (с/г), Створення модельних кооперативів. Агенції регіонального розвитку	Податкові пільги щодо земельного податку	Платформа взаємодії бізнесу – влади – освіти «Соціальний Кластер»
Розширення існуючих підприємств	Пільгове виділення землі інвесторам та дозволу на спеціальне використання природних ресурсів, земельні аукціони, землеупорядні організації	Агенції регіонального розвитку .	Кредитування, відшкодування вісоткових ставок, місцеві гарантії, кошти РФПП, іноземні інвестиції	Тренінги лідерів
Диверсифікація видів діяльності		Агенції регіонального розвитку .	Кошти РФПП, ставки місцевих податків і зборів	Тренінги лідерів
у т.ч. розвиток органічного с.г.		Дорадчі служби (с/г), Агенції регіонального розвитку Модельні кооперативи	Ставки місцевих податків і зборів, податкові пільги щодо земельного податку, кредитування, Фонди інвестування, фінансової підтримки аграріїв	Регіональна програма по підговці спеціалістів з органічного виробництва. Створення онлайн-контенту з організації та розвитку органічного виробництва в області.
- Переробка та збереження органічної та екологічно чистої продукції т	Пільгове виділення землі	Дорадчі служби (с/г), Агенції регіонального розвитку Модельні кооперативи	Ставки місцевих податків і зборів, податкові пільги щодо земельного податку, кредитування, Фонди інвестування, фінансової підтримки аграріїв	Профілактичні програми здорового харчування
- Виробництво автентичної харчової продукції регіону		Брендова політика. Регіональні програми. Агенції регіонального розвитку. Виставки, ярмарки, фестивалі	Ставки місцевих податків і зборів, податкові пільги щодо земельного податку, кошти РФПП	Соціальна реклама "автентичної продукції регіону"
- Розвиток екологічно обґрунтованого лісокористування і переробки дарів лісу	Екологічна сертифікація лісів та продуктів побічного лісокористування, земельні сервітури	ДПП (біопаливо з лісових ресурсів), кооперативи . Громадське лісогосподарювання і громадський контроль з лісогосподарювання	Ставки місцевих податків і зборів, кошти РФПП, іноземні інвестиції, громадський бюджет	Соціальна реклама збереження лісів
- Розвиток туризму історичної спадщини		Регіональний брендинг. Туристичні асоціації. Агенції регіонального розвитку. Громадські організації у сфері розвитку туризму	Кошти РФПП, громадські бюджети, фаундрайзинг, добровільні внески	Підготовка інформаційних матеріалів про історичну спадщину регіону (громади) села, селищі чи міста
- Розвиток неаграрних видів бізнесу на сільських територіях	Пільгові дозволи на спеціальне використання природних ресурсів., земельні аукціони, землеупорядні організації	Дорадчі служби. Агенції регіонального розвитку.	Ставки місцевих податків і зборів, кошти РФПП, внесок з місцевого бюджету	Навчальні та соціальні програми з ведення бізнесу

Підвищення інноваційної частки в економіці регіону	Пільгове виділення землі інвесторам для інноваційного виробництва	Ресурсозберігаючі технології,	Кошти ДФРР, внесок з місцевого бюджету	Учнівські банки інноваційних ідей
Збільшення доданої вартості		Поглиблена переробка, створення замкненого циклу виробництва, вертикально інтегрованих комплексів.	Кошти ДФРР, кошти інвесторів, інвестиційне кредитування	Форуми між бізнесом і органами самоврядування, ГО
Підвищення зайнятості	Цільове виділення землі для агропромислової діяльності для безробітних, що рекомендовані центрами зайнятості	Агенції регіонального розвитку, дорадчі служби	Внесок з місцевого бюджету	Програми центрів зайнятості з навчання для мікрозайнятості
Розвиток інфраструктури		Агенції регіонального розвитку. Громадські ради. Громадські організації		
- Будівництво, реконструкція і ремонт внутрішніх доріг і мостів автомобільного сполучення	Резервування земелі під нову інфраструктуру у генплані	Підготовка проектів до вітчизняних (у т.ч ДФРР) та міжнародних фондів. ДПП	Бюджети розвитку, міжбюджетні трансферти, кредити, кошти ДФРР	Участь ГО через представництва в громадських радах в регіональному конкурсі розробки та впровадження проектів розвитку свого населеного пункту
- Підтримка будівництва нових та реконструкція діючих об'єктів водопровідно-каналізаційного господарства	Резервування земелі під нову інфраструктуру у генплані	Підготовка проектів до вітчизняних (у т.ч ДФРР) та міжнародних фондів. ДПП	Бюджети розвитку, міжбюджетні трансферти, кредити, кошти ДФРР	Участь ГО через представництва в громадських радах в регіональному конкурсі розробки та впровадження проектів розвитку свого населеного пункту
- Формування транспортно-логістичної прикордонної інфраструктури	Резервування земелі під нову інфраструктуру у генплані	Підготовка проектів до вітчизняних (у т.ч ДФРР) та міжнародних фондів. ДПП	Кошти міжнародних організацій, грантів, технічної допомоги, кошти механізмів ТКС	
- Розвиток системи сучасного громадського транспорту на сільських територіях		Тендери на виконання послуг	Кошти РФПП, ДФРР, бюджети розвитку	Участь ГО через представництва в громадських радах в регіональному конкурсі розробки та впровадження проектів розвитку свого населеного пункту
- Розвиток інфраструктури громадського транспорту в сільських територіях	Резервування земелі під нову інфраструктуру у генплані	Підготовка проектів до вітчизняних (у т.ч ДФРР) та міжнародних фондів. ДПП	Кошти РФПП, ДФРР, бюджети розвитку	Участь ГО через представництва в громадських радах в регіональному конкурсі розробки та впровадження проектів розвитку свого населеного пункту
Розвиток інфраструктури зі збору і переробки твердих побутових відходів	Резервування земелі під нову інфраструктуру у генплані	Підготовка проектів до вітчизняних (у т.ч ДФРР) та міжнародних фондів. ДПП	Екологічний фонд, бюджети розвитку, кошти міжнародних організацій, грантів, технічної допомоги, ДФРР, кошти механізмів ТКС	Участь ГО через представництва в громадських радах в регіональному конкурсі розробки та впровадження проектів розвитку свого населеного пункту. Введення в дитячих садочках та школах регіону програми екологічної освіти

РФПП - Регіональний фонд підтримки підприємництва

ДФРР - Державний фонд регіонального розвитку

ДПП - Державно-приватне партнерство

ТКС - Транскордонне співробітництво

Для їх досягнення основну роль відіграватимуть агенції регіонального розвитку, дорадчі служби, створення модельних кооперативів, державно-приватне партнерство, громадське лісогосподарювання і громадський контроль у лісогосподарюванні, туристичні асоціації, громадські організації у сфері розвитку туризму. Агенції регіонального розвитку (АРР) можуть виступати заявниками проектів з розбудови такої інфраструктури, тому навички написання проектів до вітчизняних та міжнародних донорів є особливо важливими. Більшість ресурсних інструментів, що пропонуватимуть громади для досягнення пріоритетів, стосуватиметься пільгового виділення землі інвесторам та дозволів на спеціальне використання природних ресурсів

Порівняно вузьким для громад з низьким рівнем розвитку є коло фінансових інструментів. В основному, стимулювання може стосуватися змін ставок місцевих податків і зборів та встановлення податкових пільг. Серед прямих фінансових інструментів є безпосередньо видатки з місцевих бюджетів на реалізацію брендової політики, соціальну рекламу, розвиток інфраструктури. Агенції регіонального розвитку можуть надавати підтримку громадам в плані доступу до коштів різноманітних фондів (ДФРР, фондів інвестування і фінансової підтримки аграріїв, екологічного фонду), коштів міжнародних організацій, грантів, технічної допомоги.

Важливими для таких заходів є освітні, навчальні проекти і програми, тренінги лідерів, в тому числі ті, що проводяться центрами зайнятості. В розвитку інфраструктурної складової вирішальною є участь громадських організацій через представництва в громадських радах, в регіональному конкурсі розробки та впровадження проектів розвитку свого населеного пункту.

3.5 Міжкластерне порівняння та вироблення напрямів економічної політики в умовах децентралізації

Диференціація і роль організаційних інструментів в економічній політиці ОТГ

У результаті проведеного дослідження було виявлено відмінності у можливостях використання тих чи інших інструментів громадами, що належать до різних кластерів. Міжкластерне порівняння організаційних інструментів представлено на рис.3.18. При реалізації політики економічного розвитку у громадах 4-ї групи (5-го кластеру), які є гірськими територіями та мають низький рівень економічного розвитку, важливими будуть такі організаційні інструменти, як агенції регіонального розвитку, дорадчі служби, модельні кооперативи, державно-приватне партнерство, громадське лісогосподарювання і

громадський контроль у лісогосподарюванні, туристичні асоціації, громадські організації у сфері розвитку туризму, проведення різноманітних виставок, ярмарків, фестивалів, брендової політики для автентичної продукції. Всі вони покликані сприяти підвищенню зайнятості, створенню нових і розширенню діючих підприємств, диверсифікації видів діяльності, особливо в сільських територіях. При будівництві та розвитку соціально-економічної та сполучної інфраструктури особливо важливу роль відграватимуть навички підготовки проектів до вітчизняних та міжнародних фондів.

Для громад 3-ї групи (4-го кластеру), що мають центри ОТГ у райцентрах-містах або ж розташовані біля громад 1-2-ї груп, крім організаційних інструментів, притаманних для громад 4-ї групи (АРР, дорадчі служби, модельні кооперативи, ДПП, громадське лісогосподарювання, туристичні асоціації, громадські організації у сфері розвитку туризму, виставки, ярмарки, фестивалі, брендові політика для автентичної продукції, підготовка проектів до вітчизняних та міжнародних фондів), актуальними будуть також застосування бізнес-інкубаторів, сертифікаційних лабораторій органічної продукції та сільськогосподарських НД станцій.

Оскільки ОТГ даної групи – це переважно низинні території, то важливим також є поглиблена переробка, створення ланцюгів вертикально інтегрованих підприємств (що збільшуватиме частку доданої вартості в економічній діяльності), особливо в агро- та лісопромисловому секторах. Для цих громад органічне сільське господарство – один з нових доцільних напрямів економічної діяльності. Все це сприятиме створенню нових підприємств та нових робочих місць, розширенню діючих підприємств, диверсифікації видів діяльності та розвитку інфраструктури.

Громади 2-ї групи (3-й кластер) за рахунок їх створення з центрами у містах обласного підпорядкування (Хуст, Берегово) у додаток до організаційних інструментів, визначених для ОТГ 3-ї групи, об'єктивно можуть також застосовувати такі інструменти, як агропромислові парки та інноваційні кластери, які сприятимуть створенню нових та розширенню діючих підприємств, диверсифікації видів діяльності, підвищенню інноваційної частки в економіці регіону, збільшенню доданої вартості та зайнятості. При використанні інструменту інвестиційних агенцій доцільне зосередження на роботі з відповідними інвесторами та залучення їх на терени громади. Інструменти – реінжинірингові компанії та маркетингові асоціації – покликані сприяти виживанню та розширенню діючих підприємств підвищення ефективності їх діяльності, просування і збуту продукції тощо.

1 група	2 група	3 група	4 група
---------	---------	---------	---------

↓	↓	↓	↓
<ul style="list-style-type: none"> - промислові парки - стартапи 			
<ul style="list-style-type: none"> - агропромислові парки - інноваційні кластери - реінжинірингові заклади - маркетингові асоціації - інвестиційні агенції 			
<ul style="list-style-type: none"> - бізнес-інкубатори - сертифікаційні лабораторії - с/г НД станції 			
<ul style="list-style-type: none"> - АРР - Дорадчі служби (с/г) - Модельні кооперативи - Брендова політика (виставки, ярмарки, фестивалі) - Регіональний брендинг, тур.асоціації, ГО у сфері розвитку туризму - ДПП (біопаливо з ліс.ресурсів, розвиток інфраструктури) - Громадське лісо-господарювання - Громадські ради, ГО - Ресурсозберігаючі технології - Держархбудконтроль - Транскордонне співробітництво (в межах прикордонних ОТГ) - Інноваційна культура - Співробітництво між ОТГ 			

Рис. 3.18 Порівняння організаційних інструментів економічного розвитку для різних груп громад

Найбільшій інструментарій економічної політики характерний для 1-ї групи громад (1-2 кластер) завдяки їх формуванню навколо двох найбільших міст області. Усі перераховані організаційні інструменти, доцільні для застосування у ОТГ 2-ї, 3-ї та 4-ї груп, також притаманні і для ОТГ 1-ї групи. Крім цього, інструменти – промислові (індустріальні) парки та стартапи – характерні та дієві саме для громад 1-ї групи і можуть реалізуватися на основі існуючої промислової та науково-дослідної бази Ужгорода та Мукачева. Це, в свою чергу, ще більше сприятиме створенню і розширенню діючих підприємств, диверсифікації видів діяльності, підвищенню інноваційної частки в економіці регіону тощо.

Співробітництво між ОТГ як організаційний інструмент економічного розвитку ефективно може застосовуватися будь-якими громадами. Як приклад, зокрема – для створення сертифікаційних лабораторій органічної продукції, реалізації спільних інфраструктурних проектів, утримання діючих та створення нових підприємств, установ та організацій комунальної форми власності, розв’язання спільних проблем розвитку територій.

Інструмент формування та підвищення інноваційної культури є актуальним для усіх без винятку громад, оскільки сприяє підтримці новаторів, стартапів, інноваційних ідей у різних сферах життєдіяльності, що, в кінцевому рахунку, підвищує інноваційний потенціал та інноваційну спроможність громади.

Інструмент державного архітектурно-будівельного контролю в умовах децентралізації повноважень з видачі дозвільних документів, здійснення держархбудконтролю, прийняття в експлуатацію закінчених будівництвом об'єктів з одночасним спрощенням дозвільних процедур у будівництві є важливим чинником збільшення обсягів будівельних робіт та інвестицій у будівельну галузь, як на рівні бізнесу, так і на рівні населення, розвитку інженерно-транспортної та соціальної інфраструктури, благоустрою території ОТГ, покращення умов ведення бізнесу, впливу місцевих органів та ОТГ на комплексний розвиток території в інтересах громади. Застосування цього організаційного інструменту можливе для усіх груп громад.

Транскордонне співробітництво є важливим інструментом соціально-економічного розвитку прикордонних громад (такі є у кожній з розглядуваних груп), роль якого проявлятиметься у розвитку прикордонної виробничої та соціальної інфраструктури; розробці та реалізації спільних прикордонних проектів соціально-гуманітарного, економічного, культурного, екологічного спрямування; розв'язанні спільних проблем прикордонних регіонів; здійсненні євроінтеграційних заходів на регіональному рівні; провадженні спільної діяльності у сфері малого та середнього бізнесу та ін.

Інструменти транскордонного співробітництва та співробітництва між ОТГ потребують пошлявлення їх застосування, що, насамперед, залежить від ініціативності, доброї волі та організаційних зусиль самих органів місцевого самоврядування та окремих ініціативних груп ОТГ. Формування такої системи цінностей актуалізує відповідне виховання щодо розвитку лідерських навиків ще в дитячому віці, а також може коригуватися завдяки навчальним і соціальним програмам по веденню бізнесу, тренінгам лідерів, тренінгам щодо написання програм для подання заявок на отримання міжнародного гранту і т.д.

Незважаючи на те, що в Україні функціонує багато АРР, діяли вони у різних організаційно-правових формах (ГО, благодійні організації, дослідницькі організації, комунальні установи/підприємства та ін.), будучи заснованими навіть фізичними особами. При цьому, рівень їхньої співпраці з органами місцевого самоврядування є низьким. Перші майже не залучаються до розробки місцевих програм і стратегій розвитку та процесу їх подальшої реалізації (хоча мають для цього відповідний потенціал), їхня діяльність здійснюється переважно за рахунок фінансової підтримки з боку міжнародних донорів, практично

відсутня координація та узгодження діяльності відповідних організацій. Також, незважаючи на стандартний набір повноважень, цілі українських АРР відрізнялися та взагалі їм притаманна різновекторність проголошених ними цілей діяльності. З огляду на те, що основним завданням АРР має стати згладжування відмінностей в економічному розвитку між регіонами та реалізація наявного потенціалу регіону, внесок українських АРР у розвиток регіонів залишається низьким, оскільки більшість з них зосереджуються на виконанні «просвітницьких» функцій (тренінги, навчальні програми, презентації досвіду регіонів інших країн), що, у принципі, потенціалу регіону в широкому розумінні не реалізовує. Все це генерувало низьку віддачу від діяльності АРР щодо сприяння місцевому розвитку. Певній визначеності у цьому плані сприяли прийняті у 2015-2016 рр. Закон України «Про засади державної регіональної політики» від 5 лютого 2015 р. №156-VIII та Типове положення про агенцію регіонального розвитку, затверджене Постановою КМУ №258 від 11 лютого 2016р. Вони регламентують, що у регіоні може бути лише 1 АРР, а її засновниками АРР виступають обласні ради та держадміністрації. Співзасновниками агенцій можуть бути регіональні торгово-промислові палати, регіональні відділення всеукраїнських асоціацій органів місцевого самоврядування, місцеві асоціації органів місцевого самоврядування відповідного регіону, громадські об'єднання, які діють у відповідному регіоні, вищі навчальні заклади, наукові установи. Це може сприяти вирішенню проблеми щодо тіснішої співпраці з органами місцевого самоврядування та залучення до діяльності АРР кваліфікованих спеціалістів.

Для уточнення розроблюваної моделі було здійснено *опитування громад*, що належать до різних кластерів, у пропорційному співвідношенні.

Зокрема, була уточнена пріоритетність цілей економічного розвитку громад, які за своєю природою найбільше асоційовані з перспективами розвитку. У порядку переваг були названі розвиток інфраструктури (22,6 % відповідей), розвиток туристично-рекреаційної галузі (16,3%), розвиток бізнес середовища та ефективної інвестиційної політики міста(9,7%), лісопромислове виробництво (11,29%), розвиток сільськогосподарського виробництва та проблеми екології (по 8, 1%).

Що стосується організаційного контексту для 1-2 кластерів серед існуючих організацій виділено як найпріоритетніші громадські ради (50% відповідей) та на 2-му місці – туристичні асоціації (50%).

Для цілей економічного розвитку найбільш доцільним бачиться створення (у порядку зменшення значимості) бізнес-інкубаторів (33,3%), інноваційних кластерів (33,3%), АРР (33,3%).

Серед застосовуваних інструментів просування економічного розвитку найпріоритетнішими вказано брендову політику і ресурсозберігаючі технології (по 20%). На 2-му місці – розвиток стартапів та виставки, ярмарки, фестивалі (по 20%), на 3-му місці – виставки, ярмарки, фестивалі (20% відповідей).

Щодо потрібних до застосування найважливішими визначено брендові політику (40%). Ресурсозберігаючим технологіям (20%) виділено 2-ге місце в плані пріоритетності, а стартапам – відповідно 2-ге і 3-тє (по 20% відповідей). Питанню існування чи необхідності створення виробничих кластерів респонденти уваги не приділили.

3 кластер:

Серед існуючих спеціальних організацій на 1-ше місце за пріоритетністю виділено комітет з організації виставок, ярмарок, фестивалів та туристичні асоціації; на 2-ге – АРР, комітет з організації виставок, ярмарок, фестивалів, ГО у сфері розвитку туризму та сільськогосподарські науково-дослідні станції; на 3-тє – дорадчі служби, громадські ради (усі відповіді по 12,5%).

По важливості щодо необхідності створення спеціальних організацій для цілей економічного розвитку 1-ше місце відведене бізнес-інкубаторам, 2-ге – промисловим паркам (по 50% відповідей).

Серед інструментів економічного розвитку найпріоритетнішими вказані брендова політика, ресурсозберігаючі технології, виставки, ярмарки, фестивалі (по 20%) та на 2-му місці – також виставки, ярмарки, фестивалі (40%).

Щодо потрібних до впровадження інструментів відмічено, так само, брендову політику (1-ше місце) та ресурсозберігаючі технології (1-ше і 2-ге місця) – по 33,3%.

Результати опитування респондентів потрібного організаційно-інституційного інструментарію економічного розвитку визначили невідповідність побудованій моделі у питанні створення промислового парку (у моделі передбачений лише для 1-2-го кластерів).

4 кластер:

Серед існуючих спеціальних організацій 1-ше місце за пріоритетністю віддано бізнес-інкубаторам та АРР, 2-ге – також АРР та громадському лісогосподарюванню, 3-тє – туристичним асоціаціям, агропромисловим паркам та комітету з організації виставок, ярмарок, фестивалів (усі відповіді по 14,29%).

Серед найпотрібніших новостворених респондентами вбачаються туристичні асоціації, громадські ради та бізнес-інкубатори (по 8,33%), на 2-му місці – дорадчі служби (8,33%), інвестиційні агенції та промислові парки (по 16,67%), а на 3-му – АРР, ГО у сфері розвитку туризму, ДПП, комунальні служби (усі відповіді по 8,33%).

Згідно опитування, існуючими найбільш важливими інструментами просування економічного розвитку визнано брендову політику, ресурсозберігаючі технології та виставки, ярмарки, фестивалі (по 16,67%); на 2-му місці – також виставки, ярмарки, фестивалі (25%) і ресурсозберігаючі технології (8,33%); на 3-му місці – виставки, ярмарки, фестивалі та розвиток стартапів (по 8,33%).

У якості потрібних новостворених для застосування представники 4-го кластеру вказали з найвищим пріоритетом брендову політику та розвиток стартапів (по 50%).

Щодо відповідності отриманих відповідей респондентів побудованій моделі інструментарію економічної політики, то агропромисловий парк, який вказано як діючий інструмент, у моделі виділений тільки для 1-3-го кластерів. Потрібними до створення вказано інвестиційні агенції (у моделі передбачені тільки для 1-3-го кластерів), промислові парки і розвиток стартапів (у моделі передбачені тільки для 1-2-го кластерів).

5 кластер:

У якості найважливіших існуючих організацій економічного розвитку відмічено АРР (6,67%), ГО у сфері розвитку туризму та громадські ради (по 13,33%). На 2-му місці за пріоритетністю розташовані дорадчі служби, туристичні організації, ГО у сфері розвитку туризму, громадське лісогосподарювання, громадські ради (по 6,67%); на 3-му місці – АРР, ДПП, громадські ради, комітет з організації виставок, ярмарок, фестивалів (по 6,67%).

Для потрібних у створенні найпріоритетніших організацій вказано АРР (9,52%), комітет з організації виставок, ярмарок, фестивалів, туристичні організації, ГО у сфері розвитку туризму, громадське лісогосподарювання (по 4,76%). На 2-му місці за пріоритетністю розташувалися ГО у сфері розвитку туризму, бізнес-інкубатори (по 9,52%), ДПП, громадське лісогосподарювання, сертифікаційні лабораторії лісопереробки, інвестиційні агенції (по 4,76%), на 3-му місці – інвестиційні агенції (14,3%), промислові парки, маркетингові асоціації, реінжинірингові заклади, бізнес-інкубатори (по 4,76%).

До найважливіших існуючих інструментів просування економічного розвитку віднесено виставки, ярмарки, фестивалі (36,4%) та ресурсозберігаючі технології (27,3%). На 2-му місці – виставки, ярмарки, фестивалі (18,2%) та брендова політика (9,1%); на 3-му місці – ресурсозберігаючі технології (9,1%).

Серед потрібних інструментів виділено ресурсозберігаючі технології (37,5%) та брендову політику (25%) як найбільш пріоритетні. На 2-му місці – розвиток стартапів (25%) та створення виробничих кластерів (12,5%).

Аналіз відповідності результатів опитування та побудованої моделі економічного інструментарію для 5-го кластеру показав, що виділені у якості

бажаних бізнес-інкубатори та сертифікаційні лабораторії передбачені лише для 1-4-го кластерів; інвестиційні агенції та маркетингові асоціації, реінжинірингові заклади, виробничі кластери – тільки для 1-3-го кластерів; промислові парки, розвиток стартапів – тільки для 1-2-го кластерів.

Також був виконаний порівняльний аналіз отриманих результатів моделювання та опитування представників громад, що належать до різних кластерів (табл. 3.9).

Таблиця 3.9 Маркери невідповідності результатів анкетування та побудованих моделей економічного інструментарію по кластерам

Спеціальні організації, які потрібно створити для цілей економ. розвитку	3 кластер		4 кластер		5 кластер	
	анкета	розроблена модель	анкета	розроблена модель	анкета	розроблена модель
Промисловий парк	+	-	+	-	+	-
Інвестиційні агенція			+	-	+	-
Бізнес-інкубатор					+	-
Сертифікаційна лабораторія					+	-
Маркетингова асоціація					+	-
Реінжиніринговий заклад					+	-
Інструменти просування економ. розвитку, які потрібні до застосування	3 кластер		4 кластер		5 кластер	
	анкета	розроблена модель	анкета	розроблена модель	анкета	розроблена модель
Розвиток стартапів			+	-	+	-
Виробничий кластер					+	-

Зокрема, було виявлено, що по 1-2 кластеру невідповідностей не спостерігається, оскільки вони, що зрозуміло, передбачають застосування найширшого інструментарію економічної політики, який і було приведено в анкеті. Додаткові інструменти, які респонденти могли вказати самостійно, опитування не виявило. По 3-му кластеру наявна 1 невідповідність опитування до побудованої моделі, у 4-му кластері таких невідповідностей 3, у 5-му кластері, який об'єктивно має найменшу кількість організаційних інструментів, невідповідностей найбільше – 8.

Диференціація і роль ресурсних інструментів в економічній політиці ОТГ

Для подальшого економічного розвитку громад, які увійшли до 1 і 2 кластерів, розроблена модель передбачає створення нових підприємств, розширення діючих, підвищення частки інноваційної продукції, диверсифікації видів діяльності та розвиток інфраструктури.

Для реалізації поставлених завдань значну роль зіграє правильне і своєчасне застосування ресурсних інструментів. У першу чергу, ці інструменти сприяють залученню інвестицій. Так, *Генеральний план забудови території* розкриває потенційні можливості земельних і трудових ресурсів, виробничих потужностей і наявної інфраструктури, формує напрямки їх розвитку. Така інформація для інвесторів є дуже корисною при прийнятті рішень, що будувати і скільки інвестувати в розвиток громади.

При розробці Генплану вирішальна роль відводиться інструментам самоорганізації громади: місцевий референдум, громадські слухання, збори громадян за місцем проживання, місцеві ініціативи. Саме цими інструментами громада закладає стратегічні, проміжні і операційні цілі свого розвитку, які враховуються при розробці, затвердженні і реалізації Генплану та Стратегії соціально-економічного розвитку громади. Інструмент - *передача землі* – сприяє диверсифікації діяльності: фермерське господарство, домашнє господарство, садівництво. Його використання збільшує вирощування с/г продукції, ефективне використання землі.

Виділення землі, в т. ч. на пільгових умовах, дає можливість забезпечити будівництво об'єктів інфраструктури, серед яких і полігон по переробці твердих побутових відходів.

Оренда, пільгова оренда поряд з інструментом *виділення землі на пільгових умовах* є тими ресурсними інструментами, які стимулюють бізнес до випуску інноваційної продукції, як найбільш конкурентної та рентабельної.

Враховуючи те, що значна більшість населених пунктів області не мають Генеральних планів забудови і зонування території, а приватизація і розпаювання земельних ділянок проведені, ресурсний інструмент – *випук* – буде відігравати вирішальну роль у будівництві і розширенні об'єктів соціально значимої інфраструктури, виробничих об'єктів.

Оскільки завдання економічної політики у моделі розвитку ОТГ віднесених до 3-го, 4-го і 5-го кластерів, в основному, співпадають із завданнями моделей 1-го і 2-го кластерів, то інструменти необхідно застосовувати ті ж самі, але порядок застосовування має бути зумовлений найбільшою вигодою для громади.

1 група	2 група	3 група	4 група
---------	---------	---------	---------

	
<ul style="list-style-type: none"> - Земельні банки - Товарні біржі - Брокерські посередницькі фірми 	
<ul style="list-style-type: none"> - Пільгове виділення землі - Передача землі - Застава землі - Оренда землі - Земельні аукціони - Землевпорядні організації - Пільгові дозволи на спеціальне використання природних ресурсів цільове виділення землі для агропромислової діяльності для безробітних, що рекомендовані центрами зайнятості - Резервування землі під нову інфраструктуру у генплані 	

Рис. 3.19 Порівняння ресурсних інструментів економічного розвитку для різних груп громад

За результатами проведення анкетування на питання «чи будуть для досягнення економічних цілей ОТГ використовуватися природні ресурси і чи впливає на це децентралізація?» всі 100% опитуваних дали позитивну відповідь.

Так, всі ОТГ відзначили, що, в першу чергу, децентралізація дасть можливість використовувати землі, які не належать виключно до населеного пункту, тим самим збільшивши обсяги власних природних ресурсів.

Здійснене опитування представників громад (згадуване вище) показало, що 66,67% громад 1 і 2 кластеру для досягнення поставлених економічних цілей на перше місце поставили використання саме додаткових земель. Що стосується решти 33,33%, то їх було практично рівномірно поділено між мінерально-бальнеологічною ресурсною базою (друге місце за пріоритетністю) та землями туристично-рекреаційного призначення (третє місце за пріоритетністю).

Для третього кластеру, а саме для Хустської та Берегівської ОТГ, першочерговими ресурсами для їх успішного розвитку буде ефективний розподіл земель. Друге місце, завдяки яким громади зможуть досягти своїх економічних цілей, посіли мінерально-бальнеологічні ресурси, за допомогою яких громади проводять активну брендову політику. На третє місце, по важливості використання ресурсів, були поставлені корисні копалини.

Що стосується ОТГ 4 кластеру, то тут 38,46%, аналогічно попереднім кластерам, віддали перевагу використанню земельних ресурсів. Однак, 15,38% опитуваних ОТГ першочергово для досягнення економічних цілей будуть використовувати корисні копалини і водні ресурси. Ще 15,38% ОТГ 4 кластеру на друге місце за пріоритетністю використання природних ресурсів поставили

ресурси побічного користування лісом та водні ресурси. Використання лісу для даного кластеру є також актуальним, і це підтверджується тим, що 23,08% ОТГ для розвитку будуть використовувати саме ці ресурси. Також у Середнянській ОТГ планують видобувати ще і природній газ.

У 5 кластері ОТГ, із зрозумілих причин, роблять акцент на використанні саме лісових ресурсів (33,33%). Друге місце, практично порівну між собою ділять ресурси побічного користування лісом та землі туристично-рекреаційного призначення (23,8%). І аналогічна ситуація склалася з мінерально-бальнеологічними та водними ресурсами, які займають третє місце за пріоритетністю для досягнення поставлених цілей економічного розвитку.

Диференціація і роль фінансових інструментів в економічній політиці ОТГ

У широкому розумінні використання комплексу фінансових інструментів регіонального економічного розвитку повинно забезпечувати вирішення проблеми пошуку та залучення на території громад належних обсягів фінансових ресурсів, а також їх ефективного використання для забезпечення економічного зростання. Такий підхід передбачає врахування не лише традиційних бюджетних джерел, а розглядається більш комплексно і передбачає залучення та приваблення коштів з різних, як зовнішніх (глобальний, макроекономічний рівень), так і внутрішніх (наявних у межах громади, регіону) джерел. У теоретичній площині всім групам громад можна рекомендувати застосування всієї сукупності фінансових інструментів. Однак, на практиці громади з різним рівнем розвитку та наявного фінансового забезпечення не в змозі однаково ефективно та комплексно використовувати всі інструменти, тому виникає потреба їх диференціювати та формувати рекомендації за виділеними групами громад (табл. 3.10)

Перша група ОТГ

Для першої групи громад перелік пропонованих фінансових інструментів є найбільшим, цьому сприяє як їх вихідний фінансовий стан (достатньо високий рівень фінансового забезпечення), так і сукупність організаційно-інституційних факторів, в тому числі, наявність досвіду, професійних кадрів, можливість якіснішої підготовки грантів, проектів, організації емісії цінних паперів тощо (табл. 3.8).

Таблиця 3.10 Порівняння фінансових інструментів економічного розвитку для різних груп ОТГ Закарпатської області

Групи інструментів і джерел фінансових ресурсів	1-2 кластери	3 кластер	4 кластер	5 кластер
Податкові інструменти	Ставки місцевих податків і зборів, податкові пільги щодо земельного податку	Ставки місцевих податків і зборів, податкові пільги щодо земельного податку	Ставки місцевих податків і зборів, податкові пільги щодо земельного податку	Ставки місцевих податків і зборів, податкові пільги щодо земельного податку
Прямі інструменти бюджетного фінансування і регулювання	Внесок з місцевого бюджету в інфраструктуру промислового (інноваційного) парку, агропромислового парку, бюджети розвитку, міжбюджетні трансферти	Внесок з місцевого бюджету в інфраструктуру промислового парку, агропромислового парку, бюджети розвитку, міжбюджетні трансферти	Бюджети розвитку, міжбюджетні трансферти	Бюджети розвитку, міжбюджетні трансферти
Нетрадиційні інструменти прямої бюджетної участі	Громадські бюджети	Громадські бюджети	Громадські бюджети	Громадські бюджети
Інструменти змішаного і непрямого фінансування	Місцеві гарантії, механізм державно-приватного партнерства	Місцеві гарантії, механізм державно-приватного партнерства		
Інструменти цільової (програмної) підтримки з державних та місцевих фондів	Кошти РФПП, коштиДФРР, фонди інвестування, фінансової підтримки аграріїв, екологічний фонд	Кошти РФПП, коштиДФРР, фонди інвестування, фінансової підтримки аграріїв, екологічний фонд	Кошти РФПП, коштиДФРР, фонди інвестування, фінансової підтримки аграріїв, екологічний фонд	Кошти РФПП, коштиДФРР, фонди інвестування, фінансової підтримки аграріїв, екологічний фонд

Продовження таблиці 3.10

Кредитні інструменти	Кредитування, відшкодування відсоткових ставок, інвестиційне кредитування	Кредитування, відшкодування відсоткових ставок, інвестиційне кредитування	Кредитування, відшкодування відсоткових ставок, інвестиційне кредитування	Кредитування, відшкодування відсоткових ставок, інвестиційне кредитування
Інструменти ринку цінних паперів	Випуск муніципальних цінних паперів	-	-	-
Інструменти міжнародного ринку	Іноземні інвестиції, кошти міжнародних організацій, грантів, технічна допомога, кошти механізмів ТКС, кошти країн, організацій та фондів-донорів	Іноземні інвестиції, кошти міжнародних організацій, грантів, технічної допомоги, кошти механізмів ТКС	Іноземні інвестиції, кошти міжнародних організацій, грантів, технічної допомоги, кошти механізмів ТКС	Іноземні інвестиції, кошти міжнародних організацій, грантів, технічної допомоги, кошти механізмів ТКС
Нетрадиційні, інноваційні інструменти мобілізації та інвестування капіталу	Доброчинні внески, фандрайзинг (платформи кікстартер), краутфандинг	Доброчинні внески, фандрайзинг (платформи кікстартер), краутфандинг		

Окрім традиційно відомих джерел у вигляді власних доходів бюджетів, а також трансфертів, найбільш дієвими інструментами залучення фінансових ресурсів можуть бути: кредитна підтримка, в тому числі, відшкодування відсоткових ставок за кредитами за рахунок коштів місцевих бюджетів, кошти ДФРР, емісія муніципальних цінних паперів та місцеві гарантії по кредитах (для міст), розвиток механізмів державно-приватного партнерства (у відповідних сферах, дозволених законодавством України, напр., поводження з відходами, будівництво та/або експлуатація автострад, доріг). Важливим є розвиток механізму громадських бюджетів, досвід якого вже застосовується в м.Ужгород і дає можливість залучати мешканців до вирішення суспільних проблем та усвідомленого спрямування коштів бюджету міста на визначені громадськістю заходи і проекти локального значення.

Оскільки громади першого та другого кластерів визначені як потенційно інноваційно активні, то для них доцільно рекомендувати відомі у світовій практиці механізми фандрайзингу (для формування платформ кікстартер), краутфандингу (у сфері ІТ-технологій), а також для фінансування конкретних соціальних, просвітницьких, культурних та інфраструктурних проектів.

Друга група ОТГ

Друга група громад є менш потужною у фінансовому плані, однак вона також здатна застосовувати більшість інструментів, запропонованих для першої групи, окрім випуску муніципальних цінних паперів. Крім того, в даному випадку достатньо актуальними є кошти механізмів ТКС (наприклад, кошти, що можна залучати через Програми добросусідства, зокрема, для Березівської ОТГ).

Третя та четверта групи ОТГ

Третя та четверта групи ОТГ є найбільш чисельними (47 ОТГ), однак це переважно сільські та гірські громади, які застосовують досить обмежений спектр фінансових інструментів внаслідок своєї недостатньої спроможності, поінформованості та підготовки кадрів тощо. Вдалий досвід його застосування в інших громадах повинен спонукати до активізації відповідної роботи в усіх громадах з метою розширення цього інструментарію, а відповідно, і можливостей залучення коштів. Використання традиційних податкових, бюджетних інструментів, вихід на рівень державних та регіональних фондів розвитку, застосування механізму громадських бюджетів, постійне просування транскордонного співробітництва - це ті напрями діяльності, які повинні активізувати ділову та соціальну активність громад, спонукати їх до пошуку сучасних джерел і механізмів формування та використання коштів на своїх територіях.

Здійснене опитування представників громад (згадуване вище) на предмет фінансових інструментів та засобів для їх розвитку показало наступне.

1-2 кластери

Серед фінансових джерел для досягнення цілей на перше місце опитані представники 1-2 кластерів поставили кошти місцевих бюджетів розвитку (44,4% відповідей) та кошти грантів (33,3%), зовсім не виділяючи міжнародну допомогу та банківські кредити.

При оцінці проблем формування доходів бюджету зроблено наголос на складній та неефективній податковій системі (1-ий та 2-ий пріоритети, в сумі 30% відповідей), а також на недостатніх обсягах трансфертів з бюджетів вищого рівня (30%). Менш значущими є проблеми ведення бізнесу в «тіні» та відсутність/незначна кількість підприємств (робочих місць) на території громади (по 10%).

Оцінюючи додаткові джерела фінансових ресурсів, респонденти розглядають як можливі всі запропоновані варіанти, крім добровільних внесків. В пріоритеті кошти механізмів ТКС (1-ий та 2-ий пріоритети, в сумі 20% відповідей), кошти ДФРР (1,2,3 пріоритети, в сумі 20% відповідей). Менш значущими є кредитна підтримка та кошти ДПП, а також кошти грантів і механізми фандрайзингу та краутфандингу.

Серед проблем залучення додаткових джерел фінансових ресурсів 1-2 кластери акцентують на складності законодавства та дозвільних процедур (1-ий пріоритет, 33,33% відповідей), на незадовільному рівні кредитоспроможності підприємств і домашніх господарств (1-ий та 2-ий пріоритети, 22, 2 % відповідей).

Результати опитування респондентів щодо фінансового забезпечення та інструментарію економічного розвитку показали відповідність розробленій моделі в частині вибору інструментів загалом, за винятком добровільних внесків.

3 кластер

Серед фінансових джерел для досягнення цілей рівнозначна перша роль відводиться трьом джерелам – місцевому бюджету, коштам грантів та міжнародній допомозі (по 28,6% відповідей), на другому місці – залучення інвестицій.

При оцінці проблем формування доходів бюджету третій кластер на перше місце поклав проблему складної та неефективної податкової системи (1-ий пріоритет, 33,3% відповідей), на другому місці ведення бізнесу в «тіні» та відсутність/незначна кількість підприємств (робочих місць) на території громади (2-3 місця за пріоритетністю і 33,3%).

В залученні додаткових ресурсів третій кластер надає пріоритетну перевагу коштам ДФРР (1-ий пріоритет, 25% відповідей), на другому місці кошти грантів (2 – йта 4-ий пріоритети, 25% відповідей у сумі). Разом з тим, зовсім не виділяє такі джерела, як кошти ДПП, Регіонального фонду підтримки підприємництва, фандрайзинг та краутфандинг.

Третій кластер вбачає проблему в складності законодавства та дозвільних процедур (1-ий пріоритет, 33,3% відповідей), в недостатній обізнаності громади, суб'єктів бізнесу і домашніх господарств (2-ий пріоритет, 33,3%). На третьому місці – незадовільний рівень кредитоспроможності та нерозвинутість соціальної та виробничої інфраструктури (2-ий пріоритет, по 16,67%).

Результати опитування респондентів щодо фінансового забезпечення та інструментарію економічного розвитку показали таку невідповідність розробленій моделі: респонденти не вказали на доцільність використання коштів ДПП, коштів РФПП, а також механізмів фандрайзингу та краутфандингу.

4 кластер

Серед фінансових джерел респонденти 4-го кластеру найбільше значення приділяють місцевому бюджету розвитку (43,75% відповідей) та фінансовій підтримці держави (25%), однак доцільними вважають й інші джерела (в порядку

спадання значимості) – залучення інвестицій (18,75%), кошти грантів і міжнародної допомоги (по 6,25%).

На перше місце серед проблем формування доходів бюджету поставлено ведення бізнесу в тіні (1-4-ий пріоритети, в сумі 32%). На другому місці – складана та неефективна податкова система (1,2,3-ій пріоритети, в сумі 28%). На третьому місці – незначна кількість підприємств та недостатні обсяги трансфертів з бюджетів вищого рівня (по 20% відповідей в сумі). Характерно, що 4 кластер не виділяє як проблему недоступність банківських кредитів.

Четвертий кластер виділяє всі передбачені додаткові джерела фінансування, ставлячи на перше місце кошти ДФРР (1-ий пріоритет – 19,23%, 3-ій пріоритет – 3,85%), а також кошти механізмів ТКС (1 пріоритет – 3,85%, 2 пріоритет – 11,54%) та кошти механізмів ДПП (3,4-ий пріоритети, 19,2% в сумі).

Респонденти 4-го кластеру, виділивши всі проблеми залучення фінансових ресурсів, на перше місце поставили проблему недостатньої обізнаності громади, суб'єктів бізнесу і домашніх господарств на її території з цими інструментами (недостатня кадрова / фахова підготовка) (1-3-ій пріоритети, 26,3%), на друге - незадовільний рівень кредитоспроможності підприємств і домашніх господарств (2-3-ій пріоритети, 26,3%), на третє місце - нерозвинутість соціальної та виробничої інфраструктури, в т.ч. доріг (1,2,4-ий пріоритети, 21,1% відповідей).

Результати опитування респондентів щодо фінансового забезпечення та інструментарію економічного розвитку показали таку невідповідність розробленій моделі: респонденти вказали на доцільність використання механізмів ДПП, фандрайзингу та краутфандингу. В моделі така пропозиція для даного кластеру відсутня через недостатню поширеність цих інструментів.

5 кластер

Серед фінансових джерел для досягнення цілей опитані представники 5 кластеру найбільше значення приділяють місцевому бюджету розвитку (30% відповідей) та фінансовій підтримці держави (26,67% відповідей), однак доцільними вважають й інші джерела (в порядку спадання значимості) – залучення інвестицій (16,67%), кошти грантів (13,33%), міжнародна допомога (10%). Характерно, що лише громади 5-го кластера вказали про значимість банківських кредитів як джерела фінансування (3,3%).

При оцінці проблем формування доходів бюджету опитаними представниками цього кластеру відзначається важливість всіх п'яти виділених в анкеті проблем. Разом з тим перше місце посідає відсутність/незначна кількість підприємств (робочих місць) на території громади (1,2-ий пріоритети, разом 34,6%), на другому місці - ведення бізнесу "в тіні" (23,1%), на третьому місці – складана та неефективна податкова система (19,2%).

В оцінці додаткових джерел фінансових ресурсів п'ятий кластер домінуючу перевагу надає коштам ДФРР (1,2,3-ій пріоритети, 33,3% разом) та грантам (1-3-ій пріоритети, 29,2%), на третьому місці кошти механізмів ТКС (1,3-ій пріоритети, 16,7%). Залишились зовсім без уваги респондентів такі інструменти залучення коштів, як кошти РФПП, добровільні внески, механізми фандрайзингу та краутфандингу.

Серед проблем залучення додаткових джерел фінансових ресурсів п'ятий кластер виділив усі проблеми, однак на перше місце поставив недостатню обізнаність громади, суб'єктів бізнесу і домашніх господарств на її території з цими інструментами (недостатня кадрова / фахова підготовка) (1-ий пріоритет, 26%), складність законодавства та дозвільних процедур (2, 3-ій пріоритети, 26%), незадовільний рівень кредитоспроможності (1,2,4-ий пріоритети, 21,7%).

Результати опитування респондентів щодо фінансового забезпечення та інструментарію економічного розвитку показали таку невідповідність розробленій моделі: респонденти не вказали на доцільність використання коштів РФПП, передбаченого моделлю, разом з тим, вибрали механізми і кошти ДПП, яких в моделі немає.

Узагальнюючи результати анкетування, можна констатувати, що серед фінансових джерел для досягнення цілей економічного розвитку всі без винятку кластери надають перевагу державним коштам (місцеві бюджети розвитку, фінансова державна підтримка). Відповідаючи на інші питання анкети щодо забезпечення фінансовими ресурсами та проблем, які з цим пов'язані, опитані представники різних кластерів не були одноставними, продемонстрували не сфокусоване, розпорошене розуміння окреслених проблем та відсутність явно виражених пріоритетів, підтвердивши комплексність та багатовекторність можливостей їх вирішення на рівні ОТГ.

Найбільш повно результати анкетування співпадають з моделлю по 1-2 кластерах.

Диференціація і роль соціальних інструментів в економічній політиці ОТГ

Суб'єкти соціальної активності складають соціальний ресурс місцевої громади, значущість якого важко переоцінити. У багатьох територіальних громадах для їх успішного розвитку бракує організаційних, інфраструктурних (природних) і фінансових ресурсів. Однак, є величезні соціальні ресурси, які варто ефективно розвивати і використовувати.

Соціальні ресурси мають ряд особливостей, що відрізняють їх від інших ресурсів. По-перше, інші ресурси вичерпні як, наприклад, родовища корисних копалин, тоді як соціальні ресурси у відомому сенсі невичерпні. Їх використання не означає їх вичерпання, а навпаки, сприяє прогресуючій зміні, переходу

суспільства на новий, більш високий рівень його розвитку. По-друге, соціальні ресурси - це не тільки частково, але й цілком поновлювані ресурси. Використовуючи, наприклад, інтелектуальний або комунікативний ресурс, ми аж ніяк не зменшуємо і не знищуємо їх, а, навпаки, навіть нарощуємо. Чим активніше використовуємо ці ресурси, тим в більшій мірі сприяємо їхньому розвитку. По-третє, інші ресурси можна тримати в запасі і від цього вони не збільшуються і не зменшуються. Інша річ - соціальні ресурси. Їх не можна тримати про запас, бо вони починають швидко знецінюватися і деградувати.

З метою забезпечення економічного розвитку територій соціальні ресурси є продуктом спільної соціальної активності населення, яку ініціює громада. Чим вищий соціальний ресурс ОТГ, тим більші можливості має в своєму розпорядженні населення для вирішення своїх нагальних місцевих проблем. Існує широкий набір способів та методів оптимального використання соціального ресурсу, а саме:

- оперативне вивчення і стратегічне узгодження територіальних міжгрупових і внутрішньогрупових потреб та інтересів ОТГ;
- демонстрація досягнутих містом, селом успіхів;
- підвищення авторитету людей, які беруть активну участь у вирішенні місцевих проблем;
- підвищення рівня соціальної інформованості населення;
- сприяння освіті і розвитку неформальних об'єднань і громадських організацій;
- забезпечення та поглиблення «спільності переживань»; підвищення культури спілкування в спільній діяльності.

Перенесення акцентів соціальної політики на регіональний та місцевий рівень може дати реальний шанс для виходу з кризи та забезпечення суспільного прогресу для регіонів України та їхніх громад. Саме тому були розроблені соціальні інструменти економічного розвитку для різних груп громад ОТГ Закарпатської області. З точки зору теоретичного застосування даних інструментів їх застосування можна рекомендувати всім групам громад всієї сукупності соціальних інструментів. (табл.3.11.) Однак, на практиці громади з різним рівнем розвитку та наявного соціального ресурсу та забезпечення не в змозі однаково ефективно та комплексно використовувати всі інструменти, тому виникає потреба їх диференціювати та формувати рекомендації за виділеними групами громад.

Таблиця 3.11 Порівняння соціальних інструментів економічного розвитку для різних груп громад ОТГ Закарпатської області

Соціальний інструмент економічного розвитку ОТГ	1 група	2 група	3 група	4 група
Навчальні програми та тренінги з бізнесу	Тренінги лідерів ОТГ			
навчальні програми для мешканців ОТГ	Навчальні та соціальні програми з ведення бізнесу			
Навчальні програми дітей та молоді	введення в дитячих садочках та школах регіону програми екологічної освіти.			
Платформа взаємодії: «Бізнес – Влада – Освіта»	Вдосконалення підприємницької освіти через дію конкурсів підприємницьких талантів, стартапів. «Соціальний кластер»		соціальний кластер	
	Форуми між бізнесом і органами самоврядування, ГО		конкурси підприємницьких талантів	
Соціальна реклама	«автентичної продукції регіону» збереження лісів			
Регіональні програми	профілактичні програми здорового харчування.			
	Регіональна програма по підготовці спеціалістів з органічного виробництва. Створення онлайн-контенту з організації та розвитку органічного виробництва в області.			
	збереження лісів та питної води профілактичні програми здорового харчування.			
Інформаційні програми /програми центрів зайнятості	програми центрів зайнятості з навчання для мікрозайнятості		програми центрів зайнятості з навчання для мікрозайнятості в гірських населених пунктах	
участь ГО через представництва в громадських радах	в регіональному конкурсі розробки та впровадження проектів розвитку свого населеного пункту	в регіональному конкурсі розробки та впровадження проектів розвитку свого населеного пункту	в регіональному конкурсі розробки та впровадження проектів розвитку свого населеного пункту	в регіональному конкурсі розробки та впровадження проектів розвитку свого населеного пункту
Мережева платформа зі складників трикутника знань. Банки інноваційних ідей	участь талановитої молоді в мережевій платформі / трикутник знань. Студентські та учнівські банки інноваційних ідей	участь талановитої молоді в мережевій платформі / трикутник знань. Студентські та учнівські банки інноваційних ідей	Учнівські банки інноваційних ідей	
Підготовка інформаційних матеріалів про історичну спадщину регіону (громади) села, селища чи міста	Створення невеликих буклетів та книжок і сувенірів.			

Перша група ОТГ

Основні перспективи економічного розвитку в умовах нових ОТГ (Ужгородської та Мукачівської) будуть базуватися на створенні нових підприємств, розширенні діючих підприємств, диверсифікації видів діяльності та виробництва автентичної харчової продукції регіону.

Важливим для таких заходів є підвищення якості підприємницької освіти через дію (вивчення підприємництва не в теорії, а на практиці, в дії), проектного підходу в освіті, конкурси підприємницьких талантів, стартапи. Додатковими інструментами слугуватимуть навчальні та соціальні програми для мешканців ОТГ з ведення бізнесу, а також навчальні програми для дітей та молоді, введенні в дитячих садочках та школах регіону, програми екологічної освіти з метою розвитку культури сортування та викидання побутових відходів, що сприятиме збереженню навколишнього середовища.

Інструмент «мережева платформа зі складників трикутника знань» доцільно застосовувати для 1-го та 2-го кластерів, що можуть реалізуватися на основі існуючої освітньої та науково-дослідної бази Ужгорода та Мукачева.

Друга група ОТГ

Основні перспективи економічного розвитку в умовах нових ОТГ (Хустської та Берегівської) будуть базуватися на створенні нових підприємств в т.ч. МСБ, кооперативів, фермерських підприємств, диверсифікації видів діяльності та розвитку органічного сільського господарства.

Важливим для таких заходів є підвищення якості підприємницької освіти через дію проектного підходу в освіті, конкурси підприємницьких талантів, стартапи.

Додатковими інструментами слугуватимуть навчальні та соціальні програми з ведення бізнесу. Для розвитку кооперативів фермерських господарств в Хустській та Берегівській ОТГ основним інструментом є «Платформа взаємодії бізнесу – влади – освіти «Соціальний Кластер». У сільській місцевості з метою створення робочих місць можна зосередитися на створенні модельних кооперативів і розвитку фермерських господарств за допомогою дорадчих служб та АРР. У кооперуванні з іншими громадами, в тому числі, на основі міжмуніципального співробітництва, варто розглянути створення сертифікаційних лабораторій органічної продукції (можливо у складі існуючих дослідних сільськогосподарських станцій), агропромислові парки та брендову політику для автентичної продукції.

Інструмент «формування банку учнівських та студентських інноваційних ідей» є актуальним для усіх без винятку громад, оскільки сприяє підтримці новаторів, стартапів, інноваційних ідей у різних сферах життєдіяльності, що, в кінцевому рахунку, підвищує інноваційний потенціал та інноваційну спроможність ОТГ. Використання потенціалу учнів та студентів у розробці інноваційних ідей в громаді дасть можливість впроваджувати їх в життя ОТГ.

Третя група ОТГ

Основні перспективи економічного розвитку в умовах нових ОТГ 3 групи ОТГ (4-го кластеру), які є низинними та передгірськими територіями

(Виноградівський район, а також 3-ри громади – Іршавського, Тячівського, Ужгородського та Мукачівського районів, 2-і громади Берегівського району та 1-на Хустська громада), будуть базуватися на створенні нових підприємств, в т.ч. МСБ, кооперативів, фермерських підприємств, диверсифікації видів діяльності та розвитку органічного сільського господарства.

Необхідними інструментами слугуватимуть навчальні та соціальні програми з ведення бізнесу. Для розвитку кооперативів і фермерських господарств у Виноградівській та Іршавській ОТГ основним інструментом є «Платформа взаємодії бізнесу – влади – освіти «Соціальний Кластер». У сільській місцевості з метою створення робочих місць можна зосередитися на створенні модельних кооперативів і розвитку фермерських господарств за допомогою дорадчих служб та АРР. У кооперуванні з іншими громадами, в тому числі, на основі міжмуніципального співробітництва, варто розглянути створення сертифікаційних лабораторій органічної продукції (можливо у складі існуючих дослідних сільськогосподарських станцій) та брендову політику для автентичної продукції.

Четверта група ОТГ

При реалізації соціальної політики економічного розвитку у громадах 4-ї групи (5-го кластеру), які є гірськими територіями та мають низький рівень економічного розвитку, важливими будуть такі соціальні інструменти, як навчальні програми та тренінги з бізнесу, платформа взаємодії «Бізнес – Влада – Освіта», мережева платформа зі складників трикутника знань та застосування учнівських банків інноваційних ідей, соціальна реклама збереження лісів, соціальна реклама «автентичної продукції регіону», програми центрів зайнятості з навчаннями для мікрозайнятості у гірських населених пунктах, участь ГО через представництва в громадських радах в регіональному конкурсі розробки та впровадження проектів розвитку свого населеного пункту .

Важливим соціальним інструментом економічного розвитку є інформаційні програми центрів зайнятості, що передбачає впровадження цільових програм по зайнятості продуктивної молоді гірських сіл, селищ, міст. Закарпатському регіональному центру зайнятості слід здійснювати цільове адресне фінансування проектів ОТГ, орієнтованих на підвищення кваліфікації і перекваліфікації кадрів, які потрібні громаді (н-д: органічне виробництво).

Важливим для таких заходів є мережеві платформи взаємодії різних секторів, конкурси підприємницьких талантів, залучення навчальних закладів до генерування ідей розвитку громад.

Всі вони покликані сприяти підвищенню зайнятості, створенню нових і розширенню діючих підприємств, диверсифікації видів діяльності, особливо в сільських територіях.

При розробці грантових проектів розвитку соціально-економічної та сполучної інфраструктури особливо важливу роль відграватимуть навички підготовки проектів до вітчизняних та міжнародних фондів.

ВИСНОВКИ

Дане дослідження виявило основні підходи до економічного розвитку громад в умовах децентралізації.

Для виконання цілей дослідження була сформована концептуалізована модель економічного розвитку громад в умовах децентралізації, диференційовані моделі стану економічного розвитку громад Закарпатської області на основі статистичної, емпіричної оцінок та групування громад за рівнем розвитку, модель економічного розвитку громад з прикладними сценаріями її реалізації залежно від спроможності громад.

Дослідження, у цілому, базувалося на побудованих залежностях концептуальної моделі, формоутворюючими складниками якої є такі: цілі (перспективи розвитку), інструменти досягнення цілей - інституційно-організаційні, ресурсні, фінансові та соціальні.

У результаті дослідження було виявлено, що радикальних змін щодо структурної композиції організацій/організмів в умовах децентралізації відбутися не повинно (за винятком деяких – ЦНАПи), натомість переважна більшість існуючих заходів може отримати кращу дієвість, зокрема: муніципальні кластери, міжмуніципальне співробітництво, поширення досвіду врядування, власне, у сфері децентралізації та місцевого самоврядування, транскордонна співпраця в межах громад-побратимів, проекти транскордонного співробітництва, організація громадських слухань, електронне урядування, проекти, згенеровані всередині громади, співпраця з науковими установами, співпраця з освітніми установами, фандрейзинг (збір коштів). Абсолютно новим заходом можна назвати лише один – міжмуніципальне співробітництво. Разом з тим, для деяких громад, особливо з низькою спроможністю, переважна більшість застосовуваних організаційних інструментів для економічного розвитку в контексті їх муніципалітетів буде новою.

Найбільш активними в здійсненні різних організаційних заходів економічного розвитку громад є владні та квазівладні структури (у даному випадку, це органи місцевого самоврядування та агенції місцевого розвитку), разом вони забезпечують 85% усіх заходів організацій, задіяних до місцевого економічного розвитку. У сукупності заходи, що генеровані бізнесовими організаціями, теж дають подібне охоплення – 80%. Разом з тим, наукові та освітні організації мають тільки 35% у даному структурному розподілі. Таким чином, абстрагуючись від ваги кожного окремого заходу, можна припустити, що найкритичнішим на даний момент є залучення до економічного розвитку громад науково-освітніх організацій, особливо, – урізноманітнення їх функцій. Зокрема, вони могли б сприяти кращому

обґрунтуванню напрямів економічного розвитку, стратегій чи іншої функціональної діяльності.

З іншого боку, за критеріями наскрізності можна легко ідентифікувати, що найбільша кількість організацій залучена до діяльності, пов'язаної з муніципальними кластерами. Потім йдуть науково-освітні та фінансово-кредитні послуги. Це, знову ж таки, підтверджує висновок про необхідність не стільки створення більшої кількості даних організацій, скільки наповнення їх функціонального різноманіття.

Децентралізація привнесе більше можливостей для використання різних організаційних засобів, саме тому є сенс підвищувати кваліфікацію персоналу цих організацій у забезпеченні відповідних функцій, особливо у питаннях партнерської та інтеграційної діяльності – це згадувані кластери, міжмуніципальне співробітництво, транскордонна співпраця та інші види партнерства. Важливими є питання розвитку лідерства, оскільки ініціативи з використання можливостей децентралізації для економічного розвитку громад, насамперед, будуть пов'язані з вмінням бачити нові перспективи, що притаманно особистостям з лідерськими, підприємницькими та креативними навиками.

Фінансову спроможність територіальної громади доцільно розглядати як комплексний показник, що складається з її бюджетної спроможності, фінансової спроможності домогосподарств і фінансової спроможності суб'єктів господарювання, які разом формують фінансову спроможність територіальної громади у широкому розумінні. Фінансова спроможність територіальної громади враховує її можливості забезпечувати належний рівень задоволення потреб її членів, здатність вирішувати весь комплекс своїх соціальних та економічних проблем і залежить як від тих доходів, що акумулюються безпосередньо в бюджеті громади, так і від надходжень грошових коштів іншим суб'єктам (вхідних потоків грошових коштів на користь суб'єктів господарювання і домогосподарств) на території громади, які потенційно можуть бути використані для різних цілей соціально-економічного розвитку громади у цілому, бізнесу та населення, що проживає на її території.

Завдяки децентралізації об'єднані територіальні громади матимуть можливість самим визначати осіб чи підприємства, яким надаватимуть право користування природними ресурсами, тим самим, слідкуючи за їх цільовим використанням, а також отримуючи за це кошти, які будуть направлені саме у місцевий бюджет.

Узагальнюючи, можемо відзначити, що громади матимуть можливість розробляти плани стратегічного розвитку, змінювати цільове призначення земель, зберігаючи культурні та інші традиції, визначаючи економічну специфіку території та пріоритети.

Соціальний інструментарій економічного розвитку ОТГ Закарпаття містить достатній перелік інструментів, призначенням яких є вирівнювання якості життя мешканців різних громад та збільшення рівня соціального захисту, а це означає, що в усіх ОТГ регіону для громадянина повинні бути створенні рівні умови доступу до якісних освітніх, медичних, культурно-побутових та інших послуг. Разом з тим, зважаючи на динаміку створення ОТГ Закарпаття та процес їх економічного розвитку, треба зазначити, що соціальний інструментарій потребує постійного доповнення та вдосконалення, як з точки зору самого інструментарію, так і з точки зору його нормативного забезпечення.

Щоб бути ефективними, будь-які перетворення, що торкаються широких верств населення, потребують безпосереднього залучення різних людей та соціальних груп, а не тільки очевидних прихильників і зацікавлених осіб. Тобто, успішні зміни від процесу децентралізації потребують масової підтримки, загальної зацікавленості людей в благоустрої свого міста, району, села. Така підтримка здійснюється ОТГ, який підвищує зацікавленість людей шляхом залучення їх до спільної діяльності і формує довіру, терпимість у стосунках між ними.

Для завершення процесу децентралізації необхідно не лише внести зміни в необхідні нормативно-правові акти та забезпечити їх реалізацію центральними органами виконавчої влади, але й провести значний обсяг роботи самими об'єднаними територіальними громадами на місцях, адже органи місцевого самоврядування мають надавати весь комплекс необхідних послуг. Це, в першу чергу, стосується найбільш соціально важливих напрямків, таких, як якісна та доступна освіта та медицина, постачання води, тепла, вивезення та утилізації твердих побутових відходів, утримання будинків та прибудинкових територій, надання ритуальних послуг, використання комунального майна, проведення державних закупівель і т.д. Успішна робота громад саме в цих напрямках забезпечить основу для рівномірного розвитку територій та зрештою – успішної країни. Це база, без якої країна далі не зможе рухатися.

Рекомендації органам влади щодо підвищення впливу на економічний розвиток ОТГ в умовах децентралізації

(1) Державний рівень:

Організаційні інструменти

ДФРР з 2018 р. запровадити фінансову підтримку для розробки стратегій розвитку ОТГ та громад, що планують об'єднання, на основі цільових критеріїв та конкурсу проектів. Це активує громади, їх співробітництво і не тільки пришвидшить процес об'єднання, але й зробить його якіснішим.

Ресурсні інструменти

Верховній раді України у третьому кварталі 2017 р. необхідно прийняти зміни до Земельного кодексу і закріпити землі поза населеними пунктами за об'єднаними громадами, надати право розпоряджатися ними.

Кабінету Міністрів України, виходячи з того, що змінилися межі громад і необхідною умовою розроблення для них Стратегії соціально-економічного розвитку є Генеральні плани забудови територій:

- У зв'язку з різким збільшенням обсягів проектних робіт і для пришвидшення їх виконання прийняти у третьому кварталі поточного року постанову Кабінету Міністрів про розширення структурних підрозділів у спеціалізованих проектних інститутах з відкриттям філіалів у регіонах, де таких немає.
- Передбачити у видатках Бюджету України на 2018р. кошти на розроблення Генеральних планів забудови територій утворених об'єднаних громад.
- Зобов'язати спеціалізовані інститути впродовж 2018-2019рр. виготовити Генеральні плани забудови територій.

Кабінету Міністрів разом з Фондом державного майна, Обласними радами і облдержадміністраціями до кінця поточного року забезпечити повне розпаювання земель, що знаходяться у користуванні радгоспів.

Реалізація перелічених заходів створить умови для використання громадами таких інструментів, як передача землі, в безоплатне користування членам громади і надання земель у користування на пільгових засадах для приваблення бізнесу. Застосування ринкових інструментів при розпорядженні землею створить умови для приватизації землі членами громади, забезпечить її раціональне використання, дасть поштовх для економічного зростання.

Фінансові інструменти

Верховній Раді та КМУ забезпечувати заборону делегування на рівень громад і регіонів функцій і повноважень без передачі відповідних фінансових ресурсів. Це підвищуватиме фінансову спроможність громад та якість надаваних послуг.

Верховній Раді та КМУ забезпечувати подальше вдосконалення автоматизованого механізму перерозподілу бюджетних коштів з метою уникнення впливу суб'єктивних факторів та нівелювання диспропорційності розподілу фінансових ресурсів держави між ОТГ.

Верховній Раді та КМУ реалізовувати стратегічні завдання регіонального розвитку в частині фінансування за рахунок коштів Державного бюджету (капітальні видатки з Державного бюджету, фінансування Державного фонду регіонального розвитку, програм регіонального розвитку, Українського фонду підтримки підприємництва та його регіональних структурних підрозділів тощо),

що повинно сприяти довгостроковому економічному розвитку громад, забезпечувати фінансування інвестиційних, інноваційних проєктів, підтримку малого та середнього бізнесу.

Соціальні інструменти

Міністерству соціальної політики разом з КМУ розробити відповідні зміни до нормативного затвердження переліку базових соціальних послуг з метою максимального врахування адресності соціальних послуг та передати на затвердження Верховній Раді України, підкріпивши виділенням необхідних цільових коштів у бюджеті України на 2018 рік. Цілі, пріоритети й напрями фінансування соціальних послуг слід визначати на основі здійснення аналізу потреб громад у соціальних послугах. Це дасть можливість краще задовольняти потреби громади, адже її обмежені бюджетні ресурси використовуватимуться більш продумано й ефективно, а населення буде краще забезпечене соціальними послугами, яких вони потребують.

Міносвіти та науки забезпечити відкриття спеціальностей з планування та розвитку територій, що є особливо актуальним в умовах децентралізації. Це сприятиме правильному підбору фахівців в органи управління ОТГ та їх розвитку.

(2) Регіональний рівень:

Організаційні інструменти

Закарпатській ОДА та Закарпатській обласній раді забезпечити більш широке залучення науково-освітніх організацій (університетів, науково-дослідних інститутів тощо) та АРР до обґрунтування напрямів регіонального економічного розвитку та стратегій регіонального розвитку. Це сприятиме формуванню науково обґрунтованих та реалістичних у практичній площині стратегій розвитку ОТГ.

АРР та Закарпатській ОДА і Закарпатській обласній раді активувати налагодження взаємодії між органами місцевого самоврядування і бізнесом, що сприятиме конструктивному діалогу між владою та бізнесом, кращому розумінню органами управління ОТГ конкретних труднощів, з якими стикається бізнес, та реальних шляхів їх подолання.

АРР забезпечити реальну практичну допомогу регіональним органам місцевого самоврядування у підготовці та реалізації проєктів та програм регіонального розвитку. Це підвищуватиме обґрунтованість та реалістичність програм розвитку, а також сприятиме їх пропагуванню всередині й поза межами громади та пошуку і залученню конкретних виконавців.

Закарпатській ОДА та Закарпатській обласній раді використовувати інструмент транскордонної співпраці для здійснення євроінтеграційних заходів на регіональному рівні. Це сприятиме налагодженню національно-культурних зв'язків між сусідніми іноземними регіонами, розробці і реалізації спільних проектів економічного, екологічного, гуманітарного розвитку, наближенню рівня життя населення прикордонних регіонів до середньоевропейського та забезпеченню вільного переміщення людей, товарів і капіталу через кордон.

Ресурсні інструменти

Закарпатській обласній раді й облдержадміністрації разом з Регіональним фондом держмайна забезпечити розпаювання земель, що знаходяться у користуванні радгоспів, протягом 2017р.

Для своєчасної розробки Генеральних планів забудови територій Закарпатській облдержадміністрації впродовж 3-го кварталу поточного року провести оцінку спеціалізованих проектних інститутів області на предмет можливості розробки Генпланів. При потребі, розширити їх структури або відкрити філіали повідних інститутів країни.

ОДА визначитись з обсягами проектних робіт, і до 1 вересня 2017р. подати заявку в Кабінет Міністрів України на виділення потрібних обсягів коштів. ОДА довести до відома громад інформацію по розробці Генпланів.

Реалізація цих заходів створить передумови для розробки Стратегій соціально-економічного розвитку громад, залучення інвестицій у громади.

Фінансові інструменти

Регіональним органам влади при формуванні регіональних бюджетів планувати виділення капітальних видатків на фінансування інфраструктурних та інноваційних проектів; забезпечувати розробку та виконання програм і проектів регіонального розвитку в частині їх фінансування за рахунок коштів регіонального бюджету (капітальні видатки з бюджету, регіональні програми розвитку тощо) шляхом чіткого дотримання виконавської та платіжної дисципліни; координувати та спрямовувати грантову та роботу з розробки проектів, в т. ч. із застосуванням механізмів та коштів ТКС, ЄС, ДФРР у межі пріоритетів економічного розвитку регіону з урахуванням Стратегії розвитку області до 2020р. Вказані заходи дозволять спрямовувати обмежені обсяги фінансових ресурсів на вирішення пріоритетних програм і проблем розвитку регіону.

Соціальні інструменти

Обласним навчальним центрам при держадміністраціях забезпечити підготовку та надання курсів з планування та розвитку ОТГ, що частково вирішить проблему підбору фахівців в органи управління ОТГ з метою кращого планування та розвитку громад.

Департаменту освіти і науки Закарпатської обласної державної адміністрації разом з Обласною радою внести зміни до Програми розвитку дошкільної освіти у Закарпатській області на період до 2017 року та Програми розвитку освіти Закарпаття на 2013-2022 роки, а саме в частині підготовки дітей та студентів за напрямком екологічної освіти (дбайливого ставлення до природи рідного краю, необхідності сортування побутових відходів (сміття). Це прискорить виховання екологічної культури.

(3) Рівень ОТГ:

Організаційні інструменти

Органам влади ОТГ розробити і затвердити дієву стратегію, а також план соціально-економічного розвитку громади. Це забезпечить посилення економічної позиції громади та покращення рівня життя її членів.

Місцевому самоврядуванню інтенсифікувати співробітництво між ОТГ у напрямі реалізації спільних інфраструктурних проектів, утримання діючих та створення нових підприємств, установ та організацій комунальної форми власності, розв'язання спільних проблем розвитку територій. Це сприятиме довгостроковому економічному розвитку громад, посилить партнерські та дружні зв'язки між сусідніми громадами та дасть змогу вирішити питання, які не під силу окремо взятій громаді.

Органам влади ОТГ активувати роботу щодо участі у розробці проектів, які фінансуються міжнародними організаціями, та, відповідно, набувати досвіду щодо подання грантових заявок/проектів до міжнародних донорських фондів. Це сприятиме напрацюванню конкретних навиків написання грантових проектів та отриманню можливості залучити міжнародну допомогу для розвитку громади.

Органам управління та ініціативним групам ОТГ поживити застосування інструменту транскордонного співробітництва у різних сферах – соціально-гуманітарному, економічному, культурному, екологічному напрямках. Це дасть змогу не лише налагодити національно-культурні зв'язки між сусідніми іноземними громадами та пропагувати свою національну культуру за кордоном, а й розробляти і реалізовувати спільні проекти економічного, екологічного, гуманітарного спрямування, вирішувати спільні прикордонні проблеми, провадити спільну діяльність у сфері малого і середнього бізнесу, розвивати прикордонну виробничу і соціальну інфраструктуру.

Ресурсні інструменти

ОТГ, відповідно до рекомендацій облдержадміністрації, заключити договори на розробку Генеральних планів забудови територій в установлені Кабінетом міністрів України терміни.

ОТГ створити реєстр осіб, що проживають на території ОТГ та мають право на паї, а також зібрати від них заяви і представити в Регіональний фонд держмайна.

Даний реєстр упорядкує право власності та розпорядження землею членами громади, створюючи при цьому привабливе інвестиційне середовище, та сформує збільшення доходів громади.

Фінансові інструменти

ОТГ забезпечувати розробку та виконання програм і проектів місцевого розвитку в частині їх фінансування за рахунок коштів місцевого бюджету (бюджету ОТГ) (капітальні видатки з бюджету громади, місцеві програми розвитку тощо) з метою вирішення локальних проблем у сферах повноважень; здійснювати стимулюючий вплив на економічних агентів громади шляхом зміни ставок місцевих податків і зборів; з метою застосування механізмів ДПП здійснювати постійний пошук сфер спільних інтересів бізнесу та держави шляхом участі у розробці та стимулюванні суб'єктів громади до розробки проектів у сферах, передбачених ЗУ «Про державно-приватне партнерство», брати участь у розробці та стимулювати суб'єктів громади до розробки проектів, що фінансуються за рахунок коштів Державного фонду регіонального розвитку, коштів та механізмів ТКС, організацій і країн-донорів, грантів. Це сприятиме концентрації фінансових ресурсів на пріоритетних напрямках та підвищенню ефективності їх використання.

На рівні ОТГ розширювати та робити системною практику формування громадських бюджетів, забезпечуючи збільшення обсягів коштів, що виділяються на вказані цілі, пропорційно до зростання дохідної частини бюджетів громад, що сприятиме спрямуванню коштів на пріоритетні для громади проекти, підвищенню ефективності їх використання, зростанню активності членів громади та їх участі у вирішенні проблем соціально-економічного розвитку;

Органам влади міст напрацьовувати механізми та набувати досвіду залучення коштів шляхом місцевих запозичень (в т.ч. випуску муніципальних облігацій), а також надання місцевих гарантій для забезпечення повного або часткового виконання боргових зобов'язань суб'єктів господарювання комунального сектору економіки, що сприятиме підвищенню фінансової спроможності громад, залученню коштів для фінансування соціальних та інфраструктурних проектів на території міст.

Соціальні інструменти

Запровадити систему соціального планування на місцевому рівні, що покликана покращити соціальний розвиток громад. Місцевим органам влади слід розробляти ці плани щорічно і брати за основу при визначенні обсягу

фінансової підтримки місцевих громад. На їх основі доцільно створювати цільові проекти і програми регіонального розвитку для ОТГ. Об'єднаним громадам рекомендується розробити соціально-економічні програми розвитку ОТГ, що будуть профінансовані у межах своїх бюджетів, а також із незаборонених законодавством джерел в установлені ВР України терміни.

Створити реєстр осіб, що проживають на території ОТГ та потребують додаткового перенавчання та додаткових спеціальних навиків для потреб ОТГ.

Література

Частина 1

Розділ 1.1

1. Eisinger P. The rise of the entrepreneurial state. - Madison, WI, USA: The University of Wisconsin Press, 1988
2. С.Слава, Г. Грін. Місцевий економічний розвиток: сучасні концепції та методи. Вибірк. огляд досвіду США в контексті умов України /. - Ужгород; Мадісон : Приват. вид-во "Мистец. лінія", 2000. - 236 с. - укр.
3. Hammer, R., Green G. Local growth promotion: policy adoption versus effort.- Economic Development Quarterly, 1996, # 10 (4): pp. 331-341.
4. Green, G. Structuring locality: economic development and growth management in Wisconsin cities and villages / Local economic development: incentives and international trends, Walzer, Norman, ed. - Boulder, CO: Westview Press; 1995; pp. 159-180

Розділ 1.2

5. Про добровільне об'єднання територіальних громад / Закон України №157-VIII від 05.02.2015р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/157-19>
6. Методика формування спроможних територіальних громад / затверджено Постановою КМУ №214 від 08.04.2015р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/214-2015-%D0%BF>
7. Про адміністративні послуги / Закон України №5203-VI від 6 вересня 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5203-17>
8. Деякі питання надання адміністративних послуг органів виконавчої влади через центри надання адміністративних послуг / Розпорядження КМУ №523 від 16.05.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/523-2014-%D1%80>
9. Про місцеве самоврядування в Україні / Закон України 21 травня 1997 р. №280/97-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80/page>
10. Про транскордонне співробітництво / Закон України від 24 червня 2004 року N1861-IV. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1861-15>
11. Про співробітництво територіальних громад / Закон України від 17 червня 2014 року №1508-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1508-18>
12. Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року / затверджена Постановою КМУ №385 від 6 серпня 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF>

13. Про засади державної регіональної політики / Закон України від 5 лютого 2015 року №156-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/156-19>
14. Типове положення про агенцію регіонального розвитку / затверджене Постановою КМУ №258 від 11 лютого 2016р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=248941325>
15. Про наукову і науково-технічну діяльність / Закон України №848-VIII від 26.11.2015р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/848-19>
16. Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків / Закон України №991XIV від 16.07.1999 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/99114>
17. Про інноваційну діяльність / Закон України №40-IV від 04.07.2002р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/40-15>
18. Про наукові парки / Закон України №1563-VI від 25.06.2009р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1563-17>
19. Про індустріальні парки / Закон України №5018VI від 21.06.2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/501817>
20. Про Державний бюджет України на 2016 рік / Закон України від 25.12.2015 р. № 928-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/928-19>
21. Бюджетний кодекс України: прийнятий Верховною Радою України 08.07.2010 № 2456-VI: текст із змін. станом на 05 січня 2017 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>
22. Податковий кодекс України: прийнятий Верховною Радою України 02.12.2010 № 2755-VI: текст із змін. станом на 01 квітня 2017 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
23. Земельний кодекс України: прийнятий Верховною Радою України 25.10.2001 № 2768-III: текст із змін. станом на 1 січ. 2017 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>
24. Про зайнятість населення / Закон України від 5 липня 2012 року №5067-VI. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/5067-17>
25. Про громадські об'єднання / Закон України: від 22 березня 2012 року № 4572-VI. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/ru/4572-17>
26. Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України / Закон України від 23 березня 2000 року № 1602-III. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1602-14>

27. Про благодійну діяльність та благодійні організації / Закон України від 05 липня 2012 року № 5073-VI. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/5073-17>
28. Про затвердження Програми сприяння зайнятості населення та стимулювання створення нових робочих місць на період до 2017 року / Постанова КМУ від 15 жовтня 2012 року №1008. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1008-2012-%D0%BF>

Розділ 1.3

29. Бліщук К. Інструменти державного впливу на регіональний економічний розвиток [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbu.gov.ua/e-journals/DeVr/2010_5/fail/Blishc.pdf
30. Дегтярьова І.О. Інструменти інноваційного розвитку регіону: зарубіжний та вітчизняний досвід застосування / І.О.Дегтярьова [Електронний ресурс]/ офіційний сайт Національної академії державного управління при Президентові України. – Режим доступу: <http://www.academy.gov.ua/ej/ej11/txts/10diovdz.pdf>
31. Інструменти регіонального розвитку в Україні : навч. посіб. / О. В. Берданова та ін.; за ред. В. М. Вакуленка, О. В. Берданової. — К. : НАДУ, 2013. — 286с.
32. Kuklinski A. Regional policies: Experience and Prospects // International Social Journal. Oxford: Basil Blackwell. – 1987. - Vol. XXXIX, №2 (112). – pp. 170-187.
33. Мамонова В.В.
Кластеризація як чинник підвищення конкурентоспроможності регіонів / В.В.Мамонова [Електронний ресурс] // Кластеризація як інструмент регіонального розвитку: наук.-практ. семінар, 16–20 липня 2012 р.: тезидоп. – Феодосія, 2012. – С.46-50. - Режим доступу: http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/conf/2012-5/2012_05.pdf
34. Мікловда В.П. Інституційно-організаційні чинники регіонального та місцевого економічного розвитку: досвід України та зарубіжних країн / В.П. Мікловда, Слава С.С. // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. – 2003. – №5. - С. 66-81.
35. Романюк С.А. Еволюція підходів до підтримки регіонального розвитку в країнах світу / С.А. Романюк [Електронний ресурс] // Ефективна економіка. – 2013. - №2. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1829>
36. Інструментарій розвитку пріоритетних видів економічної діяльності в регіоні. монографія / за ред. Мікловди В.П., Слави С.С., Сембера С.В. – Ужгород: Видавництво ФОП Бреза, 2015. -312 с.
37. Бекирова С.Е. Механизм стимулирования социально-экономического развития региона/ С.Е.Бекирова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pk.napks.edu.ua/library/compilations_vak/nvfbi/2010/3/p_79_85.pdf

Розділ 1.4

38. Тофанюк О.В., Чалий І.Г. Застосування механізмів державно-приватного партнерства у бюджетному регулюванні регіонального розвитку / О.В.Тофанюк, І.Г. Чалий //Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі: проблеми теорії та практики. – 2011. – № 4(16). – С.41-53.
39. Програма розвитку державно-приватного партнерства [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.auc.org.ua/page/programa-rozvitku-derzhavno-privatnogo-partnerstva>
40. Артьомов І.В. Транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України: [монографія] / І.В.Артьомов. — Ужгород: Ліра, 2009. – 520 с. (Серія "Євроінтеграція: український вимір". Вип. 13).
41. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної програми розвитку транскордонного співробітництва на 2011-2015 роки» // Доступний з <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1088-2010-п>
42. Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями (21 травня 1980 р., м. Мадрид). Текст українською мовою. – Рада Європи.- 35 с.
43. Беленький П.Ю, Мікула Н.А. Зовнішньоекономічна діяльність регіонів // Регіональна політика: методологія, методи, практика. / Колектив авторів. Монографія. НАН України. Інститут регіональних досліджень. За ред. академіка НАНУ М.І.Долішного – Львів, 2001. 719с. – С. 654-697.
44. Чистякова Ю.В. Єврорегіони як засіб децентралізації влади в Україні // Право і суспільство - № 6-2 частина 3/ 2014. – С. 38-44.
45. Реутов В. Є. Транскордонне співробітництво регіонів України: теоретико-практичні аспекти розвитку. Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка" - Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=912>
46. Офіційний сайт «Карпатського єврорегіону» [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.tradecarp.com/en/trade-commission/history.html>
47. Офіційний сайт «Єврорегіону Буг» [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.euroregionbug.com.ua/>
48. Офіційний сайт Одеської обласної державної адміністрації [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://ved.odessa.gov.ua/vroregon-nizhnj-dunaj/>
49. Офіційний сайт Чернівецької обласної державної адміністрації [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.economica.oda.cv.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=35&Itemid=68
50. Офіційний сайт Харківської обласної державної адміністрації [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://old.kharkivoda.gov.ua/en/article/view/id/826>
51. Офіційний сайт єврорегіону «Дністер» [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://dniester.eu/479>
52. Долотіна К.В. Єврорегіони на території України: стан та проблеми розвитку. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [file:///C:/Users/ok/Downloads/VSUNU_2013_4\(2\)__43%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/ok/Downloads/VSUNU_2013_4(2)__43%20(2).pdf)
53. Мікула Н. Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво: Монографія. – Львів: ІРД НАН України, 2004. – 395 с.

54. *Форми міжнародного підприємництва та науково-технічного співробітництва»* [Електронний ресурс] – Режим доступу:<http://school.xvatit.com/index.php?title>
55. Черницька, Т. В. *Міжнародне науково-технічне співробітництво в умовах глобалізації* [Текст]: автореф. дис. канд. екон. наук: спец. 08.00.02 «Світове господарство і міжнародні економічні відносини» / Т. В. Черницька. – К., 2009. – 24 с.
56. *Міжнародне економічне право: Курс лекцій.* — 2-ге вид., стереотип. — К.: МАУП, 2003. — 160 с - Бібліогр.: с 157.
57. *Наказ Міністерства освіти і науки України від 01.06.2006 N 422 «Щодо Положення про організацію наукової, науково-технічної діяльності у вищих навчальних закладах III та IV рівнів акредитації»* [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1197-06>
58. Авксентьев, М.Ю. *Державно-приватне партнерство як сучасний механізм залучення інвестицій в інфраструктурні галузі України* [Текст]: автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством» / М. Ю. Авксентьев. – К., 2010. – 20 с.
59. Халимовский Ю. А. *Государственно-частное партнёрство в субъектах РФ* / Ю. Халимовский // *Налоги.* – 2011. – № 14. – С. 12–18.
60. *Програма розвитку державно-приватного партнерства*[Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.auc.org.ua/page/programa-rozvitku-derzhavno-privatnogo-partnerstva>.
61. *Закон України «Про державно-приватне партнерство» від 1 липня 2010 року № 2404-VI* [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.nau.ua/druk.php?name=332930-01072010-0.txt>.
62. Шарингер, Л. *Новая модель инвестиционного партнерства государства и частного сектора* [Текст]/ Л. Шарингер // *Мир перемен.* – 2004. – № 2. – С. 13.
63. Демчишен В., Толкованов В. *Про деякі аспекти розвитку міжмуніципального співробітництва як інноваційного інструменту в реалізації державної регіональної політики в Україні* / В. Демчишен, В. Толкованов // *Віче*[Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://www.viche.info/journal/2326/>.
64. Сороковський В. *Міжмуніципальне співробітництво. Форум партнерів DESPRO/ В.Сороковський/.* –[Електронний ресурс]. – Режим доступу :https://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=7&ved=0CEMQFjAGahUKEwiN07CVxvGGAhWCKnIKHZ5YAlo&url=http%3A%2F%2Fdespro.org.ua%2Fmedia%2Farticles%2Fimc_sorokovsky.ppt&ei=tUO2Vc2kLoLVyAOesYnQBQ&usq=AFQjCNF932fihOCpex8CPNanmVQc7wPnXw&bvm=bv.98717601,d.bGQ&cad=rja
65. Панасюк І.Л. *Аспекти взаємодії територіальних громад та органів місцевої виконавчої влади агломерації задля спільного економічного розвитку* / І.Л. Панасюк // *Ефективна економіка* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=358>.

66. Полтавець В.Д. Міжмуніципальне співробітництво у Франції. Досвід та уроки / В.Д. Полтавець /. –[Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.academy.gov.ua/ej/ej18/PDF/26.pdf>.
67. Уманський О.І. Демократична держава – її роль і завдан-ня у становленні та розвитку соціального партнерства // Соціальне парт-нерство. Навчальний посібник. – К., 1999. – С.114.
68. Петроє О.Теорія соціального партнерства та її вплив на розвиток концепції соціального діалогу /О.Петроє // Вісник Національної академії державного управління [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2013/11/2012-4-31.pdf>.
69. Кудряченко А. І.Соціальне партнерство: європейський досвід і Україна / А. І. Кудряченко //Стратегічні пріоритети. –2008. – №3(8). – С.132-141.
70. Аналітична записка «Розвиток соціального партнерства в трудовій сфері як напрям подолання можливих загроз національній безпеці» [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://www.niss.gov.ua/articles/957/#_ftnref1
71. Держава в системі соціально - трудових відносин [Електронний ресурс]. - Режим доступу:http://buklib.net/component/option,com_jbook/task,view/Itemid,99999999/c atid,263/id,11868/.
72. Соціальне партнерство / С. В. Бакуменко, І. Є. Левенець та ін. – К., 1999. – 300 с.
73. Соціальне партнерство: сутність, значення, форми[Електронний ресурс]. - Режим доступу :http://kykiduki.at.ua/publ/menedzhment/menedzhment_personalu/socialne_partnerstvo_sutnist_znachennja_formi/8-1-0-345.
74. Про колективні договори і угоди : Закон України № 3356-ХІІ від 01.07.1993 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 36. – Ст. 361.

Розділ 1.5

75. Сторонянська І.З. Фінансове забезпечення розвитку територіальних громад у контексті адміністративно-територіальної реформи / І. З. Сторонянська, А.О. Пелехатий // Регіональна економіка. –2014. – №3. – С.228-238.
76. Карлін М. І. Необхідність врахування фінансової спроможності регіонів в контексті проведення адміністративно-територіальної реформи в Україні // М.І. Карлін // Наукові записки. Серія «Економіка». – 2010. –Вип. 15. – С.21-31.
77. Возняк Г. В. Особливості формування місцевих бюджетів у контексті забезпечення фінансової спроможності органів місцевого самоврядування (на прикладі Львівської області) / Г. В. Возняк // Регіональна економіка. – 2013. – № 4. – С.96-105.
78. Рябушка Л. Б. Аналітична оцінка фінансової спроможності місцевих бюджетів у забезпеченні соціально-економічного розвитку регіонів / Л. Б. Рябушка, В. В. Койло // Бізнес Інформ. – 2013. – № 11. – С.148-150.
79. Камінська І.М. Механізми забезпечення фінансової спроможності соціально-економічного розвитку регіону : автореф. дис... канд. екон. наук : 08.00.05

- «Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка» / Ірина Миколаївна Камінська ; Луц. нац. техн. ун-т. – Луцьк, 2009. – 21 с.
80. Глухова В. І. Формування доходів місцевих бюджетів у податкоспроможних регіонах [Електронний ресурс] / Глухова В. І. // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Економіка. – 2013. – Вип. 21. – С. 130-134. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nznuoa_2013_21_30.pdf.
81. Василик О. Д. Теорія фінансів : підручник / О. Д. Василик. – К. : НІОС, 2003. – 416с.
82. Молдован О.О. Державні фінанси України: досвід та перспективи реформ: монографія / О.О. Молдован. – К. : НІСД, 2011. – 380с.
83. Опарін В. М. Фінанси (Загальна теорія) : навч. посібник / В.М.Опарін– 2-ге вид., доп. і перероб. – К. : КНЕУ, 2002. – 240 с.
84. Фінанси : підручник / за ред. С.І. Юрія, В.М. Федосова. – К. : Знання, 2008. – 611с.
85. Пакань В.І. Формування основ фінансової автономії місцевого самоврядування / В.І. Пакань // Фінанси України. – 2000. – № 8. – С.67-70.
86. Суховірська О.Б. Фінансові ресурси місцевих органів влади / О.Б. Суховірська // Фінанси України. – 2002. – №11. – С.61-68.
87. Колесникова Н. А. Финансовый и имущественный потенциал региона: ответ региональноменеджмента / Н.А. Колесникова – М. : Финансы и статистика, 2000. – 328с.
88. Ткачук І.П. Фінансові ресурси регіону та їх формування / І.П. Ткачук // Економіка України. – 1992. – №10. – С.39-47.
89. Фінанси регіону : навч. посіб. / М. А. Коваленко, Т. О. Мацієвич, Г. М. Полевик, Н. В. Радванська ; за ред. М. А. Коваленка ; Херсон. нац. техн. ун-т. – Херсон : Олді-плюс, 2010. – 311 с.
90. Шевченко О.В. Баланс фінансових ресурсів у регіонах України та способи його оптимізації / О.В. Шевченко // Економічні науки. Серія «Облік і фінанси». – 2012. – Вип. 9(33). – Ч.4. – С.411-423.
91. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні : Розпорядження Кабінету Міністрів України № 333-р 01.04.2014 / Кабінет Міністрів України // Урядовий кур'єр. – 2014. – №67. – 11 квіт. ; [Електронний ресурс] / Режим доступу: [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80>.
92. Бусел В.Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови / В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТР «Перун», 2001. – 1440с.
93. Кондратюк С. Я. Фінансова спроможність як категорія публічних фінансів: сутність та складові [Електронний ресурс] / С. Я. Кондратюк, Н. В. Осадчук // Вчені записки. – 2008. – Вип. 10. – С.133-138. – Режим доступу : <http://ir.kneu.edu.ua:8080/bitstream/2010/5868/1/133%20-%20138.pdf>.
94. Місцеві фінанси : навч посібник [Електронний ресурс] / К.М. Владимиров, Н.Г. Чуйко, О.Ф. Рогальський. – Режим доступу: http://kursmf.com.ua/mf_3_1.htm.

95. Клименко Т.В. Підвищення ефективності формування фінансового потенціалу регіону : дис... канд. екон. наук : 08.10.01 / Клименко Тетяна Василівна – Донецьк, 2003. – 217с.
96. Тимошенко О.В. Фінансові ресурси органів місцевого самоврядування в умовах фінансової незалежності територіальних громад / О.В. Тимошенко // Економіка та держава. – 2010. – №1. – С.72-74.
97. TheFreeDictionary.com[Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.thefreedictionary.com/decentralization>
98. Децентралізація та ефективне місцеве самоврядування: навч.посібн. для посадовців місцевих та регіональних органів влади та фахівців з розвитку місцевого самоврядування. – К.: ПРООН / МВПСР, 2007. – 269с.
99. Децентралізація публічної влади: досвід європейських країн та перспективи України / [Бориславська О., Заверуха І., Захарченко Е., та ін.]; Швейцарсько-український проект «Підтримка децентралізації в Україні» – DESPRO. – К. : ТОВ «Софія». – 2012. – 218 с.
100. Децентралізація влади [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://decentralization.gov.ua/>
101. Біла С.О. Вплив децентралізації на стимулювання економічного зростання територіальних громад в Україні / С.О. Біла // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 18: Економіка і право – 2015. – Вип. 27. – С. 60-68
102. Возняк Г.В. Переваги та ризики бюджетної децентралізації: теоретико-методологічні аспекти / Г.В. Возняк // Проблеми економіки. – 2015. – № 2. – С.253-257.
103. Макаров Г.В. Очікувані ризики в процесі децентралізації влади в Україні. Аналітична записка [Електронний ресурс] / Г.В. Макаров;Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові України. Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1021/>
104. Булеца Н.В. Фіскальна децентралізація та соціально-економічний розвиток регіонів[Електронний ресурс] / Н.В. Булеца // Ефективна економіка. – 2015. – №12.– Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4657>
105. ДанилишинБ. Децентралізація управління в Україні: з чого почати? [Електронний ресурс] / Б.Данилишин // Контракты. 2014. – Режим доступу:<http://kontrakty.ua/article/82116>
106. Усков И. В. Децентрализация как основа становления финансово самостоятельных местных органов власти / И. В. Усков // Бизнес Информ. - 2012. – № 3. – С. 107-111.
107. Юрченко К. Які ризики децентралізації? [Електронний ресурс] / К. Юрченко, Г. Гудзь // Ліга. Блоги. – Режим доступу: <http://blog.liga.net/user/kyurchenko/article/17090.aspx> 10/02/15.
108. Реформи під мікроскопом: 2015 рік[Електронний ресурс]/ За ред. Міського В.В., Галушки О.М. – 2015. — 88 с. – Режим доступу: <http://decentralization.gov.ua/news/item/id/1453>
109. Tiebout Ch. A Pure Theory of Local Expenditures / Ch. Tiebout // Journal of Political Economy. – 1956. – Vol.64. – №3. – P. 416-424.

110. Tiebout Ch. An Economic Theory of Fiscal Decentralization / Ch. Tiebout // Public Finances: Sources, and Utilization. – Princeton, New Jersey, 1961. – P. 79-96.
111. Masgrave R.A. The Theory of Public Finance / R.A. Masgrave. – McGraw-Hill Book Company, Inc., 1959. – 628 p.
112. Oates W.E. Fiscal Federalism / W.E. Oates. – New York, 1972. – 318 p.
113. Бурматова О.П. Бюджетная децентрализация как организационная основа системы местного самоуправления / О.П. Бурматова, Т.В. Сумская // Вестник НГУ. Сер.: Соц.-эконом. науки. – 2007. – Т. 7. – Вып. 3. – С. 223-231.
114. Фінанси України: інституційні перетворення та напрями розвитку / за ред. І.Я. Чугунова. – К.: ДННУ АФУ, 2009. – 848 с.
115. Кузьминчук Н.В. Забезпечення фінансово-бюджетного регулювання розвитку регіонів: підходи, методи, напрямки реалізації: монографія / Н.В. Кузьминчук. – Львів: Ліга-Прес, 2012. – 624 с.
116. Сембер С. В. Теоретичні підходи до визначення сутності фінансової спроможності та фінансових ресурсів територіальної громади / С. В. Сембер, О. Г. Чубарь, К. С. Машіко // Регіональна економіка. – 2015. – №3(77). – С. 81-90.
117. Про Державний фонд регіонального розвитку [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Державного фонду регіонального розвитку ; Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України. – Режим доступу: <http://dfrr.minregion.gov.ua/pro-konkurs>

Частина 2

Розділ 2.4

118. Напрями реалізації політики децентралізації в умовах розширення прав місцевих органів влади і забезпечення їх фінансової та бюджетної самостійності. НІСД, Відділ фінансової безпеки (Л.П. Лондар). Аналітична записка, 2015р. – Грудень. - № 61, Серія «Економіка». -[Електронний ресурс] / Режим доступу : http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/politika_desentralizatsii-
119. Аналіз та оцінка реалізації бюджетної децентралізації в Україні. Аналітична записка. -НІСД, Відділ фінансової безпеки (Н.В. Корень). – 2016. - № 68, Серія «Економіка». -[Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/2242/>
120. Беновська Л. Я. Проблеми фінансування видатків місцевих бюджетів у контексті бюджетно-податкової децентралізації / Л. Я. Беновська // Регіональна економіка. - 2015. - № 1. - С. 87-95. - [Електронний ресурс] / Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/regek_2015_1_12.
121. Аналіз та оцінка реалізації бюджетної децентралізації в Україні. Аналітична записка. -НІСД, Відділ фінансової безпеки (Н.В. Корень). – 2016. - № 68, Серія «Економіка». -[Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/2242/>
122. Оперативна інформація про виконання доходів загального фонду місцевих бюджетів станом на 1 липня 2016 року. Офіційний сайт Закарпатської ОДА. – [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.carpathia.gov.ua/data/upload/publication/main/ua/5917/0010716.pdf>

123. Децентралізація: місцеві бюджети 159 об'єднаних територіальних громад. Перше півріччя 2016 року. Фінансово-аналітичні матеріали / Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово- комунального господарства України, Міністерство фінансів України, DESPRO.- [Електронний ресурс] / Режим

доступу:http://decentralization.gov.ua/pics/attachments/Monitoriing_OTG.pdf

124. Проект перспективного плану формування територіальних громад Закарпатської області Закарпатської обласної ради від 21.08.2015. - [Електронний ресурс] / Режим доступу:<https://yadi.sk/d/buiH4gbfia6P6>

Частина 3

125. Стратегія розвитку Закарпатської області на період до 2020 р. - [Електронний ресурс] / Режим доступу : http://dfrr.minregion.gov.ua/foto/projt_reg_info_norm/2015/05/Strategiya.pdf

126. Пріоритети економічного розвитку регіону/ за ред. В.Мікловди, С.Слави, С.Сембера, Паппа В.В. – Ужгород: ПП Бреза, 2014. - 476 с.

127. Життєздатний економічний розвиток регіону/ за ред. В.Мікловди, С.Слави, С.Сембера Гоблика В.В. – Ужгород: Ліра, 2009. - 430 ст.

ДОДАТКИ

Додаток А Нормативне забезпечення можливості застосування інструментів економічного розвитку громад в умовах децентралізації

Таблиця А.1 Нормативне забезпечення інституційно-організаційних інструментів економічного розвитку
(Гапак Н.М., Слава С.С.)

Інструмент економічного розвитку	Забезпечуючі нормативні документи	Механізм впливу в умовах децентралізації на основі нормативних документів	Вплив інструменту на економічний розвиток в умовах децентралізації (створені передумови чи необхідні вдосконалення нормативних документів для їх створення)
<i>співробітництво між ОТГ</i>	Закон України «Про співробітництво територіальних громад» від 17 червня 2014 року №1508-VII Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року: Затверджено Постановою КМУ від 6 серпня 2014 р. №385	співпраця на умовах організаційної та фінансової кооперації	Розширення фінансових та організаційних можливостей реалізації спільних проєктів; утримання діючих та створення нових підприємств, установ та організацій комунальної форми власності; об'єднання ресурсів різних місцевих бюджетів з метою розв'язання спільних проблем розвитку територій
<i>Формування центрів економічного зростання</i>	Постановою КМУ від 6 серпня 2014 р. №385	Концентрація фінансових, матеріальних, людських, організаційних ресурсів та зусиль у містах як центрах ОТГ	залучення інвестицій у будівництво та/або реконструкцію вулично-дорожньої мережі, інженерної та соціальної інфраструктури міст утворення центрів для надання адміністративних та інших послуг населенню і суб'єктам господарювання, забезпечення доступності та якості публічних послуг
APP	Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року: Затверджено Постановою КМУ від 6 серпня 2014 р. № 385 Закон України «Про засади державної регіональної політики» від 5 лютого 2015 р. №156-VIII Типове положення про агенцію регіонального розвитку, затверджене Постановою КМУ №258 від 11 лютого 2016р. Закон України «Про засади державної регіональної політики» 5 лютого 2015 року № 156-VIII	Налагодження взаємодії між органами місцевого самоврядування та бізнесу організаційна, консультативна і практична допомога місцевій владі у втіленні стратегії регіонального розвитку, допомога щодо підготовки та реалізації програм і проєктів регіонального розвитку осередок співпраці між державним, приватним та громадським секторами	Створення нових та розширення існуючих підприємств, диверсифікація видів діяльності; раціоналізація структури сільськогосподарського виробництва для підвищення його доданої вартості; диверсифікація сільськогосподарського виробництва, розвиток альтернативних видів економічної діяльності у сільській місцевості; стимулювання зайнятості населення в сільській місцевості поза сферою сільськогосподарського виробництва, включаючи розвиток аграрного бізнесу, сільського туризму, народних ремесел і промислів, підприємств сфери послуг, збору та переробки дикорослих ягід і грибів, лікарської сировини тощо; підвищення рівня інноваційності та конкурентоспроможності економіки громади
науково-дослідні установи	Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року: Затверджено Постановою КМУ від 06.08.2014 р. № 385 Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 26.11.2015 № 848-VIII	забезпечення ефективної взаємодії представників наукової громадськості, органів виконавчої влади та реального сектору економіки у формуванні та реалізації єдиної державної політики у сфері наукової і науково-технічної діяльності	

технопарки, технополіси	Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року: Затверджено Постановою КМУ від 6 серпня 2014 р. № 385 Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків / Закон України № 991XIV від 16.07.1999 Закон України «Про інноваційну діяльність» №40-IV від 04.07.2002	Запровадження спеціального режиму інноваційної діяльності, пріоритетність щодо залучення коштів Державного інноваційного фонду та кредитів під державні гарантії розробка, виробництво і реалізація інноваційних продуктів та продукції/послуг.	випуск інноваційної, наукомісткої, конкурентоспроможної на світовому ринку продукції, Підвищення інноваційної частки в економіці регіону, збільшення валової доданої вартості залучення інвестицій у промисловість розвиток науково-інноваційного співробітництва державного та недержавного сектору науки, вищих навчальних закладів і наукових установ з реальним сектором економіки
наукові парки	Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року: Затверджено Постановою КМУ від 6 серпня 2014 р. № 385 Про наукові парки / Закон України №1563-VI від 25.06.2009р	Розвиток наукових досліджень, координації виконання інноваційних проектів учасниками наукового парку, науковий і кадровий супровід промислового випуску та виведення на ринки інноваційної продукції, створення стартапів та інкубація інноваційних швидкозростаючих технологічних бізнесів	реалізація інноваційних проектів, створення нових інтелектуально наповнених робочих місць підвищення рівня інноваційної та інвестиційної спроможності регіонів
індустріальні парки	Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року: Затверджено Постановою КМУ від 6 серпня 2014 р. № 385 Про індустріальні парки / Закон України №5018VI від 21.06.2012 Концепція створення індустріальних (промислових) парків в Україні, затверджена розпорядженням КМУ від 01.08.2006 р. №447	забезпечення подальшого розвитку бізнесів, «розширення діяльності» стартапів шляхом надання підприємствам-резидентам парку доступу до необхідної промислової, транспортної, виробничо-складської, адміністративної та соціальної інфраструктур	
Інноваційна культура	Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року: Затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 6 серпня 2014 р. №385 http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF	Система підтримки інноваційних цінностей у громаді через стартапи, сприяння новаторам і т.д.	Підвищення інноваційної частки в економіці регіону, збільшення валової доданої вартості Формування позитивного інвестиційного іміджу та просування на зовнішній ринок інвестиційних можливостей регіонів розвиток науково-інноваційного співробітництва державного та недержавного сектору науки, вищих навчальних закладів і наукових установ з реальним сектором економіки реалізація інноваційних міжгалузевих проектів у сфері регіонального розвитку, підвищення рівня інноваційної та інвестиційної спроможності регіонів

Транскордонне співробітництво	Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року: Затверджено Постановою КМУ від 6 серпня 2014 р. № 385 Закон України «Про транскордонне співробітництво» від 24 червня 2004 року N 1861-IV	співпраця щодо зміцнення економічних, культурних, соціальних, екологічних зв'язків ОТГ з громадами інших держав; поглиблення співпраці в рамках єврорегіонів та активізація роботи з розширення сфер такого співробітництва Об'єднання ресурсів суб'єктів ТКС, Фінансова підтримка регіонального розвитку в рамках програм міжнародної співпраці, зокрема за рахунок коштів ЄС у рамках Європейського інструменту сусідства, програм прикордонного співробітництва	розвиток прикордонної виробничої та соціальної інфраструктури; розроблення та реалізації спільних прикордонних проектів соціально-гуманітарного, економічного, культурного, екологічного спрямування; розв'язання спільних проблем прикордонних регіонів; здійснення євроінтеграційних заходів на регіональному рівні наближення рівня життя населення прикордонних регіонів до середньоєвропейського та забезпечення вільного переміщення людей, товарів і капіталу через кордон; провадження спільної діяльності у сфері малого та середнього бізнесу;
<i>Державний архітектурно-будівельний контроль</i>	закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо децентралізації повноважень у сфері архітектурно-будівельного контролю та удосконалення містобудівного законодавства» від 9 квітня 2015 року, № 320-VIII	Децентралізація повноважень з видачі дозвільних документів, здійснення державного архітектурно-будівельного контролю та прийняття в експлуатацію закінчених будівництвом об'єктів з одночасним спрощенням дозвільних процедур у будівництві Передача повноважень єдиного органу – архбудконтролю – на місця (місцевим органам влади)	Вплив місцевих органів влади (територіальних громад) на комплексний розвиток території в інтересах територіальних громад; Система надання адміністративних послуг у будівництві стає підконтрольною громадському суспільству; Покращення умов ведення бізнесу; Здійснення комплексного розвитку територій в інтересах територіальних громад Збільшення обсягів будівельних робіт та інвестицій у будівельну галузь
		Передача дозвільно-реєстраційних і контрольних функцій місцевим органам	максимальне наближення послуг з отримання дозвільних документів до суб'єктів господарювання та громадян; надання дозволів на будівництво та прийняття будівель в експлуатацію об'єднаними територіальними громадами; контроль ОТГ за сплатою замовниками будівництва коштів пайової участі у розвитку інженерно-транспортної та соціальної інфраструктури населених пунктів; розбудова та розвиток інженерно-транспортної та соціальної інфраструктури територіальних громад, благоустрій території ОТГ
<i>Дозвільні процедури у будівництві</i>		Спрощення дозвільних і погоджувальних процедур для бізнесу та населення громади (термін окремих процедур скорочено до 10 днів)	Підвищення інвестиційної привабливості місцевих територій та покращення умов ведення бізнесу, стимулювання пріоритетних сфер розвитку для територіальної громади, залучення інвестицій територіальною громадою для розвитку економічних та/або соціальних об'єктів, благоустрій території ОТГ

<p>Центри надання адміністративних послуг (ЦНАП)</p>	<p>Закон України «Про адміністративні послуги» від 6 березня 2012 р. Закон України про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розширення повноважень органів місцевого самоврядування та оптимізації надання адміністративних послуг Концепція розвитку системи надання адміністративних послуг органами виконавчої влади, схвалена Розпорядженням КМУ від 15.02.2006р. № 90-р. Указ Президента України «Про заходи із забезпечення додержання прав фізичних та юридичних осіб щодо одержання адміністративних (державних) послуг» від 03.07.2009 р. № 508 Тимчасовий порядок надання адміністративних послуг, затверджений Постановою КМУ «Про заходи щодо упорядкування адміністративних послуг» від 17.07.2009 р. №737 (зі змінами від 11.10.2010 р.); Методика визначення собівартості платних адміністративних послуг затверджена Постановою КМУ від 27.01.2010 р. №66; Методичні рекомендації щодо розроблення стандартів надання адміністративних послуг (затверджені Наказами Мінекономіки від 12.07.2007 р. №219 та від 31.07.2009р. №799);</p>	<p>Максимальне наближення послуг з отримання дозвільних документів до суб'єктів господарювання та громадян; Збільшення розміру МБ за рахунок адміністративного збору за послуги Забезпечення доступності і якості послуг на місцевому рівні Спрощення дозвільних процедур для бізнесу та населення громади. (термін відповіді 3 дні)</p>	<p>Сприяння створенню суб'єктів підприємницької діяльності.</p>
<p><i>Формування ОТГ</i></p>	<p>Закон України Про внесення змін до Закону України "Про добровільне об'єднання територіальних громад"(№157-VIII від 05.02.2015 – далі Закон №157), щодо особливостей державної реєстрації органів місцевого самоврядування як юридичних осіб Методика формування спроможних територіальних громад (постанова КМУ</p>	<p>Концентрація фінансових, природних, людських ресурсів для забезпечення економічного зростання</p>	<p>Реалізація великих інфраструктурних проєктів. Збільшенням зайнятості населення ОТГ. Підвищення ефективності господарювання в сфері малого та середнього бізнесу. Підвищення фінансової спроможності місцевих бюджетів щодо реалізації інфраструктурних та проєктів економічного розвитку</p>

	<p>№214 від 08.04.2015 зі змінами і доповненнями) Закон України «Про засади державної регіональної політики» 5 лютого 2015 року № 156-VIII Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року: Затверджено Постановою КМУ від 6 серпня 2014 р. № 385</p>		
Угода щодо регіонального розвитку	Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів» від 8 вересня 2005р., №2850-IV	Державне стимулювання та фінансування співробітництва громад у сфері освіти, медицини, благоустрою, культури і спорту та інше	Розширення фінансових та організаційних можливостей реалізації спільних проєктів; утримання діючих та створення нових підприємств, установ та організацій. Реалізація великих проєктів
Генеральний план забудови	Закон “Про місцеве самоврядування в Україні” від 21.05.1997, №280/97. ЗУ ”Про планування і забудову територій”. ЗУ “Про регулювання містобудівної діяльності”.	Визначає принципи вирішення розвитку, планування, забудови та іншого використання території громади. Містить загальні правила господарської діяльності, розраховані на тривалий час.	Джерело інформації про демографічні, соціальні й економічні показники стану розвитку громади і є основним аргументом для інвестора при прийнятті рішення про вкладання коштів.
Стратегія соціально-економічного розвитку громади	Закон “Про місцеве самоврядування в Україні”, від 21.05.1997, №280/97. ЗУ від 05.02.15р., №156-VII. ”Про засади державної регіональної політики” ЗУ “Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку” Постанова КМУ від 11.11.15р. №932 “Про затвердження Порядку розроблення регіональних стратегій розвитку і планів заходів з їх реалізації, а також проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації зазначених регіональних стратегій і планів заходів”	Визначає на довгостроковий період стратегічні та оперативні цілі, індикатори їх досягнення, пріоритети та завдання для сталого економічного і соціального розвитку ОТГ.	Посилення економічної позиції громади та покращення рівня життя її членів.
План соціально-економічного розвитку громади	Закону “Про місцеве самоврядування в Україні”, від 21.05.1997, №280/97. Методичні рекомендації щодо формування і реалізації прогнозних та програмних документів соціально-економічного розвитку об’єднаної територіальної громади / Наказ Мінрегіону від 30.03.2016р.	Складається в рамках діючої стратегії, визначає стратегічні цілі та пріоритети розвитку ОТГ на коротко- та середньостроковий періоди, конкретизує завдання та заходи в рамках таких цілей та пріоритетів, відповідальних виконавців та строки виконання заходів, обсяги фінансування, джерела фінансування та	Економічне зростання, зменшення безробіття в ОТГ за рахунок акумулювання коштів на реалізацію більш обґрунтованих пріоритетів розвитку ОТГ, збільшення податкового поля.

	Закон України «Про засади державної регіональної політики» 5 лютого 2015 року № 156-VIII Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року: Затверджено Постановою КМУ від 6 серпня 2014 р. № 385	індикатори оцінки результативності виконання заходів Плану.	
Цільові програми	Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів» від 8 вересня 2005 р. №2850-IV	Концентрація ресурсів для досягнення пріоритетів соціально-економічного розвитку територій.	Реалізація великих інфраструктурних проєктів. Реалізація проєктів ОТГ, націлених на вирішення завдань соціально-економічного розвитку
	ЗУ від 23.03.2000р. №1602-III “Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України.” Постанова КМУ від 26.04.2003№621 ”Про розроблення прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку та складання проєкту державного бюджету”	Визначають цілі, завдання та основні заходи економічного і соціального розвитку громади.	Досягнення запланованих обсягів ВДВ на основі модернізації економіки громади, виробництво конкурентоспроможної продукції, покращення фінансової діяльності об’єктів господарювання, розвиток малого бізнесу.
Рішення сесії	ЗУ Про місцеве самоврядування в Україні	Формують розвиток громади на довго- і короткострокову перспективи	Затверджують бюджети і плани соціально-економічного розвитку громади
Рішення виконавчого комітету	ЗУ Про місцеве самоврядування в Україні	Забезпечують реалізацію планів розвитку у сферах повноважень	Надають право на реалізацію заходів по модернізації економіки громади, розвитку малого бізнесу
Розпорядження, протокольні доручення голови	ЗУ Про місцеве самоврядування в Україні	Забезпечують швидше вирішувати непередбачувані питання	Підготовка планів, програм економічного розвитку, усунення локальних проблем у сферах повноважень.
Громадські слухання	ЗУ Про місцеве самоврядування в Україні	Враховання інтересів громади в соціально-економічному розвитку	
Місцеві ініціативи	ЗУ Про місцеве самоврядування в Україні	Висвітлюють наболілі проблеми. Рекомендують своє бачення розвитку громади	Розвиток затребуваних громадою соціально-економічних об’єктів. Зростання економічної активності населення. Збільшення кількості соціально-економічних об’єктів і зайнятості.
Місцевий референдум	Конституція України. ЗУ Про місцеве самоврядування в Україні. ЗУ Про всеукраїнський та місцеві референдуми	Прийняття, зміна або скасування рішень з питань, віднесених законодавством до відань місцевого самоврядування, спрямованих на задоволення потреб громади	
Загальні збори громадян за місцем проживання	ЗУ Про місцеве самоврядування в Україні. Положення про загальні збори громадян за місцем проживання від 17.12.1993 ЗУ Про органи самоорганізації населення	Обговорення питань місцевого значення, в т. ч., що стосується економічного розвитку громади.	

Таблиця А2 Фінансові інструменти економічного розвитку та їх нормативне забезпечення
(Мікловда В.П., Чубарь О.Г., Машіко К.С.)

Інструмент економічного розвитку	Забезпечуючі нормативні документи	Дія інструменту в умовах децентралізації	Передбачуваний вплив інструменту на перспективний економічний розвиток громад в умовах децентралізації
Місцеві гарантії	Бюджетний кодекс України / Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2010, № 50-51, ст.572) 8 липня 2010 року № 2456-VI http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2456-17/page	Забезпечення повного або часткового виконання боргових зобов'язань суб'єктів господарювання резидентів України, що належать до комунального сектору економіки, розташовані на відповідній території	Реалізація інвестиційних проектів, метою яких є розвиток комунальної інфраструктури або впровадження ресурсозберігаючих технологій в комунальному секторі
Місцеві запозичення		Фінансування бюджету розвитку міських бюджетів, забезпечення бюджетів міст додатковими ресурсами	Створення, приріст чи оновлення стратегічних об'єктів довготривалого користування або об'єктів, які забезпечують виконання завдань міських рад, спрямованих на задоволення інтересів населення територіальних громад міст
<i>Надходження бюджетних коштів, формування місцевих бюджетів*</i>		Стимулювання громад до добровільного об'єднання. Формування бюджету об'єднаної територіальної громади, який містить ширший спектр надходжень, ніж бюджет села, селища, міста. Розширення власних надходжень бюджетів органів місцевого самоврядування за рахунок перерозподілу податкових надходжень	Підвищення можливості реалізації крупних інфраструктурних проектів. Набуття ОТГ статусу прямих учасників міжбюджетних відносин з ДБ.
	Проект Закону про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади) 2217а від 01.07.2015 http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc_4_1?pf3511=55812	Децентралізація повноважень і фінансових ресурсів	Підвищення спроможності громад до розвитку: створення нових та розширення діючих підприємств, диверсифікація видів діяльності, підвищення інноваційної частки в економіці регіону, збільшення валової доданої вартості, підвищення зайнятості,

	Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року: Затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 6 серпня 2014 р. №385 http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF	Децентралізація фінансових ресурсів. Забезпечення матеріальної та фінансової основи місцевого самоврядування шляхом збалансування місцевих бюджетів через передачу необхідних коштів до відповідних місцевих бюджетів у вигляді дотацій та субвенцій	розвиток інфраструктури, розширення можливостей реалізації крупних інфраструктурних проектів
	Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні 21 травня 1997 року № 280/97-ВР (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1997, № 24, ст.170) http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80/page5 (розділ 3)		Забезпечення відповідності повноважень на здійснення видатків, закріплених законодавчими актами за бюджетами, та фінансових ресурсів, які мають забезпечувати виконання цих повноважень.
<i>Регулювання міжбюджетних відносин*</i>	Бюджетний кодекс України / Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2010, № 50-51, ст.572)	Розмежування видатків між бюджетами та забезпечення відповідними фін. ресурсами	
<i>Міжбюджетні трансферти, в т.ч. між місцевими бюджетами*</i>	8 липня 2010 року № 2456-VI http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2456-17/page Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні 21 травня 1997 року № 280/97-ВР (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1997, № 24, ст.170) http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80/page5 (розділ 3)	Перерозподіл фінансових ресурсів між бюджетами різних рівнів, в. т.ч. між різними місцевими бюджетами Зміна механізму міжбюджетних трансфертів, введення додаткових дотацій і субвенцій.	Отримання субвенцій на виконання інвестиційних проектів, в т. ч. на будівництво або реконструкцію об'єктів спільного користування
<i>Капітальні видатки бюджету розвитку місцевих бюджетів*</i>	Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів» 8 вересня 2005 року N 2850-IV Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, N 51, ст.548) http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2850-15 (розділ 4)	Виділення бюджетних коштів для реалізації конкретних заходів і програм соціально-економічного розвитку	Фінансування заходів соціально-економічного розвитку регіонів; виконання інвестиційних проектів та інших заходів (частина 3 статті 71 БКУ);
<i>Капітальні видатки з ДБ*</i>		Виділення коштів ДБ для реалізації конкретних заходів і програм регіонального розвитку	Реалізація державних програм підтримки регіонального розвитку та пріоритетних галузей економіки (п.13 частини 1 статті 87 БКУ)

ДФРР*	<p>Бюджетний кодекс України / Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2010, № 50-51, ст.572) 08.07.2010 р. № 2456-VI http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2456-17/page (ст. 24/1) Закон України «Про засади державної регіональної політики» 5 лютого 2015 року № 156-VIII / Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 13, ст.90) http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/156-19 (ст. 21-22)</p>	<p>Залучення інвестицій для довгострокового розвитку громади Забезпечення доступності коштів Державного фонду регіонального розвитку для ОТГ; фінансування проектів регіонального розвитку на конкурсній основі та відповідно до регіональних стратегій розвитку і планів заходів з їх реалізації.</p>	<p>Фінансування інвестиційних програм і проектів регіонального розвитку (у т. ч. проектів співробітництва та добровільного об'єднання територіальних громад), що мають на меті розвиток регіонів, створення інфраструктури індустріальних та інноваційних парків, спортивної інфраструктури і відповідають пріоритетам, визначеним у Державній стратегії регіонального розвитку та відповідних стратегіях розвитку регіонів</p>
	<p>Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року: Затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 6 серпня 2014р. №385 http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF</p>	<p>Максимальна концентрація коштів фінансової державної підтримки регіонального розвитку в рамках ДФРР</p>	
Громадський бюджет	<p>Рішення місцевих органів влади (місцевих рад)</p>	<p>Реалізація демократичного процесу надання громадянам права розподілу частини коштів з міського або іншого місцевого бюджету шляхом виділення цих коштів під конкретні проекти, запропоновані місцевими мешканцями</p>	<p>Реалізація локальних соціальних, соціально-культурних та інфраструктурних проектів</p>
Місцеві податки і збори, в т. ч. земельний податок Податкове стимулювання*	<p>Податковий кодекс України / Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2 грудня 2010 року № 2755-VI 2011, № 13-14, № 15-16, № 17, ст.112) http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/page Земельний кодекс України / Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2002, № 3-4, ст. 27) 25.10.2001 р. №2768-III http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2768-14 Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року: Затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 6 серпня 2014р. №385 http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF</p>	<p>Збільшення дохідної бази бюджетів ОТГ. Встановлення органами самоврядування ставок місцевих податків і зборів. Надання пільг з податку на майно (нерухоме майно і землю) Розширення бази оподаткування податку на нерухомість шляхом включення до оподаткування комерційного (нежитлового) майна</p> <p>Децентралізація фінансових ресурсів. Забезпечення матеріальної та фінансової основи місцевого самоврядування (щодо податків і зборів при формуванні місцевих бюджетів)</p>	<p>Забезпечення бюджетної автономії та фінансової самостійності місцевих бюджетів, в першу чергу бюджетів ОТГ Зростання податко-та фінансової спроможності громад Стимулювання громад до добровільного об'єднання. Можливість(обмежена) здійснювати стимулюючий вплив на економічних агентів</p> <p>Підвищення можливості реалізації крупних інфраструктурних проектів. Фінансування заходів соціально-економічного розвитку регіонів; виконання інвестиційних проектів</p>

	<p>Проект Закону про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади) 2217а від 01.07.2015 http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55812</p> <p>Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1997, № 24, ст.170) http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80/page5</p>		<p>Належне виконання місцевими органами влади покладених на них функцій. Підвищення спроможності громад до розвитку: створення нових та розширення діючих підприємств, диверсифікація видів діяльності, підвищення інноваційної частки в економіці, збільшення валової доданої вартості, підвищення зайнятості, розвиток інфраструктури, підвищення можливості реалізації крупних інфраструктурних проектів</p>
<p>Механізми і кошти ДПП</p>	<p>Закон України «Про державно-приватне партнерство», 1 липня 2010 року № 2404-VI /Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2010, № 40, ст.524) http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2404-17 (ст. 4)</p>	<p>Об'єднання ресурсів, в т.ч. фінансових, держави і приватного сектору та їх концентрація на пріоритетних напрямках регіонального розвитку</p>	<p>Більші можливості участі державного партнера, за рахунок об'єднання потенціалів окремих громад у ОТГ, у т.ч. можливість створення більших комунальних підприємств. Застосування механізмів ДПП у сферах, передбачених законодавством: пошук, розвідка родовищ корисних копалин та їх видобування, крім таких, що здійснюються на умовах угод про розподіл продукції; виробництво, транспортування і постачання тепла та розподіл і постачання природного газу; будівництво та/або експлуатація автострад, доріг, залізниць, злітно-посадкових смуг на аеродромах, мостів, шляхових естакад, тунелів і метрополітенів, морських і річкових портів та їх інфраструктури; машинобудування; збір, очищення та розподілення води; туризм, відпочинок, рекреація, культура та спорт; поводження з відходами, крім збирання та перевезення; виробництво, розподілення та постачання електричної енергії; управління нерухомістю; надання соціальних послуг, управління соціальною установою, закладом; виробництво та впровадження енергозберігаючих технологій; ін. сферах</p>

	<p>Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року: Затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 6 серпня 2014 р. № 385 http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF</p>	<p>Посилення взаємодії в системі “органи місцевого самоврядування — бізнес — територіальна громада” у випадку суспільної важливості об’єктів через систему багатосторонніх контрактів</p>	<p>Розвиток мережі автомобільних доріг загального користування місцевого значення, об’їзних доріг у населених пунктах, покращення транспортної доступності сільських населених пунктів; Модернізація та оптимізація роботи всіх сфер транспорту загального користування; Збільшення обсягу інвестицій у розвиток міжміського автобусного та залізничного громадського транспорту (рухомий склад, інфраструктура, автомобільні дороги, колії, електромережі, інформаційні системи тощо) Стимулювання місцевого економічного розвитку, утворення нових підприємств, що орієнтуються на місцеві джерела сировини, задовольняють насамперед потреби внутрішнього ринку; Розвиток міжрегіональної та міжнародної кооперації з реалізації інвестиційних проектів; Підвищення якості життя населення, покращення стану навколишнього природного середовища</p>
--	--	---	--

<p>Кошти ТКС, кошти міжнародних програм і донорів</p>	<p>Закон України «Про транскордонне співробітництво» 24 червня 2004 року N 1861-IV / Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, N 45, ст.499) http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1861-15 Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року: Затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 6 серпня 2014 р. № 385 http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF Закон України «Про засади державної регіональної політики» 5 лютого 2015 року № 156-VIII / Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 13, ст.90) http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/156-19 (ст.13 п.8)</p>	<p>Формування пріоритетів розвитку економіки регіону з метою концентрації фінансових ресурсів на найбільш важливих та обґрунтованих проектах (програмах) та досягнення максимального ефекту від їх реалізації. Об'єднання ресурсів суб'єктів ТКС, залучення коштів від міжнародних організацій та фондів-донорів. Фінансова підтримка регіонального розвитку в рамках програм міжнародної співпраці, зокрема за рахунок коштів ЄС у рамках Європейського інструменту сусідства, програм прикордонного співробітництва, ресурсів міжнародної технічної допомоги, інших міжнародних програм і донорів Створення належних організаційних умов щодо участі ОТГ у відкритих конкурсах з реалізації грантів, запропонованих міжнародними партнерами-донорами</p>	<p>Розвиток прикордонної інфраструктури; розроблення та реалізація спільних прикордонних проектів соціально-гуманітарного, економічного, культурного, екологічного спрямування; розв'язання спільних проблем прикордонних регіонів. розв'язання спільних проблем прикордонних регіонів; Здійснення євроінтеграційних заходів на регіональному рівні. Наближення рівня життя населення прикордонних регіонів до середньоєвропейського та забезпечення вільного переміщення людей, товарів і капіталу через кордон. Проведення спільної діяльності у сфері малого та середнього бізнесу.</p>
<p>Кошти РФПП</p>	<p>Закон України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» 22 березня 2012 року № 4618-VI (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 3, ст.23) http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4618-17 (ст.16-17) Закон України від 21.12.2000 року № 2157 «Про Національну програму сприяння розвитку малого підприємництва». http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2157-14 Постанова Кабінету Міністрів України від 27.08.1995 року № 687 „Про Український фонд підтримки підприємництва”. http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP950687.html</p>	<p>Фінансове забезпечення державної політики розвитку підприємництва відповідно до затверджених програм через діяльність УФПП та РФПП. Активізація фінансово-кредитної та інвестиційної підтримки малого підприємництва</p>	<p>Створення нових малих і середніх підприємств Фінансування державних, міжрегіональних та тих, що мають державне значення, регіональних та галузевих програм розвитку підприємництва. Фінансова підтримка окремих підприємницьких проектів, за напрямками, визначеними Державним комітетом України з питань розвитку підприємництва. Співробітництво з українськими, міжнародними та іноземними фінансовими структурами. Сприяння залученню вітчизняних та іноземних інвестицій для розвитку підприємництва в Україні. Фінансове забезпечення реалізації заходів Національної програми сприяння розвитку малого підприємництва в Україні.</p>

			Фінансова підтримка окремих програм і проектів вітчизняних товаровиробників на конкурсній основі
Благодійна допомога	Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» 5 липня 2012 року № 5073-VI / Відомості Верховної Ради (ВВР), 2013, № 25, ст.252) http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5073-17 (ст.3) Закон України «Про громадські об'єднання» 22 березня 2012 року № 4572-VI / Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 1, ст.1 http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/4572-17/page	Спрямування коштів фізичних та юридичних осіб на користь фізичних осіб, неприбуткових організацій або територіальних громад на засадах благодійництва (не передбачає одержання благодійником прибутку, а також сплати будь-якої винагороди або компенсації благодійнику від імені або за дорученням бенефіціара)	Реалізація проектів у таких сферах: розвиток територіальних громад; стимулювання економічного росту і розвитку економіки України та її окремих регіонів, підвищення конкурентоспроможності України; сприяння здійсненню державних, регіональних, місцевих та міжнародних програм, спрямованих на поліпшення соціально-економічного становища в Україні. Підвищення соціально орієнтованої складової розвитку ОТГ, можливість реалізації інфраструктурних проектів
Благодійний ендавмент	Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» 5 липня 2012 року № 5073-VI / Відомості Верховної Ради (ВВР), 2013, № 25, ст.252) http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5073-17 Податковий кодекс України / Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2 грудня 2010 року № 2755-VI 2011, № 13-14, № 15-16, № 17, ст.112) http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/page		
Кредитування, інвестиційне кредитування	ЗУ «Про банки і банківську діяльність» 7 грудня 2000 року № 2121-III / Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 5-6, ст.30) http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2121-14	Залучення коштів фізичних і юридичних осіб та їх розміщення у прибутковій галузі, проекти, об'єкти	Реалізація інвестиційних проектів, проектів інноваційного розвитку, розширення та модернізації, енергозбереження, фінансування поточних заходів та оборотного капіталу
Відшкодування відсоткових ставок	Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні», 21 травня 1997 року, № 280/97-ВР Закон України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» 8 вересня 2011 року, N 3715-VI	Компенсація витрат на виплату відсоткових ставок за залученими в кредитно-фінансових установах короткостроковими та довгостроковими кредитами за рахунок коштів Державного та місцевих бюджетів	Реалізація інвестиційних проектів, проектів інноваційного розвитку, розширення та модернізації, енергозбереження, фінансування поточних заходів та оборотного капіталу. Середньострокові пріоритетні напрями регіонального рівня, спрямовані на вирішення

	Закон України «про Державний бюджет» (на відповідний рік)		питань забезпечення інноваційного розвитку окремих регіонів. Реалізація заходів і програм інноваційної діяльності
	Постанова Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 р. № 300 «Порядок використання коштів, передбачених у державному бюджеті для фінансової підтримки заходів в агропромисловому комплексі шляхом здешевлення кредитів» http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/300-2015-%D0%BF Постанова Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2015 р. № 884 «Порядок використання коштів, передбачених у державному бюджеті для підтримки галузі тваринництва» http://www.kmu.gov.ua/control/ru/cardnpd?docid=248612738	Часткова компенсація відсоткової ставки за залученими у національній валюті банківськими кредитами	Розвиток агропромислового виробництва
Інвестиції, в т.ч. іноземні	Закон України «Про інвестиційну діяльність», 18 вересня 1991 року, N 1560-XII Закон України «Про режим іноземного інвестування», 19 березня 1996 року N 93/96-ВР	Залучення коштів національних та іноземних приватних інвесторів	Інвестування економіки регіону та громад, реалізація інвестиційних проектів
Краутфандинг, фандрайзинг, ендавмент	Як різновиди благодійної допомоги потребують додаткового законодавчо-нормативного врегулювання		

Таблиця А3 Нормативне забезпечення ресурсних інструментів економічного розвитку (Сембер С.В., Матювка Т.В.)

Інструмент економічного розвитку	Забезпечуючі нормативні документи	Механізм впливу в умовах децентралізації на основі нормативних документів	Вплив інструменту на економічний розвиток в умовах децентралізації (створені передумови чи необхідні вдосконалення нормативних документів для їх створення)
Передача землі	Ст.117,121. Земельного Кодексу України від 25.10.2001р.№2868-III.	Рішення органів місцевого самоврядування про безоплатну передачу землі.	Можливість ведення фермерського господарства, особистого селянського господарства.
Застава землі	Ст.133. Земельного Кодексу України від 25.10.2001р.№2868-III. ЗУ “Про іпотеку”, від 05.06.2003р.№ 898-IV зі змінами	Залучення додаткових коштів через Земельні банки.	Створення с/г кооперативів, підприємств, фермерських господарств.
Земельні торги (аукціони)	Ст.135. Земельного Кодексу України від 25.10.2001р.№2868-III. ЗУ «Про внесення змін до Земельного кодексу України щодо проведення земельних торгів» від 18.02.16р. №1012-VIII	Створення сприятливих умов для продажу землі.	Можливість розвитку неаграрних видів бізнесу.
Оренда землі	Ст.93. Земельного Кодексу України від 25.10.2001р.№2868-III. ЗУ “Про оренду землі” від 06.10.1998р. №161-XIV	Володіння і користування земельною ділянкою на строковій і платній основі.	Розвиток підприємницької діяльності.
Відшкодування збитків	Ст.156, Земельного Кодексу України від 25.10.2001р.№2868-III. Постанова КМУ “Про порядок визначення та відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам” від 19.04.1993р.№284	Виплата коштів власнику, користувачу, орендарю землі в розмірі неодержаного доходу, які можуть бути вкладені в різні види бізнесу.	Забезпечення життєздатності економічних суб’єктів
Викуп землі громадою	Ст.146.Земельного Кодексу України від 25.10.2001р.№2868-III. Рішення сесії ради відповідної об’єднаної громади.	Формування земельних ділянок для задоволення суспільних потреб громади.	Розвиток муніципальних соціально-економічних об’єктів.

Таблиця А4 Нормативне забезпечення соціальних інструментів економічного розвитку

(Нечитайло У.П., Семененко І.С.)

Соціальний інструмент економічного розвитку	Забезпечуючі нормативні документи	Механізм впливу в умовах децентралізації на основі нормативних документів	Вплив інструменту на економічний розвиток в умовах децентралізації (створені передумови чи необхідні вдосконалення нормативних документів для їх створення)
Навчальні програми та тренінги з бізнесу	<p>Закон України «Про засади державної регіональної політики», від 5 лютого 2015 року № 156-VIII, режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/156-19</p> <p>Закон України «Про зайнятість населення», від 5 липня 2012 року №5067-6, із змінами, внесеними згідно із Законами Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5067-17</p> <p>Постанова КМУ «Про підготовку фахівців для роботи в сільській місцевості» від 29 червня 1999 року № 1159, режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1159-99-%D0%BF</p> <p>Постанова КМУ «Про затвердження Порядку формування державного замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів» від 15 квітня 2013 року № 306, режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/306-2013-%D0%BF</p>	Представники громад отримують можливість здобути нові фахові знання, або підвищити наявний рівень освіти	Створення нових підприємств

	Постанова КМУ «Про затвердження Порядку розміщення державного замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів» від 20 травня 2013 року № 363 Із змінами, внесеними згідно з Постановами КМ № 789 від 11.09.2013 № 987 від 25.11.2015 , режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/363-2013-%D0%BF		
Платформа взаємодії «Бізнес – Влада – Освіта»	ЗУ «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» від 16 січня 2003 року № 433-4, втратив чинність 8.09.2011 року виходячи з рішення КС.	Зростає комунікація між ОТГ та рівень обізнаності окремих представників ОТГ	Створення нових підприємств в т.ч. МСБ, кооперативи, фермерські підприємства.
Соціальна реклама	ЗУ «Про рекламу», від 3 липня 1996 року N 270/96-ВР <i>,Із відповідними змінами, N 5042-VI (5042-17)</i> Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/270/96-%D0%B2%D1%80/page	Збільшуються можливості розвитку соціально-орієнтованої складової економічного зростання ОТГ	Розвиток екологічно обґрунтованого лісокористування і переробки дарів лісу та виробництва автентичної харчової продукції регіону
Залучення в інтересах громади благодійних внесків	Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації»№ 5073-VI, від 5 липня 2012 року, Із змінами, внесеними згідно із Законами Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5073-17	Посилення взаємодії в системі “органи місцевого самоврядування — бізнес — територіальна громада ”	Підвищення соціально-орієнтованої складової економічного розвитку ОТГ, можливість реалізації інфраструктурних проектів
Регіональні програми	Закон України «Про державні цільові програми», від 18 березня 2004 року, N 1621-IV , <i>Із змінами, внесеними згідно із Законами</i> Режим доступу: z=akon3.rada.gov.ua/laws/show/1621-15 Постанова КМУ «Про затвердження державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року», від 6 серпня 2014 року №385, режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF Стратегія розвитку Закарпатської області на період до 2020 року, режим доступу: http://dfrr.minregion.gov.ua/foto/projt_reg_info_norm/2015/05/Strategiya.pdf	Зміцнення матеріальної і фінансової основи місцевого самоврядування; підвищення рівня фінансової забезпеченості ОТГ	Підвищення можливості реалізації крупних інфраструктурних проектів. Фінансування заходів соціально-економічного розвитку регіонів; виконання інвестиційних проектів Розвиток органічного сільського господарства; Диверсифікація видів економічної діяльності

Інформаційні програми (Центр зайнятості)	Закон України «Про зайнятість населення», від 5 липня 2012 року №5067-6, Із змінами, Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5067-17	Представники ОТГ мають більш сприятливі умови для працевлаштування	Створення нових підприємств
	Постанова КМУ «Про затвердження Програми сприяння зайнятості населення та стимулювання створення нових робочих місць на період до 2017 року» від 15 жовтня 2012 року №1008, режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1008-2012-%D0%BF		
ГО – громадський контроль	Закон України: «Про громадські об'єднання», від 22 березня 2012 року № 4572-VI, Із змінами, внесеними згідно із Законами Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4572-17/page	Зростає можливість впливу окремих представників ОТГ на економічний розвиток громади через механізм громадського контролю	Зменшення рівня корупції
	Закон України: «Про об'єднання громадян» від 16 червня 1992 року N 2460-XII <i>Із змінами, внесеними згідно із Законами</i> режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2460-12		
Соціальні програми.	Закон України : « Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України», від 23 березня 2000 року, N 1602-III,Із змінами, внесеними згідно із Законами Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1602-14	Представники ОТГ мають можливість участі у соціальних програмах та проєктах в рамках діючого законодавства	Підвищення соціально-орієнтованої складової економічного розвитку ОТГ
Учнівські банки інноваційних ідей	Наказ МОН України «Про внесення змін до Положення про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності» від 31.03.2015 року №380, режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0401-15	Зростає інноваційно-інвестиційна привабливість економічного розвитку ОТГ	Створення нових підприємств з високою інноваційною часткою

Додаток Б Вибірковий приклад розрахункових таблиць кластерування сільських рад в розрізі районів Закарпатської області за допомогою програмного забезпечення SPSS 20 (Слава С.С.)

Табл. Б1 Кластерне членство сільських рад по Берегівському району (соціальна інфраструктура)

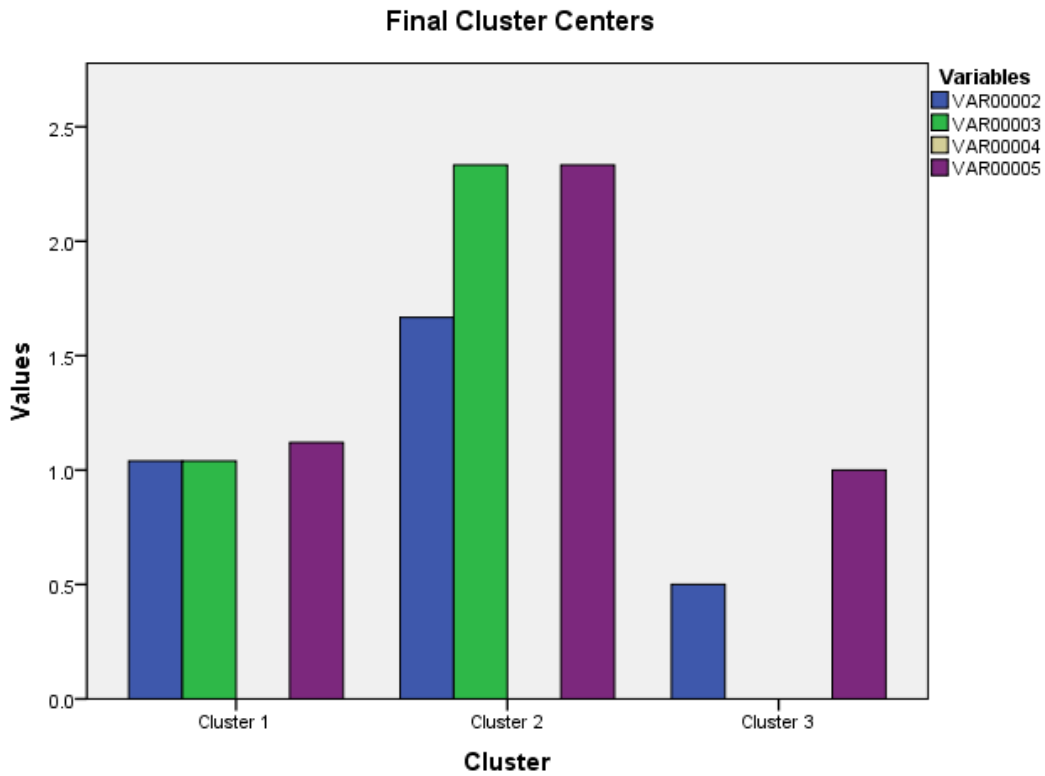
Case Number	VAR00001	Cluster	Distance
1	Астейська с.р.	1	,133
2	Бадалівська с.р.	1	,133
3	Батівська с.р.	3	,500
4	Батрадівська с.р.	2	1,000
5	Бенянська с.р.	1	,133
6	Берегуйфолівська с.р.	1	,133
7	Боржавська с.р.	1	,133
8	Варівська с.р.	1	,133
9	Великобактянська с.р.	3	,500
10	Великоберезька с.р.	1	,968
11	Великобийганська с.р.	2	,577
12	Галаборська с.р.	1	,133
13	Гатянська с.р.	1	,882
14	Гечанська с.р.	1	,133
15	Гутівська с.р.	1	,133
16	Дийдянська с.р.	1	,133
17	Запсонська с.р.	1	,133
18	Квасівська с.р.	1	,133
19	Кідьошська с.р.	1	,133
20	Косоньська с.р.	1	,133
21	Мочолянська с.р.	1	,882
22	Мужіївська с.р.	1	,133
23	Нижньореметівська с.р.	1	1,303
24	Оросіївська с.р.	1	,133
25	Попівська с.р.	2	,816
26	Рафайнівська с.р.	1	,133
27	Свободянська с.р.	2	1,000
28	Четфайлівська с.р.	1	,133
29	Чомська с.р.	1	,133
30	Шомівська с.р.	2	,816
31	Яношівська с.р.	1	,133
32	Чомонинська с.р. (Мукачівський р-н)	1	,133
33	Сернянська с.р. (Мукачівський р-н)	2	,577

Табл. Б2 Розрахункові статистичні показники по Берегівському району (соціальна інфраструктура)

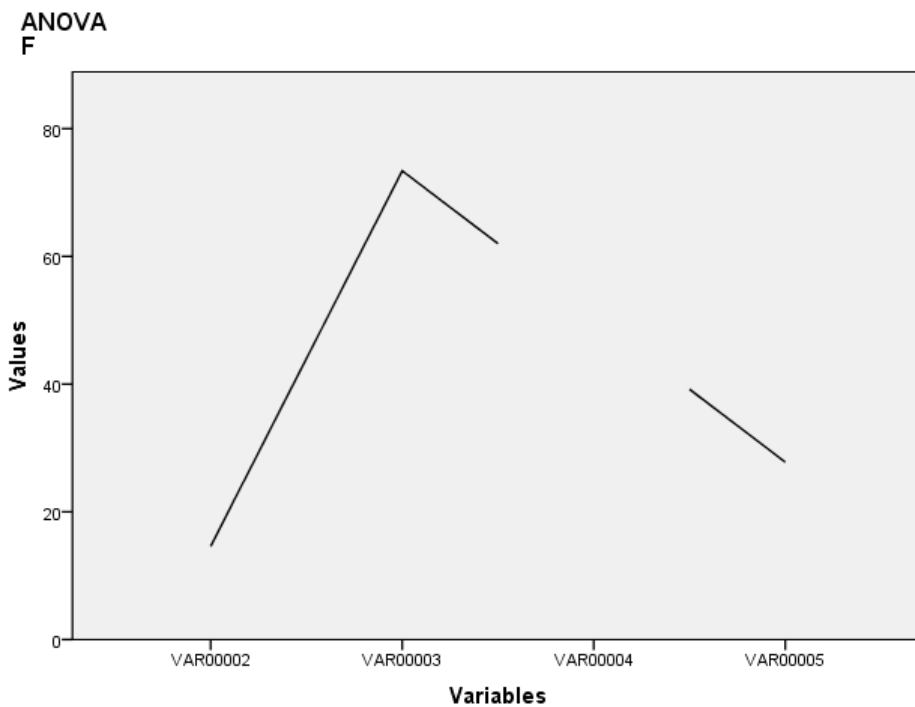
ANOVA

	Cluster		Error		F	Sig.
	Mean Square	df	Mean Square	df		
VAR00002	1,361	2	,093	30	14,616	,000
VAR00003	5,611	2	,076	30	73,399	,000
VAR00004	0,000	2	0,000	30		
VAR00005	3,680	2	,132	30	27,785	,000

The F tests should be used only for descriptive purposes because the clusters have been chosen to maximize the differences among cases in different clusters. The observed significance levels are not corrected for this and thus cannot be interpreted as tests of the hypothesis that the cluster means are equal.

Рис. Б1 Діаграма кінцевих кластерних центрів по Березівському району (соціальна інфраструктура)

Рис. Б2 Розподіл F- статистики критеріальних показників по Березівському району (соціальна інфраструктура)

Табл. Б3 Кластерне членство сільських рад по Березівському району (фінанси)

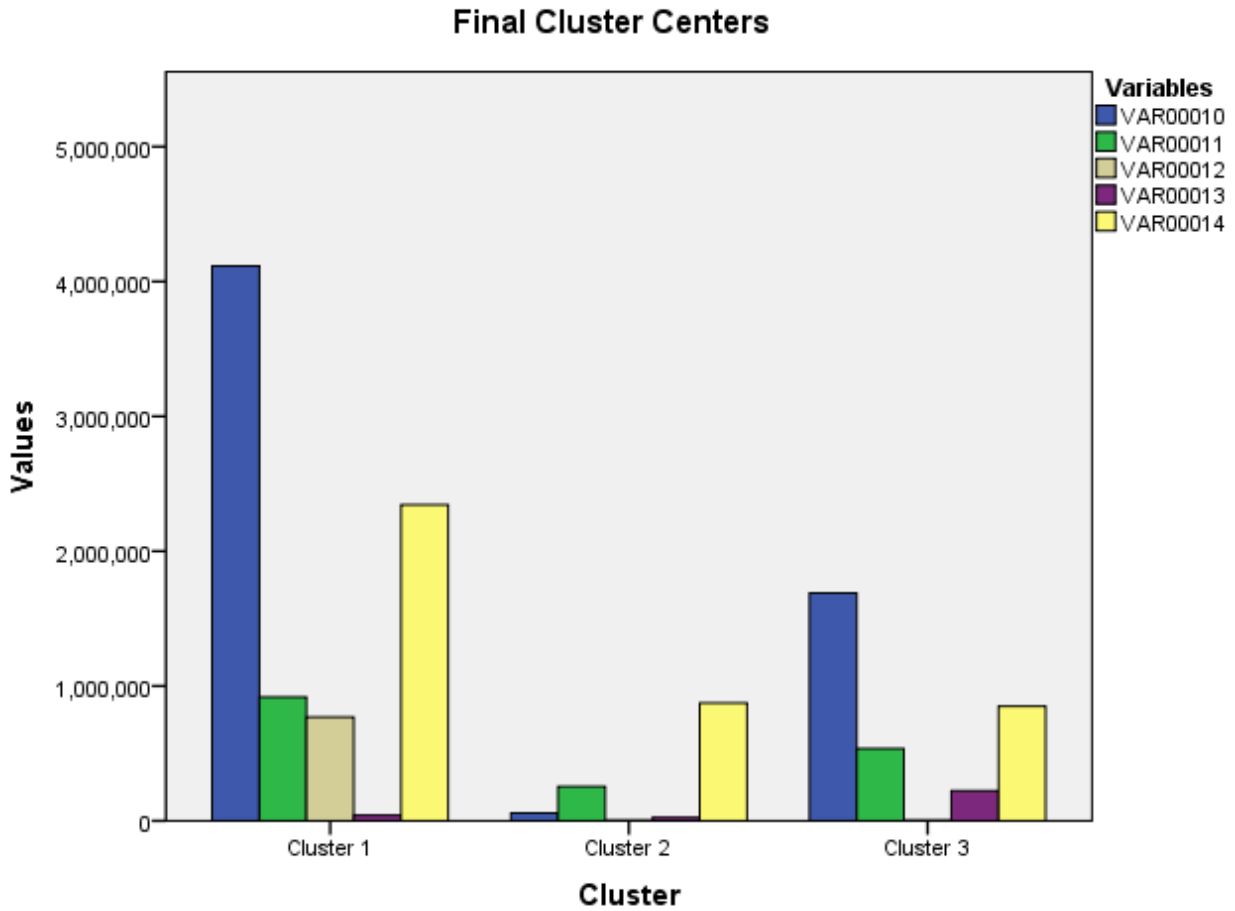
Case Number	VAR00001	Cluster	Distance
1	Астейська с.р.	2	249230,054
2	Бадалівська с.р.	2	988522,722
3	Батівська с.р.	2	409580,123
4	Батрадівська с.р.	2	232922,507
5	Бенянська с.р.	2	246019,547
6	Берегуйфолівська с.р.	2	177020,252
7	Боржавська с.р.	2	443012,302
8	Варівська с.р.	2	319750,024
9	Великобактянська с.р.	2	185617,304
10	Великобerezька с.р.	2	265243,502
11	Великобийганська с.р.	2	445654,790
12	Галаборська с.р.	2	504945,058
13	Гатянська с.р.	2	274923,799
14	Гечанська с.р.	2	255785,319
15	Гутівська с.р.	3	687455,906
16	Дийдяньська с.р.	2	446490,222
17	Запсоньська с.р.	2	199257,429
18	Квасівська с.р.	2	124978,688
19	Кідьошська с.р.	3	687455,906
20	Косоньська с.р.	2	198855,206
21	Мочолянська с.р.	2	697728,620
22	Мужіївська с.р.	2	157674,736
23	Нижньореметівська с.р.	2	514685,160
24	Оросіївська с.р.	2	158155,676
25	Попівська с.р.	2	279273,096
26	Рафайнівська с.р.	2	266728,423
27	Свободянська с.р.	2	465352,332
28	Четфайлівська с.р.	2	340924,740
29	Чомська с.р.	2	275407,513
30	Шомівська с.р.	1	0,000
31	Яношівська с.р.	2	912023,786
32	Чомонинська с.р. (Мукачівський р-н)	2	376383,265
33	Сернянська с.р. (Мукачівський р-н)	2	870920,375

Табл. Б4 Розрахункові статистичні показники по Березівському району (фінанси) ANOVA

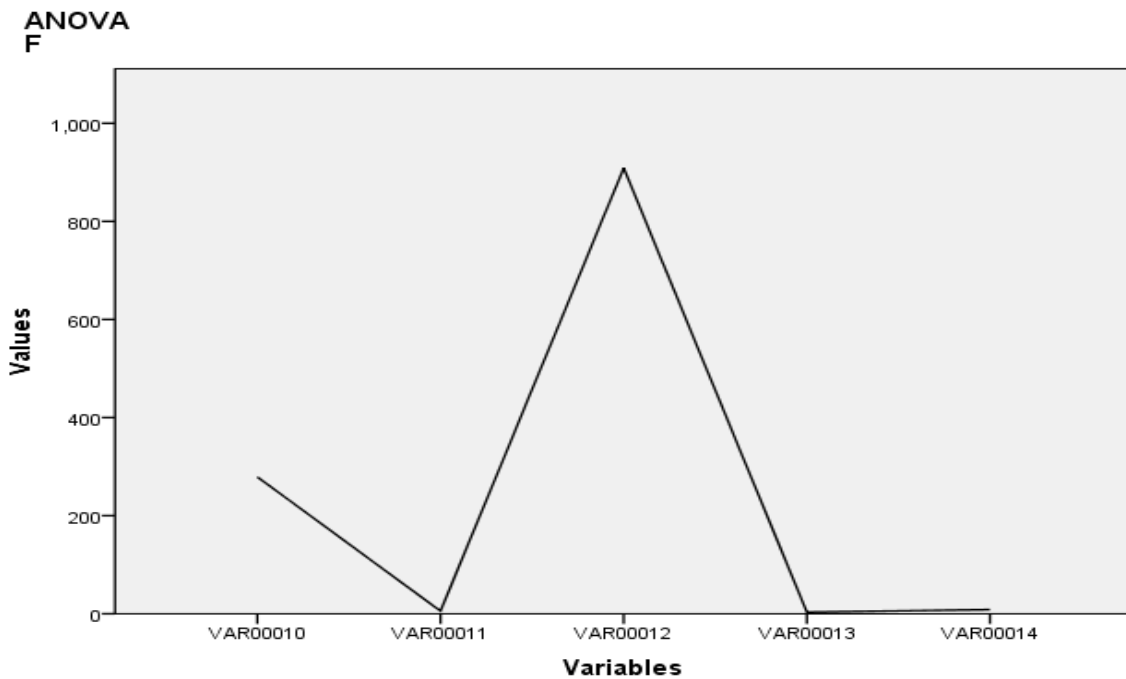
	Cluster		Error		F	Sig.
	Mean Square	df	Mean Square	df		
VAR00010	10075679110810,500	2	36123072763,455	30	278,926	,000
VAR00011	277537362406,726	2	50655870650,876	30	5,479	,009
VAR00012	283052827498,683	2	311508965,880	30	908,651	,000
VAR00013	37272575835,155	2	11321748412,210	30	3,292	,051
VAR00014	1051486921628,630	2	124314246546,558	30	8,458	,001

The F tests should be used only for descriptive purposes because the clusters have been chosen to maximize the differences among cases in different clusters. The observed significance levels are not corrected for this and thus cannot be interpreted as tests of the hypothesis that the cluster means are equal.

Рис. Б3 Діаграма кінцевих кластерних центрів по Березівському району (фінанси)

Рис. Б4 Розподіл F- статистики критеріальних показників по Березівському району (фінанси)

**Табл. Б5 Кластерне членство сільських рад по Березівському району
(ділова активність)**

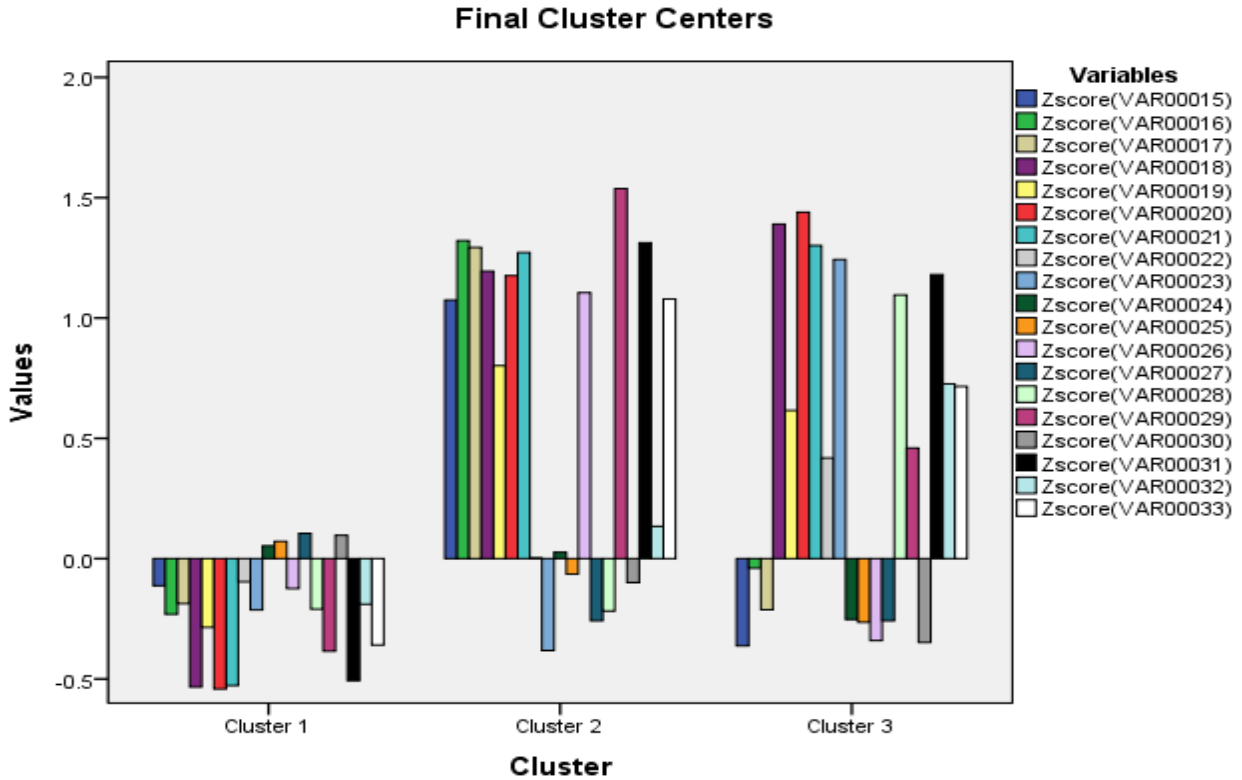
Case Number	VAR00001	Cluster	Distance
1	Астейська с.р.	1	2,873
2	Бадалівська с.р.	1	2,854
3	Батівська с.р.	1	3,344
4	Батрадівська с.р.	3	2,543
5	Бенянська с.р.	1	2,250
6	Берегуйфолівська с.р.	1	2,993
7	Боржавська с.р.	1	2,530
8	Варівська с.р.	3	4,694
9	Великобактянська с.р.	1	2,105
10	Великоберезька с.р.	2	3,201
11	Великобийганська с.р.	2	2,524
12	Галаборська с.р.	1	2,334
13	Гатянська с.р.	3	5,129
14	Гечанська с.р.	1	2,003
15	Гутівська с.р.	1	1,410
16	Дийдянська с.р.	2	4,017
17	Запсонська с.р.	1	3,263
18	Квасівська с.р.	1	5,053
19	Кідьошська с.р.	1	2,760
20	Косоньська с.р.	1	7,589
21	Мочолянська с.р.	1	1,791
22	Мужіївська с.р.	1	4,793
23	Нижньореметівська с.р.	1	5,752
24	Оросіївська с.р.	1	3,594
25	Попівська с.р.	3	3,790
26	Рафайнівська с.р.	1	2,169
27	Свободянська с.р.	3	3,177
28	Четфайлівська с.р.	1	2,236
29	Чомська с.р.	1	1,876
30	Шомівська с.р.	1	2,765
31	Яношівська с.р.	2	4,719

**Табл. Б6 Розрахункові статистичні показники по Березівському району
(ділова активність)**

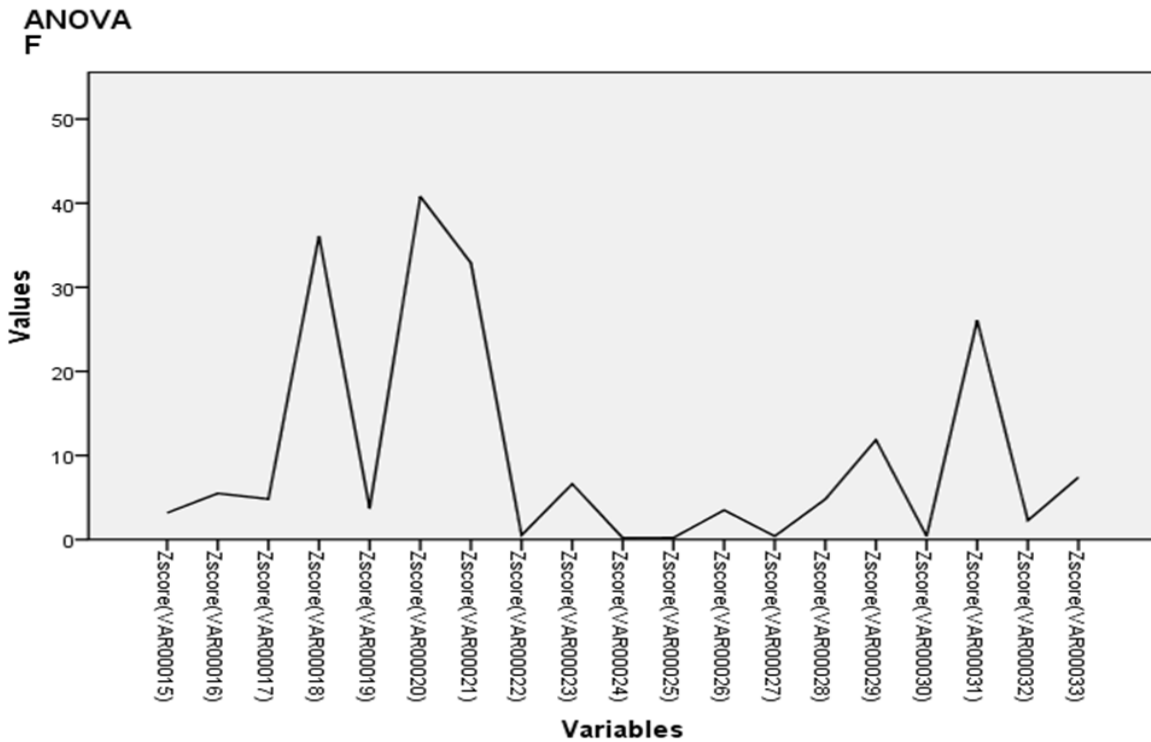
ANOVA

	Cluster		Error		F	Sig.
	Mean Square	df	Mean Square	df		
Zscore(VAR00015)	2,778	2	,873	28	3,183	,057
Zscore(VAR00016)	4,087	2	,744	28	5,494	,010
Zscore(VAR00017)	3,844	2	,797	28	4,824	,016
Zscore(VAR00018)	10,808	2	,299	28	36,095	,000
Zscore(VAR00019)	3,131	2	,848	28	3,694	,038
Zscore(VAR00020)	11,169	2	,274	28	40,816	,000
Zscore(VAR00021)	10,521	2	,320	28	32,882	,000
Zscore(VAR00022)	,539	2	1,033	28	,521	,599
Zscore(VAR00023)	4,656	2	,703	28	6,621	,004
Zscore(VAR00024)	,192	2	1,022	28	,188	,830
Zscore(VAR00025)	,239	2	1,054	28	,227	,798
Zscore(VAR00026)	2,902	2	,828	28	3,504	,044
Zscore(VAR00027)	,422	2	1,041	28	,405	,671
Zscore(VAR00028)	3,578	2	,744	28	4,806	,016
Zscore(VAR00029)	6,878	2	,580	28	11,854	,000
Zscore(VAR00030)	,428	2	1,041	28	,411	,667
Zscore(VAR00031)	9,759	2	,374	28	26,067	,000
Zscore(VAR00032)	1,750	2	,768	28	2,279	,121
Zscore(VAR00033)	5,020	2	,677	28	7,413	,003

The F tests should be used only for descriptive purposes because the clusters have been chosen to maximize the differences among cases in different clusters. The observed significance levels are not corrected for this and thus cannot be interpreted as tests of the hypothesis that the cluster means are equal.

Рис. Б5 Діаграма кінцевих кластерних центрів по Березівському району (ділова активність)

Рис. Б6 Розподіл F- статистики критеріальних показників по Березівському району (ділова активність)

Табл. Б7 Кластерне членство сільських рад по Березівському району (ресурси)

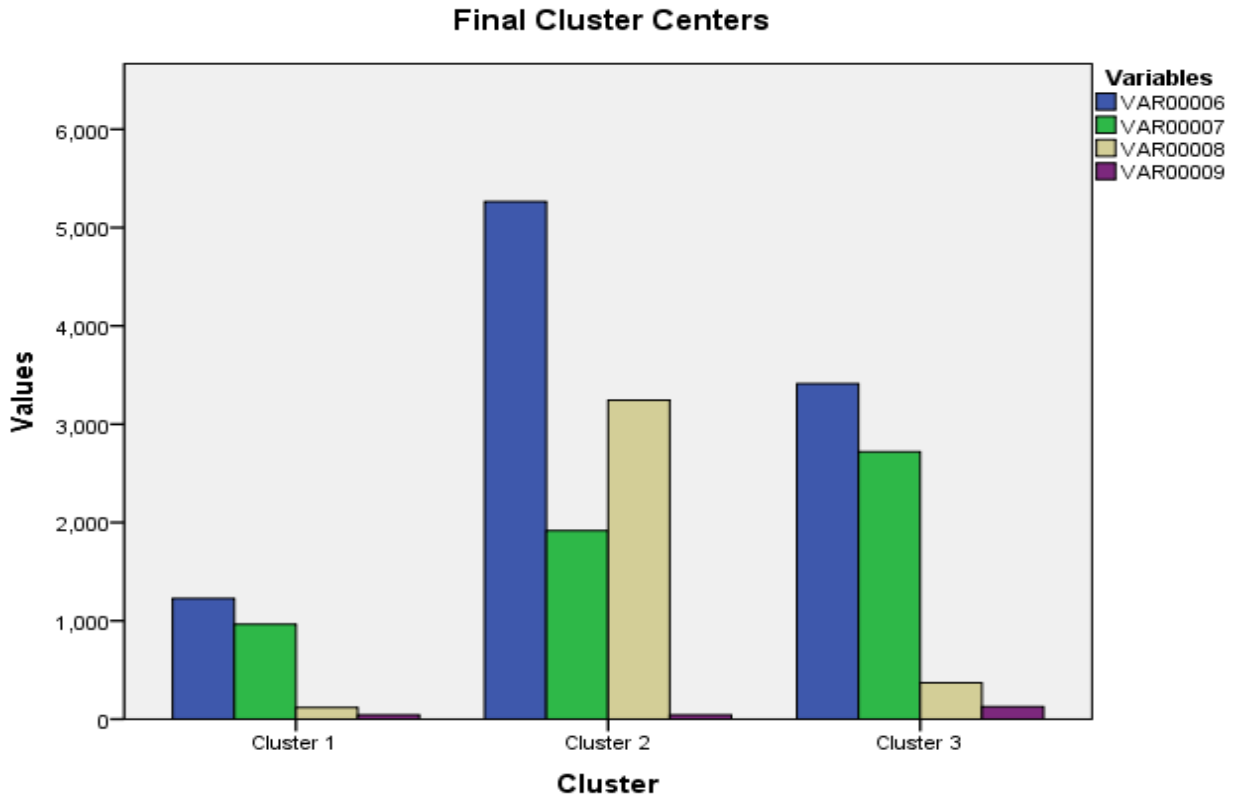
Case Number	VAR00001	Cluster	Distance
1	Астейська с.р.	1	811,188
2	Бадалівська с.р.	1	208,518
3	Батівська с.р.	1	393,961
4	Батрадівська с.р.	3	685,146
5	Бенянська с.р.	1	248,708
6	Берегуйфолівська с.р.	2	0,000
7	Боржавська с.р.	1	131,145
8	Варівська с.р.	3	1164,793
9	Великобактянська с.р.	1	548,041
10	Великобerezька с.р.	3	1684,516
11	Великобийганська с.р.	3	296,316
12	Галаборська с.р.	1	771,956
13	Гатянська с.р.	3	1470,258
14	Гечанська с.р.	1	970,294
15	Гутівська с.р.	1	604,885
16	Дийдянська с.р.	3	434,438
17	Запсоньська с.р.	1	878,311
18	Квасівська с.р.	1	458,599
19	Кідьошська с.р.	1	425,564
20	Косоньська с.р.	1	450,731
21	Мочолянська с.р.	1	96,221
22	Мужіївська с.р.	1	150,701
23	Нижньореметівська с.р.	1	170,840
24	Оросіївська с.р.	1	243,060
25	Попівська с.р.	3	494,102
26	Рафайнівська с.р.	1	296,608
27	Свободянська с.р.	3	819,104
28	Четфайлівська с.р.	1	342,135
29	Чомська с.р.	1	552,192
30	Шомівська с.р.	1	1103,339
31	Яношівська с.р.	3	549,778

Табл. Б8 Розрахункові статистичні показники по Березівському району (ресурси)

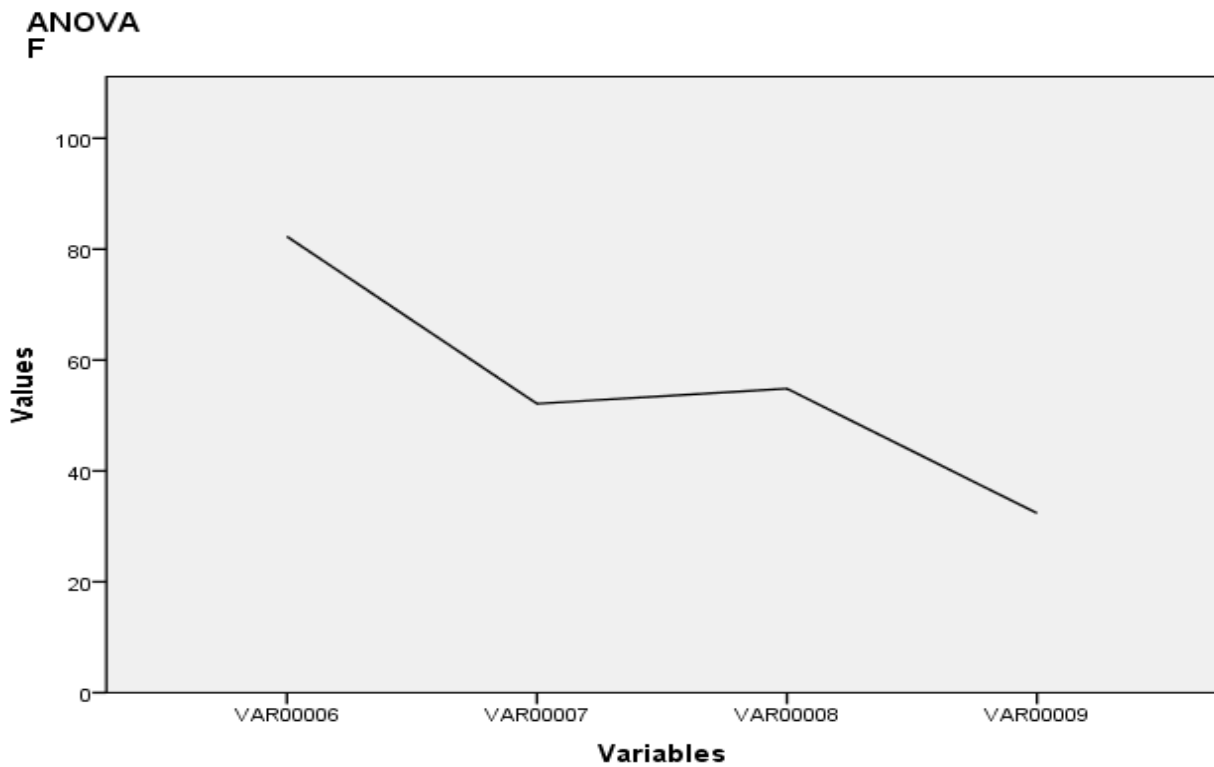
ANOVA

	Cluster		Error		F	Sig.
	Mean Square	df	Mean Square	df		
VAR00006	20560218,252	2	249864,382	28	82,286	,000
VAR00007	9786262,388	2	187760,417	28	52,121	,000
VAR00008	4700053,301	2	85696,739	28	54,845	,000
VAR00009	22206,533	2	686,154	28	32,364	,000

The F tests should be used only for descriptive purposes because the clusters have been chosen to maximize the differences among cases in different clusters. The observed significance levels are not corrected for this and thus cannot be interpreted as tests of the hypothesis that the cluster means are equal.

Рис. Б7 Діаграма кінцевих кластерних центрів по Березівському району (ресурси)

Рис. Б8 Розподіл F- статистики критеріальних показників по Березівському району (ресурси)

**Додаток В Розрахункові таблиці кластерування об'єднаних громад
Закарпатської області за допомогою програмного забезпечення SPSS 20
(Слава С.С.)**

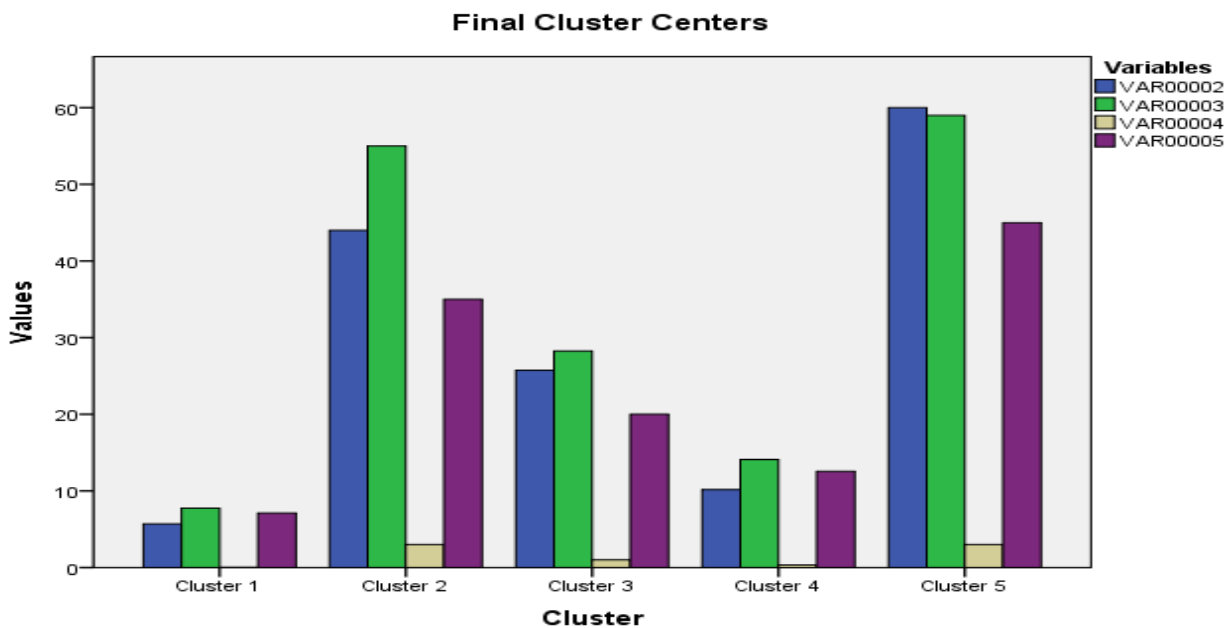
**Табл. В1 Кластерне членство об'єднаних громад по Закарпатській області
(соціальна інфраструктура)**

Case Number	VAR00001	Cluster	Distance
1	Воловецька	1	4,391
2	Жденіівська	1	4,810
3	Нижньоворотівська	4	3,669
4	Іршавська	3	2,850
5	Довжанська	1	1,498
6	Білківська	4	8,558
7	Зарічанська	4	1,061
8	Міжгірська	4	2,889
9	Синевирська	1	7,264
10	Колочавська	1	3,531
11	Майданська	1	4,905
12	Пилипецька	1	3,478
13	Берегівська	3	6,680
14	Батівська	4	5,176
15	Великобerezька	1	4,003
16	Виноградівська	4	10,647
17	Пейтерфолвівська	4	4,536
18	Вилоцька	1	2,766
19	Королівська	1	4,412
20	Великобerezнянська	4	4,957
21	Волосянківська	1	4,166
22	Костринська	4	4,125
23	Ужгородська	2	0,000
24	Великодобранська	1	2,812
25	Середнянська	4	5,619
26	Чопська	1	1,028
27	Тячівська	4	4,809
28	Буштинська	1	2,491
29	Дубівська	1	2,535
30	Нересницька	4	3,402
31	Тересвятнська	1	3,370
32	Солотвинська	4	5,251
33	Усть-Чорнянська	1	3,951
34	Углянська	1	1,695
35	Рахівська	1	2,766
36	Богданська	1	4,112
37	Великобичківська	4	4,348
38	Ясінянська	1	1,341
39	Хуська	3	3,021
40	Вишківська	1	2,346
41	Горінчівська	4	5,619
42	Драгівська	1	2,941
43	Перечинська	4	4,632
44	Порошківська	1	2,051
45	Тур"я Реметівська	1	3,223
46	Свалявська	3	5,062
47	Полянська	1	4,366
48	Мукачівська	5	0,000
49	Великолучківська	1	3,510
50	Ракошинська	4	5,314
51	Чинадіївська	4	4,923

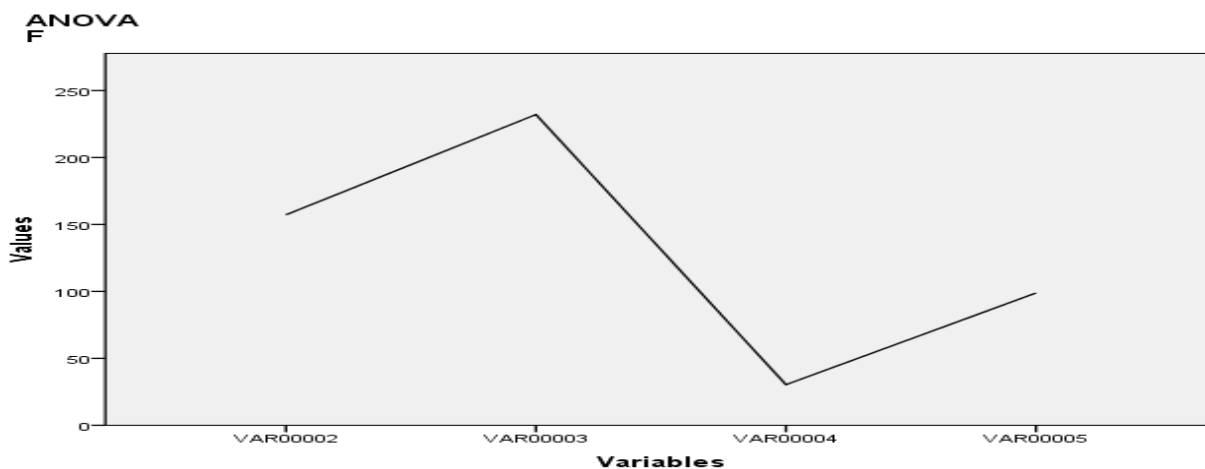
Табл. В2 Розрахункові статистичні показники по Закарпатській області (соціальна інфраструктура) ANOVA

	Cluster		Error		F	Sig.
	Mean Square	df	Mean Square	df		
VAR00002	1281,113	4	8,150	46	157,200	,000
VAR00003	1391,248	4	5,994	46	232,116	,000
VAR00004	4,593	4	,151	46	30,340	,000
VAR00005	625,556	4	6,329	46	98,847	,000

The F tests should be used only for descriptive purposes because the clusters have been chosen to maximize the differences among cases in different clusters. The observed significance levels are not corrected for this and thus cannot be interpreted as tests of the hypothesis that the cluster means are equal.

Рис. В1 Діаграма кінцевих кластерних центрів по Закарпатській області (соціальна інфраструктура)

Рис. В2 Розподіл F- статистики критеріальних показників по Закарпатській області (соціальна інфраструктура)

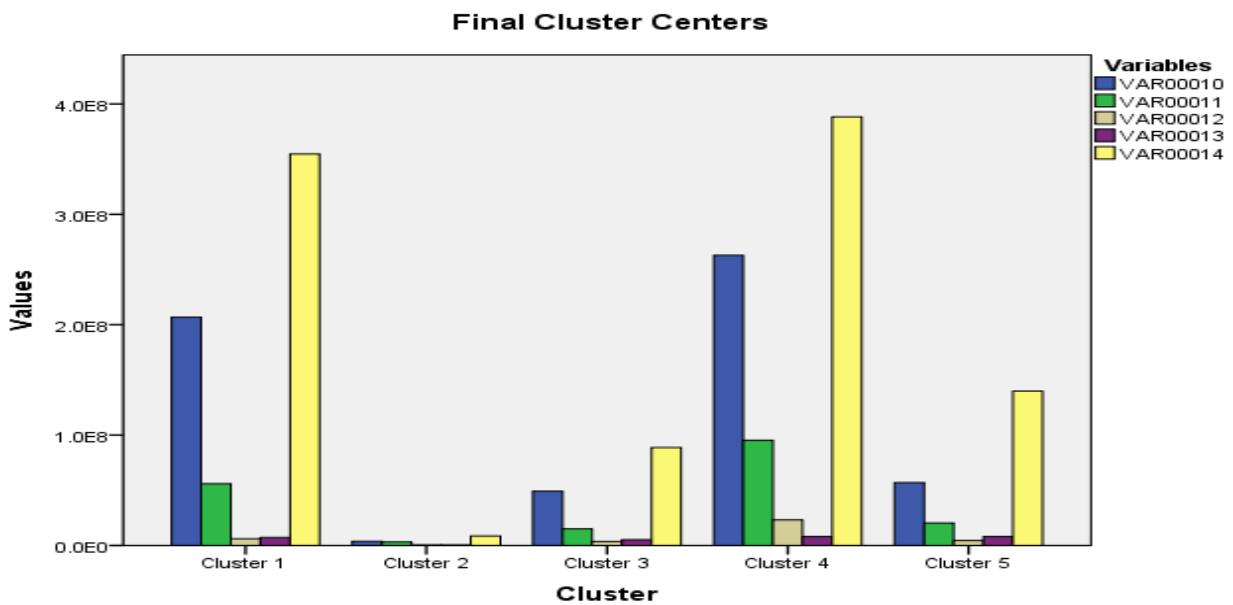
Табл. В3 Кластерне членство об'єднаних громад по Закарпатській області (фінанси)

Case Number	VAR00001	Cluster	Distance
1	Воловецька	2	6011361,118
2	Жденіївська	2	7061752,950
3	Нижньоворотівська	2	3009074,443
4	Іршавська	2	10453271,843
5	Довжанська	2	2931689,180
6	Білківська	2	4244991,960
7	Зарічанська	2	1060262,089
8	Міжгірська	2	1594066,091
9	Синевирська	2	7688731,059
10	Колочавська	2	6012304,601
11	Майданська	2	5661833,579
12	Пилипецька	2	6595529,883
13	Берегівська	3	0,000
14	Батівська	2	1027314,806
15	Великобerezька	2	4683554,962
16	Виноградівська	2	29385944,841
17	Пейтерфолвівська	2	3039018,581
18	Вилоцька	2	3657080,032
19	Королівська	2	4064822,389
20	Великобerezнянська	2	5025285,095
21	Волосянківська	2	7787485,590
22	Костринська	2	5977558,498
23	Ужгородська	4	0,000
24	Великодобранська	2	4409269,491
25	Середнянська	2	1342361,347
26	Чопська	2	30694422,302
27	Тячівська	2	9914080,888
28	Буштинська	2	2317977,354
29	Дубівська	2	8361381,237
30	Нересницька	2	7895493,398
31	Тересвятнська	2	4708294,262
32	Солотвинська	2	6495542,383
33	Усть-Чорнянська	2	4999179,395
34	Углянська	2	3831804,516
35	Рахівська	2	3895274,046
36	Богданська	2	4413778,853
37	Великобичківська	2	6158614,124
38	Ясінянська	2	2253364,667
39	Хуська	5	0,000
40	Вишківська	2	4976669,671
41	Горінчівська	2	4459265,008
42	Драгівська	2	4216914,660
43	Перечинська	2	2587473,310
44	Порошківська	2	5663334,197
45	Тур"я Реметівська	2	8068095,336
46	Свалявська	2	11979505,703
47	Полянська	2	6729504,650
48	Мукачівська	1	0,000
49	Великолучківська	2	2936411,822
50	Ракошинська	2	5350862,809
51	Чинадіївська	2	2139915,676

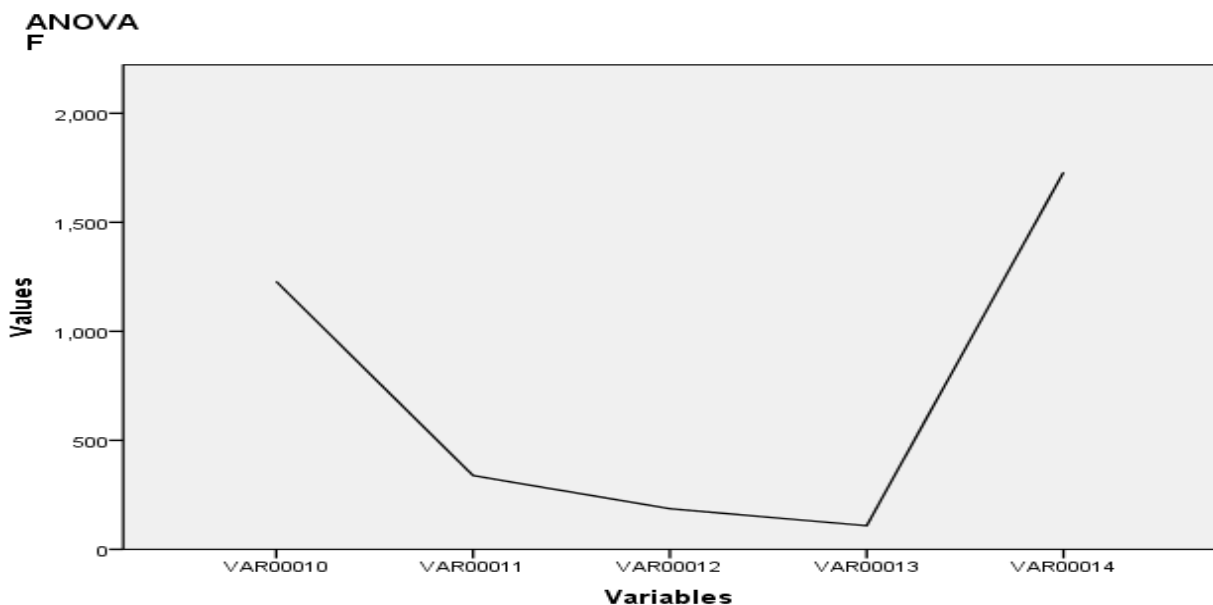
Табл. В4 Розрахункові статистичні показники по Закарпатській області (фінанси) ANOVA

	Cluster		Error		F	Sig.
	Mean Square	df	Mean Square	df		
VAR00010	26768219355905300,000	4	21790698078773,300	46	1228,424	,000
VAR00011	2783264082345070,000	4	8226754408285,450	46	338,319	,000
VAR00012	136554264671371,000	4	732811497920,150	46	186,343	,000
VAR00013	42221191769415,100	4	389795072430,574	46	108,316	,000
VAR00014	67595094249420400,000	4	39091345666274,200	46	1729,158	,000

The F tests should be used only for descriptive purposes because the clusters have been chosen to maximize the differences among cases in different clusters. The observed significance levels are not corrected for this and thus cannot be interpreted as tests of the hypothesis that the cluster means are equal.

Рис. В3 Діаграма кінцевих кластерних центрів по Закарпатській області (фінанси)

Рис. В4 Розподіл F- статистики критеріальних показників по Закарпатській області (фінанси)

Табл. В5 Кластерне членство об'єднаних громад по Закарпатській області (ділова активність)

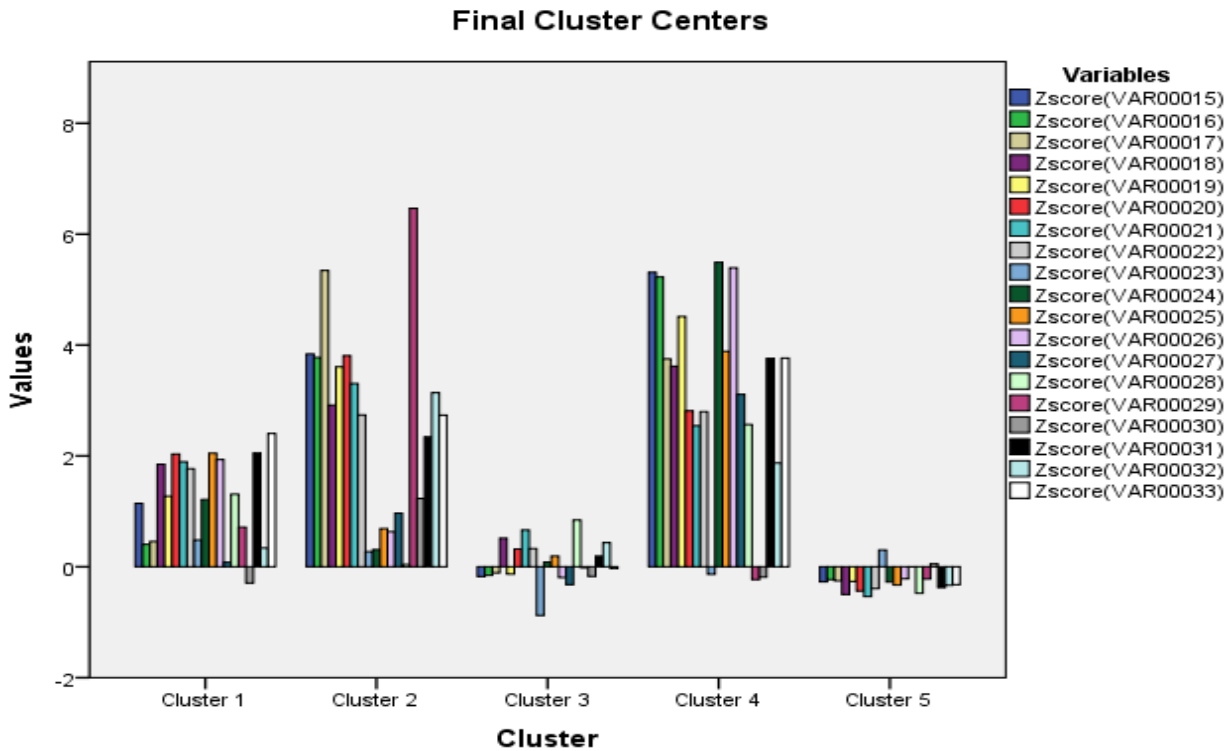
Case Number	VAR00001	Cluster	Distance
1	Воловецька	5	1,578
2	Жденіївська	5	1,806
3	Нижньоворотівська	5	1,431
4	Іршавська	3	2,936
5	Довжанська	5	1,273
6	Білківська	5	2,269
7	Зарічанська	3	1,491
8	Міжгірська	5	1,172
9	Синевирська	5	1,641
10	Колочавська	5	1,616
11	Майданська	5	1,540
12	Пилипецька	5	1,398
13	Берегівська	1	3,730
14	Батівська	3	2,843
15	Великобerezька	3	2,696
16	Виноградівська	3	3,836
17	Пейтерфолвівська	3	3,784
18	Вилоцька	3	1,563
19	Королівська	3	2,659
20	Великобerezнянська	5	2,650
21	Волосянківська	5	1,315
22	Костринська	5	4,005
23	Ужгородська	4	0,000
24	Великодобранська	3	2,120
25	Середнянська	3	2,430
26	Чопська	3	3,402
27	Тячівська	5	2,307
28	Буштинська	5	1,708
29	Дубівська	5	1,218
30	Нересницька	5	1,876
31	Тересвятнська	5	1,547
32	Солотвинська	5	2,070
33	Усть-Чорнянська	5	1,796
34	Углянська	5	1,372
35	Рахівська	5	2,233
36	Богданська	5	1,561
37	Великобичківська	5	3,216
38	Ясінянська	5	2,488
39	Хуська	1	3,730
40	Вишківська	5	2,354
41	Горінчівська	5	2,233
42	Драгівська	5	1,295
43	Перечинська	5	3,131
44	Порошківська	5	1,826
45	Тур"я Реметівська	5	1,600
46	Свалявська	5	3,621
47	Полянська	5	1,711
48	Мукачівська	2	0,000
49	Великолучківська	3	4,984
50	Ракошинська	3	1,966
51	Чинадіївська	5	6,864

Табл. В6 Розрахункові статистичні показники по Закарпатській області (ділова активність)

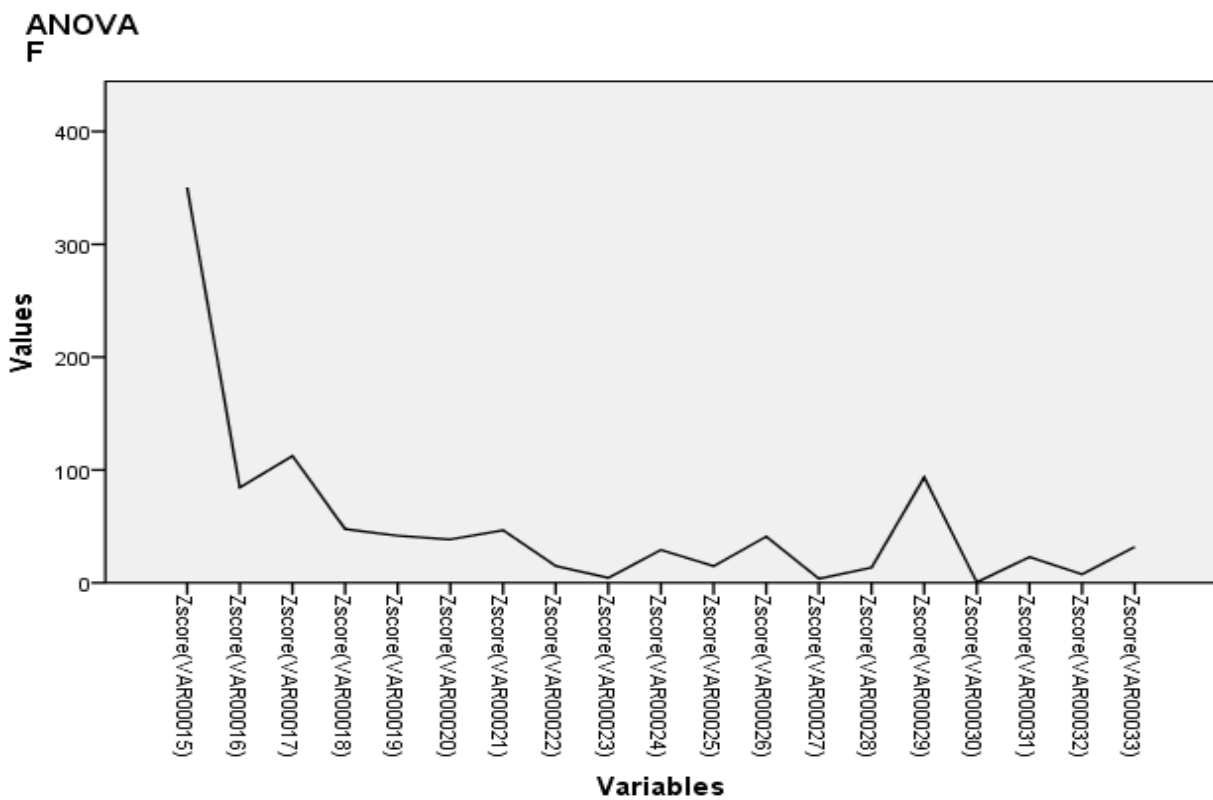
ANOVA

	Cluster		Error		F	Sig.
	Mean Square	df	Mean Square	df		
Zscore(VAR00015)	12,103	4	,035	46	350,488	,000
Zscore(VAR00016)	11,001	4	,130	46	84,419	,000
Zscore(VAR00017)	11,341	4	,101	46	112,477	,000
Zscore(VAR00018)	10,068	4	,211	46	47,602	,000
Zscore(VAR00019)	9,799	4	,235	46	41,730	,000
Zscore(VAR00020)	9,623	4	,250	46	38,465	,000
Zscore(VAR00021)	10,026	4	,215	46	46,596	,000
Zscore(VAR00022)	7,059	4	,473	46	14,922	,000
Zscore(VAR00023)	3,430	4	,789	46	4,350	,005
Zscore(VAR00024)	8,963	4	,308	46	29,142	,000
Zscore(VAR00025)	7,031	4	,476	46	14,785	,000
Zscore(VAR00026)	9,763	4	,238	46	41,022	,000
Zscore(VAR00027)	2,995	4	,826	46	3,624	,012
Zscore(VAR00028)	6,742	4	,501	46	13,465	,000
Zscore(VAR00029)	11,131	4	,119	46	93,515	,000
Zscore(VAR00030)	,551	4	1,039	46	,531	,714
Zscore(VAR00031)	8,311	4	,364	46	22,818	,000
Zscore(VAR00032)	4,957	4	,656	46	7,558	,000
Zscore(VAR00033)	9,189	4	,288	46	31,915	,000

The F tests should be used only for descriptive purposes because the clusters have been chosen to maximize the differences among cases in different clusters. The observed significance levels are not corrected for this and thus cannot be interpreted as tests of the hypothesis that the cluster means are equal.

Рис. В5 Діаграма кінцевих кластерних центрів по Закарпатській області (ділова активність)

Рис. В6 Розподіл F- статистики критеріальних показників по Закарпатській області (ділова активність)

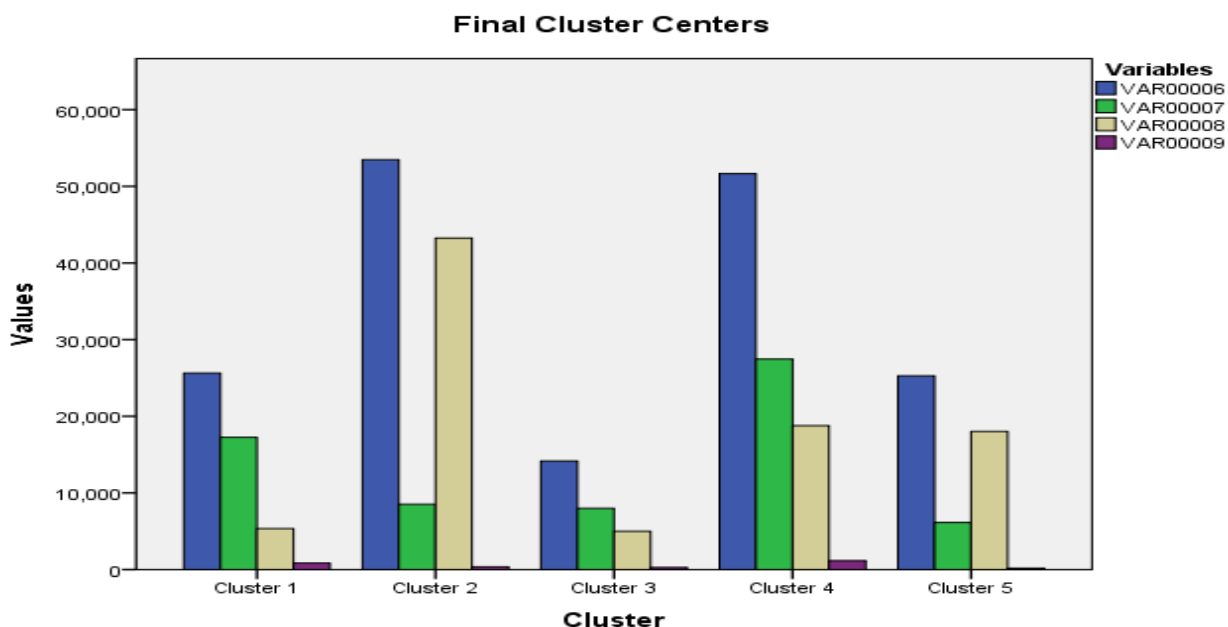
Табл. В7 Кластерне членство об'єднаних громад по Закарпатській області (ресурси)

Case Number	VAR00001	Cluster	Distance
1	Воловецька	5	8456,346
2	Жденіївська	5	5971,490
3	Нижньоворотівська	3	2299,116
4	Іршавська	5	11807,175
5	Довжанська	5	2016,387
6	Білківська	3	5933,905
7	Зарічанська	3	3571,131
8	Міжгірська	5	4432,184
9	Синевирська	5	3879,460
10	Колочавська	3	6357,796
11	Майданська	5	3584,423
12	Пилипецька	3	6558,911
13	Берегівська	1	8225,087
14	Батівська	1	5845,128
15	Великобerezька	3	4212,161
16	Виноградівська	1	6935,284
17	Пейтерфолвівська	1	7836,357
18	Вилоцька	3	2218,964
19	Королівська	3	3344,561
20	Великобerezнянська	5	7274,128
21	Волосянківська	5	7676,205
22	Костринська	5	7874,260
23	Ужгородська	4	9064,269
24	Великодобранська	3	4999,900
25	Середнянська	1	6324,206
26	Чопська	3	6692,997
27	Тячівська	3	3296,381
28	Буштинська	3	5582,516
29	Дубівська	5	1651,875
30	Нересницька	5	9673,891
31	Тересвятнська	3	7499,891
32	Солотвинська	3	3108,510
33	Усть-Чорнянська	2	14491,888
34	Углянська	5	8692,823
35	Рахівська	5	5434,545
36	Богданська	2	9491,335
37	Великобичківська	2	5179,282
38	Ясінянська	2	4728,812
39	Хуська	1	12412,471
40	Вишківська	3	4459,753
41	Горінчівська	5	8632,362
42	Драгівська	3	5220,005
43	Перечинська	5	5658,161
44	Порошківська	5	7456,910
45	Тур"я Реметівська	5	3002,367
46	Свалявська	2	6493,927
47	Полянська	5	9215,598
48	Мукачівська	4	9064,269
49	Великолучківська	3	2074,933
50	Ракошинська	3	5821,195
51	Чинадіївська	3	7898,077

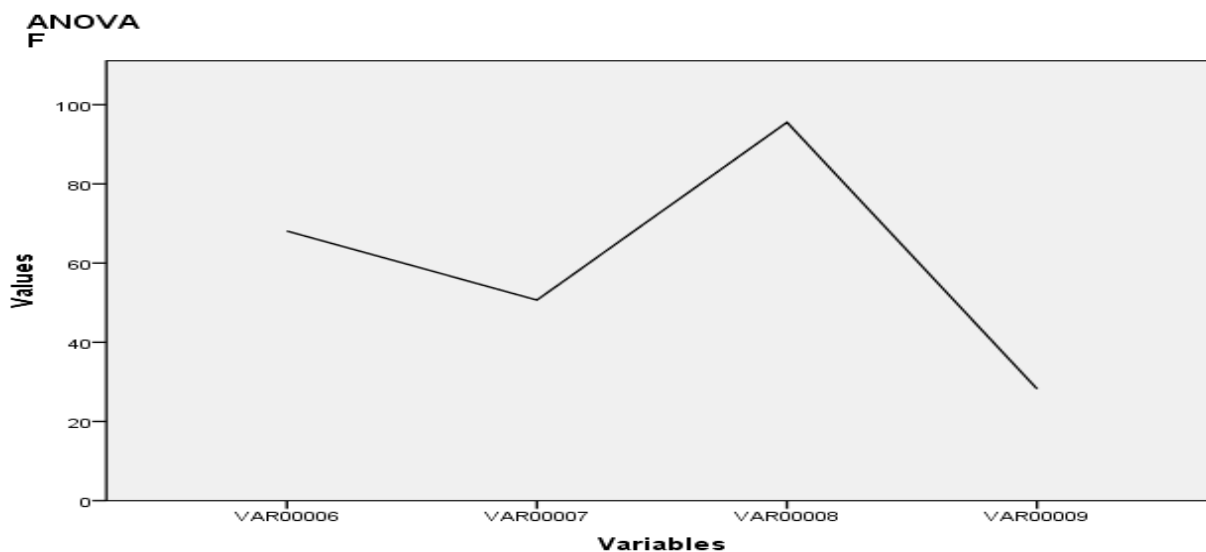
Табл. В8 Розрахункові статистичні показники по Закарпатській області (ресурси)^{ANOVA}

	Cluster		Error		F	Sig.
	Mean Square	df	Mean Square	df		
VAR00006	1928155008,957	4	28309987,798	46	68,109	,000
VAR00007	315742104,578	4	6231804,425	46	50,666	,000
VAR00008	1654279471,232	4	17313164,502	46	95,550	,000
VAR00009	827758,958	4	29337,589	46	28,215	,000

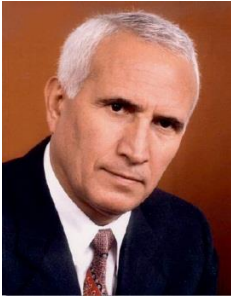
The F tests should be used only for descriptive purposes because the clusters have been chosen to maximize the differences among cases in different clusters. The observed significance levels are not corrected for this and thus cannot be interpreted as tests of the hypothesis that the cluster means are equal

Рис. В7 Діаграма кінцевих кластерних центрів по Закарпатській області (ресурси)

Рис. В8 Розподіл F- статистики критеріальних показників по Закарпатській області (ресурси)

Мікловда Василь Петрович – доктор економічних наук, професор, член-кореспондент НАН України, старший науковий співробітник Закарпатського регіонального центру соціально-економічних і гуманітарних досліджень НАН України, завідувач кафедри економіки підприємства ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

Сембер Степан Васильович – кандидат економічних наук, доцент, директор Закарпатського регіонального центру соціально-економічних і гуманітарних досліджень НАН України, доцент кафедри фінансів і банківської справи ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

Слава Світлана Степанівна - кандидат економічних наук, доцент, заступник директора Закарпатського регіонального центру соціально-економічних і гуманітарних досліджень НАН України, професор кафедри економіки підприємства ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

Чубарь Оксана Геннадіївна - кандидат економічних наук, доцент, старший науковий співробітник Закарпатського регіонального центру соціально-економічних і гуманітарних досліджень НАН України, доцент кафедри фінансів і банківської справи ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

Гапак Наталія Мирославівна - кандидат економічних наук, доцент, старший науковий співробітник Закарпатського регіонального центру соціально-економічних і гуманітарних досліджень НАН України, доцент кафедри економіки підприємства ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

Машіко Катерина Сергіївна - кандидат економічних наук, старший науковий співробітник Закарпатського регіонального центру соціально-економічних і гуманітарних досліджень НАН України, доцент кафедри бізнес-адміністрування, маркетингу та менеджменту факультету історії та міжнародних відносин ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

Нечитайло Уляна Павлівна - кандидат економічних наук, науковий співробітник Закарпатського регіонального центру соціально-економічних і гуманітарних досліджень НАН України

Семененко Ігор Сергійович - кандидат економічних наук, доцент, науковий співробітник Закарпатського регіонального центру соціально-економічних і гуманітарних досліджень НАН України

Матьовка Тетяна Василівна - кандидат економічних наук, молодший науковий співробітник Закарпатського регіонального центру соціально-економічних і гуманітарних досліджень НАН України, викладач кафедри фінансів і банківської справи ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

Бондаренко Вікторія Михайлівна – кандидат економічних наук, старший науковий співробітник Закарпатського регіонального центру соціально-економічних і гуманітарних досліджень НАН України, доцент кафедри бізнес адміністрування маркетингу та менеджменту ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

Рябак Мирослава Іванівна – молодший науковий співробітник Закарпатського регіонального центру соціально-економічних і гуманітарних досліджень НАН України

Булеца Надія Володимирівна – аспірант, старший лаборант кафедри економічної теорії ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

УДК 338.24:352 (477.87)

П 27

Перспективи економічного розвитку територіальних громад Закарпаття в умовах децентралізації влади: монографія / за ред. Мікловди В.П., Слави С.С., Сембера С.В. – Ужгород: Видавництво ПП «Інватор», - 282с.

ISBN 978-617-7404-35-3

У монографії сформовано підходи до вироблення спільної політики економічного розвитку громад у межах кластерного групування, що даватиме можливість застосовувати найбільш підходящі інструменти відповідно до класифікованого рівня розвитку громади.

На основі отриманих результатів вироблено концептуалізовану модель економічного розвитку громад в умовах децентралізації; диференційовані моделі стану економічного розвитку громад Закарпатської області на основі групування громад за рівнем розвитку; модель економічного розвитку громад з прикладними сценаріями її реалізації залежно від спроможності громад та рівня децентралізації.